

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

~~~~~

16.

SZERKESZTI ÉS KIADJA

RIEDL SZENDE.

—————

$\frac{II}{I}$

MÁSODIK KÖTET.

JANUÁR—JUNIUS. 1864.

—————
❦
—————

PEST, 1864.

NYOMATOTT AZ ELSŐ MAGYAR EGYESÜLETI KÖNYVNYOMDÁBAN (Fanda és társainál)

3 korona-utca, 18. sz. a.

KALAUZ

A KÖZMIVÉLETÉNEK ÉS IRADALOM TÁRSASÁGÁNAK

ELŐSZÓ

ELŐSZÓ

MÁSODIK KÖTET

JANUÁR - JÚLIUS 1894

PEST, 1894.

MEGNYOMTATTA AZ ELSŐ MAGYAR KÖNYVTYPOSZTÁRSÁG (KALAUZ ÉS IRADALOM TÁRSASÁG)

1. kötet - 1894. évi. 1. sz. 1. kötet - 1894. évi. 1. sz. 1. kötet - 1894. évi. 1. sz.

TARTALOM.

Értekezések.

Irányszemek R. Sz.	1.
Renan, renanismus, renanisták	2.
A philosophia gymnasiumainkon. R. Sz.	3.
A drámai nyelv. Zilahy K.	9.
Hegy Gyula †	17.
Magyar tudományos Akadémia	18.
Az összehasonlító nyelvtudomány. Kun P.	19.
Igénytelen vélemény a magy. tud. Akadémia jelen munkássága felől. I—VI. R. Sz.	25, 33, 49, 57, 73, 89.
A magyarországi műegylet legújabb kiállítására	26.
Thackeray W. M.	34.
A német történetírók I, II.	41, 50.
A gymnasiumok újjászervezése	42.
Nyílt levél Ipolyi Arnold kanonok urhoz. Kanitz Á.	43.
Bajza Jenő „Zách Felicián”járól. Cserényi Imre	52.
Gyermekdalok a magyar népnél. Szél F.	58.
Az erdélyi Múzeum-egylet. R. L.	62.
Nyílt válasz t. Kanitz Á. urnak Ipolyi Arnold	65.
Ujra „a gymnasiumok újjászervezése.” Veress	66.
A jégeső képződéséről. Berecz Antal	74, 82, 90.
A Nemzeti Színház drámai játékrendje. L.	82.
Ne csüggedjünk	97.
Petőfi mint drámaíró. Zálnoki Sándor	97, 106, 115, 122.
Nyílt levél a „Kalauz” szerkesztőjéhez. A „K.” egy olvasója	99.
Az ausztriai egyetemek	99.
A naiv éposz és Arany János	105.
A bölcsészet kérdése gymnasiumainkon. Klamarik János	107.
A vígjáték eredete és történetéről. Toldy István. I. A görögöknél	113.
II. A rómaiaknál	145.
III. A keresztényeknél általában	170.
IV. Az olaszoknál	171.
V. A spanyoloknál	171.
Gymnasiumaink érdekében. L.	116.
Shakespeare William. Szépfaludy Ferencz	121, 129.
Egész kiterjedésében tanítsuk-e a philosophiát gymnasiumainkban, vagy csak részben. Rummel Arnulf	130, 140, 148, 155.
Shakespeare mint vígjátékíró. H.	137.
Visszatekintés a bécsi magyar műkiállításra. —n.	138, 149.
Még egy pár szó gymnasiumaink érdekében Egedi	139.
A terményrajz-tanárjelöltek gyakorlati elkészülése és a terménytárok czélszerű bővítése —r.	147.
Zilahy Károly †.	153.
Két nemzeti költő. I. II. Deák Farkas.	154, 162.
Zilahy Károly koporsójánál. Tolnay Lajos	161.
A klassikai irodalom. Sz. Ö. F.	163.
Az irodalom és a nép I. II. III. R. Sz.	170, 178, 185.
Egészben tanítsuk-e gymnasiumainkban a philosophiát, vagy csak részben. Argalács M.	172.
Magyar tudomány a külföldi irodalomban	173.
Tanrendszerünk módosítása I. II. Dr. Lutter Nándor	178, 186.
Az Akad. N.-Szótárhoz való jegyzetek. VIII. IX.	190.

Hazai irodalom :

Archaeologiai közlemények	5.
B. Pongráz Emil: Gyöngyvirág. Δ	4, 11.
Corzan-Avendano Gábor: Az elemző mértan alapvonalai	6.
Gyurits Antal: Vezérkönyv latin fordításokra magyarból	12.
Nicolaus de Szontagh: Enumeratio plantarum phanerogamicarum comitatus Arvensis. Kanitz Ákos	20.
Füssy Tamás: Latin verstan. Dávid István	21.
Fábián Mihály: Kalauz földgömbök használatára	22.
Alföldiek Segély-albuma. Szerk. Reviczky Sever és Zilahy Károly	27.
Dávid István és Kolmár József. Latin nyelvtan	28, 36.
Báró Bodmaniczky Frigyes: Egyetlen könyvesep. T. J.	31.
Beck Károly: Mater dolorosa. Ford. Beck Hugo: β. λ.	44.
Czanyuga József: A közmondás nyelvtani alkalmazásában a latin nyelv elemi oktatásában	45.
Komnennovich Sándor: Algebra vagy betűszám-tan. Corzán.	45.
K. Papp Miklós: Caraffa	52.
Lauka Gusztáv: Költemények. Kronosz.	52.
Schiefner Gyula: Cornelius Nepos. Kun Gy.	53.
Sólyom-Fekete Ferencz: Pandekták sommás átnézete. Szabó F.	53.
Jósika Miklós: A szegény ember dolga csupa komédia. M—r.	59.
Rónay Jácint: Fajkeletkezés. Kanitz A.	60.
Gróf Széchenyi István politikai iskolája saját műveiből összeállítva. K.	68.
Hajnalka dalai. Censorius	69.
Szemlér Mihály: Az elemi rajz-tan alapvonalai Cs. K.	70.
Dózsa Elek: Az erdélyhoni evangélico-reformatusok egyházi jogtana. B. O.	75.
Vachott Sándorné: Két hazai történet leánygyermek számára. Szabó J.	76.
Balázs Frigyes: Ibolyabokor. Ydlot.	76.
Jókai Mór: Politikai divatok. Curatius.	83.
Halmágyi Sándor: Elv és előítélet. Major B.	85.
Kriesch János: A természetrajz vezérfonala. V.	87.
Major Béla: A magány óráira. M.	92.
Alföldiek segély albuma, szerk. Reviczky Sz. és Zilahy K. Deák Farkas.	100.
Arany János: Buda halála. B—ú.	108.
Pauler Tivadar: Büntető jogtan. B. O.	101.
Roboz István: Egy porladó szív levelei. Gy.	109.
Kazinczy Gábor: Molière vígjátékai. Curatius.	118.
Felsmann József: A német metrika alapvonalai.	118.
Molnár Aladár: A psychologia vázlata. Kun P.	123.
Gönczy Pál: Pestmegye és tájéka viránya. Kanitz Á.	124.
Jósika Miklós: Sziklarózsa. Curatius.	132.
Télfi János: A classica philologia encyclopaediája	134.
Szokoly Victor: Arcisme. R.	141.
Várad segélyalbum az alföldi szökölködők javára. Fekél P.	150.
Szabó Richard: Eredeti és fordított beszédek. Curatius.	156.

Déry József: Hogyan kell az elmezavarokat kezdetükben orvosolni. Sz. Gy. J.	157.
Hazslinszky Frigyes: Éjszaki Magyarhon viránya. Kanitz Á.	158.
Három fontos vélemény Renan „Jézus élete“ felett. K. P.	159.
Rózságyi Antal: Tollrajzok. Curatius.	164.
Életiskola. Curatius.	165.
Bajza Jenő: Az ifjú Werther keservei. Curatius.	174.
Fekete Lajos: A gyógytan története rövid kivonatban. Sz. Gy. J.	180.
Nyílt válasz t. Weisz J. A. urnak Kerekes Ferencz „A felsőbb mértan valódi alapelvei“ című munkája felett írt bírálatára. Bajusz Mihály.	180. 189.
Zilahy Károly: Petőfi életrajza. Mezey Albert.	188
Zschokke után Szász Károly: Az áhitat órái. β	188

Külföldi irodalom.

A Napoleon ellenesek zászlóvivőinek újabb művei	14.
Az angol penny-irodalom	29.
A halálos büntetés kérdése	37.
J. Giraud: Memoire sur les Insectes	37.
Angol tudósítás a magyar orvosok és természetvizsgálók kilenczedik nagygyűléséről.	46.
A francia tanügy.	54.
M. J. Schleiden: Die Pflanze und ihr Leben. Kanitz Á.	87.
Don Sinibaldo de Mas: L'Idéographie	95.
Fr. Ritter v. Hauer u. Dr. Guido Stache: Geologie Siebenbürgens. Kanitz Á.	102.
Dr. Schacht: Über die Krankheits-Erscheinungen der Zuckerrüben in den Miethen. Kanitz Á.	119.
I. C. Pogendorff: Biographisch-literarisches Handwörterbuch zur Geschichte exacter Wissenschaften. Wiedermann K.	142
Dr. Pokorný: Plantae lignosae imperii Austriaci. Kanitz Á.	152.
L. Preller: Ausgewählte Aufsätze	165.
Pertz G. H.: Monumenta Germaniae historica	166.
Hugo Victor: Shakspeare	166.
Estván B.: Kriegsbilder aus Amerika	166.
Rabenhorst: Flora Europaea Algarum. Kanitz Á.	174.
Steinthal: Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft.	175.
A francia sajtó szenvedései	175.

Dr. Pichler: „A kelet és nyugat közti egyházi szakadás története.“	182.
Kuno Fischer: Die Realphilosophie und ihr Zeitalter	182.
Karl Jessen: Botanik der Gegenwart und Vorzeit	183.

Vegyes közlemények.

Orosz irodalmi törekvések. — Tudományos időszaki sajtó Törökországban. — A tanügy Franciaországban.	8.
A magyar népdalok és népmesékről. I—VI. 16, 23, 30, 38.	
Adat Vogel Eduard halálához	16.
A kir. m. természettud. társ. közgyűlése.	22.
Petőfi egy levele	23.
Petőfi életéből	31.
Újabb levél Petőfőtől	39.
Czövekpéldények Mecklenburgban. — A vasutak szaporodása	48.
Renan-irodalom hazánkban. — Legújabb könyvek.	55.
Levéltörédék „Bede Ádám“ról. (zk.)	63.
Volkman hangversenye.	64.
Dudik Beda.	71.
Oktatási tanács.	78, 104, 111.
Petőfi életrajza.	79.
A satyra és comicum. Ruszka József.	96.
Középkori magyar oklevél. — Egy indus oda.	103.
George Sand. (c.)	111.
Martial IX. 97	119.
Orosz tanügy. Legújabb könyvek.	127.
Meyerbeer. — Világtörténeti jelszók.	143.
Angolország postaforgalma. — A francia könyvkereskedés 1863-ban.	160
Az egész földön forgalomban levő arany pénz	167
Boz Dickens „Kölcsönös barátunk.“	176.
Renan ítélete a német egyetemekről. — Liszt Ferencz. — Legújabb könyvek.	184.
Lapforgalom az osztr. birodalomban	192.

Nemzeti és Budai Népszínház

majd minden számban.

Kochárd, H. J., C+A., Baray, Casca, Ydlot, Gy—y és másoktól; az operai előadásokról b. Jósika Kálmántól.

Ujdonságok

minden számban.

tehetségesebb fiatal írókat a mivelt külföldre, gyámoltítsa őket anyagilag s erkölcsileg s követelje tőlök, hogy mielőtt írnak, valamit tanuljanak... s ekkor tán remélhetjük, hogy ha jelenleg a kor követeléseinek megfelelő irodalmunk és Akademiánk nincs, az idővel bizonyosan lesz.

Ezen reményben fejezzük be a jelen cikksorozatot, mert nem lehet szándékunkban ezen alkalommal kimeríteni azon fontos tárgyakat, melyeket imint csak meg akartunk érinteni és szóba hozni. Még nagyon sok az, a mi Akademiánkra vonatkozólag szívünkön fekszik de ennek elmondását azon időre halasztjuk, a melyben alaposabb reményünk lesz, hogy jóakarattal sugallta szavaink nem fognak eredménytelenül elhangzani a pusztaiban.

Riedl Szende.

A jégeső képződéséről.

(Vége.)

Mohr Frigyes így szól: „A jégeső képződéséről szóló eddigi elméletek leginkább avval foglalkoznak, hogy azon hideg okát magyarázzák meg, mely a vízcseppek jéggé fagyását eszközli; daczára hogy a jégeső képződésénél jelentkező egyéb tünetményeknél mint: mozgás, surlódás, villám, sűrűsödés stb. éppen meleg fejlődik ki.

Mivel azonban a fagnak mégis csak a hideg az oka, világos, hogy ez a fön elősorolt tünetekkel összefüggésben nem lehet.“ Dove a meteorológiáról szóló művében mondja: „A mig azt hitték, hogy a harmat hideget szül, a harmat képződése megmagyarázhatatlan tünetemény volt. Wells a tételt megfordította s a magyarázat is megvolt.“

Mohr éppen ezt teszi a jégesővel, u. i. ő nem magyarázza a hideget, mely a jégesőt előidézi, mert az, mint mondja, az atmosphaera felsőbb rétegeiben úgy is megvan.

Barral és Bixio által 1850-ben jul. 27-én tett légutazás alkalmával a hőmérsékre nézve a következő jegyzetek tétettek: u. i. 2300 pár. láb magasságban a hőmérsék volt

	+ 16° C.
6000	+ 9°
11250	— 0·5°
15360	— 7°
18990	— 10·5°
19530	— 35°
21060	— 39°

Ezek szerint tehát közel egy német mértföldnyi magasságban a hőmérsék — 39°, az az oly hideg, melynél még a higany is megfagy.

Igaz ugyan, hogy ezen észleleteknél igen feltűnő a hőmérsék aránytalan alábbszállása a magasságokkal összevetve; mindazáltal nincs okunk kétkedni ezen adatok pontosságán, miután a hő- s légsúlymérővel észleletek minden esetre a physikus legegyszerűbb kísérletei közé tartoznak.

Gay-Lussac 1805-ben sept. 16-án 21480 pár láb magasságban — 7·6° C. hőmérséket talált, mely hőmérsék Barral szerint már 15500 lábnyi magasságban volna. Tény tehát, hogy a hőmérsék a magasság növekedtével igen aránytalanul száll alá.

A légkör, mint tudjuk, a fajsúly szerint rétegzett, azaz minden felsőbb légréteg, az alatta levő légréteg-

nél ritkább, már csak azon nyomásnál fogva is, melyet a felsőbb rétegek az alsóbbakra gyakorolnak.

Ezen tünetményeknek a Mariotte-féle törvény ad kifejezést.

A légkörben csakis akkor lehet nyugalom, midőn az egyes rétegek csakugyan fajsúlyuk szerint rendezvők s ez esetben az alsóbb rétegek lesznek a legsűrűbb-, legnedvesebb- és legmelegebbek, míg a felsőbbek a leghidegebbek, legszárazabb- és legritkábbak.

Az ily nyugalom azonban valóban alig létezik; mert a napsugarak a léget fölmelegítik, kiterjesztik, azaz megritkítják, mi miatt szél származik, s a nyugalom, az egyensúly meg van zavarva!

Midőn így a lég mozgása következtében az alsó nedves és meleg lég, a felsőbb hidegebb léggel összevegyül s a lég lassankint vízpárákkal telített lesz, azaz a harmatpontig meghül s ha a hőmérsék még tovább is alászáll, a vízpárák cseppfolyós állapotba mennek át.

Ezen új momentum a légmozgást még nagyobb mértékben idézi elő.

1 Gramm = egy centimetryni víz 100° C. és 760 millimetryni légsúlymérői magasságnál 1696 C. C. tért foglal el, azaz előbbi térfogata 1700 szorosát.

A mariotte-féle törvény szerint tudjuk, hogy a nyomás nagyobbodtával a telített gőzök sűrűsége ugyan állandó marad, de egy részök cseppfolyós állapotba megy át; viszont a nyomás kisebbodtával a kiterjedés nagyobbodik, oly annyira, hogy midőn a légsúlymérő csak 380 m. m. mutat, tehát midőn csak fél oly magasán áll, mint a normalis állapotban, akkor a vízgőzök kiterjedése is éppen kétakkora.

A légsúlymérő pedig már 6055 meteryni, azaz 18626 par. lábnyi magasságban — tehát alantabb mint a Chimborazo magassága, mely Humboldt szerint 20148 par. l. — csak 380 m. m. magasságot mutat.

Ezen adatokból látható, hogy a vízgőzök megsűrítése a térme rendkívüli kissebbedését vonja maga után; oly igen, hogy egy kubik meteryni vízgőz, csak 3—3½ kubik centimetryni vizet ad.

És éppen ezen térmekisebbedés, vagy is vacuumképződés a legfőbb oka az itt szóban levő tünetményeknek.

Mert az így képződött vacuum csak az oldalt és fön létező hidegebb légrétegek által töltethetik ismét ki, mi a vízpárák újabb leverődését, tehát a térme kissebbedését, s ujjolag még magasabban levő, még hidegebb légrétegek leszállását okozza.

Ha a vízgőzök leverődése a szállott hideg légrétegek miatt gyorsan történik meg, akkor az így származott úr, inkább a felső hideg és ritkább, mint az oldalt levő mérsékeltbb hőmérsékű légrétegek által fog kitöltetni.

A Mariotte-törvény nyomán, a magasabban levő ritkább légrétegek leszállván, az alattok a vízpárák leverődése miatt származott úrbe, itt már nagyobb nyomás alá is esnek, azaz kisebb térfogatuakká lesznek; miből látjuk, hogy a légrétegek térfogata, csupán a helyváltoztatás miatt is kissebbedhetik vagy nagyobbodhatik.

Igaz ugyan, hogy az összenyomás által meleg fejlődik ki; továbbá, hogy a megsűrített vízpárák kötött melege sabaddá lesz; e hőmennyiség azonban a leszálló hidegebb légrétegek által elnyeletik, s hatása csak annyiban áll, hogy a jégszemek nem oly hidegek, mint a lég, melyben képződtek.

A jégeső tehát a vízpárák megsűrűsödésével kezdődik. Az így képződött vízcseppek esés közben az

alantibb nedves légben új leverődést és térmecsökkenést okoznak, mi miatt a felsőbb hideg légrétegek lehúzódnak és ez okból a hőmérsék annyira alászállhat bizonyos körülmények közt, hogy ezen vízecseppek megfagynak.

Habár a zivatar gyakran mindjárt jéggel kezdődik is, a jég szemek tömött alakja elég bizonyosság, hogy ezek előbb még is cseppfolyós állapotban voltak.

Ha tekintjük továbbá, hogy bizonyos körülmények miatt a légegyensúly megzavartatván, a Barralféle légutazás alkalmával tett jegyzetek szerint, például, egy 19000 lábnyi magasságban levő — 35° foknyi hőmérségű légréteg lesodortatik; eléggé beláthatjuk, hogy a vízecseppek nem csak megfagyhatnak, hanem a jég szemek hőmérséke legfőlebb — 8° vagy — 6° lesz, s így lehetséges, hogy az egyes szemek a nedves légrétegeken köröszkül esvén, új leverődés által concentric nagyobodni fognak; sőt összeütközés alkalmával több jég szem egyé is fagyhat.

A jég szemek összeütközését említém; az alantabb eső jég szemek u. i. új sűrűbb és sűrűbb légrétegekbe érkeznek, esősökben gátolatnak, s az utóbb eső jég szemek által utóletretnak, részint pedig az utóbb esők, a lezuhanó légréteg által az előbb esőkre taszitatnak, s innen az ütközés.

Ezen ütközés oka egyszersmind azon zörejnek, melyet a jégeső közeledtekor már több ízben hallottak; melyet azonban sokszor a nagy táv, vagy egyéb zaj miatt észrevenni nem lehet.

A jégeső tehát csak akkor képződik, ha a vízpárák igen gyorsan verődven le, a légkörben támadt ürt, nem az ürt mellett oldalt, hanem inkább az e fölött függőlegesen létező hideg légrétegek töltik ki; mert csak így lehet elgondolni, hogy a vizgőzők megsűrítése által szabadá lett hő daczára, a vízecseppek egész a fagyásig meghülnek.

Azon felhőben, melyben a jég képződik, egy tölcseralaku, jég hideg lég, fagyott és nem fagyott vízből álló örvény származik, mely csavar alakulag ereszkedik a földre.

Innen következik, hogy a tulajdonképeni jégeső nem felületre terjed, hogy a legnagyobb és leghidegebb jég szemek a zivatar közepén esnek; mert ha a vízpárák leverődése igen nagy kiterjedésben történik, az e miatt szabadá lett nagymennyiségű hő mérsékli a hidegebb légrétegek hőmérsékét, s ekkor a vízecseppek meg nem fagyhatnak, hanem csak meghülnek.

Következik továbbá, hogy a jégeső nem áll meg egy helyen; mert a fölállított elmélet szerint a jégeső egy helyt csak addig tarthat, míg az alsóbb légrétegek annyira meghültek, hogy a leverődés miatt víztartalmuktól megfosztattak, mert már ezentul térmecsökkenés nem létesülhet.

S valóban nem is tapasztaltatott még soha, hogy a jégeső egy helyt hosszabb ideig tartott volna.

A jégeső képződése tehát egy bizonyos irányban megkezdődik, helyenkint oly légrétegeket ér el, melyek víztartalmuktól még nincsenek megfosztva, tehát a jég képződésére alkalmasak, azaz a latin mondás szerint: „vires acquirat eundo.“ Ezen elmélet szerint tehát az egyes helyeken esett jég, ugyanezen helyek fölött képződött, s így nem a jégeső halad, hanem a jégeső képződése folytattatik. S midőn azt mondjuk, hogy a jégeső fölöttünk elhaladt, úgy értjük, hogy már fölöttünk jég nem képződik.

Jégeső leginkább a mérsékelt ég aljak alatt van, mert a hideg övek alatt az alsó légrétegek is hidegek

s így víztartalmuk csekély, miért is sem a hőmérsék csökkenése, sem a vízpárák leverődése nem támaszthat jelentékeny vacuumot.

Kevesebb vízpárát tartalmazván a lég, a jég szemek sokkal kisebbek lesznek, s ellenkezőleg minél nagyobb a víztartalom, annál gyakoribb és ártalmasabb a jégeső, mint Sicilia, déli Frankhonban és a közép tenger partjain.

A forró égő alatt a lég víztartalma ugyan nagy, de az alsóbb légrétegek igen melegek, a felsőbbek kevésbé hidegek, innen származnak azon rendkívüli nagy esők, melyek ezen égő alatt oly igen gyakoriak. Itt ugyanis a légrétegek összekeverődése alkalmával a hőmérsék sohasem szállhat le a fagypontra.

Tapasztalat szerint többször esik jég délután, mint délelőtt; mivel az alsóbb légrétegek délután melegebbek is, s több vízpárát tartalmaznak; ugyanezen okból többször esik jég nappal, mint éjjel; de főleg azért is, mert a nap lementével az alsóbb légrétegek is meghülnek s így az egyes légrétegek hőmérséke közti különbség nem oly igen feltűnő.

A jégeső képződését elősegíti a csendes és meleg idő, míg igen akadályozza a szeles idő. A legborzasztóbb jégesők eddig mindig csendes meleg napok után következtek.

A jégeső képződésekor jelenlevő villanyos tünetek, nem okai, mint Volta állítá, a jégesőnek, hanem épen ennek következményei.

Armstrong és Faraday után u. i. tudjuk, hogy a zivatar villanyos tünetenei a légben tartalmazott víz részecskék egymásközti surlódásából erednek. Ezen állítás gyakorlati bebizonyítására a gőzvillanygép szolgál; ugyanezen állítást bizonyítják azon villanyos tünetek, melyek a Vezuv krateréből fölemelkedő vizgőzőkből álló felhőkben mutatkoznak.

Nem csak a jéges, de minden más felhőben mutatkozó villanyosság tehát mechanikai erőből származik. A mechanikai erő egy része u. i. bizonyos körülmények közt más alakban lép föl; s ily új alakban mutatkozó mechanikai erő a villanyosság is.

Hogy az egyik felhő miért tevőleges, míg a másik nemleges villanyosságú, azt épen oly kevéssé tudjuk megmagyarázni, mint hogy miért jelentkezik dörzölés után némely testekben a tevő, másokban a nemleges villanyosság.

Most még csak ezen elmélet által önmagunknak támasztott kérdés megfejtése van hátra, t. i. hogy mi okból történhetik egy bizonyos irányban a jégfergeteg mozgása?

Elméletünk szerint a jégfergeteg mozgása mindig azon irányban történik, melyben a fergeteget környező szomszéd légrétegek hőmérséke csekélyebb.

Igy tapasztalatból tudjuk, hogy jégeső délután gyakrabban van mint délelőtt. Délután t. i. a nap délnyugati irányban áll s a felhő, melyben a jégfergeteg képződik éjszakkéleti irányban vet árnyékot. Ezen árnyék felé a lég meghül, kezdődik a vacuum képződése és kezd a felhő s az egész fergeteg ezen irányban mozogni, s ha már egy bizonyos irányban megindult, ha csak rendkívüli körülmények nem gátolják irányát, meg is tartja.

A fergeteg mozgása mind gyorsabb és gyorsabb lesz, a mint oly légrétegekkel jó érintkezésbe, melyek előbb a napsugarak által érintettek és így melegek, nedvesek s a vacuum képződésre alkalmasabbak.

A fergeteg előtt a lég meleg és nedves, mögötte hideg és víztartalmától megfosztott, s így a mozgás

csak a melegebb rész felé történhetik; mert csak ezen irányban történhetik ürképződés.

A zivatar bizonyos irányu mozgásának tehát oka, hogy csakis ezen irányban történhetik a termekisebbedés, azaz az ür képződése.

Ez Mohr Frigyes elmélete, mely az előtte fölállított elméleteket alkalmasint megdöntötte; de mindenestre még nem bir mindazon kellékekkel, hogy a tudomány föltétel nélkül elfogadhassa.

Berecz Antal.

Hazai irodalom.

A magány óráira. Beszélygyűjtemény. Irta Major Béla. Két kötet. Pest, 1864. Kertész József kiadása. Ára 1 frt 80.

A szépirodalmi lapok elég bőségesen ontják a szépirodalmi dolgozatokat. A kik olvasgatják a szépirodalmi közlönyöket, csaknem egész, jelenlegi szépirodalmunkat ismerik. Itt, ezeken az ereken bugyognak, míg az önálló könyvirodalom csak egyes csöpekben hull a közös medenczébe. A szépirodalmi és divatlapok centralisálják jóformán a mostani termést, az úgynevezett „uj irodalmat.“ Csakugyan uj irodalom, melynek betűoszlopoi közt csak ritkán találunk egy-egy régibb névre, akkor is szembeszökő, kiváló betűkkel nyomtatva, hogy még jobban feltűnjenek. Csupán a szerkesztőségek előfizetési ívein foglalnak rendes helyet.

Ez áradatban nehéz figyelemmel kísérni a jelenlegi irodalom munkásait, alig van néhány jobban-kevesbbé megállapodott név, mely a hullámszáz közben feltűnik. A lapok majd minden száma egy-egy új nevet mutat föl, s nem lehet épen csodálkoznunk, ha az örökké változó névsorban hamar elfelejtjük azt is, a ki figyelemre méltó.

Azonban a szépirodalmi lapok termékei nem hervadnak el oly hamar. Felevenülnek többnyire legalább még egyszer, mikor, összegyűjtve egy vagy több kötetben a közönség elé kerülnek.

Major Béla által a „Magány óráira“ szánt két kötetes beszélygyűjtemény is ösmeretes már a lapokból. Az összesen 23 ivre terjedő két kötet öt beszélyt foglal magában. Kevés, hogy valakinek irodalmi munkásságát megismerjük belőle, de elég arra, hogy tehetségéről, vagy hivatottságáról meggyőződünk.

Kevés mű jelenik meg nálunk, melyekre általános irodalmi szempontból vonhatnánk ítéletet. Legfeljebb csak azt kell tekintetbe venni, fölemelkedett-e az irodalmi színvonalig. Nagyon sok van, mely még ezt a mértéket sem üti meg.

M. B. novellái fölemelkednek eddig, s mint kezdő írótól, ki csinos, folyékony előadással több, helyen sikerült leírásokkal s elég érdekes mesével állítja elő beszélyeit, még sokat remélhetünk. Igaz hogy ezek a novellairás legelső kellékei, de 8—10 évvel ezelőtt még elég volt, hogy azt, ki ezeket szem előtt tartotta, jeles tehetségnek nevezék. Mért ne mondhatnók tehát M. B.-ról most, hogy figyelemre méltó tehetség a szépirodalmi lapokjelen munkásai közt?

Meséi természetes határok közt mozognak, pedig mióta Jókai megírta *Syrin*t, kezdő írónk mind ismeretlen ezeregyéjszakai világban járkalnak. Szintén érdem. Nem merjük azonban állítani, hogy Jókai műveinek olvasása ne tett volna rá erős hatást. Elő-

adásában észrevehetőleg utánozza, pedig alig ismerünk valakit a sok utánzó közül, a kinek ez sikerült. A sok keleti, törökös, spanyolos novellák, melyeket Jókai halmazra irt, arra serkenték a kezdő írókat hogy, hasonlókkal tegyenek kísérletet. Jókai szép előadása, magas phantáziája feledtette az olvasóval a hiányokat, a beszélyek tetszetek, és azért még most is vizshangozza a fiatal irodalom.

Major B. két történeti beszélye (*Lugossy Mária*, *Sophonisbe*), egészen a Jókai-genre-ba tartozik, de szerencsére nem *Syrin* vagy *Oceania* benyomása alatt születtek. Az első krónikás novella a török uralom idejéből, a másik *Carthago* végnapjaiból való. Mind a kettőnek elégiaszerű előszava nagyon emlékeztet Jókaira, ő is rendszeren így kezdi hasontárgy előadását.

A történeti beszélyeknek több igényök van, mint azoknak, melyeket a mindennapi életből szakítunk ki. Megkivánjuk hogy a mennyire szűk keretjük engedi, a kort is fessék, és az események megtörténte jogosult legyen, vagy is épen azon kor kifolyása segítse elő. El sem gondolhatjuk, mi célja lehet egyéb a történeti regényeknek, vagy beszélyeknek, ha nem ez? Azonban a korrajzok színfalai közé legtöbbször a „lovagregények“ hősei menekülnek, hogy oly jelenetekben szerepelhessenek, melyek most már kirívók, hihetlenség. A kik vérengző boszúról, nőrablásról, hősiesség lelkű nőkről stb. akarnak írni, a történet felé fordulnak.

Ilyenek M. B. történeti beszélyei is. Épen nem festik a kort. Hogy néhány öltözet a török időkből, vagy az ó-korból le van írva, még nem elég. *Lugossy Mária* egy kis csinosan előadott „ritter-roman“, melyben *Hassán* basa rajta üt *Lugosra*, elviszi magával *Máriát* épen menyegzőjekor; apját, vőlegényét foglyul ejti s ezek meggyilkoltatásával akar *Máriára* hatni. A leány erős lelkű, ellentáll, s épen a legválságosabb pillanatban érkezik segély. *Megszabadul* s vőlegénye karjai közt boldog lesz. — Természetesen ilyen események már nem igen történnek, de a török világban megtörténhettek. Ez a történelmi alap. — A beszély csinosan van írva, s *Ali Telebesz* mulatságos alak.

„*Sophonisbe*“, szélesebb körben mozog és nagyobb történeti alappal bír, mert személyei, mint *Hasdrubal*, *Masinissa*, *Scipio* historiai alakok. De csak is a történetből ismerősök. M. B. festésével mit sem nyernek; *Hasdrubal* *Giscon* számító apa; *Massinissa* rajongó szerelmes, ki mint egy *Coriolan* megtagadja *Carthagót*, római lesz, csak hogy szerelme tárgyát *Sophonisbét* megnyerhesse, miután távolléte alatt királyi székét öcsese foglalta el s *Hasdrubál* csak mint királynak ígérte oda lányát; holott e hazaárulásra épen nincs szüksége, mert mint később kitetszik, csak haza kellett mennie, hogy emberei, hű harcosai újra a királyi székbe segítsék és ezt maga is előre tudta. Mikor újra találkozik aztán *Sophonisbével*, az erőslelkű „honleány“ inkább megmérgezi magát, hogy sem áruló neje legyen. *Tragicus* vég, melyre a régi kornak kiváló szabadalma van, de nem költői elégtétel *Massinissa* részére; *Sophonisbére* pedig büntetés hű szerelmeért. — A mese történeti oldala a rómaiak és *karthagóiak* csatározásai.

Az első kötet harmadik darabja („*Az én Muki barátom*“) ugy szintén a II. köt. első novellatje („*Hogyan lehet azt kinoznunk, a kit szeretünk.*“) bátran kimaradhattak volna. Mindennapi történetecskék, melyek csak ugy érdekesek, ha ismerjük azokat, a kikkel történt, és érdekelve vagyunk általuk.

Legfigyelemreméltóbb „Egy szép árvaleány élet-regénye,“ mely csaknem az egész második kötetet betölti. Egy gazdag árvaleányka történetét adja elő, ki korán elveszítve szülőit, egy rokona gyámsága alá jut. Ez a rokon egy mulatságos, szenvelgő bárónő, ki a leányt mindenképen fia számára szeretné megnyerni, hogy vagyonával adósságait kitisztázzák. A leányka azonban megismerkedik egy fiatal ügyvéddel, ki olykor megfordul a háznál. Mikor kényszerítik s megtudja, hogy Gusztáv bárónak más nővel is volt viszonya (gyakran használt epizód hasonló körülmények közt), felszökik a második emeletbe, hol egy szelid varrónő lakik. Itt találkozik az ifju ügyvéddel, szerelmők kitör, titokban megesküsznek, s miután az ügyvéd a bárónő adósságait kifizeti, ez is megnyugszik a házasságban.

A mesében ugyan kevés a compositio, hosszúra is van nyújtva, azonban előadása érdekes, s a fiatal ügyvéd, Gusztáv báró, és a francia szavakat nagyon szerető bárónő néhány találó vonással alakokká is domborulnak. A bárónő legsikerültebb alak, ha itt-ott leszámítjuk az éles cariquirozást.

Ez utósó beszély leginkább meggyőzött M. B. tehetségéről. Ebben nem is utánozza Jókait, s az életet igyekszik festeni néhány alakjában.

Egyik novellájában sincs érdekes, megragadó jelenet, s nem is törekszik rá. Simán, egyszerűen folynak le, elmondva események nélkül. Igyekeztek helyzeteket alakítani, személyeit tevékenyebben mozgatni, s ha már megvannak, hadd lássuk szerepelni is őket, — általok állítsa elő a fejlődést, s ne mondjon el mindent a szerző.

Az előadásban nincs csapongó, fellengző sentimentális. Egy vagy két helyen vett erőt csak rajta. Például: „Ellesem legkisebb óhajod, s mielőtt kimondtad, teljesítve lesz az; s ha azt kívánnád, hogy a tenger aranyfővenyét thorusra változtassam, napsugárból vonjak rá szivárvány-lepedőt, az legyen nász-ágyunk: megtenném éretted!“ (I. köt. 123. lap.) Elkoptatott érzékeny frázisok, Kuthy 1840-iki stylusából, — melyeket komolyan senki sem mondhat. A 194. lapon ömlengés a női szívről szintén ide tartozik, mikor azt mondja: „A nők szive egy egész világ, szívök története egy egész világtörténet. Ki volna képes ily világtörténetet megírni?“ Később sem veszi észre, hogy a női szív csakugyan nem világtörténet, mert még többször emlegeti. „A világtörténet Sophonisbe szívében egy perc alatt óriási kort haladt. Rémes forradalom állt be ottan, mely rombolt, de teremtett is.“ „Könyeiben egy-egy lapja volt megírva a csuadás, rejtelmes világtörténetnek, mely Sophonisbe szívében véghez ment.“ (206 l.) Roszúl választott, fellengző kép. — Nem helyeseljük az ily érzékeny felkiáltásokat: „Sirjatok, ríjatok szegény magyar leányok . . . talán az eget boszura szólítja keserű könyetek!“ — Bombasztikus kifejezés az I. köt. 73. lapján: „Csak olyan ne volna a díj, mely magyar lányunk drágább, mint az élet.“ Mintha az érenyt csupán magyar lánynak kellene védelmezni! Furcsa hasonlat: „olyan szép, mint az ég harmatja“ I. k. 63. lap. Az ilyen nagy szavaktól szoknának már el kezdő írónk! — Mint a két kötetet át kitűnik, M. B. kerüli, de az idézett helyeken még sem tudta kikerülni.

De épen nem kerüli az „a“ és „az“-t mint visszahozó névmásokat, s akár kell, akár nem, feleslegesen használja. Minden lapon találunk rá példát . . . „Hogy a napvilágot egészen kizárhatta volna, átszűrődve ve-

rődött az által.“ (I. k. 66. l.) „Körül majd összegyülekezik a nép s a n n a k sötét arczai és zsbongása“ stb. (71. l.) „Szemeiben ujra fellángolt az a tűz, a mely a z o k a t az előtt“ . . . (108. l.) „Elküldte őket a harez-ból, s nem engedte a b b a n részt venni.“ . . . „remegve simult meg atyja kebelén, s roszt sejtelmekkel tekintett föl a n n a k gondtelt arczára.“ (198) A mondatok végén rendesen oda csuszik egy „az,“ ha csak lehet: . . . Sebes paripa nyargalt el a szőnyegfal előtt. Vad rohánása megrázkódtatá azt.“ . . . minél közelebb ért szerelme tárgyához, annál inkább sokszorozódott az. (187. l.) Massinissa volt az, a kiről tudakozódni akart“ (198. l.) stb. stb. Még a czimekben is szereti használni: „Hogyan lehet azt kinezunk, a kit szeretünk?“ Ez németes; a hosszú czim pedig nem czél-szerű. Megróvjuk az ilyen kifejezéseket is: „Csak én-hozzám nincsen.“ (79. l.) „Szegény Katinka, milyen ijedve adta elő „ő“ ezt.“ (96. l.) „A szecskavágó igen jó olajmasina énelőttem.“ (107. l.) Jobban fáj énnekem, mint neked. (141. l.) stb.

A „rettentő“ epitetont szereti szintén. Rettentő harag, rettentő elragadtatás, rettentőn boszankodott: sokszor előfordulnak. „Sophonisbe rettentő iszonynyal tekintett atyja szemei közé.“ (199. lapon.)

Mindezekre jó figyelmezni, így az előadás nemcsak nyelvtan, hanem kellem tekintetében is sokat tisztul.

M.

Alföldiek Segélyalbuma. Szerkeszték Reviczky Szever és Zilahy Károly. Pest, 1863. Pfeiffer Ferd. bizománya. (Deák arczképével.)*

Az előttünk fekvő könyv élő tanubizonyossága annak, hogy az írók is mint olyanok áldozni akartak a közös oltáron. Szerkesztőké az eszme s övék a kivitel érdeme, s midőn az előfizetők nagy száma és tekintélyes dolgozó társak buzgalma munkájokat megkönynyíté, azt hiszem örömet osztakoznak az általános elismerés közösségében. És miután ezek szerint e könyv egyik élő tanuja a közérzületnek, kinek lehetett volna azt méltóbban ajánlani, mint Deák Ferencznek?! Szóljunk azonban e könyvről irodalmi tekintetben. Általában véve a kötött beszédben irt művek meszsze tulszárnyalják benne a prózában irtakat. Tudja a jó ég, miért és honnan van, de prózában semmi haladást, semmi ujat nem veszünk észre, sőt a correct magyar próza merő ritkaság, míg a kötött beszédnek itt ott egy jeles példáját látjuk, mint pl. Aranytól a „Waleszi Bárdok“, addig a prózában nem igen tudunk újabb terméket idézni s ha kissé keressük, alig akadunk csak annyira kielégítőre is, mint Bartal György 61-iki beszéde.

Ez albumban is Aranyé az elsőség; három vers szakból álló kis költeménye „A lejtőn“ oly szép, milyet csak ő írhat s a mostan élő magyar költők közt más alig. Azt mondja a szerény költő, hogy már lejt élte deréről lefelé — mi ellenkező véleményben vagyunk s szüntelen emelkedni látjuk a szent hegyen, melyről a költészet angyalai olykor meghordozák azon régiokban, hol a t e r e m t é s titkai lesi el. S midőn majd egykor nem téved többé vissza, lábnyomait fogjuk keresni és mutogatni a jövőendő nemzedékeknek.

Második költemény néhai Sárosy Gyuláé. A

*) Ez érdekes zsebkönyv volt már röviden ismertetve lapunkban. Most ígéretünk szerint adjuk részletes taglalattal. Szerk.

tűcsök. Mintha közelgő halálát érezné a meghasonlott kedélyű költő, s szinlett nyugalma keserű-edes humorral vegyíti szép énekét, Sárosynak alig van egy költeménye, mely szívének ritkán föltárt finom érzéseit inkább bizonyítsa. Azonban maga a kidolgozás is, mintha az enyészetre utalna, lankadt s kissé fárasztó.

Harmadik helyre Zilahy versét teszem, melynek modora meglepően hatott rám; mintha hideg, fagyos szél érintené az érzések hazáját, a forró keblet, vagy mintha izzó vasat érintenének az agyvelőhöz; valami leirhatatlan aetheri könnyűség, vagy nehéz lidércnyomást érzünk, angyalt vagy ördögöt látunk, midőn e költeményt olvasni kezdjük. Egy szeszélyes, homályos mese, melyet elsőre nem is lehet érteni, csak érzeni, de nem hiszem, hogy legyen valaki a nélkül, hogy hatást ne gyakorolna rá, ha egyszer elolvasta.

Tóth Kálmán költeménye, melynek címe Halál, s melynek második és harmadik versszakáról hasonlót mondhatunk, egészben nem tesz oly általános hatást, mint e kettő. Kereksége és kifejezés-teljes tartalma azonban elismerést érdemel.

A B. Eötvös költeményének alapeszméje azon nagy és szép gondolat, hogy a haza szent fogalma már nemcsak a nemest, az urat, hanem a népet is magába öleli. Politika versben.

Szendrei Julia szokott kedves modorában írta meg dalát „A költészethez,” s olvasva e költeményt, még vagyunk győződve, hogy ha van bánata, vigasztalói csakugyan magok a szelid muzsák. Méltó társaság ily szép lélekhez! — E vers az Album egyik legbecsesebb gyöngye.

Tolnai L. „Kis leány levele“ című költeménye igen szép s mutatja hogy író, ha néha egy-egy gyengébb költeményt közöl is, de van költői ere és hatalma. Jeles költemény a János Gusztáv*) is, valamint nem közönséges érzéssel van írva Medgyes Lajos „Magszűntviszony“ című dala. Mindhárom méltó az író nevéhez, mert szükség hogy efféle albumokba mindenki igyekezzék lehető legjobbat adni; mivel a concurrentia nagy, s az összehasonlításoknál bizony érdem ki annyi jeles közt bekerül, míg másfelől a gyengeség jobban kitűnik.

Szász Bélától is van két dal, melyekben van ugyan gondolat t. i. a szerelmes kétségei: hogy vajjon méltó-e szerelme tárgyához vagy nem? de a kivétel nem felelt meg várakozásunknak; Szász B. irt ezeknél sok jobb költeményt. — Továbbá meg kell jegyezmem, hogy azok a Bethesda-, Loreley-féle képek lehetnek igen okos dolgok sőt classikus dolgok is, de nem költőiek; és kivált népköltészetben, dalocskákbán helytelenek.

Van még néhány költemény Tompától — Szász Károlytól, Lévaítól, Zalártól, Zálnoki Sándortól — (mely drámai töredék inkább mint ballada, noha a balladai fordulat megvan benne) Atalától, Flórától stb. — de ezek inkább a szerzők többé-kevésbé ismeretes nevéből készült fényes czirádák, melyek (a novellák írói közül Degré, Tanács stb.) úgy látszik annyira egy albumhoz tartoznak, mint a szép nyomtatás vagy diszkötés.

„A bakesiszeráji forrás“ Puskintól jó izléssel választott darab, és fordítása Cserényi Imrétől oly szép és könnyed hogy néhol szinte eredetinek mutatkozik. Különösen sikerült a Száréma éji látogatása és az egészet bevégző tájleírás. —

Végül hagytam a korán elhunyt fiatal költő, Bajza Jenő annyi vizsályt látott tragoediáját, melyet nagy érdekekkel és figyelemmel olvastam át. Bajza e műve minden esetre kitűnő kísérlet, s a mi nálunk oly ritka, e műnek épen conceptioja ellen nem lehet kifogást tenni. —

Zách bűszke főúr; a jogszerű király iránt loyális érzületű, de nagyravágyó ember, ki olykor a sejtelmek titkos óráiban még a koronáról is álmodozik. Az Arpádok elhunyt után C s á k társa; de végre, miután jogait szilárdulni látja — s nagyravágyásától is ösztönözötve, Károlyhoz tér s itt épen saját nagyravágyása miatt lesz szomorú sorsának mindig küzdő s cselekvően elhulló áldozata. Egy perczig sem báb és sorsát még sem kerülheti el, s büntetése bármily vérlázító — az okot mégis benne látjuk. S bár könnyezünk felette, de érezzük hogy a dolgok másokt nem történhetek, s egy Zách Feliciánnak nem is lehetett más sorsa. Melyet ő maga így ad tudunkra előre:

„Megállj (te kőszá hír) ha mondom, mert nem megy le a nap,
S mást útsz te dobra, melynek hallatára
Ijedtökben az ősz fejemre szegzett
Ujjak kővé merednek, s minden ajkra
Örökre oda fagy a gúnykacaj.“ (318 l.)

Ilyennek képzelletti velünk Záchot a Siralmas krónika, mely róla fennmaradt s mint ilyen teljesen drámai alak.

Csaknem ily sikerült alak Cselényi, ki méltó párja Biberachnak. Klára már nem oly sympatheticus alak mint Melinda. Kázmér meglehetősen sikerült és nagyon jellemző, midőn nénye szavaira felkiált:

„Mind hiába! Én már
Szörnyű hatalmak martalékául
Vagyok kivetve. Ég, föld, levegő
Elsőtétül előttem s egyedül
Öt látják szemeim! s im esküszöm,
Ha a pokol állana is utamban:
Klárának enyémnek kell lennie.“

Omodé M. és János, Zách fia, már nem oly lényeges személyek s nem nagy befolyással vannak az eseményekre; inkább csak jelzik a körülményeket.

A kidolgozás azonban nem egészen felel meg a felfogás helyességének és tisztaságának. pl. Zách midőn Cselényit leálarcozza, igen gyenge fogalmat ad saját magáról s igen gyerekes; továbbá nincs indokolva, hogy Omodét legyilkolja, mert habár ő tőle hallja az első hirt, Omodét becsülni tartozik s habár fia felizgatta, még nincs a szenvedély oly magaslatain, hol már az imputatio megszűnik. — Néha a darab közben is jönnek elő ily apróságok, mik a kezdőt jelelik pl. mikor Cselényi Záchnak beszélve, magát a közönséggel ismerteti, holott Zách őt és régebbi dolgait igen jól ismeri; továbbá, hogy kétszer van alkalmazva a hallgatóság véletlene.

Bánkban hallgatósága ehez nem hasonlítható, mert ott már mint cselekvény jön elő.

Sokat írhatnánk még e darabról s tán lesz alkalomunk még rá visszatérni; annyi bizonyos hogy szerepei háládatosak, a darab jobb mint eredeti műveink legnagyobb része s nagyon csodálkozunk, hogy szinpadra nem juthatott. Ez nem volt tiszta dolog. Az Albumnak minden esetre egyik fő ékessége.

A prózában irt cikkek részint komoly tartalmuak, részint szépirodalmiak (novellák). Azok közt első helyen áll Gr. Kendeffy Ádám életrajza Gr. Mikó Imrétől. Szép magyarsággal, még szebb tanulmánnyal s a legszebb iránynyal irt cikkek. Utána a b. Wesselényi Miklós levelei következnek, melyek az egész

*) Jánosí utólag nyilatkozott, miszerint e vers Hugó Viktorból van fordítva. Szerk.

könyv legérdekesebb részét képezik. Van Kecskeméthy Auréltól egy vidám s mulattatva tanító czikk: A z u j A then, mi a sör nemes barátairól és a bajorok fővárosa-, Münchenről nagyon találó felvilágosításokat nyujt.

B. Jósikától is van egy, néhány lapra terjedő értekezés.

A novellák általában véve kevesebb becsüek, mint a költői művek. Kiemelendő Laukáié, czime: Opletán Simon, meglehetősen genre-kép a közel multból. Még a Bulyovszky Liláéről tehetünk említést, mely némileg emlékeztet az irónőnek régi kedves modorára, hanem ér fel annak kellemével.

Degreének fő érdeme a rövidség. Tanácséról nem szólhatok elismerőleg. Óvakodjék az ürességtől, áradozástól és keresse a valóságban az eszményit.

Ennyi az, mit ez uttal e könyvről mondhatunk. Fő érdeme az érdekesség és sokoldalúság — s nem is tekintve a czélt, mire jövedelme szánva van, minden esetre hasznos terménye az irodalom mezejének.

Deák Farkas.

Külföldi irodalom.

L' Idéographie. Don Sinibaldo de Mas. Mémoire sur la possibilité et la facilité de former une écriture générale, au moyen de laquelle tous les peuples puissent s'entendre mutuellement sans que les uns connaissent la langue des autres. Paris, 1863. Leipzig Brockhaus.

Mivel számok és jelek a legtöbb művelt népek előtt egyaránt érthetők, azért e könyv szerzője azon gondolatra jött, jelekből oly írást alkotni, mely ezen jelek által nem határozott hangokat, hanem csak eszméket ébreszt föl, melyeket azután minden nép saját nyelvén kifejezhet. A gondolat nem új és úgy látszik, hogy szerző ki a kínai nyelvet ismeri, épen az által indítatott ezen javaslatára, miután egy kínai könyvet meglehet érteni, a nélkül, hogy az ember a kínai nyelv hangjait ismerné. Azon jel, mely egy főnevet jelent, a legelső (azaz legfelsőbb) vonalon áll, az ige az első és második vonal között stb. Eset, szám, nem s i. t. kis vonalok, félkörök s többféle által jelöltetnek; továbbá még számos kisebb jelei is vannak, melyeknek különböző nemei és minden lehető combinatioi által számtalan jel lehetséges; ezek azután egy szótárban rendezve is vannak. Ugyanazon egy jel tehát főnevet, mellékevet, igét stb. fejezhet ki a szerint, a mint a legfelsőbb vonalon vagy az első és második közt, vagy a másodikon áll, így pl. a „jó“ szónak jele a legfelsőbb vonalon jóságot jelent, az első és második közt: jól tenni, a másodikon: jól —, a mint ez a kínai írásban is történik. — Rendszere ügyes és egyszerű és a francia és angol nyelvre egynéhány nehézség elhárítása után alkalmazható. De szerzőnek nincs nyelvészeti képzettsége, így pl. 142. l. midőn mondja, hogy bon származik bonté-től vagy 99. l. „toutes les langues sont remplies d'anomalies, d'irrégularités, de complications, d'absurdités et de phrases... les plus bizarres.“ E szerint nem látta azt, hogy vannak még népek, melyek a mondatot egészen más-kép alkotják, mint a francziák és angolok. Egészen eltekintve is az indiánok nyelvétől, képzeljünk csak egy kínai embert, ki ezen „idéographiá“-val foglalkozik, mit tud ez az esetről? nem fogná-e ezt: mater bona így fordítani: az anya jó? Az idéographia szót écriture + idée által fejezi ki a szerző, és ezt vonal által

összeköti; nem fogják ezt európai nemzetek is így olvasni: „az írás ideája, írásidea“? A szavak sorát a mondatban azoknak fontossága szerint akarja meghatározni, de nem gondolja meg, hogy ez által valamely népet arra kényszerítene, hogy eddigi gondolkodásmódját egészen megváltoztassa. Végre nem értjük egy ilyen írásnak szükséges voltát. Ha valamely nép iránt tudományos szempontból érdeklél viseltetünk, akkor ennek nyelvét megtanuljuk, mert a nyelv a népszellem legjobb tükré; a kormányokra nézve sem bir ez oly nagy fontossággal, mert minden kormány tarthat magának tolmácsot; a kereskedő pedig könnyebben tanulja meg az idegen nyelvet, mint az „idéographiát.“ A nyelvészre nézve pedig épen semmi becsel és haszonnal sem bir.

Nemzeti Színház.

(c.) Márcz. 13-kán: „Mátyás király lesz,“ Szigligetitől. — Tegnap a „Gályarab“, ma „Mátyás — király — lesz“ (punctiroid tetszés szerint, k. olvasó!): nálunk nem tudnak játékkendőt csinálni. Két bohózat egymásután! S a másik még hagyján: ott csak egy öreg francia pap van csuffá téve, a ki ha meglópják, ráadást is fizet a jószívű tolvajnak: „mért nem vitte el kelmed ezt a két gyertyatartót is?! Ejnye, ejnye, tegye a tarisznyájába; nem tudja-e hogy hát szemérmes koldusnak!“ stb. Ezen jó szívéért csakugyan megérdemli az öreg pap — kántor — vagy mi is, hogy megnagyságotlák. No hát, mondom, a „Gályarab“-ban nincs más csuffá téve, csak ő, meg Hugó Viktor, meg a drámabíráló-választmány; hanem ez a „Mátyás király“ avagy „Mátyás király lesz“ — vagy hogy is híják!... ez már azt a kevés nagy nevet igyekszik tönkre tenni, mit historiánk még kegyelettel őriz: Hunyadi Jánosnét, Szilágyi Mihályt, Mátyást, Gara Máriát mind irgalmatlanul megviseli; meg mind azokat, kiket Erkel operájából még épen keresztülkaphatott. Ez már nem szép tőle. Sőt én, megvallom, még azt a hollómájú Garát és Ujlakyt is sajnálom ettől az életlen ácsfejstől, melylyel itt sokérdemű Szigligetink megfaragta őket; sajnálom, nem azért mert nagy urak — nádorok, bosznjak királyok s több-effélék voltak, hanem mert, ha rosak is, de ah! minden bűnük daczára a mi e n k valának!... Azon kis-asszony nevét a kit Szigligeti Anna személyesített, már elfelejtettem; de mondhatom hogy akkor azt is sajnáltam. — Egyébiránt közönség a vásár daczára is semmi, — ut fit.

(b o.) Márcz. 17. Murszka k. a. vendégjátékául: az „Alvajáró.“ — Nagy dolog van Izraelben: a második felvonás végén előforduló ensemble-ban Rabatinszky Mari k. a. — ki Lizát, a fogadósnét személyesítette — a hanglajtörja kiszabott fokán feljül egész a magas es-ig merészkedvén, elsiklott egy félhangot. Ezért most a Pesti Napló — mely a hazamentés nagy munkájához való köhordogatásban már kifáradt — nem győzi leczkézni, tartván felolvasásokat szerénységéről, szabatoságról, műértésről, és más a P. Napló referense előtt ismeretlen dolgokról. Pedig ki tudná felszámítani az ujján: egyszer másszor hány esz-szel járt feljebb az a t. ref. mint dukált volna! A „Színházi Látszó“ is a nagyreményű fiatal művész ezen gyászos elsikamodása fölött siránkozik, a helyett hogy magára tartana halotti predikációt. Mi pedig a

critica szürke szemüvegén keresztül is azt mondjuk Rabatinszky kisasszonynak: ügyesen merni ne féljen; ha megsiklik, okuljon belőle; szép képességét el ne koczkázza, de el se hanyagolja; ne csüggedjen s el se bizza magát: így hazai énekművészetünk terén nem utolsó hely betöltésére van hivatva. A közönség már is kezdi kedveleni.

Vegyes közlemények.

A satyra és comicum. Egyik ismeretesebb írónktól mult év folytán a „Részvét könyve“ című zsebkönyvben satyra jelenvén meg, valamelyik nagy lap, mely a verset kissé soványnak találta, azt kérdezte róla: „hol kell itt nevetni?“ E megjegyzésen a satyra-író és barátai fennakadtak s erősen vitatták, hogy a satyrán nevetni nem kell. Az érdeklött fél azt is állította (pro domo sua megengedhető volt neki e tűz), hogy jóra való bírálást még soh sem követelt nevétségét a satyrától. Én már akkor is megvoltam győződve, hogy a satyrának egyik lényeges feladata, a gúny tárgyául tett dolgot nevétséges színbe is öltöztetni; hisz mindenki azért haragszik a gúnyra, mert általa nevétséges lesz. Közlebebről könyvtáramat rendezvén, kezembe került Jean Paul „Széptudományi előtanoda“ című vastag könyve, hol a satyráról czimzett fejezetnél a szóban forgó kérdésre nézve érdekes felvilágosítást leltem. Ott tisztán ki van mondva hogy Komus tartománya a satyráéval tőszomszédos; és ámbár ugy látszik, mintha az esztelenség, mi a comicum fő tárgyát képezi, a kisatyrázástatásra igen ártatlan lenne; ánde a mi benne erkölctelen, azt mindig ki lehet gúnyolni; valamint viszontag ugy tetszik, hogy a bűn utálatosabb mint sem ki lehessen nevetni, de azért a mi benne okatlan, az mindig tárgya a nevétségnek. A ki tehát tagadja a satyrának a comicummal való összehathatását és közösségét, az nem érti e két elem természetét és a satyrából szidalmat akar csinálni. De az ilyen nem is ösmeri a satyra-irodalmat. Avagy a ki olvasta Pope „Dunciade“-ját, Young satyráit vagy akár Csokonai „Dorottya“-ját*) is, tagadhatja-e, hogy azokban a satyrai boszúság és nevető tréfa a legszorosabban ölelkezik? — mint gyakran a bölcséletben ész és értelem.***) — Margita, márcz. 16. 1864.

Ruszkai József.

Ujdonságok.

— Winter, budapesti német színgazgató megbuktával a budai arena és várszínház üresen maradván, a budai városelüljáróság — mely neheztelli, hogy a népszínház a drámai muzsához hűtelen lett: — ajánlatot tett a Nemzeti Színház igazgatóságának, melynél fogva a fennebbi két helyiséget rendelkezése alá helyezte. Most a körül forog a vita a lapokban: helyes lesz-e elfogadnia a Nemzeti Színháznak ez

*) Említhetné Ön Klopstock „Gelehrten republik“-ját, Wieland „Abderitait“ sőt magát a satyricusok királyát, Swiftet. Szerk.

**) Becses nézeteit osztjuk és közleményeit máskor is szívesen vesszük. Szerk.

Tartalom: Igénytelen vélemény a magy. tud. Akadémia jelen munkássága felől. — A jégeső képződéséről. — Hazai irodalom: A magány óráira. — Alföldiek segélyalbuma. — Külföldi irodalom: L'Idéographie. — Nemzeti Színház. — Vegyes közlemények. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő **Riedl Szende.**

Pest, 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál) 3 korona-utca 18. sz.

ajánlatot vagy nem? Szerintünk arra kell először is ügyelni, hogy az erőket meg ne osszuk, mert elforgácsolódnak. Pedig ez történnék, ha a Nemzeti Színház a Népszínházzal Budán versenyre kelne. Meglehet megbuknák mindkettő. Pedig miután a magyar színművészet Budán most a népszínházban kissé gyökeret vert, kár lenne ezt megingatni. Ha állandósul, később aztán a dráma szolgálatára is rá lehet szorítani. Jelenleg az a fő, hogy megéljen, ha épen tisztességesen lehet. Mindezeknél fogva óhajtánók: vegye át az arena és várszínház kezelését is Molnár. — Ha azonban erre a budai várostanács nem hajlandó, akkor a magyar elem érdeke azt kívánja, hogy költözzék beléjük akár a Nemzeti Színház, akár valamely vidéki színészársulat, — csakhogy ismét más nyelvűek kezére ne kerüljön; mert Budapest elvégre is Magyarország fővárosa és itt legtöbb jogosultsága van a magyar nyelvnek.

— Szalay egykor oly nagy hatást tett történeti műve, a „Státusférfiak és szónokok könyve“ második kiadásban van sajtó alatt ily czimmel: „Államférfiak és szónokok könyve.“ E második kiadás Emich nyomdájában készül, szerző nevéhez méltó, igen diszes kiállításban, — és Osterlammnál fog megjelenni. Volt alkalmunk az előbeszédbe belepillantani. Szalay ott határozottan kijelenti, hogy azon pár évtizednyi időköz, mely jelen munkájának első és második kiadása között fekszik, legkevesebb változást sem eszközölt a parlamenti és képviseleti intézmény iránti ragaszkodásában. A nagy talentomu szerző nem kíván titkot csinálni belőle, hogy ő mint többi, ugy jelen munkájával is ez eszmék érdekében óhajt propagandát csinálni.

— Megjelent és beküldetett hozzánk: „Buda halála.“ Hún rege. Irta Arany János. Első kísérlet a tulajdonképeni értelemben vett naiv magyar epos terén. Taglalni fogjuk.

— A vigjátékra kitett Teleki-féle akadémiai 100 aranyos jutalmat ez évben ismét Szigligeti „Egy nagy férfiú“ című munkája nyerte el. Azt azonban megjegyzik a bírálók, hogy a műnek absolut bece se nincs. Szerintünk annak az „absolut“ becsnek meg nincs is értelme; miután minden művet csak az illető irodalom relativ szempontjából lehet igazságosan megítélni. E szempontokat jó lenne tisztába hozni.

— Osterlamm Károly, helybeli könyvtáros mint kiadó aláírási felhívást bocsátott közre ily című munkára: „Kálvin élete és a kalvinizmus. Emlékül a nagy reformátor halála évének háromszázados fordulatára. Irta Révész Imre, a debreczeni reformált egyház egyik rendes lelkipásztora és a magyar tudományos akadémia levelező tagja.“ A czimzett mű már sajtó alatt van s f. évi május 27-én, a reformátor halálának épen háromszázados emléknapijára fog megjelenni. A mű terjedelme mintegy 20—25 nyomott iv. Ara 2 o. é. frt. Az aláírási ivenk vagy a kiadóhoz vagy a szerzőhöz april 15-ig küldendők be.

— Heckenastnál rövid időn egy anthologia fog megjelenni „Magyar hölgyek lantja“ czim alatt, melyben hazai költőnőink irodalmi működésének virága lesz lerakva, Molnár Borbárától maig. — A pompásan kiállítandó könyv egy allegoriával és Ferenczy Teréz aczélmetszetű arcképével lesz diszítve.

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: (Nagyhid-uteza, redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kéziratok levelek fogadhatnak el.

Előfizetési ár: Január—márczius végéig 2 frt. — April—junius végéig 2 frt. — April—september végéig 4 frt April—december végéig 6 frt. — Egyes számnak ára 20 kr.

II-ik évfolyam.

15. szám.

Pest, 1864. Aprilis 17.

A vígjáték eredete s történetéről.

Kütfők után dolgozva.

I. A görögöknél.

A vígjáték az emberi nem veleszületett utánzásai hajlamának eredménye. E hajlam mélyen természetünkben gyökeredzik, s mindenkinél, még a gyermekeknél is találunk jeleire. Megvan minden népnél kisebb nagyobb mértékben, de azért, a mi belőle mintegy csirából lassanként kinőtte magát, a dráma, a maga művészi alakjában csak egy néptől, az ókornak a miveltség legmagasabb fokán állt népétől származik; a hely és időről azonban, mikor és hol találatott fel a komikus dráma vagyis a vígjáték, nem birunk határozott adatokkal.

Bár majdnem minden népnek megvoltak vallási ünnepélyei, melyek első alkalmul szolgáltak azon alakatlan chaos létrejöttére, a miből később a tulajdonképeni vígjáték lett, mégis leghamarább állt be a fejlődés a görögöknél, az ókori civilisatio ezen monopolisálójánál; s csakhamar a görög komédia lett példány-képpé, s adta meg a vígjátéknak teljes, művészibb alakját, a mi már nevéből is kitetszik. ¹⁾ E fejlődés azonban náluk sem vala igen gyors; kezdetben az, a miből utóbb a vígjáték nőtt ki magát, durva, aljas, többnyire rögtönzött gúnydalok előadásában állott, melyeket közönséges emberek állatbőrökbe búva és arcukat bemázolva énekeltek Bacchus ünnepein; vagy vidám tréfák és nevetséges eseményeknek a dalok közé kevert elbeszélésében, és ezen előadók gyakran saját hallgatóikat tüzték ki gúnytárgyul s ezek, valamint más, az ünnepen járókelők rovására gyártott élcezzel mulattattak. Ezen előadások, melyek a mint látjuk, nem voltak egyebek aljas bohózkodásoknál, csakis abban hasonlítottak a későbbi vígjátékhoz, hogy bennök a szereplők idegen alakokat véve fel, mások hóbortjai felett iparkodtak nevetséget gerjeszteni. Ily áldottózekek még később is divatoztak, nemcsak a vígjáték kezdetleges korában, mikor az ily Bacchus-ünnepek mindig féktelen, kicsapongó gunyolódásokkal voltak összekötve. Maga Aristophanes elődeinek, sőt némely kortársainak is szemökre hányja, hogy darabjaik merő aljas bohózkodásokból állanak.

Ezen ünnepi előadások lassankint drámaibb szint kezdtek öltetni. Valószínűleg először a bennök alkalmazott táncokban iparkodtak az illető ünnepnek különös okait, vagy Bacchus életéből eseményeket állítani a nézőnek szeme elé; s így az előadás, bár cselekvénynek még nyoma sem volt benne, mégis már közeledett a vígjáték felé, mely nevetséges személyek által adatik elő. Látjuk, hogy a szereplők ezekben még inkább mások mint önmagok által akartak nevetést gerjeszteni, s így keletkezett a satyrai dráma, mely, ha a vígjáték fogalmát a legtágabb értelemben vesszük, ennek legrégebb és első fajtát képezi, és sajátos jellemét később is megtartá.

Ebből fejlődött idővel a második nem, vagyis a szorosabb értelemben vett vígjáték, azaz oly személyeknek felléptetése, kik önmagok által iparkodtak mulattatni, s ez a főkülömbőség e két nem közt. Ebben már magok lépnek fel azok, kik amabban a fellépők, tehát mások által kigunyoltattak; vagyis ez nevetséges, az csak neveltető személyeket hozott a színpadra.

Hogy azonban ki volt az első, a ki saját, önmagokra vonatkozó tetteik és beszédeik által nevetségessé levő személyeket léptetett fel s a külömbféle görög népek közül, melyeknél történt ez először, biztosan nem tudjuk. Aristoteles ²⁾ ugyan világosan Epicharmust és Phormyst Siciliában, és Cratest Athénben említi, mint feltalálót annak, a mit vígjátékban cselekmény vagy mesének nevezünk, Suidas pedig a megarai Susariont mondja a tulajdonképeni vígjáték kezdőjének, de valószínű, miszerint már régebben, e nevetséges események elbeszélésével és mások kigunyolásával, már ezek hóbortjai és ferdeségeinek némi ösztönszerű, kezdetleges utánzása is össze volt kötve, s így az első lépés a vígjáték alakulására megtéve. A másodiknak önkényt kelle következnie. Természetes, hogy a kik eleinte mások nevetséges eseteit vagy tulajdonságait csak elbeszéltek, később azokat magoknak kezdték tulajdonítani s így a pusztá elbeszélés körülbelül azzá lett, a mit monolognak nevezünk, az előadók pedig azon személyeknek lenni tekintettek, kiket nevetségessé akartak tenni. Így az előadásra szánt dolog egyszerűbbé, könnyebben kezelhetőbbé és mulatságossabbá vált.

Ezáltal lesz felfoghatóvá az is, mikép lehetett a drámát drámának nevezni már akkor is, mikor még

¹⁾ Lásd: Aristoteles, a költészetről. IV. Magyarul megjelent a Kisfaludy-társaság évlapjai III. kötetében. Pest. 1842.

²⁾ A költészetről VI. feje.

csak egy személyből állott s így egy színész által adott elő. Továbbá, Crates lévén az első, ki a vígjáték meséjét általánossá tette καθόλου ποιεί λόγους ἢ μύθους léteznie kellett már annak, a mit tökéletesbitett. Igen valószínű továbbá, hogy azok, kik mintegy szakmájukul választották mások ily szerű mulattatását, már gondolkozni is kezdtek azon eszközökről, melyekkel kitűzött céljokat könnyebben s helyesebben elérhesék; és kezdtek bohózkodásaikba bizonyos, ha még tervet nem is, de összefüggést hozni. A drámai népjátékok külbömbeni szervezetéről mitsem tudunk; a Cratesnek tulajdonított javításokból s a καθόλου szónak alapul szolgáló fogalomból csak az következik, hogy darabjaiknak tartalmát valódi esemény képezte. ³⁾

Nagyobb biztossággal határozható meg az ebből eredt tulajdonképeni görög vígjáték sajátosságai. Athénben a vígjáték a kor szerint három külbömböző módon mutatkozott, mely három fajt a régi, középi és új vígjátéknak szoktunk nevezni. E fajok azonban szinte nem bírnak szabatos határokkal, s ugyszólván egymásba olvadnak.

Az ugynevezett régi vígjáték a nyolczvan-kettedik olympias körül jelentkezett. Horász három író említ, kik e nembn kitüntek, egymint Eupolis, Cratinus és Aristophanes. Mi csak ez utóbbtól bírnak néhány darabot, melyek után a vígjáték e neméről magunknak fogalmat szerezhethünk. A cselekvény valódi, akkor történt eseményekből van véve, és élő személyek nevei használatnak benne; s Cratinus előszőr, de csak alsóbb, Aristophanes már felsőbb rangú egyének neveit hozta színpadra. De e nevek nem jelentették a valódi embereket, kik az életben e neveket viselték, sem ezek jellemére nem vonatkoztak; s így e vígjáték már nem volt a tulajdonképeni személyes satyra, mint Crates előtt. ⁴⁾ Sőt nem is minden személye a darabnak viselte élő emberek nevé; így például semmi nyomára nem akadunk annak, hogy Athénben valaha egy Stépsiadés nevű ember létezett volna; némely e korban élő írók pedig már minden vonatkozások és célzásoktól tartózkodtak, következésképpen nem használhatták élő személyek neveit.

Mindazonáltal a kicsapongó féltelenség főjelmvonása a régi görög vígjátéknak. A ki valami nagyobb baklövést követett el köz-, vagy egyéb ügyekben, helytelenül cselekedett, a reábizott államhivatalnak meg nem felelt, vagy a kire az íróknak külbömben foga fájt, az ott nyilvánosságra hozatva becsméreltetett; sőt gyakran még a politikai intézmények, kormány és vallás is neveltség tárgyává tétellett. ⁵⁾

E szerint a vígjáték folytonos gúnyolása volt a nézők erkölcei, szokásai és tetteinek, a mi mellett a cselekvény mechanicus rendezése alig jött tekintetbe. Fő volt bennök a maró gúny az athéneiek jelleme s viselete felett; s a darabok néha allegorikus személyeket, mint felhőket, békákat, madarakat, darázsokat stb. léptettek fel.

Most bámuljuk, és méltán, mikép birhatott az akkori vígjáték ily korlátlan szabadsággal; el nem képzelhetjük, mint bántalmazhatta Aristophanes enygyire az athéneieket, azaz saját nézőit. Némelyek azt mondják, miszerint az athéneiekből oly ellenállhatlan

hajlam volt az élczes gúnyolódás iránt, hogy azt túrték saját rovásukra is, és engedték magokat sértetni, hacsak nevetettek rajta. Brumoy ⁶⁾ véleménye szerint a vígjáték-íróknak politikából adatott ily szabadság, az előkelők tudniillik szivesen hagyták magokat neveltségessé tenni, azt vélván, hogy a nép nevelés közben feledni fogja tetteiket komolyan megbírálani.

E magyarázatoknak azonban egyike sem kielégítő. E kérdés valódi megoldása a vígjáték kezdetleges alakjából és első jogaiból látszik következni. A vígjáték eleinte, mint már mondók, nem volt egyéb durva mulattatásnál, mely alkalmasint csak Bacchus ünnepein volt megengedve, s abból állt, hogy egy csapat vígjáték egy helyen összegyűlve, vagy a város utcáin fel s alá csatangolva gúnyolta, elczelte az arra járókat. E kicsapongás az ünnepe szabadalmai közé tartozott, és szabadalma maradt a később ezen ünnepekből származott vígjátéknak is; úgy, hogy Aristophanes a színpadon az ily ünnepeken, melyeken vígjátékai előadtak, oly dolgokat mondhatott, melyekért a színpadon kívül s más alkalommal keményen megbüntették volna. ⁷⁾

Mindezek dacára azonban a vígjátéknak ezen korlátlan szabadsága csakis oly demokratikus szellemű államban tarthatta fenn magát, mint Athén volt. Oly népnél, melynek minden tagja részt vett az állam kormányzatában, az író, ha polgárjoggal bírt, szabadon nyilváníthatá véleményét a kormány eljárása felett; és Kleon talán csak azért kísérté meg Aristophanestől elvitatni a polgárjogot, hogy őt a „Babyloniak“ miatti bevádolhassa; és ezen Aristophanes annál inkább élhetett a legnagyobb szabadsággal vígjátékaiiban, mert republikánus szelleme a nép kedvenczvévé tette.

A középvígjáték a kilenczvennegyedik olympias, vagyis Kr. e. a 400-dik év körül támadt Athénben, a harmincz zsarnok uralkodása alatt. Nem a nép, mint Sulzer véli ⁸⁾, hanem e zsarnokok hozták azon törvényt, mely megtiltá az íróknak élő személyek neveit hozni a színpadra, s jogot adott mindenkinek őket ezért bevádolni. Athén felszabadulása után azonban e törvény nem tartatott többé teljesen érvényesnek; az írók valódi eseményeket hoztak a színpadra, csak személyeknek adtak költött neveket, a vígjáték külbömben lényegében az maradt, a mi előbb volt; s cselekvény és személyek úgy voltak festve, és ezenkívül a darab annyi célzásokkal telve, hogy a néző nem ismerhette őket félre. Aristophanes és kortársai ekép kijátszották a kormányt s oly kicsapongók maradtak, mint azelőtt. Az utána következett írók Platonius szerint darabjaik tartalmát mythosokból, vagy ezekről énekelt költőkből vették; s a mit ezek tiszteltreméltó vagy megható színben állítottak elő, azt aljassá, neveltségessé tették. A harmincz zsarnok fentebb említett törvényének hatása leginkább abban nyilatkozott, hogy az álarczok, melyekben a szereplők

⁶⁾ Théâtre des Grecs.

⁷⁾ Mások szidalmazása a görög vígjátékban meg volt engedve; mint például nálunk az álarczos bálokon nagyobb beszédzabadság uralkodik. mint másutt. Lucianus nyíltan mondja, miszerint az ily gúnyolódások lényeges részét tették az ünnepeknek. Herodot szerint (V. 4.) Epidauriában bizonyos áldozati ünnepeknél a karnak kizárólag nőket volt szabad gúny tárgyává tenniök, férfiakat nem. Plautus „Curelio“ jában még akadunk némi nyomaira a legrégebb vígjátéknak; t. i. a 3—4. felvonás közt kilép a kar vezetője és külbömbféle szidalmakkal illeti a rómaiakat.

⁸⁾ Allgemeine Theorie der schönen Künste. I. köt. 498. l.

³⁾ Lásd erről Lessing hamburgi dramaturgiájának 89. darabját.

⁴⁾ Lásd Lessing h. dramaturgiájának 90. darabját.

⁵⁾ Lásd Horász. Sermon. I. 4. 1—5. vers.

a szinpadra léptek, megszűntek arczképek lenni, és a kar kezdett kihagyatni. Ez használtatott a legtöbb s legerősebb gúnyolódásokra; s így a gazdagok, kik ezen gúnyok nyilainak leginkább ki voltak téve, hogy ezektől mencküljenek, a legegyszerűbb módnak találták, ha nem adnak többé pénzt a karok fizetésére, melyek eddig nagyobb részt az ő költségükön tartattak.

Az új vigjáték a másodikból magából származott, bár törvények is nagy hatással látszanak birni fejlődésére. Sándor uralkodása alatt, tehát oly korban, midőn a demokratia már végkép megszűnt, egy törvény azt rendelte, hogy még a vigjáték cselekményét sem szabad valódi eseményből meríteni, sem ilyet bármily burokban a szinpadra hozni. S ezért Menander, ki e korban legnagyobb nevet vívott ki magának, nehogy azon gyanúba essék, mintha létező személyeket akarna előállítani, az álarcokat torzképekké változtatta. Mindezek daczára azonban eleinte még ezekben sem volt minden költött. Hogy e két nem közötti lényeges különbséget szabatosan meghatározhatassuk, az új vigjáték korából eg- sz darabokkal kellene birnunk, a mik nem léteznek; a reánk maradt töredékek után ítélve azonban az újban a mese, a régi- ben a jellem volt a fődolog. S ennek így kellett lennie. Az új vigjáték nem birván többé azon szabadságokkal, melyekkel a régi és közép, és csak költött tárgyakkal foglalkozhatván, ezáltal sokat vesztett érdekességéből. Az írónak gondoskodniok kellett tehát eszközökről, melyek által a szenvedett csorbát helyre- üthessék; és az érdekességben támadt hiányt mester- séges bonyolítás és a tervnek különösen gondos kidolgozása által iparkodtak pótolni. Így lett tehát a vigjáték művészi egészség, melyet terv és szabályok szerint kellett kidolgozni, s mely nembem, úgy látszik, Menander volt a görögöknél az első, kitől csak remek töredékeket birunk.

A régi vigjátékban a cselekmény alá volt rendelve a czélnak: embereket, jellemeket előállítani. Aristophanesnél a cselekvény csak eszköz e czél elérésére, s ő minden legesekélyebbet felhasznál, a mi személyeinek tetteit vagy gondolkozás módját nevetés- ges színben tüntetheti elő.

Az új vigjáték tehát, — ha már a modern vigjátékhoz akarjuk hasonlítani, — közelebb áll a mai ár- mánydarabokhoz. A görög új vigjátékban, teljesen költött jellemek mellett a cselekvénynek még azért is főhelyet kelle foglalnia a darabban, mert az említett törvények szerint még a költött jellemeket sem volt szabad sem a polgári állás, sem a házi élet szempont- jából bonczkés alá venni; és feltéve, hogy a görögök- nél az erkölcsi jellemek nagyobb különféleségben mutatkoztak is, mint nálunk; oly események mégis, melyek csak e különféleségeket tüntetik fel, magokban nem lettek volna képesek a nézőkben elegendő érde- ket költeni. Az író tehát, ha darabjának sikert akart szerezni, kénytelen volt, e jellemeket csak mellékes dolognak véve, a cselekvényt állítani előtérbe.

Téves azon vélemény, melyet Sulzer állít fel⁹⁾, mintha a görög népek közül csak az athéneiek birtak volna vigjátékkal. A siciliaiaktól ez legalább annyiban el nem vitatható, mert Aristoteles szerint, a mint már fenebb említők, itt nyert a vigjáték rendesebb alakot, s ezen kívül még a megaraiak is állították, hogy voltak vigjátékaik; sőt többen az írók közül, mint Diphilus, Posidippos, nem is Athénben születtek.

Még néhány szót a görög vigjátékról s arról, ki- nek műveiből azt leginkább ismerjük.

Aristophanes¹⁰⁾ Athén legnagyobb férfainak, Sokrates és Periklesnek kortársa volt. Korában a vig- játéknak még nem volt rendezett alakja. Sem a cse- lekvés berendezése, sem a szinpad felszerelése, sem a jellemek valódisága és fejlesztése nem voltak ismerve. Így Aristophanes darabjainak alakja is még igen bar- bár s közelebb áll a bohózathoz. Részint élő, részint allegorikus személyeket léptet fel. Darabjainak tartalma többnyire politikai s a város történetéből van véve. Ez időben féktelen vásottság és feltétlen szán- dék, a népet bármi áron megnevettetni, főjellemvonása a vigjátéknak.

A külsőkbeni hiba tehát nem Aristophanesnek, hanem korának hibája volt; de érdeme a kimeríthet- len, találó humor és metsző gúny, melyben még Swift sem múlja felül; és a nyelv s kifejezésnek tökéletes- sége. A gúny óriási erejével támadta meg gyakran a demagógokat, sőt nem egyszer magát a népet is. Gúnyolódása hatást nem ismer, előtte misem szent és tiszteletreméltó, isteneket s embereket egyiránt bánt. Sokratessel, mint egy gazemberrel bánik, Aeschylust, Sophoclest és Euripidest szüntelen üldözi; mintha a vigjáték czélja lett volna nagy embereket nevetség tárgyává tenni.

Általános vélemény szerint Aristophanes ötven- négy darabot írt, melyek közül azonban csak tizen- egyet birunk, melyeknek az enyészettől megmentése Aranyuszájú sz. Jánosnak tulajdonítottatik, s melyek először Velenczében 1498-ban nyomattak ki s azóta majd minden nyelvre lefordítottak. Legújabb s talán legjobb német fordítása mintegy tíz év előtt jelent meg Hoffmannál Stuttgartban a „Sammlung ausge- wählter griechischer und römischer Classiker“ című gyűjteményben. Toldy István.

Petőfi mint drámairó.

(Folytatás.)

De legyen már elég a mű szerkezetéről, mely bi- zony nagy költőnkre nézve nem sok hízelt foglal ma- gában; de „non omnia possumus omnes“. Szép helyek vannak a darabban jelesül Borits monologját tartjuk kiemelendőnek, — I. felv. 8. jel. — melynek pár shakespearei kifejezése Neptünként emelkedik ki a többi borzalmas dolgok szemkápráztató üreből. Itt a genie kiragogy, mintha nem tudná magát megtartóz- tatni, hogy még ott is ragyogjon, hol tilalmas van rá nézve. Aztán a Borits keserve és Ilona beszéde nem hangzik el némi igaz hatás nélkül. Végre ott a Milu- tin monologja — 1. felv., 2. jel. — melyet, igazságra és tartalomra nézve, legsikerültebbnek tartunk drá- mánkban; utána Boritsét, ugyancsak az I. felvonásban.

De szóljunk nyelvéről. Nyelve szép; azon hatást, mit a szinpadon tenne az események gyors és érdekes menetén kívül, e jó nyelvnek köszönné, mely sehol sem erőltetett; sok helyt imponál, főlemel, — máshol ámit. A jól rendezett szinpadí hatásra számított sza- vak csábitnak, s a pillanatnyi benyomást maradandó hatás színével akarják bevonni. Aztán itt minden sze- mélynek egy nyelve — a Petőfié — van.

Semmi különbség a személyek lelkületében, sem-

⁹⁾ Theorie der schönen Künste. I. 459 l.

¹⁰⁾ Lásd életrajzát Tély Jánostól a sz. István társulat Encyclopaediája III. kötetében, 922 hasáb.

mi nyelvökben. Mi különbség van p. o. lelkület- és nyelvre nézve, midőn Predszlava kiáltja Boritsnak „Tigris“ s az vissza „Hiéna.“ Itt két egyforma szörnyeteket látunk, a kiknek nyelvök vadállatoké, s legfőlegb is csak annyit különböznek, mint a Tigris a Hiénától. A hatás ugyanazonsága a nyelv ugyanazonságára mutat. Néha izléstelené válik, mint midőn Borits mondja anyjának: „Hazudsz, fecsegő kofa.“

A mi az egyénitést illeti, erről szó sem lehet, valamint, mi a jellemet kifejti — mint a nap a bimbót — a burkot — lassanként virággá érleli: fokozatosságról sem. Itt a szenvedélyek már a mű elején tetőpontjukon állanak. Épen oly vérengzők elől, mint hátul; sőt tán elől még vérengzőbbek, mint hátul. Az I. felvonás végén Predszlava Boritsot megakarja ölni, s ez hasonlólag azt, azután egy jó darabig Boritsot Sámson mellett feleli; Borits pedig anyját egészen feleli; mi lesz a vége ennek? Az hogy Predszlava Boritsot nagyra-vágyásában bünteti meg s véres karddal állnak szemközt. Már kérjük: melyik nagyobb dolog, az I. felvonás végén — a fiugyilkosság szándéka-e, vagy a fiu ikarus-szárnyának leolvasztása — a mű végén. Bizonyára az előbbi; tehát nem hogy fokozatosság lenne, sőt inkább hanyatlás van. — Boritsnál elmosódik az anyagyilkosság szándéka után az anyagyűlölet s szétfoly minden, mint a homok, melyre hullám önt ki. De lelkületök közt sincs semmi különbség, csak hogy Predszlava nagyobb ördög. Egyikben sincs semmi, oly éles megkülönböztető sajátság, mi az egyénítés titka, — mely őket az elmébe nyomja. Predszlava, Borits, Sámson elmosódó kódalokok, melyekben Petőfi lázas, iszonyu képeket kedvelő drámai hajlamai nyilatkoznak. De talán legjobban kifejezi Petőfi akkori gondolkodását, kedvencz eszméit Saul, a honárulás leleplezője; a honárulás ellen szónoklatban áradozó, párbajt vív honáért. Itt minden olyan általános szinekkel van festve, hogy más nevekkél, helyváltoztatással a XII. század helyett a XIX. század egyik rémdrámájává alakulhatna át. Sámson épen oly tulvitt alak, mint Predszlava. Elcsapja magától fiát, miért nem lett gazember, mint ő? De lássák ezenfelül, miben különbözik, vagy mennyire nem különbözik ez Predszlavától. Predszlava — a darab vége felé — az ördögöknek akar segíteni, — elvinni Sámson lelkét a pokolba; hanem jön-e elég azt tenni?

Nem ugyanazon zord esemény? nem ugyanazon ritka átcsapó merész gázság, minden egyéni sajátság nélkül? Hát a Borits, a Predszlava anya- s fiugyilkossága között van-e valami különbség? Hol nincs indokolás, ott egyénítés sincs. És ez így foly egész darabon át.

Térjünk most át Petőfi drámatöredékire, mely a Tigris és Hiénához képest sok haladást tanúsít. Az egyénítésnek némi nyoma, — egy pár jó jellemzés. E drámának nincs czime; a mennyi van belőle, alig terjed néhány lapra. Kedélyforrongás ez, de nem összeesküvés. Kedélyforrongás, melynek főképe a mézsáros a képviselője, — mely az akkori gyászos viszonyokból foly, — de lehet belőle összeesküvés. A lakatos, egy katenellenbogeni német, a jellemtelenség megtestesülése, ki leányát megcsókolni, borát kiinni, vallását megtagadni kész, félelemből.

A mézsáros durva, goromba magyar, annyiban egyénítve, mennyiben egy alsó osztálybeli lehet, mert minél alsóbb rendű az osztály, annyival inkább vész az egyén, s áll csak az általános. Külömben nem remniscentiája Peturnak, ki a magyar jognak s alkot-

mányának — a király tisztelete mellett — visszakövetelője. Mig itt a mézsáros a németre mérgelődik, — a magyar elemet védi, de minden határozott irány nélkül. Van ugyan benne némi halvány remniscentia Peturból, p. o. „Mért mérsékeljem magamat, nem ér, ha addig élek is. Így is, úgy is veszni kell az embernek.“ Petur ezt sokkal több erővel így fejezi ki: „ki békével? én talán? bolond a ki békés, az is bolond, a ki békételen“ stb. Jellemző a mézsáros szitkozódása: „Hej a ki erre, amarra adta, áldotta, teremtette.“ Egyénítés jele továbbá az is, midőn öklét mutatja a pinczérnek, hogyha nincs bora számára, van neki egy capitalisa, melyből kitelik a bor ára, t. i. ökle. Ez igazi mézsáros vonás.

Jeles végre a komédiás beszéde, mely a kor koreszüleménye. Találólálag festi benne a Karaffa-idők által elaljasodott emberek típusát. A Zrinyi, Frangepán stb. összeesküvők kivégeztetését beszéli el, s inti felebarátait, ez eleven példával, hogy sokáig ihassanak, ehessenek. Nehány úr beszéli még a czimnélküli drámában az ujonnan felfedezett összeesküvést. Baróti, Karaffa dicsőítője, szintén szép példány s typus arra a nagy urak közt, mire a komédiás a kisebb rendűek közt p. o. „Dicső Karaffa, nagy férfi, árnyék módjára követte a siker“ stb. Nem eleven képet nyújt-e ez azon időről, melyben Karaffa korlátlan hatalmat gyakorolt? A mézsáros zord alakja is, mint villám villan ki e sötét keretből s elégtételt követel a gyászba borult nemzetnek. S ez erő, mely nem tartóztathatja magát akkor, ily körülmények — légkör — emberek között, nem találó képet ad-e a nép el nem fajzott fiairól?!

(Vége köv.)

Gymnasiumaink érdekében.

A jelen nehéz és izgatottságteljes időben valóban szellemi vigaszt nyújthat minden mélyebben gondolkozó és előbbrelátó embernek azon élénk részvét és figyelem, mely tanügyünk irányában avatottak és nem avatottak részéről mindinkább nyilvánul.

Tanodáinkat többé nem a szokás népesíti évről évre mindinkább, hanem azon öntudatos hit és meggyőződés, hogy a nemzet és haza fenmaradását a honsermelmen kívül alig biztosíthatja jobban valami, mint fiainak alapos műveltsége és szakavatottsága. Tudjuk jól és érezzük: hogyha akár szellemileg, akár anyagilag akarunk nagyokká és erősökké lenni, kell és szükséges, hogy előbb az alapos tudományosságban legyünk nagyok és erősek, s hogy felületességgel megelégednünk nem szabad.

Az új tanrendszert, melylyel előbb, mivel hozánk nem nyelvünkön szólott, s mivel a külföldről jött, habár az utóbbira nézve — szokásunkkal ellenkezőleg — megbarátkozni sehogy sem akartunk, — ma már egész teljében megtámadni senki sem meri; mert beláthatja mindenki, hogy ha az Francia- és Poroszországnak annyi jeles honfit, annyi nagy embert, s annyi derék tudóst teremtett, csak egyszer egészen sajátunkká legyen, természetünkhöz idomuljon, s földünkön meghonosodjék, nálunk is megtermi gyümölcseit.

Azonban habár e tanrendszer egész teljében épen nem roszalható is, bevezett egész s árnyoldaloktól tökéletesen ment mű nem lévén, gondolkodásra alkalmat és javításra tért még mindig nyújt.

Ilyen árnyoldala e rendszernek, mely tudomá-

sunkkal többeknek nézete és szerény véleményem szerint is javítandó lenne, középtanodáink rangfokozat szerinti osztályozása.

Már az első időkben ugyanis, midőn e tanrendszer az egész osztrák birodalomba és hazánkba is behozatott, gymnasiumaink három osztályba soroztattak; s lettek első-, másod- és harmadosztályu gymnasiumok, a tanárok különböző díjazásával.

Ezen osztályozásnak oka az volt, hogy a tanárok között verseny idéztessék elő; hogy azon gymnasiumok, melyekben több megvizsgált tanár van a többiek felett erkölcsi és anyagi kitüntetésben részesüljenek, s hogy a kitünőbb tanárok a felsőbb rangu tanodákban pontosuljanak össze.

A verseny ugyan magában véve igen gyakran üdvös, ámde annak illetén fölhasználása a czélszerűség elvéből nem helyesíthető.

Mert tegyük fel, hogy az első osztályu gymnasium tanszékei mind betöltvők, s négy vagy hat másodosztályu gymnasiumban két-két vagy három-három oly tanár található, kik képzettségüket tekintve az első osztályu gymnasiumban működőket mit sem engednek. Mi történik ezekkel? Jutalmazatlanul maradnak minden törekvésük mellett is csupán azért, mert az első osztályu gymnasiumban üres hely többé nincsen. Vagy talán a két vagy három tanár kedvéért az előbb másodosztályu gymnasium első osztályúvá alakíttatik át? Hanem ekkor aztán azok is jutalmaztatni fognak, a kik arra érdemeket nem szereztek, — s végre is lassanként valamennyi gymnasium elsőosztályúvá lévén, az osztályozás önmagától megszűnik, ha csak nem fog az előbb első osztályu ismét másodosztályu tanodává leszállíttatni. Ha pedig az leendő törvényileg kimondva, a mi különben, habár más alakban, csakugyan gyakoroltatik, hogy valamely gymnasiumi rendes tanárai bizonyos előnyben csak akkor részesülnek, ha mint olyanok legalább hatan vannak, a baj nem kevésbé feltűnő; mert miért oka azon tanár, a ki már a vizsgát kiállotta, annak, hogy kivüle még őt rendes tanár nem találkozik?

Engedjük meg azonban, hogy első osztályu gymnasiumainkban mindig lesz üres hely, hová a másod- és harmadosztályu gymnasiumok tanárai pályázhatnak.

Hanem ekkor meg minden, önmagában erőt érező tanár igyekezni fog — mert ez lévén a rendszer inteniója, ezt tennie is kell, — a második, vagy még inkább a harmadik osztályu gymnasiumot odahagyva elsőosztályu gymnasiumba juthatni; a mi által aztán az alsóbb rangfokozatu gymnasiumokban nemesak örökös változás lesz, a tanítás félreismerhetetlen hátrányára, hanem az fog eléretni, hogy különösen a harmadosztályu gymnasiumokban valamire való erő nem is marad; s így mig az egyes tanár jutalmaztatik, sujtatik az egész környék tanuló ifjúsága, mely környéknek szerencsétlenségére éppen harmadosztályu gymnasiuma van.

A gymnasiumok osztályozásával egyenes arányban áll a tanárok évi díjazása is. Az első osztályu gymnasiumok rendes tanárai 945, ugyanazok a második osztályu gymnasiumokban 840, s a harmadosztályu gymnasiumokban 735 forintot kapnak. A nm. m. k. Helytartótanács indítatva azon gondolkodás által, melyet a tanügy minden irányban fejlődésének szentel, a múlt év második felében a helyettes tanárok fizetését országszerte fölemelni kegyeskedett, és pedig az elsőosztályu gymnasiumokban 800, a többiekben 700 forintra. Ezen annyira méltányos és igazságos intéz-

kedés mindenütt, még a nem érdeklettek részéről is osztatlan tetszéssel találkozott; mert érzé mindenki, hogy ha elismerjük a tanítás fontosságát, ha megengedjük, hogy a lelkismeretes tanár feladata éppen nem könnyű, s hogy annak, ha e feladatot kellően akarja meg oldani, folytonos munkásságban kell élnie, szükséges az is, hogy legalább anyagi gondokkal tulterhelve ne legyen; s e 700 forint, tekintve a mai viszonyokat, ha nem is fényesen, de mégis elegendő a mindennapi szükségek fedezésére.

Ámde míg a helyettes tanárok díjazása körül korszerű intézkedés történt, a rendes tanároké maradt a régi. E szerint most rendes tanáraink a harmadik osztályu gymnasiumokban, miután a törvényes követelményeknek eleget tettek, s magokat a szigorú tanári vizsgának alávették, s e mellett talán már évek óta vizárgörködnek, mindössze 35 forintra egy egész évre, jutalmaztatnak jobban, mintha ma léptek volna be először helyettesül a palaestrába; sőt miután az első osztályu helyetteseknek évi díjazások 800 forint, azon visszás helyzet áll elő, hogy a helyettes tanárnak 75 forintra van nagyobb évi díja, mint a másik gymnasiumban a rendes tanárnak.

Igaz ugyan, hogy a helyettes tanár állása csak addig biztos, mig nem találkozik rendes tanár, a ki helyét elfoglalja; igaz, hogy az ő czime nem is tanár, hanem tanító, s hogy nyugdíjra nem számolhat. Ámde hol van még azon idő, midőn különösen harmadosztályu gymnasiumainkban valamennyi tanár rendes leendő, s ha a helyettes három év lefolyása alatt sem állja ki a vizsgát, azért hogy 35 forintra többet kapjon, elfog-e bocsátatni, midőn a helyette alkalmazandó új helyettes nálaál alkalmasabb bizonyosan nem lesz? A mi meg a titulust sine vitulo illeti, az keveset fog esiklandozni, valamint a nyugdíj is szomo u vigasztalás; s csak a távoljövőben rejő bizonytalan jutalomért nélkülözni szivesen senki sem fog.

Igaz az is, miszerint 800 forintra díjazott helyettesek csak a fővárosokban vannak. Hogy nagyobb városainkban s főleg a fővárosban több költséggel élünk mint kisebb városokban, csak akkor áll, ha a kis városban mi magunk vagyunk a termelők, a mit pedig a tanárokról állítani nagyon ritka esetben lehet. Aztán ha nem is említem meg azon nem rég a sajtó útján is kimutatott arányt a fő- és kisvárosi árak között, melyből kiderül, hogy a mennyivel drágább valamely árucikk a fővárosban, ugyanannál a kisvárosban annyival olcsóbb egy másik; ha meg sem gondoljuk, hogy a nagyvárosban nem mindig azért költünk többet, mint a kisvárosban, mert arra szükségképen kényszerítve vagyunk, hanem csupán azért, mert több alkalmunk nyílik költeni; ha figyelembe sem vesszük az utazók azon állítását, hogy a kisvárosban közszerűen többet költenek kevesebb kenyelem mellett; azt lehetetlenség nem tudunk, hogy az ember általában, de főleg a tanár nem csupán kenyérrel él. Vajjon mit gondolnánk ugyanis azon tanárról, a ki azt hinné, hogy miután a törvényes vizsgát már kiállotta s rendes tanárrá kineveztetett, többé tanulni s magát tovább képezni nem szükséges, hogy a szellemi és tudományos táplálékot már most egészen nélkülözheti? És ime e szellemi, ezen tudományos élelemczikkek azok, melyek a kis városokban aránytalanul drágábbak mint a fővárosban; s miután a legtöbb esetben szükséges, hogy e szellemi forrásokból a tanulni-vágyó maga merítsen, sokszor minő hosszú fáradságos és költséges uton juthat el a vidéki tanár ezen

forráshoz, melynek a fővárosi folytonosan közelében van, s melyből minden költség és fáradság nélkül tet-
szése szerint bármikor is meríthet.

Mindebből szerény véleményem szerint az a tanulság, hogy gymnas umaink jelen osztályozása s tanárainknak ez osztályozás szerinti eljárása nem czél-szerű. Mivel azonban a verseny tagadhatatlanul üd-
vös, a valódi érdemnek méltánylása pedig igazságos, gymnasiumaink végszervezésénél az egész ügy akként lenne berendezhető, hogy — a tanítási évek által szer-
zett érdemeket nem is említve — azon tanárok lennének kiemelendők, kik képzettségüket és tanítási képességeiket részint a tanári vizsga alkalmával, ré-
szint a gyakorlatban különösen kitüntették.

Ezáltal aztán el lenne érve, hogy tanárjelöltjeink nem csupán oda törekednének, miszerint a tanári viz-
gát bármiként is csak kiállják, de igyekeznének azt minél sikeresebben kiállani; méltányolva lenne e va-
lódi érdem, munka és igyekezet, s lenne verseny a gymnasiumok között a környék ifjuságának előnyére, nem pedig egyesek között a nevelésnek hátrányára.

L.

Hazai irodalom.

Molière vígjátékai. Fordítá Kazinczy Gá-
bor. Kiadta a Kisfaludy-társaság. Első kötet. Buda-
pest, 1863.

Annyira kezdjük érezni a classicus művek ma-
gyar fordításának hiányát, hogy ez ügyben szót veszt-
getni fölöslegesnek tartanók. Homérunk még csak
volna, de Shakespeare, Swift és Goethe minő csekély
mértékben ismeretesekek a csak magyarul olvasók előtt,
isten a megmondhatója! Molière-re is nagy szükség
volt; és épen azért bizonyos kíváncsisággal néztünk
elébe Kazinczy Gábor sok követeléssel hirdetett for-
dításának. Tudtuk ugyan, hogy Kazinczy Gábor irá-
lya telve van dagálylyal, s a kifacsart szavakat és
mondatokat csaknem annyira szereti, mint a boldogult
Döbrentei Gábor, a ki a költőből is „költér“-t csinált
volt, s kinek stylusa hova-tovább zürzavarosabb lön.

Amde megvártuk a Kisfaludy-társaságtól, hogy
ha már fordítással dugja be száját jámbor pártolói-
nak — jól megbírálja, kivált az ilyenmü művek átté-
telét, melyek aztán jelesebb tehetségek szárnyát szegik,
a mennyiben netalán jobb fordításaik hitelét
rontja az ilyen tekintélyes czégű, bár meglehetősen silány
fordítás. Ezért van, hogy mi a fordításnak, már eo
ipso csak azért, mivel fordítás, feltétlenül nem ör-
vendhetünk; s például a Goethe „Faust“-jának sze-
gény és prózai fordítását csak annyira tartjuk ká-
rosnak, mint hasznosnak; azon közönség ugyanis,
mely „Faust“-ot magyarul akarta olvasni, a gyenge
fordítást immár megvette, s a roppant fáradság, mi
ujabb és jobb magyarításra szükséges, magát anyagi-
lag ki nem fizeti. Kazinczy Gábor azonban nagyon
biztatta magát, mert nagyon mély és magas lenézé-
ssel beszél. Molière eddigi fordítóiról, s aztán mint
Kisfaludy-társasági tag a priori biztos lehetett arról,
hogy hibát, formákba rökönnyödött tudósok tapsaiba
fulladnak. Most azonban, mikor a könyv előttünk
fekszik, perczig sem késhtünk annak kimondásával,
miszerint a Kisfaludy-társaság újból bebizonyította,
hogy a persa bölesessel tart, ki azt az okosat mondta
volt: „legjobb aludni!“ Ezt onnan magyarázzuk ki,
hogy rányomta pecsétjét az előttünk álló fordításra,

mely teli van magyartalan kifejezéssel, kificzamadott
mondatokkal; holott, ha boldog álmából fölébredt
volna, mindenütt ki kellett volna mutatni Kazinczy
hibáit, hadd igazítsa ki; ebben az esetben aztán for-
dítása tagadhatatlanul gazdagította volna irodalmunkat;
sőt így sem lehet épen haszontalan munkának ne-
vezni, mert látszik, hogy szorgalommal van dolgozva,
csak művészi tehetsége, csak költői nyelvéreke nem
igen van. — Hát az hogy történik, hogy máskor
oly nagyon ragaszkodik a társaság az alakhú fordítás
elvéhez, itt pedig oly csorbát ütött rajta?!

Hogy nem csak állítunk, hanem bizonyítunk is,
azt mutassák meg az itt következő hibák, melyeket
„Tartuffe“ fordításának I. felv. I. jelenetéből ci-
tálunk:

„Hogyan? kegyed elborúl, miután engem érzel-
meiről oly elbájolólag biztosítani sziveskedett.“ E
helyett: sziveskedett biztosítani.

„S még csak azt sem bírom óhajtani, bár ne
lenne így.“ E. h.: azt sem óhajthatom, vagy: azt sem
vagyok képes óhajtani.

„Félek azon irtóztatós elhülés-től.“ E. h.:
megidegenedés.

„Sejtegetés“ — e h. sejtelem.

„Nem tartanék semmitől, ha kiki az én sze-
messel nézné önt.“ E. h.: mindenki.

„Egyedül szerelmem az, mely óhajtom, bár birna
némi értékkel szememben.“ E. h.: Csak szerelmemet
szeretném szemem előtt értékessé tenni.

„Ha a komornát az az ész ütne (!)“ E. h. az
jutna eszébe.

„Midőn a szép kor — élveznünk azt — elhaladt.“
E. h.: Az élvezet szép kora.

„Nem akarok kémet látni folyvást.“ E. h.:
Nem akarok folyvást kémet.“

Efféléktől nyüzsög a könyv.

Aztán a kritikai jegyzetekre az a megjegyzésünk,
hogy azok a comicum iránti tökéletes érzék-hiányra
mutatnak. Majd minden tételt meg lehet czáfolni, s
megezáfolásukra — úgy lehet — külön czikket is
szentelünk e lapokban. Addig is elmondhatjuk, hogy
gyengeség egy műben csak a hibákat látni meg, más
műben meg csak az előnyöket: így tesz majd mindig
Gyulai Pál és Aranynyal szemben Salamon Ferencz,
Molière-re nézve pedig K. G., ki Molière-ben a legro-
szabbakat is jónak látja; pedig nincs ártalmasabb,
mint a jók hibáját dicsérni!

Curatius.

A német metrika alapvonalai. Szerkesztette
F e l s m a n n József, a pesti főreáltanoda tanára. Pest,
Kiadja Lauffer Vilmos, 1864.

Szerző e munkácskát, mely kiválólag R ü c k e r t
hasontartalmu munkája nyomán készült, valószínűleg
csak reáltanodák számára szerkesztette. Ezt bizonyítja
azon rövidség, sőt vázlatosság, melylyel a könyv írva
van; mert a reáltanodában az u. n. humanisticus ta-
nulmányok csak igen kis terjedelemben adtván elő,
ott az irodalomtörténetet, és, a mi evel némi rokonsá-
gban áll, specialiter a metrikát sem tárgyalják tüze-
tesen; míg ellenben a gymnasium fő tárgyai az irodal-
mi tanulmányok lévén, ott az ókori görög és római
verstant is nagyobb mértékben tanulják. Külömben a
könyvnek e z e n czélját tekintve, épen dicsérnünk kell
a tömörséget, melylyel szerző a német metrika alap-
elveit fővonásaiban megismerteti, mivel a valódiilag
művelt reáltanuló nem nélkülözheti ezeknek tudását.

A Bevezetés után, melyben az alapfogalmak meghatározása után a szótagok minősége, mennyisége, a közös szótagok használatát, a verslábak és a vers tárgyaltatnak, következnek az egyes rhythmusi sorok, névszerint a jambus, anapaestus, trochaeus, dactylus és creticus versek. A rímnél nélkülözzük a példákat a rím különféle nemeihez; a versszakok című szakaszban tárgyaltatnak az egyméretű versszakok, de nem találjuk megemlítve a különböző méretű versszakokat (Rückert 43. l.), bár a classicai, különböző méretű versszakok alantabb (52. l.) fel vannak hozva. Azok pedig nagyon fontosak. Végül következnek még a német nyelvben divatozó idegen, u. m. olasz, francia, spanyol, keleti versalakok. Ezután a classicai versszakok közül azokat említi szerző, melyek leggyakoribban előfordulnak. Ezt berekeszti a refrainről szóló rövid cikkely.

Helytelennek látjuk azon állítást (8. l.), hogy „a beszédrészek prosodiai értékök szerint következőleg osztályoztatnak: 1. főnév stb.“ mert a prosodia nem gondol avval, milyen beszédrész egy szó. Az alliteratiora nézve megjegyezzük, hogy az nem abban áll, „hogy bizonyos hangsúlyozott szavak ugyan azon betűvel kezdődnek“, hanem abban, hogy ugyanazon mássalhangzóval kezdődnek, továbbá nem csak szavak, de szótagok kezdetén is áll.

Nézetünk szerint a könyvecske egyébiránt teljesen megfelel céljának: tankönyvül szolgálni a reáltanodákban, hogy a tanuló, kinek kiváló feladata csak a realis tudományok tanulása, rövid időben és könnyű módon a német költeményeket külső formájuk szerint is megítélni képesíttessék.

Külföldi irodalom.

Ueber die Krankheitserscheinungen der Zuckerrüben in den Miethen von Dr. Hermann Schacht. Hierzu I. Taf. 20 l. 4 r. Bonn 1863.

Talán emlékeznek még gazdáink a burgonya- és szőlőkórra, emlékeznek, hogy mily zavarba jött az egész fűvészi világ, és hol keresték fel a fűvészek a bajt. Magyarhonban akkor csak egy férfiú szolt tüzetesen a tárgyhoz, Dorner, kit Magyarország akkori kormányzója, egy emlékirat kidolgozásával megbízott. Hogy ezt itt felhoztam, annak oka főképp az, hogy megmutassam, földieink közül mily kevesen foglalkoztak eddigelé a növények kórtanával.

Az előttünk fekvő füzet ismét egy nagy fontosságú növény — a cukorrépa — betegségeit ismerteti.

A genialis Schacht azt tapasztalta, hogy a betegségek kezdeténél nem lehet előre megmondani, micsoda betegség fog kifejlődni. E betegségek a burgonya-betegségekre emlékeztetnek, de meg kell különböztetni a száraz és a nedves rothadást; azonkívül a répák még egy harmadik rothadását is leírja, a barna vagy fekete rothadást. A nedves rothadás a legkárosabb, mert igen gyorsan terjed az egész növényben, de a barna rothadás is bizonyos körülmény alatt bevonja az egész növényt és csak akkor szorítkozik egyes helyekre, midőn keményítő-képződés beáll. Mind a három betegségi alak sohasem képződik a répa belsejében, hanem mindig kívülről befelé hat; mind a háromnál penészszálak (*Botrytis elegans*, *Penicillium glaucum*, és egy *Fusisporium* faj) szerepelnek, melyek azonban a nedves rothadásnál néha hiányoznak. A betegség mind a há-

rom esetben avval kezdődik, hogy a légenyartalmú részek megváltoztatnak, és pedig oldható állapotjukból oldhatóba mennek által. A körülmények magyarázatára, melyek a cukorrépakórt előidézik, Schacht nem talált valamire való okot. Csak annyi bizonyos, hogy rothadó répák nedve káros hatású az egészséges répákra, miért is azokat minél előbb el kell távolítani. Egy Schacht által rajzolt tábla, mely a kór jelenségeit ábrázolja, rekeszti be az értekezést.

Az ilyféle kórok tanulmányozása a gazdaszatra roppant fontossággal bír, de ezek nem csak az élet- és vegytan, hanem a penészek kitünő ismeretét is feltételezik.

Kánitz Ákos.

Nemzeti Színház.

Április 13-án. „Esmeralda“, ballet 4 felvonásban. — Couqui Cl. kisassz. búcsu előadása. — A jeles vendégművész ez alkalommal ritka tehetségének sokoldalúságáról tőn tanubizonyosságot. Gyönyörű táncza mellett, melynek könnyűségét, változatainak kellemét, állásainak szoborszerűségét nem lehet eléggé dicsérnünk — mindenek felett szép játékaival tünt ki. Azon ritka tánczosnők közé tartozik, kik mimikai művelteikben nem törekszenek a könnyen ugró s hajló ballerínát előtérbe tolni, s ez felette jó hatást szül s nagyobb mérvű tehetségről tanuskodik; mert semmi sem kiállhatatlanabb, mint némely tánczosnők rosz szokása: göresös tagfizomitásokkal, bajtalan arczomrángatással értelmelni a legkönnyebben érthető dolgokat is. — Couqui-tól Fenellát szerettük volna látni a „Portici Némában“, kár hogy az igazgatóság ezen operát nem hozta e vendégszereplés alkalmával színre.

A nem nagy számmal egybegyült közönség a jeles művész előadását sok tapssal és virággal jutalmazá. — A többi szereplőkről, kivéven Lannesz urat „Frollo“ szerepében, ki sok ügyességgel felelt meg feladatának, kevés jót mondhatunk, — Campilli nem kellemes tánczos, már kivénült művészetéből, s mint rendező szintén nem sok dicsérésre méltót mutat föl. A tánczkar ma is csak úgy vaktába járta, a rendről nem igen erős fogalma van s oly alakok tüntek elő, melyek valóban a szemet sértik. Az igazgatóságnak ügyelni kellene, hogy ilyen alakokkal a közönség illúziója ne szenvedjen csokulást, annyival is inkább, mert bizony a többiek sem olyanok, hogy védelmökre madár ijesztőkre volna szükség.

Jósika Kálmán.

Vegyes közlemények.

Martial. IX. 97. A világ legnagyobb epigrammaticusának Rumpitur invidia-féle sokat emlegetett epigrammját, melynek fordítása már sokszor fejtörést okozott, ezennel magyarul közlöm a következő cz. olvasóival s örvideni fogok, ha másnak is sikerül azt fordítani:

Egykit a méreg emészt, hogy Roma, szerettem Iulus, Engemet olvas, azért méreg emészt meg őt. Méreg emészt meg őt, hogy minden néptömeg egyre Rám rám ujjal, azért méreg emészt meg őt. Méreg emészt meg őt, hogy mindkét Caesar adá meg A háromfi jogot, méreg emészt meg őt.

Méreg emészti meg őt, hogy van szép városi telkem,
S városi kis házam, méreg emészti meg őt.
Méreg emészti, hogy én vagyok édesé édeseimnek,
S gyakrani vendégük, méreg emészti meg őt.
Méreg emészti meg őt, hogy a népszerűt és hogy elismer:
Csakhogy emésztsze meg azt, a kit a méreg emész!

Jegyzetek.

4. sor: r á m u j j a l *καταδουλοῦμαι*. Becses erdélyi szó. Az irodalom még nem ismeri, csak Flóra pórhad a 50. lap:

„En Katonáné vagyok, ez pedig (a Falusbiróra ujjalván) a Paraszok bírója.“ Ezennel a N. Szótár íróinak figyelmébe ajánlom.

5. sor: mindkét Caesar t. i. Titus és Domitianus.

6. sor: a hár om f i j o g o t, ius trium liberorum, melyről Rein, Römisches Privatrecht 213. s köv. lap. Budán 1863. dec. 2.

Ponori Thewrewk Emil.

U j d o n s á g o k.

— A magyar hivatalos lap, a „Sürgöny,“ jul. 1-től fogva Emich-től átmegy az egyetem budai nyomdájába. A szerkesztőség is Budán lesz a várban.

— Aigner Lajos, külföldön tartózkodó könyvtáros honfitársunk, Garaytól lefordított 100 verset, melyek rövid időn megjelennek. Mért nem fordít inkább Tompától, Aranytól, Vajda Jánostól?

— Heckenastnál megjelent magyarul: „Werther keservei“. Fordította Bajza Jenő. Az ifju költő kora halála miatt félbeszakadt fordítás kiegyengetését és befejezését az elhunytnak egy jó barátja eszközölte. Átlapozván e fordítást merjük állítani, hogy ez a magyar szépirodalomra nézve nem mindennapi nyereség és hogy világos nyelv, hűség, átérzés tekintetében az eredetivel szemközt sem szégyelheti meg magát. Kiállítására pedig oly díszes, hogy minden női asztalra ráillik.

— „A falu jegyzője című regény“ Eötvöstől, mely egykor oly nagy hatást okozott, most új kiadásban látott napvilágot. Egyik helybeli lap felszólalt volt minap ez új kiadás ellen, azt mondván hogy ez a régi sebek felbolygatása lenne. De felszólalása viszhang nélkül maradt — és méltán, mert ha ama lap elve állana, akkor a historiának egy kedvetlen vagy meg-rázó mozzanatát sem lehetne képbe önteni, hisz mind-egyik behagedt sebek felszaggatása lenne.

— Az Ördög Piluláit Molnár csak azután fogja Berlinbe küldeni, ha itt megérték a száza dik elő-adást.

— A Pesti Hírök „Buda halálát“—ról szóló bírálatára a Hölgfutárban gúnyvers jelent meg Iszken-dertől. A sorok kezdő betűiből „Frankl Vilmos“ neve tűnik ki. Először a Hölgfutár szerkesztősége ellen becsületvesztés esetet indított a pestvárosi törvény-széknél.

— A jövőre retennél a jövő iskolai évben szé-pészeti rendezésűeket is fognak fölállítani. Továbbá, újabb intézkedések szerint, mint halljuk docensi (ma-

gán tanári) állomásokra ezentul protestánsok is alkal-maztathatnak.

— A „Wiener Zeitung“ mellékleteként heten-kint megjelenő „Oesterreichische Wochenschrift“ című tudományos folyóirat, mely a Magyar Akade-mia üléséről a „Pester Lloyd“ után eddig is közölt rövid jelentéseket, újabban Pestről állandó tudósítót szerzett, ki a magyar irodalom mozgalmairól rendszeren és kimerítőleg értesítse.

— Miután a vidéki lapok közül többen szivesked-tek lapunkat olvasóközönségük figyelmébe ajánlani, viszonzóság utján mi is közöljük sorban előfizetési föl-tételeiket. A „Hortobágy“ című és érdekes tartalmu debreczeni lap megjelen minden vasárnap. Előfizetési ára egy évre 6 frt, fél évre 3 frt, három hóra 1 frt. 80 kr. — Az ungvári „Felvidék“ megjelen minden Szombaton. Előfizetési ára: Egy évre 6 frt, fél évre 3 forint.

— Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy mult számunkba a magyar zene történetéről szóló újdonság szóról szóra a „Föv. Lapokból“ volt átvéve. Bartalus úr tanulmányai mindenestre méltánylást érdemelnek. Mióta Róthkrepf (Mátray) Gábor, az 1829—1831-ki „Tudományos Gyűjtemény“-ben „A Muzsikának kö-zönséges Történeté“-t megírta, s ebben jelentékeny részt szentelt a hazai zenének, — bizony nem sok lépés történt ez ügyben. Az újabb fejleményeket és felme-rült adatokat pedig jó lesz fölhasználni. Bartalus mint halljuk, Budenz által néhány finn dalt is kapott Hel-singforsból, melyek meglepőleg hasonlítanak magyar nótáinkhoz. Ez is egy új adat lesz a finn atyafisághoz.

— Bajza Jenő „Zách Felicián“-ját f. hó 16. ké-szültek előadni Kolozsvártt. Follinus szintársulata már 24-én N.-Váradra költözik át. Az erdélyi nemzeti szin-ház belsejét a nyáron czélszerűleg átalakítják.

— Dr. Vécsey Tamás a római jog magán taná-rául nevezettvén ki a pesti egyetemen, előadásait a most jelen nyári félévben kezdi meg.

— A pesti egyetemen a lefolyt téli félévben a hallgatók száma összesen 1831-re ment; ezek közül hittudományi karra 76, jogira 982, orvostanira 371, a bölcsészetre 53 hallgató esik, gyógyszerészeti és sebészeti tanuló pedig 349 volt.

N y i l t P o s t a.

A. L. Köln. Az „Irodalmi Értesítő“ ön nevére meg van rendelve.

H. u. b. A „Napoleon Szent-Ilonán“ című művet for-dítás végett közelebről leküldjük: H. megveszi és sep-temberben kiadja. Ha egyéb haszonhozó dolog nincs, ezt jó lesz megcsinálni ketten.

t. t. Sz. G. K. — tt. Az „Északi fény“ ismertetését kö-szönettel veszszük.

Előfizetési feltételek

a „KALAUZ“ jövő évnegyedi folyamaira.

April elejétől június végéig 2 frt.

„ „ szeptemb. „ 4 „

„ „ deczemb. „ 6 „

Teljes számu példányokkal még mindig szolgál

a Kalauz szerkesztősége.

Tartalom: A vigjáték eredete s történetéről. — Petőfi mint drámairó. — Gymnasiumaiuk érdekében. — H a z a i i r o d a l o m: Molière vigjátékai. — A német metrika. — Külföldi irodalom: Die Krankheiten der Zu-ckerrübe von Dr. Schacht. — Nemzeti Színház. — Vegyes közlemények. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő Riedl Szende.

Pest, 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál) 3 korona-utca 18. sz.

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: (Nagyhid-utca, redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kéziratok levelek fogadtnak el.

Előfizetési ár: Január—márczius végéig 2 frt. — April—junius végéig 2 frt. — April—september végéig 4 frt. April—december végéig 6 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam.

17. szám.

Pest, 1864. Május 1.

Shakespeare William.

(Vége.)

1586-ban elhagyván családját, Londonba ment. Nem (mint némelyek mesélik) hogy az előkelő színházlátogatók lovaira ügyeljen; vagy hogy másodrangú színészeknek jelt adjon, mikor a szinpadra kilépjenek, hanem hogy ott Green ismert társulatához szegődjék. E társulat költé fel benne először a szunnyadó költői érzelmeket, s buzdítá az ifjut. Green nemcsak mint ügyes pompiletista, hanem mint sonette- s drámairó is jó névvel birt. A társulat lelkét maga az igazgató képezte; a többi tagok sem voltak ügyetlenek, de művészeknek sem lehetett őket nevezni.

Reménye, hogy mint működő színész elismerést, és babért arat, nem teljesült. Az akkor divatozott és kedvelt recitáló szavalattal szemben Shakespeare természetes, folyékony előadása nem találkozott hatással.

Annál inkább utat tört mint drámairó.

Három év mulva (1589-ben) már mint társtulajdonosát találjuk a Green által igazgatott Black-Triaszínháznak. Ekkor lépett föl teremtő lelkével. Művei ellenállhatlan varázsszal voltak a kedélyekre. Bármily soká és konokul támadták is meg az ítészek, mert megtámadta a gyökeret vert üres pathost és az erőtetett természetellenest, miket még ifjúkori műveiben megtartott, bárha már ezek is mutatták a nagy szellemet, mely egekig fog törni: mégis csakhamar a nép kedvencezete lön. Előkelő pártfogók tüntették ki. Erzsébet királyné kegyével halmozta el, és I. Jakab sajátkezűleg irt neki levelet, melyben köszönetét fejezi ki, hogy Mackbethben, a Banquo utódjaira vonatkozó jóslatban családját megdicsőítette.

Nem sokára Johnson is (akkor első és leg tudósabb kritikus.) magasztalója lön. De élte aranykorát mégis a Southampton lorddal való baráti viszony képezte. A lordnak 150-nél több sonette-jével, mely 1598-tól 1608-ig jelent meg, örökké tartó emléket emelt, miután elbeszélő költeményeivel; „Venus és Adonis“ (1593) és „Lucretiá“-jával (1594) is felülmulta minden elődjét, s gondolatainak kimeríthetlen mélysége által, valamint a szenvedély tüzevel, mindenkit bámolatra ragadt.

Ha e sonettek némelyike az érzéki szenvedélyek befolyását elárulják is, mások kétségtelen bizonyítékát adják szép lelkének, mint ez különösen utolsó műveiben a női jellemek felfogásából és ecseteléséből kitünik.

Az első korszak-alkotta műveiben a nőket mindig árnyoldalaikról ismerteti; daemoni uralgási vágy, gyermekes, hirtelen lobbanó szeszély, asszonyi húság és gyöngeség, alapja mindeniknek. Csak később pillant nemesebb hölgyek lelkébe; ismerni kezdi lelkök végtelen mélységét, méltányolja az önmagát megtagadó odaengedést. A női érzelmeket fölismervén, bámulhatjuk későbbi műveiben amaz utánozhatlan női nagyságokat, az erkölcsi erő, méltóság és kellemmel fölruházott alakokat, mint Julia, Porcia, Viola, Rosalinda, Desdemona, Cordelia, Imogen, Hermione és Miranda.

Southampton barátsága eszközölte ki számára I. Jakabtól 1610-ben azon engedélyt, hogy Honning és Condell társaságában a legkedvezőbb föltételek mellett egy színházat alapíthassanak, mi által később jövedelme évenként néhány ezer tallerral szaporodott. Hiába üldözte Green irigysége, hiába mondogatta az érdemes igazgató, hogy Shakespeare, a nagy költő, csak szajkó, ki az ő tollaival akar fényleni: a közönség tisztéletét el nem vonhatta a népszerű költőtől.

El kellett némulni a rágalmaknak, mert Shakespeare az egész nemzet kedvence volt; ünnepeit költője nemcsak a legelső köröknek, hanem az udvarnak is.

S e fényes körből most a magányéletbe vonult. 1589 óta huszonöt színművet irt, melyek nagy része ma is utólréhetlen remekként tündöklök. Szülőföldjére vágyott vissza, hogy élte hátralevő napjait ott töltse. Oly sokáig élt külön nejétől s gyermekeitől, csak strattfordi látogatásai alkalmával találkozva velök, hogy most családjának akarta idejét szentelni. De már 1616-ban, épen születésnapján, april 23-án, elragadta a halál.

A strattfordi templom szószéke mellett levő kömemlék az egyetlen jel, mely születése és halála helyén rá emlékeztet. Háza, általa ültetett eperfája, sokáig volt búcsujáró helye tisztelőinek. Most csak emlékezete áll glóriafényben. A házat egyik későbbi tulajdonosa, Gastrel, fősvény szűkkeblűsége lerontotta és elpusztítá.

Családjá is elenyészett. Még tizenkét éves korában halt meg fia; leányai közül az idősebbik: Zsuzsanna, dr. Hall neje 66 éves, az ifjabb Judit, Gineyné, 77 éves volt, mikor elhunyt. Két leányának gyermekei magtalanul haltak ki.

Egyedül műveiben kellett tovább élni Shakespea-

renek! s ezek nem csak biztosítják időre, de mint az egész emberiség költőjének dícskórét minden művelődési lépés, tengeren innen, tengeren túl, a gondolkozó lélek minden egyes fejlődése és mozzanata emelik!
S z é p f a l u d y F e r e n c z. *)

Egész kiterjedésében tanítsuk-e a philosophiát gymnasiumainkban, vagy csak részben?

V á l a s z o l

T. Riedl Szende urnak „A philosophia gymnasiumainkon“ czimű cikkére. **)

Riedl ur, a „Kalauz“ érdemduis szerkesztője, folyó év kezdetével újra életbeléptetett becses lapjának mindjárt első számában „A philosophia gymnasiumainkon“ czimű cikkével a gymnasiumi tantárgyak egyik legfontosbikára, a philosophiára irányzó olvasóinak figyelmét. Azt hiszem, R. urnak épen nem volt szándéka a fennemlített cikkben kimondott nézetét lapja olvasóira ráerőszakolni; nem akart előttük döntő tekintélyként fellépni, és ezt annál biztosabban hiszem, mert tapasztalásból tudom, hogy a vélemény szabadság lapjának egyik alapelvét képezi. E hitre támaszkodva vártam, hogy R. ur leplezetlenül kimondott nézetével felköltendi a közfigyelmet, s akad majd, ki szinte hozzászóland a tárgyhoz; sőt hiszem, hogy ez R. ur maga is várta, sőt talán óhajtotta is. Negyed éve már, hogy a cikk megjelent, és még egy hang sem emelkedett. ¹⁾ E mély hallgatagságból az ügy iránt némileg érdekelteknek kettős következtetést lehetne vonniok: vagy azt, hogy R. ur nézetét az egész e tannal foglalkozó tanárikar minden észrevétel nélkül aláírja; vagy azt, hogy az illető tanár urak szakmájuk ügye iránt olyanira közönyösek, miszerint reájuk nézve mindegy, akár egész kiterjedésében, akár pedig csak egyes főredékeiben kelljen tanítaniok az annyira fontos tantárgyat. — E következtetések egyikét sem hagyhatom helyben; — nem az elsőt, mert tapasztalásból tudom, hogy a véleményegység bármely — de különösen tudományos — tárgyat illetőleg nagyon ritka tünemény; — nem a másodikat, mert a közönyösségi vád ugyhiszem mélyen sértő volna a lelkes tanári karra nézve. — Minthogy az erősek mindeddig mélyen hallgattak, azt hiszem, szabad leszen a gyengének megszakítani a beállott csendet!

I. R. ur említett cikkében három részt kell megkülönböztetnünk: 1) az alapelvet, 2) az ennek bebizonyítására felhozott érveket, 3) az új tervrajzot. Ezek ama pontok, a melyekre válaszolni szándékom. Lássuk mindenek előtt R. ur alapelvét. „A szorosán vett philosophiát, mond R. ur, legfelsőbb tudománynak, a

*) Kazár Emil ur csak beküldöje e cikknek. Szerk.

**) A mint t. cikkíró bizonyosan tudja, hogy a legőszintébb köszönettel vettem ezen választ, mely csakugyan gymnasiumi életünk legfontosabb kérdéseinek egyikéhez ép oly nyíltan, mint alaposan hozzá szól: ugy másrészt van okom reményleni, miszerint nem fogja roszt néven venni, hogy ezen cikk önálló, terjedelmes taglalásába térszúke miatt bocsátkozni nem akarván, azt csak rövid jegyzeteimmel kísérem, s így a „válasz“-hoz mindjárt „ellenválaszom“-at függeszteni kötelességemnek tartom. R. Sz.

¹⁾ A „Kalauz“ 14. számában közöltük Klamarik tanár urnak ugyanezen tárgyra vonatkozó s felsőbb helyre is fölterjesztett véleményét, melyből kitűnik, hogy a nevezett tanár ur szinte az én nézeteimet osztja.

többi tudományok tetőpontjának, befejezőjének kell tekinteni, mely az általok fejlesztett fogalmaknak tisztázása és kiegészítése által magát az emberi tudást is bevégzi. Ennélfogva a szorosán vett philosophia, azaz metaphysicai philosophia, ha nem gyermekjáték, hanem valódi tudomány akar lenni, a gondolkodás legmagasabb stadiumát tételezvé fel — melyet különböző egyének különböző korban, de sokan sohasem érnek el — általában véve csak physikai szintűgy, mint szellemi tekintetben valóban érett egyéneknek, azaz férfiaknak tudományát képezi.“

Válaszom ez: R. ur itt — a mint azt a philosophiában csak némileg is jártas egyén azonnal észreveheti — a philosophia definiíóját adja Herbart szerint, kinek rendszerét is követni látszik; a definiíóból aztán azt a következtetést vonja ki, hogy ergo a philosophia csak testileg és szellemileg valóban érett egyéneknek, azaz férfiaknak való! — Véleményem szerint mindenekelőtt különbséget kell tennünk a philosophia tanítása és az önálló philosophálás közt; mert másként összekuszáljuk az eszméket, s eligazodnunk teljes lehetetlenség. ²⁾ R. ur ezt

²⁾ Valóban örülök, hogy ezennel alkalmam van elmondani véleményemet egy tárgyról, mely csakugyan a tanítás alpháját képezi. Miben áll tulajdonképen a tanulás, s miben a tanítás? Csak néhány hét előtt jelentette ki a „Kalauz“ azon fontos elvet, hogy „minden képzés önképzés, s minden tanulás öntanulás.“ Ez ugy is van. A gyermek, már mielőtt a tanodába lépne, saját tapasztalásai s szellemi működése folytán számtalan — milliókat meghaladó képzetekre s fogalmakra tesz szert, melyeknek összege ismeretkörét képezi. De ezen önkeltta képzetek, fogalmak, melyeket a természet durva termékeihez lehet hasonlítani, még homályosak, hiányosak, fejletlenek, szóval olyanok, melyek tisztázást, fejlesztést, kiegészítést, feldolgozást igényelnek. És ez utóbbi épen az iskolának feladata. A tanár, kinek csakugyan már oly tiszta, feldolgozott fogalmakkal kell birnia, milyeneket a tudományosság mai nap felmutathat, nem vehet ki saját szelleméből csak egy fogalmat is, hogy azt hallgatói szellemébe oltsa, sőt mindaz, a mit a tanár adhat, csak — szavakból áll. Ő beszél, vagy olvas, s ennek hallatára a tanulóban is ébrednek a gondolatok, azaz azon fogalmak, melyekkel már bir, s melyek ekkép a tanuló lelkében végbemenő gondolkodás, összehasonlítás, vonatkoztatás folytán lassankint tisztulnak, fejlődnek stb. mig nem olyanokká válnak, mint a milyennel a tanár bir. Ha valamely fogalom magában a tanuló lelkében nem alakul, azt neki átadni, azt vele közölni semmi módon sem lehet. Miután pedig a philosophia a legfelsőbb, legelvontabb fogalmak feldolgozása, mely nemcsak elvont, hanem kritikai gondolkodást is tesz fel, mely saját tapasztalásom szerint csak a 20 év körül keletkezik az emberben, lehet-e egy 17 éves fiut erre „tanítani“? Elhiszem, a 17 éves ifju is képes megtanulni pl. Purgstaller könyvét, de ha Purgstaller szavait megtanulta, még abból nem következik, hogy azon gondolatokat is elsajátította, melyeket Purgstaller ezen szavaival kifejezni iparkodott. De a tudás nem szavakból, hanem fogalmakból, és pedig helyes és érvényes fogalmakból áll. Ezeket pedig a tanítás nem adhatja, csak legfeljebb azoknak alakulását ébresztheti ott, a hol fogalomalakulási képesség megvan. — Ha a t. cikkíró ezt átgondolja, bizonyosan nem fog oly lényeges különbséget

elmulasztotta, s azért a tulajdonképi kérdést nemcsak hogy meg nem oldotta, hanem homályba burkolta, teljesen elejtette; s ugyan miért? — azért, mert a definitióból vont következtetésből az tűnik ki, hogy R. ur itt a philosophiát nem abstracte — mint tudományt — vette, hanem concrete — vagy is mint szüleményét az öntevékenységi szellemnek; és ime itt kellett volna az általam említett distinctio-t megtenni; mert még is csak van különbség a szellemnek azon munkássága közt, midőn önerejűleg, önállólag philosophál, és a közt, midőn még csak ismerkedik azon fogalmakkal, melyek a philosophiában előfordulnak, a melyeknek összege alkotja a philosophiát. Ott művész, itt csak tanítvány. Bocsánat a hasonlatért, másként nem tudom magamat szabatosan kifejezni. R. urnak következtetése ez első-rangu szellemi működésre vagy is az önálló philosophálásra vonatkozik, és nem a másod-rangu működésre, vagy is a philosophia tanulása- és tanítására, mely szükséges alapját képezi az előbbinek, mint a mely e nélkül soha létre nem jő — értve systematice, tudományosan! — Már pedig nem az forog kérdésben, hogy: lehetséges-e egy 16—18 éves ifjut önálló philosophálásra tanítani; hanem az, hogy lehetséges-e egy 16—18 éves ifjut philosophiára tanítani, vagy más szóval azon fogalmakat, melyek a philosophiában előfordulnak, minők pl. Isten, világ, lélek, okság, tér, idő stb. lehet-e egy 16 éves ifjunak megmagyarázni, s ellehet-e nyugodt lélekkel mondani egy 18 éves ifjunak, hogy pl. az eleai bölcsész felekezett hallani sem akar a teremtsérről, hanem azt állítja, hogy a lét egy és örök, és ez az Isten! vagy is a világegyetem az Isten, ezenül és ezenkívül nincs Isten!

Ha arról volna szó, hogy lehetséges-e egy 16 éves ifjut önálló philosophálásra tanítani, mi is azt válaszolnók: hogy nem lehet, sőt hozzáténnök azt is, miszerént nemcsak 16 éves ifjut, de 46 éves férfit sem lehet erre megtanítani, és így tulajdonképen senkit sem; ennél fogva a philosophiát nem csak gymnasiumból, hanem az egyetemből is kizárandónak itélnők, mert önálló philosophálásra az egyetemi tanár urak sem képesek megtanítani senkit sem,³⁾ épen úgy nem, valamint a világ legelső költője sem képes senkit önálló költésre megtanítani; hanem csak a költészet szabályait közölheti vele, az irányt jelölheti ki, melyen haladva lehet valaki költővé;⁴⁾ ennél — úgy hiszem — a philosophiára nézve sem lehet többet követelni — méltányosan! — sem az egyik, sem a másik részről!

Miután tehát a tulajdonképi kérdés az: lehet-e philosophiára tanítani egy 16 éves ifjut? erre azt válaszoljuk: igen is lehet. Az ifju 16

tenni az általa ugynevezett „önálló philosophálás“ és „philosophiai tanulás“ közt, s be fogja látni, hogy e kettő tulajdonképen egy és ugyanaz.

³⁾ Bizony nem a gyermekeket és azokat, a kik érettebb koruk daczára szellemileg gyermekek maradnak.

⁴⁾ Hogy t. czikkiró a philosophálást a költéssel összehasonlítja: azon nagyon csudálkozom. A költés productio, a philosophálás önbirálát; az első az ugynevezett phantasián, az utóbbi az éssen alapszik; — az elsőnek, mint művészetnek van technikai része s ezt az iskolában is taníthatják és tanítják; az utóbbinak, mind tudománynak csak módszere van, s ezt a logika adja elő stb. stb.

éves korában körülbelül a 6-ik osztályba lép, itt a ker. dogmaticát, a világtörténelmet, mathesist, irodalomtörténetet, szónoklatot, költészetet tanulja, vagy ez utóbbiakról részben már az 5-dik osztályban is hallott; ha azon fogalmakat, melyek ezen egyes tudományszakokban előfordulnak, nem érti, úgy természetesen eredménytelen lesz a tanítás. E fogalmak megértésére tehát vagy képes az ifju, vagy nem; ha nem képes, miért oktatjuk őt e tudományokra, miért kinezuk őt a lehetetlent kívánva tőle; ha pedig képes az e tudományokban előforduló fogalmak megértésére, akkor — ha következetesek akarunk lenni — azt kell állítunk, hogy valamint e tudományokra, úgy a philosophiára is képes, mert hiszen a philosophia is fogalmakkal foglalkozik, aztán azok a philosophiai fogalmak sem ütnek el teljesen a többi tudományokban elékerülő fogalmaktól, miután, mint szerző is megjegyzi: „Az összes tapasztalati tudományok, a történelem, nyelvtudomány, a tények bármily nemű ismerete, a mennyiben tényadatokon alapszik, a philosophia előiskoláját képezi, mert fogalmakat, eszméket fejleszt, melyek a philosophiai feldolgozás tárgyait, vagy legáltalább kezdőpontjait képezik.“ A philosophiai fogalmak sincsenek a légből kapkodva, hanem vagy a bennünket környező tárgyakról, vagy szellemünk- és annak működéseiről vonatnak el.⁵⁾ — A philosophiának tiszte az ifjut öngondolkodásra serkenteni, sarkalni, arra utmutatást adni, de nem arra megtanítani;⁶⁾ s épen e rendeltetés által különbözik a philosophia a többi tudományoktól, melyek végelemben véve szinte erre irányulnak, de közvetlen feladatuk nem ez.⁷⁾ — Aztán az ifju a szónoklatot, költészetet tanulja már e korban; felteszem, hogy a lelkesmeretes, buzgó tanár a holt szabályokat példákkal is igyekszik felvilágosítani, s így egyes költői műdarabokat, szónoki beszédet, vigjátékokat olvas vagy olvastat fel előttük, megmagyarázza aztán a költői vagy szónoki műdarabnak egyes részeit, s kimutatja, hogyan idomulnak e részek egy teljes, kerek egészszé; ha pedig ezt teszi az a jó, szorgalmas és gondos tanár, akkor szorosán véve a Módszertant (Methodologia) tárgyalja tanítványai előtt, mint a mely philosophiai tanágnak rendeltetése megtanítani arra, hogy az egyes részeket hogyan kelljen egy teljes, kerek egészszé alakítani; ebből látjuk, hogy a szónoklat, a költészet tanára kénytelen a philosophia terrenumára átsapni, a philosophia egyik tanágát tárgyalni, ha azt akarja, hogy tanításának valami

⁵⁾ Van ismeretkör, melyen az ugynevezett közönséges gondolkodással is beérjük; a tudomány már az elvont vagy logikai gondolkodást teszi fel; de a philosophia kritikai eljárást követelvé, nem mondhatjuk, hogy a ki az első emeleten van, ezáltal már a harmadik emeleten is lehet. Vagy a t. czikkiró azt véli, hogy mindenki, a ki fogalmakkal bír, már philosophus is; e szerint az 5—6 éves gyermek is „tanulhatná“ a metaphysikát, mert attól sem lehet eltagadni a fogalmakat; — már pedig a t. czikkiró nézete, hogy a ki tudományokra képes, az a philosophiára is képes. Így hát a philosophiát már az első osztályban is lehetne előadni.

⁶⁾ Fentebb az volt mondva, hogy a „philosophiára lehet egy 17 éves ifjut is tanítani,“ nincs-e ezen állítás ellentmondásban avval, a mit itt olvasunk?

⁷⁾ Azaz: a többi tudományok tárgyakra vonatkoznak, melyeket fogalmi alakban megismerni iparkodnak, ellenben a philosophia magokkal ezen fogalmakkal foglalkozik.

látszata, eredménye legyen. ⁸⁾ — A vallás tanára beszél az oltári szentségről, a transsubstantiációról, már hogy fogja a ker. vallás e főséges tanát érthetni az ifju, ha az állag és esedék fogalmát ki nem magyarázza a tanár? ⁹⁾ tehát a vallás tanára kényszerül az ontologia egyik főfogalmát tárgyalni! Vagy más alkalommal az Isten létét bizonyítja be a sz. iratokból, sz. atyákból és a józan eszből, hogy teheti ez utóbbi a metaphysicába átsapás nélkül? ime tehát, mily szépen felhasználja a metaphysika egyik főrészt, az Isten-tant. — A történelem tanára beszél a világtörténelemben előforduló nagyszerű átalakulásokról, mint okozatairól valamely — azokat megelőzőt — eseményeknek, nem fogja-e ezt is az ifju helyesebben érteni, ha már elébb az ontológiában tisztába jött az okság fogalmával. ¹⁰⁾ — A mathesis tanára a tér fogalmáról beszél, melyet a metaphysikának első része, a világtan fejteget. — Az egyház történelmében szó van az üdvözítő eljövétéről, és azon jótéteményről, mely ebből az emberiségre mind értelmi, mind vallás-erkölcsi tekintetben háramlott, ha pedig ezt kellően kiakarja tüntetni és bizonyítani a tanár, ugy kénytelen a bölcsezet történelmének adatait felhasználni; s valóban mily egészen más, nagyszerűbb és főségesb, valóban imádást parancsoló alakban jelenik meg a jóra fogékony keblű ifju előtt az üdvözítő képe, ha a bölcsezet történelmet rendszeresen tanulta, hol fokról fokra ki van tüntetve az emberiségnek értelmi ismerköre, vallás-erkölcsi állása!

E néhány példából is kitetszik, hogy a philosophiát egyik tudományág sem nélkülözheti, sőt kényszerítve van terrenumára átsapni, egyes alaptételeit felhasználni, és pedig nem csak a psychologia, logica és methodologia lesznek felhasználva, hanem a mint láttuk, az ontologia, metaphysika, moralis és philosophia történelme egyiránt, tehát a szoroson ugynevezett philosophia is. Már azt csak megengedi mind R. ur, mind bárki más, hogy, ha az ifju képes a szoroson vett philosophiának egyes fő-alaptételeit megérteni, ugy képes lesz a többit is, képes lesz azokat egybefűződen is, következőképp magát az egész tant is megérteni, felfogni, elsajátítani. ¹¹⁾ — A tapasztalás tehát azt mutatja, hogy a szoroson vett philosophia tanított mindig a gymnasiumban, csak hogy nem saját nevében, és nem mint kikerekített tanegész. Hogy melyik tanmód üdvösebb t. i. önállóan és egész kiterjedésében, vagy részben és egyes alapelveit kikapkodottan tanítani a philosophiát? mindenkinek ép észére, józan ítéletére

⁸⁾ Hát a t. cikkíró a módszertant a metaphysika körébe sorozza?

⁹⁾ Szeretném látni azon bölcsezet-tanárt, a ki az itt említett „dogmákat“ képes volna megmagyarázni. Tudtommal a „dogma“ ép azért dogma, mert megmagyarázhatatlan. S ha ennek megértéséhez philosophia kell, ugy már az elemi tanodákban is — a hol t. i. szinte az oltári szentséget stb. tanítják — kellene a metaphysikát is előadni.

¹⁰⁾ E szerint tehát a historia előtt, azaz már a 3. osztályban kellene a metaphysikát tanítani. Vagy az „előbb“ szó mást jelent?

¹¹⁾ E szerint a ki a philológiát, történelmet, mennyiség-tant stb. tanulja, eo ipso képes már a metaphysikát is megérteni. Ha ez így volna, nem látnók át, mért nem tanítják a philosophiát már az alsó gymnasiumban is?

bizom eldönteni. Az élet, a tapasztalás rég figyelmeztetett bennünket e részbeni teendőnkre, hogy későn vettük észre, a mi hibánk! ¹²⁾ (Folyt. köv.).

Rummel Arnulf
benzés tanár.

Hazai irodalom.

Sziklaróza. Regény Apafi Mihály erdélyi fejedelem korából. Irta Jósika Miklós. 4 kötet. Kiadja Ráth Mór.

A kritika a magyar irodalomban Kazinczy és Kölcsey óta folyvást volt képviselve, de kellő hatása a kevés képviselő miatt mégsem volt még eddigé.

1850 után, emlékezhetünk, jó ideig a vad poeták és journalisták hazafiatlansággal vádoltak minden honfitársgyilkolót kritikust; ebben az időben az ifju írók soha semmi széptani munkát nem olvastak és a tanulmányt eredetiségrontó bűnnek tartották. *) Gyulai, Salamon, Greguss olykori cikkei, Brassai „Kritikai lapjai“, és meg Erdélyi János szemlélődő, historico-critikai művei is — több haragot idéztek elő, mint jobb meggyőződést.

Ellenben most — örömmel j gyezzük föl — a kritika mintegy belső szükségé vált minden fiatal írónknál. Mindenik eltűri sőt várja megbiráztatását — a másíknak; ő maga pedig, ha nem is sok sikerrel, de egész komolyan olvassa az aestheticusokat; sőt kevés van, a ki ne írna önmaga is kritikai művet. Deák Farkas, Cserényi Imre, Tolnai Lajos, Zálnoki Sándor, Szász Béla, stb. nevét már nem egyszer látuk bírálatok alatt. Egy szóval a szépirodalom iránti hajlam, előszeretettel s szükségességéről való belső meggyőződés már csaknem vérünné kezd válni, a minek gyakorlati hasznát csak az ez évi vigjátéki pályázatból is meg lehet itélnünk. Bárminő roszak voltak is ezek, bármily látható is bennök az alkotó erő és érzékeltetés hiánya, nem lehet tagadni, hogy bizonyos törekvés a comicumra mindenikből kilátszik. Majd mindeniknek meséje az, hogy egy egyen van, valami neveléses szenvedélyvel s ezt bizonyos esemény észre téríti. Hogy pedig ily egyforma felfogás látszik nagyobb részükből, az is mellettünk bizonyít, azaz mutat — gyarló és halvány — de mégis örvendetes elméleti törekvésekre.

És mi ennek az oka? — Az utóbb jelentkezni kezdett, rendszeres és folytonos kritika. Egyes ember soha sem tud oly hatást csinálni, mint az újságok. Tudjuk mi, minő circumspectusok voltak a néhai „Fi-

¹²⁾ Az eddig mondottakból látom, hogy a t. cikkíró a philosophiát a tudománnyal, a gondolkodást a philosophálással azonosítja, s ezen téves nézetből indulva azon bizonyítási hibába esik, hogy többet bizonyít, mint a mennyit kellene. Minden tudomány fogalmakból áll, de nem minden tudomány vonatkozik fogalmakra, mint ilyenekre; azaz: a többi tudományok tárgyakkal foglalkoznak, a philosophia pedig fogalmakkal stb. S így minden philosophálás gondolkodás is, de nem minden gondolkodás egyszersmind philosophálás. A miveletlen ember, a gyermek is gondolkodik, de nem philosophál. Ha t. cikkíró ezt átgondolja, bizonyosan nem fogja ismételve állítani, hogy a ki tudományra képes, az már a philosophiára is az, s hogy tehát a 16 éves ifjut, a ki egyháztörténelmet stb. tanul, a philosophiára is lehet tanítani.

*) Ilyen fiatal írók most is vannak. Szerk.

gyelő" bírálati, minő nehézkes volt módora s mily kétségesek elvei, de mi nem is ezeket védelmezzük, hanem csak ki akarjuk mondani, mily szembetűnő nálunk bármínémű kritikai lap hatása. Hátha még sikerülne megközelíteni az illő szempontot!

Azért lehetetlen nem üdvözölnünk a buzgó „Kalauzt“, mely egy megjelent könyvet sem enged észrevételek nélkül a közönség kezébe menni. A „Kalauz“ egyetlen lapunk, mely független szempontokból bírál, s melynek minden számában kapunk valami gondolatot, mi legalább is eszméket ébreszt és figyelmet érdemel, szemben a többi megrökönyödött, penészes és rozsdás organumok nagy részével.

Üdvözöljük!... habár minket a négy kötetes „Sziklarózsával“ nyomorított is meg, Jósika Miklóstól.

Eleinte azon véleményben voltunk, hogy oly műveket, melyeket szerzők csak lelkiismeretlenül, gondolkodás nélkül, csak pénzért írnak — nem kellene bírálatra méltatnunk; de ebben az esetben a rossz példa másokat is merészekké tenne; a nagyobbak törpe-sége önhitté teszi a kicsinyeket. Ezt pedig nem lehet engedni, ha oly érdemes írónk rovására esnek is, mint Jósika.

Háromféle regényolvasó van. Egyik, mely minden mesét, rémtörténetet, vagy szerelmes kalandot derűre-borura, irigylendő élvezettel olvas, fel nem tartóztatván magát az események indokolatlansága, az érzések hiánya által. Olvassa, mert nemesebb és néha érdekesebb dolognak tartja, mint a városi pletykákat. Nemcsak, de legtöbbször el van ragadtatva általuk és sír a vizenyős érzélgésen. Ilyen az olvasóközönség nagy része. Ilyenek az ifjak és a féltudósok.

A másik emelkedettebb rész átlátja ugyan a hiányokat, tudja a lélektani felületesség hátrányát, de mégis megvallja, hogy ő bizony csak az olyan könnyű dolgokat olvassa fékezetlen gyönyörrel. Ezeknek nincs izlésük, kifejtetlen a kedélyük és fogalmuk sincs emelkedettebb világnézetről és élményekről.

A harmadik rész ellenlábasa az elsőnek. Ennek semmi sem elég jó. Az üres és kápráztató eseményeket megveti, mindenben lélektant keres és el sem olvassa azt, a mi mélyebb kedély, élmény és bensőség nélkül szükölködik. Ilyenek számára valók az angol regények. (Önkényt értetik, hogy serdülő leánykák, gyerekek vagy dandyk e fajhoz nem tartoznak.) Azok előtt aztán többet ér egy ivnyi tökéletes érzéssel és jó compositióval írt beszélyke, mint bármennyi üres regény. Azok előtt többet érnek Jókai apró humoroszkeji, mint nagy regényei, Kemény egyszerű de mélybeható lélektana, mint Jósika scottwalteri módon felöltöztetett titokszerű lovagjai és kalandjai, melyekben csak az ár érdeket, hogy végül tudjuk meg, ki a hősük — ha az elején ki nem találjuk.

Jósika már régóta tapos saját babérain és, a mi esodálata, hova-tovább termékenyebb lesz. Ha tiz kiadó sürgeti, tiz művet ír egy hónap alatt. Régi, kedves regényeiből gyenge másolatokat, halványabb alakokat csinál; és ha még sokat ír, úgy jár, mint a kinek egy üveg tokaji bora van, azt beléönti egy hordó lórébe: a tokaji is lórévé változik, s összes regényirói működéséről alig lehet egyebet megjegyeznünk, mint hogy a compositóra semmi gondot nem fordít, egyéb czélja nincs, mint hogy gyenge elméjü, első osztályu regényolvasókat elmulattasson; a mire nem kell egyöntetü, központ körül forgó kerek cselekvény; elég e czélra bármily össze-visszakuszált és ide-oda kapkodó esemény. Alakokról, vagy épen egyénekről nála szó

sincs. Hogy bizonyos dolgokat Bodrogekői Salamon és nem Apafi Mihály visz véghez, az távol se (nemlétező) szenvedélyeik b e n s ő szüksége miatt történik, hanem csak azért mert más a nevük és a hivataluk.

Ugy kell regényt írni, hogy azt mondhassuk: ez eseményt csupán ez ember vihette véghez, mert ezt sugallta szenvedélye, körülménye, és nevelése vagy szokásai, azaz élménye.

De aztán, ha az esemény kerek, s az alakok egyénített vonásokkal vannak is fölruházva — hol van még az alapeszme és az eszményítés?

Hogy Jósika ezt tudja, nem kételjük, de hogy ez, újabb regényeiben nincs meg, az is bizonyos! Olyan ő, mint egy társalkodó, a kinek fizetése díjában kötelessége jót-rosszat össze-viszszabeszélni. Kezd valami elbeszélést — irgalmatlan magyarsággal — és azt aztán teletömi philosophiával, nyelvtudományal, politikával és hazafias, de nagyon felületlen okoskodásokkal. Pedig a költőnek olyannak kell lenni, a kit akkor vegyen elő az ember, mikor már megunt a tömeg lármáját, a kávéházi szórakozást, az apró szenvedélytől üzött, hányt-vetett embert, ezeryi derült, vagy sötét, de mindig fárasztó, érzésével egyetemben. Emelni kell az embert, oh poéták! nem pedig szerte-szét hurczolni az élet porában. A ki igazibb vonásokat és hű életet fest is, mint Jósika (teszem föl Balzac) még az sem felelt meg minden igényünknek. Nem szeker a poezis, mely lassan vagy sebesen az utcákon robot végig, hanem léghajó, mely magasan úszik; oly magasságban, hogy Párizs diónagyságának, a világ pedig egy nagy sóvári-almának lássék. Olvadjon össze a jalkiáltás az örömhanggal, a gonosz cselekvény a jótettel, hadd lássuk, mily ok nélkül való mindakettő. Nézzük az embert porszemnyi életnek, melynek szenvedélye, dűhe és átka oly hatást tesz, mint minőt tenne — hogy bulreszk példával éljek — egy bornyuban jelentkező dicsvágy és halhatatlanság utáni törekvés. Avagy nézzük az embert nagyinak, toronymagasságának, kitől minden kicsinyes (minél nagyobb, annál semmit-érőbb) szenvedély olyformán jön ki, mintha Napoleon egy utcasarkon lesne Bibók Lajosra vagy Szél Farkasra a netán reá irt gúnyversékért.

Ezen életnézlet következtében írják a legújabb regényirók műveiket humorosan; ezen életnézletet fejezte ki a világ legnagyobb satyricusa és Shakespearel együtt legemelkedettebb írója Swift.

De — azt vethetnék ellen — hogy a humor nem fő eleme a költészetnek, és hogy Shakespeare is, noha ugyancsak magasan jár, mégsem állítja olyan visszás színbe az embert, szenvedélyével. Mire az a feleletünk, hogy e világnézetet komolyan is ki lehet fejezni egész magasztos voltában; sőt komolyan fejezve ki még hatalmasabb, még lélekemelőbb. Ézért elsőbnek a nagy eposzirók, ezért több Shakespeare, mint Swift.¹⁾ Az eposz- és drámaíró az ember semmisségét a világrend örök kényszeréhez képest emeli érvényre, és fejezi ki.²⁾ Azért különb ember a nagy költő minden

¹⁾ Nézetünk szerint Shakespeare elsőse Swift felett abban áll, hogy Shakespearenek az alakítás inkább hatalmában állott. Nézeti színvonalra nézve egyik sem enged a másíknak. Szerk.

²⁾ Ezt így nem mernők felállítani. A költő feladata, az ember helyét kimutatni a világrendszerben. Ha f e l e m e l — mint ön igen helyesen követeli tőle: — akkor nem s e m m i s i t h e t meg. Hogy devalválja, és értékét a kellő mértékre vezesse vissza, az, igenis, föladatában fekszik.

más nagy embernél, mert a mit azok csak homályosan és öntudatlanul éreznek, ez világosan észlelteti másokkal is, az embert oly föl emelvén, hogy másban minden ártalmas indulatot lemosolyog, a nemesebbeket pedig a távolság miatt tisztábban látja körvonalo-
lozva, és önmagát tökéletesíteni igyekszik.³⁾ Az ebből folyó megnyugvást, mi fő törekvése a poezisnak — sok költő negative juttatja érvényre; így Byron — kétségbeesett hangu műveivel és Poe óriás keserűséggel irt „Hollójában.“

Ha ilyet vársz költőtől, kegyes olvasó, oh mondd meg, mit itélsz róluk ezek után? Hányszor érezted csak másodrendű íróid műveinek olvasásakor is ezen magas és böles nézponton magadat?

Nem egyetlen kellék költőnél a phantasia, leleményesség vagy Isten tudja még micsoda; hanem egyik fő a világnézet, melyet aztán csak amazokkal lehet minél jobban érvényesíteni.⁴⁾

Ha az érdekes és megrázó esemény volna legelső a regényíró előtt, akkor Gellért „Svéd grófnéja“ és Wilkei Collins „Fehérruhás nője“ talán legelső polczon ragyogna. Jó ízlésű ember előtt nincs megvetendőbb valami, mint például azon szokásos romanticus fogás, hogy valakit meglőnek, aztán nagy-szerű, kimagyarázhatlan dolgok történnek, melyeknek magyarázatuk nem egyéb, mint hogy azon ember nem halt meg, csak megsebesült, és később kigyógyult.

Jósika újabb elbeszélései ilyen hatást tesznek az emberre.

Felibe vágja, hogy „Sziklarózsa,“ aztán hőse egészen más, s a czim nagyon mellékes epizódjá regényének.

Belészó egy egész kötetet — csakhogy kiadója négy kötetet nyomathasson; rettenetes türelemmel és körülményességgel leír minden várat, minden falut, minden toilletet, csakhogy a kötet 200 lapra kiteljék.

Beszéljünk egy kicsit meséjéről.

Bodrogközi Izabellát apja három gyám hatalma alá végrendeli; Izabella egyik rokonát szereti, Salamon, de ehhez nem akarják engedni a gyámok. A leány felügyeletük alól megszökik, azok feladják, a fejedelemasszony pedig magához veszi — Kolozsvárra. Onnan is megszökik. Már most azt várná az ember, hogy a kül eseményeknek és akadályoknak a belső indulatokkal való küzdését s valamelyiknek győzelmét fogja leírni szerző. E helyett egészen más térre vezeti az olvasót. A második és harmadik kötet két fiatal ember viselt dolgát tárgyalja, kik el akarván ütni Salamonról Izabellát, elindulnak Csucsra hegyére, melynek tetején egy nőalak jelenik meg olykor-olykor, kit az ifjuság a rejtőző Izabellának vél; pedig az a leány Bodrogközi Salamon árván maradt és ok nélkül rejtegetett gyámleánya, ki ott él az irtóztató meredek hegytető mélyén levő földalatti házban. Salamon orozva elfogja a két ifjut, és oda kvártélyozza gyámleányához. Aztán az egyiket elhozza onnan, s minden magyarázat nélkül belészerettet egy más leányba, s azt vele elvéteti. A másik ifjuval pedig elvéteti Sziklarózását. Ő maga pedig Izabellával egy várba vonul, melyet aztán a gyámok ostromolni kezdenek. De a gyámok

³⁾ Erre nézve is eltérő véleményben vagyunk és nem ismerjük el a költői nagyság emberi kizárólagosságát. Avagy egy nagy ember tettei nem ugyanazon észre gerjesztenek-e mint egy nagy költő versei? Napoleon viselt dolgai, Segur által csak a valóság szerint leírva, nem emelnek-e Homér eszményi hősvilágáig? Szerk.

⁴⁾ De a világnézet, mint pusztán bölcséleti elem, költővé még senkit sem tesz. Szerk.

bizonyos tilos cselekvénybe elegyednek, melyeknek fölfedezésével őket Salamon megijeszti, mire azok beleegyezésüket adják a házassághoz, hogy pedig a fejedelem ne dohogjon, hát annak meg jó csomó pénz küld Salamon.

S lesz nagy lakadalom! . . . E néhány sorral elmondott mesében is mennyi a szükségtelen beszéd: az egész „Sziklarózsa“ epizódjá, mely harmadát teszi a regénynek!

Úgyan kérdem az olvasót: szeretné-e e néhány sor históriát négy kötetbe feleresztve olvasni el?! Hiszen más, ha megnépesitné a lélektan és érdekessé tennék az alakok! De erről itt szó sincs. Beszél, beszél mint a falusi pap, s a végén látjuk, hogy zavaros meséjével csak emlékezőtehetségünket rontottuk, a mennyiben itéletünk röstelte volna e nem rendezhető cselekvényeket rendezgetni.

Egy szóval, azt ajánljuk mi Jósikának, vagyis inkább olyan írónak, a ki tőle akarna tanulni, írjon négy kötet regény helyett négy ivnyi beszélyt, de abban ne legyen semmi fölösleges mondat, alak vagy epizódj. Cselekvénye legyen pontosan indokolva, nyelve pedig ne hemzsegjen a germanismusoktól. Embereket rajzoljon, ne árnyakat. Ellenkező esetben czélszerűbb, ha nem ír többet egy sort se! Curatius.

A classica philologia encyclopaediája. Irta Télyf János, bölc. tr. stb. Pest. 1864. Emich Gusztáv tulajdona.

Oly munkát mutatunk be ez alkalommal olvasóinknak, a melyet kétszeresen örvendetes jelenségnek lehet nevezniük, mivel oly téren mozog, a mely eddig nálunk csaknem végkép el vala hanyagolva, — és mivel szerzőjében oly férfiúra ismerünk, a kinek valamint a philologia körül tett eddigi fáradozásai, úgyszinté azon helyes irány, a melyet a classicusok magyarázásában követ, remélünk engedik, hogy sikerül munkájával az eddig oly kirívóan mutatkozó hézagot betölteni. E téren Télyf a kezdeményezés érdeme, és ha vannak is munkájának gyöngéi, úgy bizvást tulajdoníthatjuk azokat ama nehézségeknek, mikkel mint úttörő találkozt.

A Bevezetésben az encyclopaedia szó értelmét magyarázza, igen helyesen megkülönböztetvén a körismét az ismekörtől; erre a philologia fogalmát határozza meg, párvonalt húzva a philologia és linguistica között, miután áttér a classica philologia tárgyára és a philologia fölosztására, s előadja, mint osztotta föl Wolf Fr. A., Böckh, Bernhardt, Matthiä, Reichardt és Hase; végre hozzá függeszti még azok névsorát, kik a philologia jelentőségéről irtak.

Az első fejezet tárgya a görög nyelvtan. Itt szerző először is a nyelvtan szót magyarázza, erre a betűk eredetéről szól, s főlemlíti az ide vonatkozó munkákat. — Következik a hangsúly. Ezt fejtegetvén, hosszasan polemiába bocsátkozik Szepesi Imrével, azon állítása fölött, hogy a mai görögök hangsúlyozása egészen eltér a régiekétől. — Valamint a hangsúlynál, úgy az ezt követő hangmértéknél is adja az ide tartozó munkák sorozatát. A görög betűk kiejtéséről szólva kissé hosszasan védi azon szabályokat, melyekkel ő él, Erasmus követői ellen. Nézetünk szerint nem valók tankönyvbe polemiák. — Az alaktanban előadja, hogy Platon csak két beszédrészt különböztetett meg, a nevet s az igét; Aristoteles hozzáadta a névelőt s a kötszót; a stoicusok korában a névelőhöz számították a névmást, a kötszőkhoz az előljárokot, az ígéhez pedig

az igehatározót s a részcsülőt; de Aristarchus már nyolcz beszédrészt vett föl. — Befejezvéen így röviden az alaktan történelmi vázlatát, következőzika szóköztés, ezután a görög etymologia s vele kapcsolatban a synonymica. Ezeket követik a görög nyelvjárásán, a görög nyelv századai, a görög rimek, hol szerző kimutatja, hogy „a rim nem valami esetleges, a költő öntudatán kívüli tünemény a hajdankori görög költészetben;“ érdekes értekezés a mai görög nyelvről, s végre a kérdés megfejtése, hogy „milyen legyen a görög nyelvtan?“ mely utóbbi részt különösen ajánlunk a görög nyelvvel foglalkozó tanférfaink figyelmébe. Ebből áll az első fejezet, a melyről el lehet mondunk, hogy az csakugyan kedvvel és szorgalommal van dolgozva.

A második fejezet a latin nyelvtanról szól. Ha tekintetbe vesszük a nagy szorgalmat, mit szerző a görög nyelvtannál kifejtett, s hogy aránylag mily keveset szól a latinról, ugy ez utóbbit szerző mostoha gyermekének kell neveznünk. — Szó van e fejezetben a latin betűkről, a latin hangsúly és hangmennységről, a latin beszéd-részekről, a latin etymológiáról, és a latin nyelvről általában, minden dióhéjba szorítva. A fejezetet bezárja szerzőnek néhány igen helyes észrevétele az iránt, mint kelljen a latin nyelvet tanulni.

A harmadik fejezetben előadja szerző a mythologiát: hol érdekelt feszítően magyarázza a mythologia eredetét. A fejezet végéhez függesztett munkák sorozatából örömmel láttuk, hogy szerző már a magyar philologusok munkálataira is figyelemmel volt.

A negyedik fejezet tárgyat képezik a régiségek. Ezek alá sorolja szerző az istentiszteleti régiségeket, továbbá a házi vagyis magán-, végre az állami és jogi régiségeket.

Mindezen szakaszokat könyvészeti lajstrommal kíséri.

Az ötödik fejezet az irodalomtörténetet tárgyalja. Ezt szerző a következő részekben adja elő: Irodalomtörténet a görögknél (az alexandrinusoknál s az alexandrinusok után) s irodalomtörténet a romaiaknál; ezt követi az irodalomtörténet rendszere, s a görög és romai irodalom korszakai; végül ide csatolja még szerző az epigraphicát.

A hatodik fejezet tárgyat képezik a műrégiségek. E czim alatt fejti meg szerző az archaeologia értelmét, valamint fejtegeti ama három szempontot is, a melyekből az archaeologia a műrégiségeket tárgyalja, t. i. a művészettant, művészet történelmit, s a műemléktant. Ugyan itt szól a görög művészet eredetéről is. Zárja a fejezetet archaeologiai munkák sorozata.

A hetedik fejezet tárgya a hermenevtica. Szó van itt az allegorikai magyarázatról, a mely háromféle volt t. i. történelmi, természettani és erkölcsi, az allegorikai magyarázatot kiszorítá a 2-ik században a hermenevtica, melynek alapítója Aristarchus. A hermenevticát szerző fölcsztja általános, különös és egyénire. E fejezet végét képezi a szóértelem magyarázása.

Igen érdekes a nyolczadik fejezet; tárgya a critica. A critica első nyomaira már Solonnál akadunk; művelte ezt később Platon, de különösen Aristophanes. Figyelmet érdemel szerző előadása, mint jártak el az alexandrini korszak itészei Homéros irányában; találunk criticát az alexandrinok után is; hasonlókép létezett critica a rómaiaknál is, a mely szinte görög befolyás által ebresztetett. Jelesebb itések itt: Cicero, Horác, Asinis Pollio, és Dumitelian. Az ide tartozó munkák sorozata itt sem hiányzik.

A kilencedik fejezetben tárgyalja szerző a classica philologia ujabkori történetét; s ezzel a munkának nézetünk szerint leggyöngébb részéhez jövünk, t. i. a könyvészetihez, s ezt annál inkább tartjuk kiemelendőnek, minthogy ez egyrészt a mennyire fontos része az encyclopaediának, ugy másrészt összeállítása nem kíván egyebet, mint szorgalmat és figyelmet. Nem akarjuk hosszasan bonczolgatni a philologia állását a görögök, olaszok, francziák és angoloknál, s csak melleleg jegyezzük meg, hogy a philologiának a görögöknél való állását valóban dicséretesen dolgozta ki szerző e művében, — hanem áttérünk azon népekre, melyeknek ez izbeni munkálódása is leginkább kiérdemli figyelmünket, áttérünk a philologia állására a németek és magyaroknál. A német philológiáról szólva, szerző miután néhány munkát föl sorolt, s ezek között a gothai Hennings s a lipcei Weidmannféle kiadásokat, egyszerre mintegy türelmet vesztve, az Engelmanféle philologiai catalogusra utal, mely szerinte 1700-tól 1855-ig megjelent minden magyarázót és criticust magában foglal. A munka e része legkevésbé kielégítő, s ugy hisszük, maga a szerző sem lesz annak helyességéről meggyőződve; mert nem tehetjük föl, hogy ő, ki folytonosan philológiával foglalkozik, ignorálja azon haladást, mely a philologia terén Németországban 1855 — (vagy mivel az idézés hibás s a catalogus 1858-ig terjed) 1858 óta történt. — Ha nem elégitett ki szerzőnek a német philológiánál követett eljárása, annál kevésbé lehetünk meglegetve a magyar philologia tárgyalásával.

Szepesi Imre III. kötetes latin, valamint hellen nyelvtana is hiányzanak a sorozatból; miután e könyvek oly általános használatosak, s szerző czáfolataiban maga is hivatkozik a hellen nyelvtanra, ez eljárását nem helyeselhetjük.

Főlemlíti szerző Bartl szótárát Julius Caesarhoz, de nem említi Hindy Mihálét Virgiliushoz s Vass Józsefét Cornelius Neposhoz, mely utóbbi már második kiadásban jelent meg; Idézi saját fordításait, de nem említi Finkey Sophocles fordítását. Nem találjuk a lajstromban Lichner Pál görög nyelvtanát, Cappelmanét, a melyet Dr. Liebhardt Lukács magyarra átdolgozott. Sorolhatnánk föl még számos kihagyott munkát, de legyen elég ennyi.

Ez rövid átnézete Tély János encyclopaediájának; figyelmet érdemel mint e nemben első mű; találunk benne sok, igen sok tanuságost, és ha vannak is némi gyöngéi, ne feledjük, hogy — első.

Nemzeti Színház.

(b. o.) Shakespeare háromszázados születési ünnepére egymásután háromszor került színre — ápr. 23-n, 24-n és 25-n — az Arany által fordított „Szentiván-éji álom,“ a mit másutt „Nyáréji álom“-nak neveznek. A darabon Shakespeare szüzenési módja szembetűnőleg látszik; jelenetezése ügyes; rajza dús élczekben, de az egészen költői conceptionnak semmi nyoma. Meg vagyunk győződve, hogy nagy szerzője nem is művészi intentióval, hanem valami specialis alkalomra csinálta, parodiának. Mire ezt lefordítani, midőn Shakespeare legjobb darabjait sem birjuk élvezhető áttételben? Mire előadni! És előadni a nagy bárd százados ünnepén, mikor az ő hatását jellemezni — diadalára a méltó pecsétet ráütni kéne! . . . Olyan-e Shakespeare minőnek a „Nyáréji álom“-ból látszik? — Ugyan furcsa felfogással mehetett haza

felőle azon színházlátogató, a ki eddig nem ismerte, nem figyelt rá, s most a nemzet első színháza és egyik elsőrendű költője ezt mutatják fel neki ismertetőül. Ha vigjátékot akartak fordítani, ott van a „Windsori vig asszonyok“ vagy a „Makranczos hölgy“; ezek megérdemelnék; ha pedig plane ördögöst, akkor is ott lett volna a „Vihar“, melyet már maga K a l i b á n frappans alakja nagyértékűvé tesz és mely nem egy érdekes jelenettel bír. A „Nyáréji álom“-ban a v a l ó s á g alapját egészen elrugta az író. Pedig e nélkül nincs költészet. Olyan dolog ezt a „Nyáréji álom“-ot portálni mintha valaki, hallván, hogy Kostyál jeles szabó, felvenne egy tarab tarka posztót, a mit Kostyál gyermekjátéknak, kéményseprősdire, körülvarv piros szegélyvel, réz-paszománttal, — s viselné nagy fennen, kiáltván: készítette Kostyál. A fordítás, némi feszeséget és erőszakolást leszámítva, sikerült. A sok technikai nehezéget le van győzve. Az előadás keveset ért. A műkedvellők meglehetősen kedélytelenek voltak. Hol vagy óh Szentpétery — te nagy a nagyok közt! — hol Megyery?! Egyébiránt a számarfej, a la Bús Aurél, Szigetinek is jól állott. Szerdahelyi, Pucknak már igen nehézkes. Már! Die schönen Tage von Aranjuez! . . . Puckot egykor a Burgban Goszman kisassz. adta és ő mentette meg a darabot. Egressy mint tündér furcsa volt. Feleki király helyett csak káplárt adott. Excelsior! A nőszemélyek — na! . . . Hanem az a Szigligeti Jolán nekem (B. O.-nak) már csak azért is tetszett, mert másnak senkinek sem tetszett. Pardon! A színházi rendező számára kivételt teszek. — Prielle Kornélia kisasszony mindig mosolyog — azt hiszi, elkél az mindig. Köszönjük, keveset a jóból! Aztán meg — egyszóval: a „Don Carlos“ első sora . . . stb. Azonban egy kettős, Rotter Mari és Campilli kisasszonyoktól tetszett nekem, mert eszembe juttatott egy magyar példabeszédet — és én ah! mindent imádok, a mi magyar! Ez jutott eszembe: „Házasodik a lapát, elveszti a piszkafát.“ Ihaja! Művészi ellentét kedvéért jó lenne, ha közelebből a „Pesti Hírnök“ aestheticusa is járna egy kalamajkát Don Basileoval. Vagy egy solot, Vaczkorék műkedvellői előadásának befejezéseül, kölcsön kérvén Zuboly takácstól azt, a mit elbűvölt állapotában Babvirág és Pókháló gazdasszonyai, által megvakartatott.

Miről szólunk még? A kiállításról? A háttérben fekvő liget igen sikerült, de a lugas és barlang magában sem ért semmit, a háttérrel sem volt öszhangban. Pedig azt mondják a Fővárosi Lapok hogy öszhang nélkül nincs — harmonia.

April 25. — „A troubadour“ opera 4 felvonásban Verditől. — Mányik E. kisasszony első felléptéül. — Már rég nem volt ily kerek egybevágó operai előadásunk, mint a mai; különösen ki kell emelnünk Mányik kisasszonyt, ki ritka szép mezzo-soprán hangjával, mint szintén biztos, magasabb igényeknek is megfelelő művészies hang-iskolázatságával és előadásával mindenkit meglepett. — Kezdőt ily hibátlanul s a mellett mind végig ily helyes s találó kifejezéssel énekelni még nem hallottunk; bátran merjük állítani, hogy a fiatal művész előtt igen szép jövő áll. — Mesternője szintén dicséretet érdemel, ki az énektanítás nehéz mesterségét úgy látszik tökéletesen érti. — Mányik kisasszony tisztán, természetes könnyűséggel

Tartalom: Shakespeare William (Vége). — Egész kiterjedésében tanítsuk-e a philosophiát gymnasiumainkban, vagy csak részben. — Hazai irodalom: — Sziklarózsák. A classicai philologia encyclopaediája. — Nemzeti Színház. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő **Riedl Szende.**

Pest, 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál) 3 korona-utca 18. sz.

veszi hangjait, registerei könnyen egymásba simulnak, futamai korrektek, gyöngyözetesek, lélegzetvétele szabályozott és szavallása érthető, művészies higgadsággal értelmező: ezek mind előnyök, melyek legfőképen a mestert dicsérik. — A mint halljuk, Mányik kisasszony, Simon né asszony által nyerte kiképzését. — Reméljük, az igazgatóság intézkedni fog, hogy a szép tehetségu fiatal művésznőt színházunk számára megnyerhesse. — A színház tele volt s Mányik kisassz. a közönség általános tetszésében részesült. — Carina kisassz. egyes részeket igen szépen énekelt; nem külömben Ceresa is, ki már kevésbbé kiabált és sokkal szebben énekelt, mint mások. Simon nem volt egészen hangjánál. J ó s i k a K á l m á n.

Ujdonságok.

— A magyar képzőművészeti társulat, melynek czélja s feladata a hazai művészetet minden irányban pártolni s előmozdítani, jelenleg már igen kedvező állásnak s virágzásnak örvend. E társulat e f. hó 17-én tartá évi közgyűlését, melyen Gróf Andrássy Gyula ur elnökölt, s melyben számos ügybarát s magas pártfogó volt jelen, többek közt Ö nmga Gr. Andrássy György országbíró is. A hivatalos jelentés szerint van a társulatnak 71 alapító tagja, mi 14,200 forint tőkét képvisel, e mellett 540 részvényes tagja. — A társulat közlönyéül szolgáló „Magyar Képzőművész“ czimű lapnak csak 37 előfizetője van. Miért nem is vette kezébe valamely ahhozértő, illetékes ember?

— Szél Farkas ur előfizetést hirdet „Hársfahango“ czimű versfüzérre. Nem akar ugyan multjára hivatkozni — ugymond előfizetési felhívásában, — de el nem mulaszthatja a maga részéről a legkomolyabban kikelni a kontárok ellen. Csak az a kérdés már, lesz-e prenumerans is ezen — fahango kra: a „tizenegyek jönnek-e éjjélkor?“ („Elfe a német mythologiában a varázslók bűvszáma, „tizenegy.“ Sz. F.)

— A Kisfaludy-társaság által megkezdett magyar Shakespeareben e nagy költő neve így van írva: Shakspeare. Ez írásmód, mint tudjuk, a költő műveinek legelső kiadásáról lön kölcsönözve. De miután az europai szokás a „Shakespeare“-t fogadta el, mi a helyesírás ezen, kissé pedáns összezavarását nem tartjuk czélszerűnek. A „basa“ sines jól írva, mert a török „pasá“-nak mondja; azért mi magyarul mégis b a s á n a k mondjuk. Az ugynevezett goth építészetéről már ki van mutatva, hogy az nem is goth, hanem ó-francia, beszédközben mégis gothnak mondja a világ minden tudósa és lapja. Ez szükséges a kölcsönös megértéshez. A mit, hogy az illető urak is éreznek, látszik, mert a „Koszoru“-ban folyvást Shakespeare-nek írják, a kit a Kisfaludy-társaság firmája alatt rejtélyesen Shaksperenek nevezni illendőnek vélik.

— Vidéki József magyar festész azon műve, melyről a lapok már hónapok előtt emlékeztek, s mely a keresztyén-üldöztetés egyik episódját ábrázolja Pompeji végnapjaiból, még ma is élénk magasztalások tárgya az olasz lapokban. — Vidéki, Markó, Zichy Mihály, Madarász és mások mégis csak a mellett bizonyítanak, hogy a magyar genius a festészet terén sem meddő. — Nem említve Dürert és Kupeczkyt, a kik csak névszerint voltak a mieink, mint a zenében Liszt.

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: (Nagyhid-utca, redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kéziratú levelek fogadhatnak el.

Előfizetési ár: Január—márczius végéig 2 ft. — April—június végéig 2 ft. — April—september végéig 4 ft. April—december végéig 6 ft. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam.

18. szám.

Pest, 1864. Május 8.

Shakespeare mint vigjátékiró.

Általános hibája mindazoknak, kik Shakespeare munkáit bírálták, vagy azokhoz commentárokat irtak, hogy vigjátékaira ugyanazon mértéket akarták alkalmazni, mint drámáira, s hogy amazokat ezekkel egy szempontból igyekeztek fölfogni. Shakespeare mint tragikus az egész művelt világ szinpadain az első helyet vivta ki magának, s abban, mi a dráma nemében legmagasb művészi tökély és ethikai mélységre nézve elérhető, követendő példányképül szolgálhat; de vigjátékai nem tekinthetők a vig színművek eszményeinek, mert azok inkább csak képviselői az angol nemzeti vigjáték egy különös fájának, melynek minden sajátoságos előnyét egyesítik magukban, de melynek hiányaitól és egyoldalúságaitól sem tudtak mentek maradni. Egészben véve G e r v i n u s n a k igaza volt, midőn mondá, hogy „Shakespeare költői erejéről, ha vigjátékait tekintjük, csak igen tökéletlen fogalmat szerezhethünk magunknak, s hogy általában senki sem akarhatná a comoediának fölületességét a tragoediának mélységeért fölcserélni.“

Az angol nemzeti vigjáték lényege elvileg tér el a román néptörzstől; ennek szinpadain a cselszövényes vigjáték tulnyomó, melyben a cselekvényre, a mesterségesen feszítő bonyodalomra, valamint a származott bonyodalmak meglepő és hatásos fölldására fordítatik nagyobb figyelem, mint a cselekvényben előforduló személyekre. A cselszövényes vigjáték nem lehet jellemrajz, s benne az anyagainak művészi kezelése és alakítása mindig nagyobb fontosságu, mint az alakok teljes, élethű vázolása. Végletekig úgyve e szabály a román vigjátékirókat oda vezette, hogy a mindinkább mesterségesebben élesülő cselszövényre kellenél nagyobb gondot fordítottak, mi mellet a jellemzés lassankint egészen elhanyagoltatott. Legkitűnőbb példa C a l d e r o n, kinek alakjai, mint elvont fogalmak megtestesülései, nem birnak önkényes mozgással s csak mint esetleges tévedések és bonyodalmak személyesítői tünnek föl. Az ó-angol vigjáték ennek éppen ellentéte, s fő ereje a jellemrajzok durva eredetiségében, alakjainak concret tartalmában és sokszerű egyedítésében áll, mig benne a műnek formalis oldala, melyre Calderon a legnagyobb gondot fordította, nagyobbrészt el van hanyagolva, t. i. a tökéletes kerekdedség, a cselekvésseli gazdálkodás és egyes elemek eszélyes egybefűzése hiányzik.

Fölötte észrevehető e hiány Shakespearenél is. Az ő vigjátékainak is jellemző érdemül kell tulajdonítanunk, hogy bennök a szereplő személyek fesztelenül mozognak s dus belső étellel birnak, de az egyes alakokat egybefűző fonal rendesen szerföltt gyöngye és foszladozó. A cselekvés nélkülözi az összevágó szerkezetet és határozott csoportosítást, s nem képez erős épületet, melynek egyes részei tökéletesen egymásba vágnak, mértis sokszor a játék folyama közben szétomlik, s majd mindig erőltetett és önkényes előföltteleken alapul. S ez oka leginkább annak, hogy Shakespeare vigjátékai oly ritkán jönnek szinpadra. A nagy angol nemzeti költő tragoediáiban halhatatlan ugyan, de vigjátékai oly erkölcsi nézleteken és érzületmódon alapulnak, melyek épen legfinomabb vonatkozásaikban a miéinkkel már semmiben sem közösek. Ha ezt magyarázni akarván mondanók, hogy Shakespeare korának szelleme egészen eltér azétól, melyben mi élünk, hogy ama korban nem birtak még azon erkölcsi érettséggel, emberiséggel és gyöngédséggel, mely a jelen kor vivmánya, csak félig volna igazunk. Valószínűleg leginkább megközelítjük az igazságot, ha a föntebb említett körülmények okát abban keressük, hogy Shakespeare legkevesebbé sem akart vigjátékaiiban eszményeket állítani első s irányokat jelölőni ki, s hogy neki azon szándékot tulajdonítani, mintha vigdarabjaiban korának valamely erkölcsi problémáját akarta volna megoldani, annyit tenne, mint műveibe oly idegen elemeket és vonatkozásokat erőszakolni, melyek azokban nincsenek. Nyers, realisticus modorban festé alakjait, de nem merítette azokat az életből, hanem szabadon és elfogulatlanul, valódi költői szabadsággal és merészséggel alkotott magának egy vidám, a levegőben lengő képzeletvilágot, melyhez színeket és alakokat a valódiságtól kölcsönzött ugyan, de az egyes elemek összeállításánál, az alakok és eszmények indokolásánál a lehetőséggel és valószínűséggel nem sokat gondolt. A mily mély értelmű, sőt mondhatnók, bölcselő volt is legérettebb korának szüleményeiben, a tragoediákban, melyekben a költészetet komoly erkölcsi igazságok bájoló burkával használta, de a vigjátékban, a nevető vidorság és kicsapongó jó kedv terén került a reflexiót és minden leczkéző gögőt, — és derék, erőteljes természeténél fogva, mely őt végre mindig a jó utra vezette, nem átalotta néha kicsapongani és oly bohó és vad módon viselni magát, mely a komoly nézőre szinte ijesztőleg hat.

Vigjátékaiban épen ilyen helyek azok, hol elképzeltetett érzetünknek Shakespeare durvának látszhatik. Kritikai szempontból mondhatjuk, hogy vigjátékaiban minden, a legnagyobb szintyugy mint a legkisebb mozzanat, természeti ösztönből és lángelméjü ihlettségéből származott, míg az értelmi egybevetés és kiszámító tanulmányozás azokban kevesebbé nyilatkozik. Azért is, a mi a kigondolást, mely rendszeren reflexiónak szüleménye, illeti, Shakespeare vigjátékai mindig egy vagy más tekintetben hiányosak, de kidolgozásuk, melyben a költőnek lángesze épen leginkább nyilatkozik, mindig a legfőlségesebb. — Igaz ugyan, hogy valódi remekmű csak a tanulmányozás és lángész együttműködéséből származik, s ép ezért Shakespeare vigjátékait valódi remekműveknek nem nézhetjük; azonban oly természeti erőnek szüleményei azok, mely csodálatos tehetségekkel van ugyan fölruházva, de mely a művészies és aesthetikai műveltség legfelsőbb fokán mégsem áll. — H.

Visszatekintés a bécsi magyar műkiállításra.

Bécs, apr. 28. *)

Ma zárták be a bécsi magyar delnök által az inséggel sujtott alföldi nép javára rendezett tárlatot. Az elzárt magángyűjteményekből oly sok, magas művészi becsesl vagy rendkívüli történeti érdekekkel bíró tárgy volt rövid tizenegy napra a nyilvánosságnak átadva, hogy nem mulasztathatjuk el bár utólagosan szemlélt tartani felettök. Lapjaink ugyis míg a bazarról naponkint terjedelmes tudósításokat közöltek, e nemcsak ugyanazon jótékony cél, de ritka műkincsek által emelt kiállításról többnyire csak egy pár rövid újdonságban emlékeztek meg. Pedig a műbarátoknak a kitűnő festmények, a régiségbuvároknak a historiai emlékek méltó tanulmányul szolgálhattak volna. Az osztrák műegylet helyiségeiben, a schönbrunni házban megszokták a látogatók az újabb művészet nem egy jeles példányát szemlélni; a közelebbi napokban e mellett történeti szempontból nagybecsű s ismeretlenség által kettőztetett érdekű kiállítás ébresztett közfigyelmet. Csak az első terem közepét elfoglaló nagy üvegszekrényben mily gazdag változatosságban voltak összehalmozva régi fejedelmek, nagyjaink hiven megőrzött ereklyéi, az újabb képzőművészet és műipar termékei, megbecsülhetetlen értékű drágaságok, ékszerek. De vegyük rendre.

A festmények érdekességét nem kevésbé emelte azon körülmény, hogy legtöbbnyire azon iskolákhoz tartozó művészekből valók, melyek legkevésbé vannak képviselve a birodalmi székváros nagyszerű nyilvános képtáraiban. A Belvedereben ugy az olasz és németalföldi, mint az új és régi német iskola legbecsebb darabjai föltalálhatók, nem különben a Liechtenstein s a többi képtárakban főkép az olasz és németalföldiből számos kitűnő mű, de az újabb francia és belga iskola hiánya miatt Bécs gyűjteményeiben jogosan emeltek panaszt. Az itt kiállított nyolczvan kép közül husz van német, többnyire elhalt festőkötől, a többi csaknem mind Párisból és a brüsseli műtermekből került ki. Mindjárt az ugynevezett tisztelet-helyet a híres francia festő Gallait életnagyságú „Delilá“-ja foglalja el, mely a színezés élnéksége és az alakok plastikai kerekedsége által ép oly nagy mérték-

ben vonja magára a figyelmet, mint a kifejezés ereje által. Delila már elárulta Sámson s a lelki fájdalom és önvád kifejezésével arcán dül pamlagára, egyaránt félve lenézni a földre, hol elszortan egy csomó fénylő arany hever lábainál — az árulás dija —, vagy kitekinteni a mellette álló szolgálótól fölemelt függönyön, — a távolban megláthatná, mint viszik fogságba a philisteusok a megvakított Sámson. A besütő napsugár oly színben tünteti föl a félig meztelen, kecses, ó-testamentomi nő hőtéstét, mely fölfoghatóvá teszi, hogy képes volt egy Sámson is elbódítani. A technikai jelesség mellett nem hiányzik a mélyebb szellemi jelentőség sem. „Delila“ mellett Meissoniernek kis, de élethűség és jellemzettség tekintetében kitűnő genreképe függ, mely egy festőt ábrázol, rendetlen műtermében szorgalmasan dolgozva. Az első ára 45,000, az utóbbi 20,000 frank volt. A francia művészet köréből itt találjuk még a közelebről elhunyt genfi Calame két művét, egyik hűn tükrözi vissza az alpesi tájak csendes buskomor világát („A pennini alpok“), másik nagyszerű „Havasi vihar“-t mutat föl. A legjelentékenyebbek egyike Delaroché Pál „Martyr-halál“-a. A vízbe fullasztott vértanu holtteste a hullámokból fölmerülvén, csak szelid arca és válla látszik a víz színén, a holdfénytől megvilágítva, szőke hajfürteivel a habok játszanak, kezei keményen összekötözve. E kép aczélmetszete másolatokban is igen elterjedt. A kirakatokból szintén ismeretes, mit it eredetiben találunk: de Dreux Alfréd „Titkos levélszekrény“-e, minek a szép lovagnő számára egy nagy erdei tölgyfa ürege szolgál. E kép tette népszerűvé mestere nevét. Müller Károlytól „Mária Antoinette asztali imája“ Delaroché képének méltó párja. A festői ellentétet a nyugodtan imádkozó fogoly és a háttérben látható kártázó őrei közt, nagy mértékben emeli a világítás. Míg a királynő fájdalomteljes arcán fehér fény ömlik el, a marczona katonákra a lámpa veres fényét vet világot. Jourdan Adolf „Fürdőnő“-je ép oly kedves, vidám kép, mint Gleyre-től „Omphale“, ki Herkules kezébe adva guzsalyát, keblén összehuzza fehér leplet s mosolyogva nézi mily ügyetlenséggel igyekszik fonalat huzni az orozslánszelidítő óriás; a nevetésben a nympa jobbján álló pajkos Amor is részt vesz. Elöl kellett volna szólnak Vernet Horác gyönyörű festményéről: „Az eke mellett“. Dél-Franciaország meleg napja alatt egy 1859-ben foglyul esett magyar baka hajtja az ökröket, míg az eke szarvát francia földmives tartja kezében. A magyar typus jól van visszaadva. Vernet a világosi fegyverletelt is lerajzolta volt. — Genreképeket találunk még: Valerio-tól esinos „Varró leányká“-t a tűz mellett ülve, Jala bertől egy igen kicsiny „Római leány“-t. Guillemin S.-tól „Fölvadás a házi tüzhelynél“ egyike a népéletből vett legjellemezőbb képeknek. Csaknem látható, mint syllabizálja egyenkint a betűket az a tüzhelyen ülő bamba kinézésű kis fiu, a család körüle gyült három tagja pedig ámulva figyel rá. Raffet öt sorban álló francia katonájának zord, szilaj tekintete megmagyarázza, hogy a köztársaság korából valók. De Camps „Törökmezárszéke“ a felagatott husokról csepegő vérig a természet után hiven van adva. Verlat kutyái a jobb állatképek közé tartoznak. Végre Wintherthaler tanulmány fejei méltók a franciai udvar német származásu arcképfestőjének hírnevéhez.

(Vége köv.)

*) Mult számunkból tárgyhalmaz miatt kimaradt.

magy. A k a d e m i a. Hogyan?... pályadíjak kitűzése által. Ha jól tudjuk, vannak az Akad. rendelkezése alatt álló hagyatékok, melyek általánosságban, tudományos művekért alapítottak; s hol a szépirodalom terén annyi szép pályabér kecsgett: épen azon ág maradjon hátra s hanyagoltassék el, melyre legnagyobb szükség vagon, mely a tudományos műveltség alapját veti meg: a tanírodalom?... Nagy fontosságú dolog ez s méltó, hogy az illetők kellő figyelembe vegyék, mert csak ez uton remélhető legbiztosabban, hogy tanírodalmunk s általában irodalmunk újabb erőkkkel, s egészséges művekkel fog szaporodni.

Voltának még az ifjuság közvetlen szellemi ügyeit érdeklőleg is némi megjegyzéseim, de — ezeket más alkalomra halasztva, — a többiek egyelőre elégnék tartom, hogy elmondhassam: dixi, et salvavi animam meam.⁴ Egedi.

Égész kiterjedésében tanítsuk-e a philosophiát gymnasiumainkban, vagy csak részben?

V á l a s z l

T. Riedl Szende urnak „A philosophia gymnasiumainkon“ czimű czikkére.

(Folytatás.)

II. Főlebb emlitém, hogy R. úr értekezésének második részét képezik az érvek, melyeket alapelvnek bebizonyítására felhoz; szóljunk tehát ezekről egyenként! Az első érv így hangzik: „Ezen és hasonló gondolatsorok lebegtek az „Organisations-Entwurf“ szerkesztőinek szeme előtt, midőn a philosophia legfontosabb részét, t. i. a metaphysikát és a philosophia történetét a gymnasiumi tantárgyak sorából kirekeszteni s az egyetemre bizni czélszerűnek tartották.“ — R. ur nem apodictice beszél¹³⁾, hanem csak véleményét mondja el, ezt gyaníttatja ezen kifejezése: „Ezen és hasonló gondolatsorok lebegtek stb.“ hogy azonban R. ur véleménye, mint vélemény sem állja ki a krisist, azt beláthatja mind az, a ki csak némi-leg is ösmeri az „Organisations-Entwurf“ szellemét. Hiszen ennek épen egyik leglényegesebb hiánya az, hogy már a gyermeknél sokkal nagyobb szellemi fejlettséget tételez fel, mint a minővel az koránál fogva birhat; mert a mely tanrendszer egy első osztályú gyermeket az egyetemes földrajzra, egy második osztályut az egyetemes történelem és nézlettanra, egy harmadik osztályut a latin, görög, német nyelv és saját anyanyelve syntaxisának megtanulására képesnek hisz; holott talán az első osztályú saját hona földrajzát sem ismeri, — legalább oly biztosan nem, hogy tovább lehetne menni — a második osztályú talán saját hona történelméről sem hallott még semmit, a harmadik osztályunak pedig a latin-és magyarnyelv syntaxisa is elég dolgot ad! már én legalább azt hiszem, hogy az a tanrendszer, mely az első három osztályú gyermeket ily tanulmányok eredményes elsajátítására képesnek hiszi és tartja, a képesnek tartandja a hatodik osztályut a psychologia és logika, a hetedik osztályut a metaphysika és moralis (hisz a ker. moralt tanulja), a nyolczadik osztályut a bölesészet történelmének tanulására, elsajátítására; vagy legalább kénytelen képesnek tartani, ha önma-

gához consequens akar lenni!¹⁴⁾ Hogy mégsem rendelték el az „Organisations-Entwurf“ szerkesztői a szoroson vett philosophiának tanítását, ennek okát a mondottak nyomán valahol másutt kell keresnünk! — Volt idő, mikor általán el volt terjedve az a nézet, hogy a philosophia veszélyes, mert a forradalmakat ő szüli és szítja. Manap e véleményt mosolyogva hallja minden gondolkozóbb egyén, jól tudván, hogy a forradalmak anyja nem a philosophia, hanem az élet; ha az életben nincs meg annak magva, a philosophia ugyan soha, de sohasem teremtendi elé; ha pedig megvan, ugy a philosophiával épen nem foglalkozók idézik rendesen elé! — Meglehet, hogy akkor, mikor az „Organisations-Entwurf“ készült, ez a nézet napirenden volt, s így nyomasztó befolyást gyakorolhatott a szerkesztőkre. — Egyébiránt ez is csak vélemény, hanem a jelen esetben mégis valószínűbb, mint R. uré¹⁵⁾.

2. R. ur második érve ez: „Ez alapja annak, hogy Europa legműveltebb országaiban a középtanodákban a fenemlített tudományok nem taníttatnak.“ — Én ugy tudom, hogy Franciaországban még a mult években ujjal behozták az egyetemes philosophia tanítását; ¹⁶⁾ hogy Németországban jelenleg talán nem tanítják a philosophiát egész kiterjedésben, megengedem; de hogy már a legközelebbi években nem fogják-e tanítani, nem merném egész biztossággal tagadni; hiszen jól tudjuk, hogy a német tanítézeteknek szinte betegségévé vált az örökös rendszeresre, ma ez, holnap az a tanrendszer kap fel, az egyik a philosophiát egyik emeli, a másik vagy figyelemre sem méltatja, vagy hallani sem akar róla. ¹⁷⁾ Érvül tehát őket e részben alig lehet felhozni.

¹⁴⁾ Véleményem szerint abból, hogy valamely fiu az alsóbb osztályokban képesnek tartatik a történelem, földrajz stb. megértésére, még korántsem következik, hogy ugyanazon fiu a felsőbb gymnasiumban a metaphysikát, bölesészettörténelmet stb. is megérti; hisz ezen nézet szerint abból, hogy a gyermek az alsóbb osztályokban pl. a számtant megtanulja, az is következne, hogy a VII. vagy VIII.-ban már a felső mennyiségtant is képes megtanulni. Ezen bizonyítás tehát megint többet bizonyít, mint kellene.

¹⁵⁾ Csalatkozik a t. czikkirő ur, mert pl. Exner nem volt oly buta ember, hogy ne tudta volna, miszerint a gymnasiumokban forradalmak nem igen szoktak keletkezni; s másodsor, hogy nem a philosophia idézi elő azokat. Mert ha Thun kormánya ez utóbbit gondolja, akkor bizonyosan kiküszöbölte volna a philosophiát az egyetemekből is, holott épen az ellenkezőt tette azáltal, hogy az osztrák egyetemeken mindenütt, a hol lehetett, a philosophiai tanárok számát szaporította. Így pl. Prágában öt tanár tanította ezen tudományt, Bécsben szintén annyi stb. Te át bizonyosan más gondolatsorok lebegtek az „Org.-Entwurf“ szerkesztői szelleme előtt, mint a melyekre t. czikkirő czéloz. Ezen gondolatokat pedig épen magában az „Org.-Entwurf“-ban lehet olvasni.

¹⁶⁾ Ezt a t. czikkirő — mint látszik — a „Kallauz“-ból tudja. De nem tudja azt, hogy Franciaországban a philosophia alatt nem értik ám azt, a mit a németek vagy mi; hanem csak bizonyos encyclopaediát, minőt a VIII. osztályba épen is szeretnék behoztatni, s melyből épen a szoroson vett metaphysika s philosophia története ki van zárva.

¹⁷⁾ Nem tudom, Németország melyik tartományát érti a szerző, mert én oly német államot, melyben

¹³⁾ De apodictice is beszélhetnék, miután az Org.-Entwurf ezen részének szerkesztőjét, t. i. Exnert, volt hires prágai egyetemi tanárt személyesen ismertem s volt alkalmam épen ezen tárgyról értekezni vele.

3. A harmadik érv így szól: „Ez alapja annak, hogy Magyarországon is 1850 előtt az állítólagos philosophia tanulmányozása *) inkább csak az emlékező tehetségnek folytonos lezckezés által eszközölt gyakorlatása, legtöbb esetben pedig öntudatos vagy önkénytelen illusio, vagy bármi más volt, csak valódi tudomány nem.“ — Ezen érvben nagyon világosan ki van mondva, hogy az 1850. előtti philosophiai tanításmódunk azért nem vezetett célhoz, mert 1) latinul tanítottuk, 2) csak az emlékező tehetséget gyakoroltuk 3) illusiot vadásztunk, és nem alapos valódi tudományra törekedtünk. — A mi a latin nyelvet illeti, nagyon sokszor el volt már mondva és napnál fényesebben bizonyítva, hogy a latin nyelv nemzeti tudományosságunkat illetőleg inkább gátul mint előnyül szolgált; — azt talán nem is szükséges mondanom, hogy a latin classica i örökbecsű művek tanulását meg kell különböztetnünk a tudomány minden ágának latin nyelven való tanulásától; a latin classicusokat tanultuk, tanuljuk és tanulnunk kellend jövőben is, de nem a tudomány egyes ágait latinul; ezt a kis különböztetést nem tették a régen elporlott jó ősök, és ime a mulasztást most érzik és fájlalják a késő unokák. — Másik hiánya tanrendszerünknek az volt, hogy mindig csak memorizáltunk, hogy az emléni kívül az itélőtehetséget is kell fejleszteni, edzeni, arról egészen megfeledkeztünk. Én részemről sem azokkal nem tartok, kik a memorizálást mindenek fölé helyezik, sem azokkal, kik arra követ hajitnak. A jó memoria nagyon szükséges akármely életpályán is, jó tehát az már a gyermeknél fejleszteni, edzeni, ezt — mellesleg legyen mondva — a szülék kezdehetnék meg oly formán, hogy este a gyermekkel elmondatnák egész napi élményeit, kikkel játszott, kiket látott, mit beszélt velük stb.; ugyanezt kérdeznék másnap reggel is, ez egyszerű módszer kimondhatlan hasznu volna a gyermek szellemének edzésére — megasztán a tudományokban is van, a mit be kell emlézni pl. nyelvnel a szavakat, szabályokat, történelemben a hely-név-időt, bölcsészeten a törvényeket, bölcsészeti nézeteket stb. csak azt ne hitessük el magunkkal, hogy tanítási kötelemünknek eleget tettünk, ha a gyermeket hatalmas memorizátorra képeztük. Tapasztalásból tudjuk, hogyha szellemünk egyik tehetségét fejlesztjük kiválóan, ez mindig nyomást szokott gyakorolni a többire: a jó emlékezetűek ritkán szoktak jó itélők lenni, pedig ennek talán még nagyobb hasznát veszszük a gyakorlati életben, mint a memoriának; azért ha helyesen akarunk eljárni, szellemünk egyéb tehetségeit is párhuzamosan kell fejleszteniük az emlével, szóval jelszavunk legyen: szellemi tehetségeink összhangzó fejlesztése. — Legsajnálandóbb a harmadik hiány. Én részemről csak szánni tudom a tanárt, ha illusiot vadász, ha ön, mulékony, pillanatnyi dicsőítésének a tanítványok hátramaradását hozza áldozatul, nemis említve azt, hogy a kár, melyet ekként a szegény tanítványok szenvednek, nem csupán tudományi, hanem, a mi ennél sokkal fontosabb, egyszerűsmind moralis is; a tanári fortélyt ugyanis csakhamar észreveszi a gyermek, utánozza tetteiben, szavaiban s így álnokká válik elébb mintsem hinnők. — Szándékosan állapotunk meg itt minden pontnál, s időz-

tünk elfeledkezve arról is, hogy talán untatjuk is már az olvasót, hanem ez részben azért is történt, hogy az olvasó előtt lehetőleg tisztán feltüntessük azt, miszerint az érvben tulajdonképen az 1850. előtti tanítási módszer hiányairól van szó, és nem arról, hogy a philosophia nem 16—18 éves ifjaknak való; ennél fogva R. ur ez érvet rossz helyen hozta fel, mert vele ez esetben tulajdonkép mitsem bizonyít. ¹⁸⁾

(Folyt. köv.).

Rummel Arnulf
benczés tanár.

Hazai irodalom.

Arcisme és phrenologia, mindenrendű olvasó számára közli és jegyzetekkel kíséri Szokoly Victor, a magyar k. természettudományi társulat rendes tagja. A szövegbe nyomott, részben eredeti, 162 fametszettel. Pest, 1864. Kiadja Hartleben Adolf.

Minél kívánatosabbnak hirdettük ismételve, hogy a külföldi tudományosság hazánkban, irodalmunkban való meghonosítása sőt népszerűsítése legégetőbb szükségünk sorába tartozik, annál örvendesebb tudomásul veszünk minden jelenséget, mely a tudomány aranyrúdait mintegy váltópénzzé verve forgalomba hozni iparkodik. A közmivelttség terjesztése, a mai tudomány népszerűsítése az, a mit a „Kalauz“ ismételve sürget, ohajt, követel.

Az előttünk fekvő munka szinte „minden rendű olvasó számára“ van írva; abban a szerző saját vallo-mása szerint „Lavater és Gall tanait, tekintetbe véve azoknak fejlődését, mintegy dióhéjba szorítva mutatja be a magyar olvasó közönségnek, egyelőre csak az lévén célja, hogy a gondolkodó emberi elme fűrkészeteinek azon eredményét, melynek külföldön már évek óta külön irodalma, külön szakközlönyei vannak, fővonalaiban ismeresse meg.“

Lássuk tehát Lavater és Gall tanait, a tudomány mai szempontjából, hogy megítélhessük, milyen szolgálatot tett szerző a magyar közönségnek azáltal, hogy ezen tanokat nálunk is meghonosította.

Hogy azon különböző szellemi tehetségek, melyeket nem csak különböző egyéneknek, hanem egész néptörzsek sőt népfajoknál tapasztalhatni, azon gondolatra vezettek, hogy a szellemi képesség foka és az agyvelő nagysága s elosztása közt szorosabb összefüggés uralkodik, könnyen felfogható dolog. Midőn továbbá az emberi test fejlődési folyamának észlelésénél kitűnt, hogy a kemény testrészek a puhákból, hígakból megszilárdulnak, s pl. születés előtt a gyermek koponyája míg lágy, igen könnyen keletkeztetett azon nézet is, hogy az agyvelő külső alakja határozza meg a koponya külalakját, s hogy ennélfogva ez utóbbinak felületéről az agyvelő alakjára lehet következtetni. Miután pedig a tapasztalás mutatta, hogy a különböző népfajok, pl. az eurpai és a neger nemesak

¹⁸⁾ 1850. év előtt latinul tanultuk a philosophiát, és — nem értettük, de ennek oka nem a latin nyelvben fekszik — hisz akkor a 7. és 8. osztályban a latin nyelvet ép úgy értettük, mint jelenleg a magyart — hanem igen is abban, hogy mint szinte éretlenek a tudományok tudományára, a philosophiára képtelenek voltunk. Még egyszer ismétlem, hogy a tudás nem szavakból, hanem fogalmakból áll. Ha a t. cikkirn véleménye szerint én „mitsem bizonyítok,“ ugy az éó véleményem szerint ő mást bizonyít, mint a mit akart.

örökös rendszer változás szinte betegségévé vált volna, nem ismerék.

*) R. ur nem tette hozzá, hogy latinul, pedig ezt nem szabad kihagynunk! Rummel.

külömböző lelki sajátságokkal, hanem különböző koponya-alakkal is bírnak: azon vélemény származott, hogy a különböző koponya-alak különböző agyvelő-alaknak s ez utóbbi ismét a különböző lelki képességnek következménye. Így keletkezett azon tan, mely az egyes embereknél is a koponya külső alakjáról a lelki tehetségek különbözőségét iparkodik megismerni s ezért cranioszkopia (koponyatan), vagy phrenologia (szellemtan) név alatt ismeretes. Ezen tan hívei lassankint még tovább is mentek, mert tapasztalván, hogy bizonyos embereknél, kik kiváló lelki tehetségeket mutattak, a koponya bizonyos helyein közös domborodások vagy behorpadások észrevehetőek, melyek más egyéneknél, kik hasonló tehetségekkel nem bírtak, hiányoztak; azon véleményre jutottak, hogy az említett tehetségek az agyvelő bizonyos részeihez vannak kötve. Így pl. látván, hogy oly egyéneknél, kik kiváló tehetséggel bírtak a helyi viszonyokat áttekinteni, azokat emlékezetükben megtartani s magokat azokban tájékozni, szemek felett rendkívüli domborodások mutatkoznak, azon gondolatra jöttek, hogy ez utóbbiakban különös helyérzék székel, — látván, hogy némely kitünő mathematicusoknak sajátságos háromszögű homlokalakjuk volt, ezt a kifejezett tér- és számérzék eredményének nézték; — tapasztalván, hogy ritka gondolkodási tehetséggel bíró egyéneknél inkább a fej előrésze, az inkább érzékieknél pedig a fej hátrésze ki van fejlődve, ennek alapján az előbbibe a szellem felsőbb tehetségeit, az utóbbiba pedig az alsóbb lelki erőket helyezték stb. szóval egy egész rendszerét állították fel a lelki sajátságoknak, melyeknek mindegyikét az agyvelő bizonyos részéhez kötötték, s ekkép a koponyán mint valami térképen olvasván, az azon mutatkozó emelkedések és mélyedések szerint bizonyos lelki sajátságokra vagy azoknak hiányára következtettek.

Ezen tan alapja ellen nemcsak lélektani, hanem még inkább élet- és bonczani szempontból többféle kifogásunk van. Az t. i. a lelket úgy tekinti, mintha ez bizonyos számú eredetileg veleszületett tehetségekkel volna felruházva, úgy hogy pl. az egyik ember már születésétől fogva bizonyos helyérzékkel, a másik számérzékkel, ez személy-, az névemlékezéssel bírna, holott a lélektan képes kimutatni, hogy ezen tehetségek nem eredetiek, hanem a lelki fejlődés folyamata alatt származottak s gyakorlás által élesíthetők s bővíthetők, e nélkül pedig épen nemis keletkeznek. Másrészt ezen tan az állítólag velünk született lelki sajátságok sorába olyanokat is vesz fel, melyeknek elismerése sajátságos társadalmi s erkölcsi következményeket vonna maga után; ilyenek pl. a tolvajlasi, rablasi, gyilkolasi stb. érzék. De föltétve azt is, hogy a lelki tehetségek az agyvelő egyes részeire el vannak osztva, s feltétve, hogy minden egyes tehetség vagy az agy egyes külön részében lakik, vagy csak ezt eszközül használja fel, nem foghatjuk meg, mért feküdnének mind ezen szervek épen csak az agyvelő felületén, hol mind emelkedések és mélyedések észrevehetőek, s mért nem léteznek némelyek az agyvelő belsejében is. Azonkívül a koponyatan azon nézetből indul ki, hogy a koponya minden külső domborodásának az agyvelő falainak domborodása felel meg, a mit azonban a boncztan megczáfol. E szerint a koponyatan oly alapokra támaszkodik, melyek nemcsak ninesenek bebizonyítva, hanem melyeknek helytelensége minden kétségen kívül áll.

A koponyatantól különbözik az arcizme, és

pedig azáltal, hogy nem a koponyát, hanem csak az arcvonásokat tartja a lélek hű tükrének. Némely lelki állapotokat oly rendszeren szoktak kísérni bizonyos taglejtések és arcz kifejezések, hogy végre azoknak ismerveüli tekintetnek. Ha ilyen állapotok uralkodókká válnak, azon esetben az azokhoz tartozó arcz kifejezés is maradandóvá lesz. A belső életnek ezen külső leábrázolását kétféle módon lehet tökélesíteni, és pedig mint mim-művészetet (Mimik), vagy pedig mint arczismét, azaz azon tant, mely a lélek bizonyos sajátságaihoz tartozó maradandó arczvonásokat ismerteti, s utmutatást ad, mi módon lehet az arczvonásokból a lelki tulajdonságokra következtetni. Hogy e mellett a test mozgékony, tehát a lélek befolyásának kitett részei, különösen pedig az arcz alsóbb fele, a szaj stb. nagy fontossággal bírnak, könnyen beláthatni. Azonban legnagyobb jelentőségű a szem, mint legmozgékonyabb szerv. Olyan gyűjtések, mint Lavater „arczteni töredékei“ vagy Le Brun „a különböző szenvedélyek arcz kifejezései“, mutatják azon határokat, melyeken belül az arcztan eredményei hitelet érdemelnek. Ezek is ott hibáznak, a hol a koponyatan hívei, a midőn t. i. igen sokat akarnak magyarázni s ezért tévednek. Hogy némely maradandó lelki állapotok, pl. uralkodó szenvedélyek, bosszúvágy, kevélység stb. lassankint az arczban is ismerhető vonásokban nyilvánulnak, általában ismeretes tény; hogy magas homlok mély gondolkodásra, élénk, ábrándozó szem költői tehetségre mutat, oly állítások, melyeket a közönséges életben ismételve hallunk. De épen oly bizonyos, hogy a legmagasabb homlok alatt butaság honolhat, s egy Socratesnek torzarcza volt. Ha az arczisme több akar lenni pusztá játéknál, elég oka van, eredményeinek csak (igen csekély) valószínűséget tulajdonítani.

Ezeket szükségesnek találtuk elmondani, mielőtt az előttünk fekvő munkát a magyar közönség figyelmébe ajánljuk.

R.

Külföldi irodalom.

Biographisch-literarisches Handwörterbuch zur Geschichte exacter Wissenschaften von I. C. Poggendorff, enthaltend Nachweisungen über Lebensverhältnisse und Leistungen von Mathematikern, Astronomen, Physikern, Chemikern, Geologen u. s. w. aller Völker und Zeiten. 2 Bände. Leipzig 1863. Verlag von J. A. Barth. Preis 9 Thaler.

Ki ne ohajtáná ismerni, ha az exact tudományok kedvelője vagy művelője, azon férfiak életviszonyait, kik tudományos működéseik által e téren maguknak érzénel tartós emléket emeltek, s az utókor örökös hálaára kötelezték? Ki e vágyat érezve, azt bármily nagyszerű könyvtárban kielégíteni szándékoznék: vajmi hamar tapasztalná kutatásai meddőségét, főleg akkor, ha az exact tudományok egyetemi előcsarnokán túlhaladva, azok egy bár legkisebb részének irodalmát a fennlévő kútfők után komolyan tanulmányozni akarná! — Ily esetekben a főczimzett munka biztos iránymutatóul szolgál, s az exact tudományok művelőinél rég érzett irodalmi hiányt pótol. Szerzője Poggendorff, a jeles physikus, a hírneves „Annalen für Physik und Chemie“ czimű folyóirat szerkesztője, ki tizenöt éven át e műnek szentelt szabad óráiban fáradhatlan munkásságát, fölhasználva Berlin dús-gazdag könyvtárait s világszerte elterjedt tudományos

összeköttetéseit. 3052 lapon betürendben 8447 minden kor- és nemzetbeli tudósnak közli nevét, pályafutása főbb mozzanatait, születése s halála napját, évszámát és mindazon munkák teljes címét, kiadási helyét és idejét, melyek vagy önállóság, vagy tudós társaságok közlönyeiben szétszórva megjelentek. Ezen közlések közül 1169 eredeti adatokból, 7278 pedig a mű végén felsorolt kútfőkből van merítve. A szerző szerint 24 ezerre rugott volna e közlések száma, ha a fölszólítottak nem késnek — túlszerénység vagy a vállalat iránti közönyösségből — a kért eredeti adatok beküldésével; s talán e körülménynek kell tulajdonítani, hogy nem egy kitűnő név hiányzik e dúslajstromban; szabadjon például fölhoznom, hogy Petzval József bécsi egyetemi tanár, a jelen legnagyobb matematikus- és physikusa nevét hiába keresnők benne. A szerző nagy köszönettel veendi: ha hazánk tudományos intézetei Magyarország mindazon tudósainak rövid életleírását, műveik címét stb. nékie megküldendik, kik az exact tudományok terén irodalmilag működtek vagy működnek. Célja ezen s más újabb adatokat néhány pótkötetben kiadni. Tájékoztató ide igtatom e műben felsorolt hazánkfiai nevét: Adami Pál, Adányi András, Akay Kristóf, Augustin (ab Hortis) Kristóf, Bartakovics József, gróf Batthyányi Ignác, Benkő Samu és Ferenc, Brunner Ferencz, Buchholz György, Domin József, Dudith András, Dugonics András, gróf Eszterházy Károly, Felker András, Fichtel János, Fischer Dániel, Fridválszky János, Fuchs Vilmos, Gabon Antal, Gamunf Gottlib, Görgey Artúr, Grailich József, Grossinger János, hadai Hadaly Károly, Hell Miksa, Henisch György, Herzl Ignác, Horváth János, Izsó János, Jánosy Miklós, Jarlinszky András, John József, Jónás József, Kempelen János és Farkas, Kerekes Ferencz, Kéry Ferencz, Kitaibel Pál, Klauss Ignác és Mihály, Kmeth Dániel, Liesganig József, Lipsics Mihály, kerekgedei Makó Pál, Martinovics Ignác, Macskó János, Meissner Pál, Mitterpacher Lajos, Moger Károly, Pankl Máttyás, Pasquich János, Radics Antal, Rausch Ferencz, Reviczky Antal, Schmid Erasmus, Schreibers Károly, Seegner János, Steindel Ferencz, Straffleur József, Szarka József, Székely Ferencz, Szentiványi Márton, Szerdahelyi György, gróf Teleki Domonkos, Tittel Pál, Tomcsányi Adám, Vállas Antal, Veranzio Fausto, Wolfstein József, Zipser Ker. András. Összesen 71.

Wiedermann Károly.

Vegyes közlemények.

Meyerbeer, a híres zeneszerző, e hó 2-án meghalt. A jeles férfi élete- és tevékenységéről a következő érdekes adatokat közöljük: Meyerbeer, tulajdonképen Meyer Beer Jakab született 1794. sept. 5-kén Berlinben. Atyja gazdag zsidó bankár, igen nagy figyelmet fordított a gyermek nevelésére, ki már 4 éves korában jelentékeny zenetehetséget mutatott, s 9-dik évében Berlin egyik legkitűnőbb zongorása volt. Első oktatását Lauskától nyerte, ezután következtek Clementi, Zelter és Weber; a tulajdonképeni zeneművészetbe a híres Vogler apát avatta be, s mindig büszkén is nevezte magát tanítványának. Első zeneszerzőmánya volt „Ileli énekek Klopstocktól, négy énekhangra“ és az „Isten és a természet“ című oratorium. Ezen első művei következtében neveztetett ki hesseni nagyhercegi udvari zeneszerzővé. 18 éves korában

szinre hozta Münchenben első operáját „Jefia leányá“-t, mely azonban nem igen tetszett. Második operája „A két kalifa“ melyet Bécsben adatott elő, szintén kevés tetszésben részesült. Salieri tanácsára Olaszországba ment, épen midőn Rossini teremtő erejével tetőpontján állott, s ez nem kevés befolyást gyakorolt Meyerbeer tehetségére és irányára. Itt vetette meg dicsősége alapját. „Romilda e Constanza“ (1818), „Semiramide“ (1819), „L'Esule di Granada“ (1823) stb. operái Olaszország nagyobb városaiban zajos tetszést arattak, azonban csak rövid ideig tartották magukat. Az időből csak „Il Crociato“ maradt fenn, melyet későbbben (1826) Párisban igen hidegen fogadtak. Maga is kénytelen volt elismerni, hogy még nem találta meg a kedvező tért. Végre hosszú várakozás után 1830-ban „Ördög Robert“-jével lépett föl, melyhez Scribe-től választá a szöveget. E daljátékban minden elem megvolt, a mely valaha operának sikert biztosíthatott. A szin-padi hatás számára a disztivények fényén kívül minden szin-padi eszközt igénybe vett, minőt a szin-pad története még nem ismert, és a zene sem maradt hátra eszközei felhasználásában. Az összes hangszeri erőket kitűnő ügyességgel alkalmazta e műben, s szellem-dus számítással és leleményes tapintattal használta fel. Következő operája a „Hugenották“ (1836) lényére és irányára nézve egészen azon nem-hez tartozik, mint „Ördög Robert“je, de anyag, kiállítás és zene tekintetében, a mennyire lehetett, még tovább haladt. Csak ezen művével sikerült Meyerbeernek Németországban szilárd alapot nyernie és szülővárosa Berlin is tetszéssel fordult feléje, berlini művészeti akadémia tagjává és a király 1842-ben főzeneigazgatóvá nevezte ki. Következő műve volt „A szileziai tábor“, mely későbbben (1854-ben) átdolgozva mint „Észak csillaga“ adatott elő. E közben az 1849-ik év a „Profétát“ hozta, melyre tíz évvel későbbben „A ploemelei buesu“ következett, s mint tudva van, mindenütt furoret csinált. Az „Afrikai nőt“ igen sokat emlegették, azonban mindeddig nem jutott szin-padra, mivel a szerző ellenezte. Talán halála után lesz alkalma a zenekedvelő világnak e művet is megismerni. Utolsó zeneműve „A bűnbánati ének.“ — Meyerbeer dusan élvezte érdemei jutalmát. A porosz király főzeneigazgatóvá nevezte ki, s a 2-ik osztályú koronarenddel disztíté föl; Napoleon pedig a becsületrend keresztjével. Tagja volt a párisi és berlini tudományos akadémiáknak, s ezimek és kitüntetései számtalanok.

Világtörténeti jelszók. Gyakran említett k a világtörténeti „veni, vidi“, mely, ha kis túlzással szabad élnünk, a világ végeig fog tartani. De a mily maradandó ez, ép olyan a többi világtörténeti jelszó. A Galilei-Jubiläum alkalmával azon kérdés merült föl, vajjon hanyadán vagyunk a Galilei-féle „És mégis mozog“ jelszóval? Erre többen a jelszó valódisága mellett nyilatkoztak, míg mások azt teljesen költöttnek tartják. Ez utóbbit állítja Biot is „La verité sur le procés de Galiléi“ című értekezésében, mely nézetet Humboldt Sándor is osztotta. Ugyancsak ilyenképen nyilatkoznak Chatles és Trouessart, kik közül utóbbi a „Rue de l'Instruction publique“-ben Galilei kinoztatására nézve a következőket mondja: „Galiléi ne fut pas physiquement torturé dans sa personne; mais affreuse fut la torture morale qui'l dût souffrir, quand il se vit misérablement contraint à se parjurer contre lui-même.“ E szerint tehát nem kell túlszigo-

ruan itélni a Galilein elkövetett kinzás felett, és ha azon kikeléseket tekintetbe vesszük, melyeket ama kinzások előidéztek volna, alkalmasint azon következtetéshez kell jutnunk, hogy a világhírű „És mégis mozog“ jelszót a történet évkönyveiben ignorálnunk kell. — De mit tegyenek költőink? Ezeknek a jeles „És mégis mozog“ jelszót átengedjük, mert habár Caesar a „veni, vidi, vici“ nélkül is jeles dráma-hős marad, Galilei híres jelszava nélkül sokat vesz költői alakjából. — Egy másik nem kevésbé nevezetes jelszó a francia őrsgé Belle-Alliance-nál, midőn a sorok ezt hangoztaták: „Az őrség nem adja meg magát, de meghal“, melylyel szembezőkő ellentétben van egy másik, Scherr által említve. Záradékol megemlítjük még a következőt: „Eripuit coelo fulmen sceptrumque tyrannis“, mely Franklin képe alá volt írva, midőn 1776-ban Párisban mulatott. Ezen jelszó szerkesztését némelyek d'Alembert-nek, mások Condorcet-nek és Mirabeau-nak tulajdonítják, holott tulajdonképeni szerzője Turgot volt, ki azt 1778-ban terjesztette.

U j d o n s á g o k.

— Sajnálva értjük, miszerint Dr. Récsi Emil egyetemi tanár ismét oly súlyosan beteg, hogy a folyó félévben dr. Cherny egyetemi tanár tartja helyette a római jogból az előadásokat.

— Az „Arad“ című helyesen szerkesztett vidéki lap előfizetési ára egész évre 12 frt. félévre 6 frt, negyedévre 3 frt. Az „Esztergomi Ujság“ egész évre 6 forint, félévre 3 frt. A „Kolozsvári Közlöny“ egész évre 12 forint, félévre 6 frt. Ajánljuk mindegyiket illető közönségük figyelmébe és ez utóbbit kérjük: fordítson irodalmi, de főleg színbiralmi részére töbecske gondot és hozzon bele némi egyöntetűséget, mert néha és kivált legutóbbi időben név nélkül oly primitív dolgok fordultak ott elő, melyek a legjobb törekvéssel és értelemmel szerkesztett lapnak éppen nem válnak előnyére.

— Rómából közlik az „I. T.“-val, hogy Liszt Ferencz Pestre szándékozik, hogy a lipótvárosi basilika javára hangversenyeket rendezzen.

— Lamartine „Girondisták“ című műve magyar fordításban sajtó alatt van. Kiadja Pfeifer Ferdinánd.

— „Buda halálát“ német fordításban közli a „Tudósító“ című helybeli lap.

— Azon diszmű, melyet itteni nagykereskedő, Malvieux a muzeum könyvtárának ajándékozott: „Coltons Atlas of Amerika“ New-Yorkban J. H. Colton és társától 1855. számos térképpel és a legjelesb amerikai városok térrajzaival. E jó példát ajánljuk többi nagykereskedőinknek követésre.

— Az új francia lapot a „Grand Journal“ egyik lapárja úgy dicséri meg, hogy igen haszonvehető lap, ha a nyomtatást letöröljük róla, a mi nem nehéz, s utó-

lag ingeket is lehet belőle készíttetni. Tudni kell ugyanis, hogy e nagy ujság pamutra van nyomva.

— Malvina név alatt működött versirónőnk, gr. Nickyné Florenzben hangversenyez többekkel együtt a magyar szűkölködők javára.

— Kolozsvárt ápr. 15-én került először színre Follinuszt ottani társulata által Bajza „Zách Felicián“ című tragoediája szép közönség előtt és kiváló tettesselel. A szinpad hatás tekintetében sem mindennapi ügyességgel alkotott darab valódi költői mélységet és drámai érzéket eláruló jelenetei számos tapsban részesültek. Az ifju költő ez egyetlen hagyománya közelebről Váradon fog előadatni — hova Follinuszt társasága Kolozsvárról már átköltöztött. Fölhijuk rá az ottani műértő és műszerető közönség figyelmét. Katona 24 éves volt, mikor „Bánk“-ját megírta; de ő már azelőtt hét eredeti és átdolgozott darabban próbálta meg erejét és szinpadon is, játékkal gyakorolta érzékét; „Zách“ az alig huszonhárom éves szerző első és utolsó kísérlete. Ab uno disce.

— Zilahy jelenti, hogy „Petőfi életrajza“ megjelent és a héten szétküldetik az előfizetőknek.

— Báró Kemény Zsigmond egy új regényen dolgozik, melynek színhelye Olaszország.

— Zichy Antal, a publicistikai műveiről ismert író, egy 4 felvonásos drámát írt versekben, melynek hősnője Stuart Mária. E dráma ott végződik, hol a Schilleré kezdődik, Stuart Mária fogságba jutásával.

— A Kisfaludy-társaság még az idén a magyar Shakespeareből négy kötetet szándékozik kiadni. A legközelebb megjelenendő II. kötet „Julius Caesar“-t Vörösmartytól s a „Téli regét“ Szász Károlytól, a III-dik kötet (a még bírálat alá nem került) „Macbeth“-et Szász Károlytól s a „Velencei Kalmár“-t Ács Zsigmondtól, a IV-dik kötet „Coriolant“ Petőfi Sándortól s „Titus Andronicust“ Léva y Józseftől, az V-dik kötet „Leart“ Vörösmartytól s a Tóth Lőrincz megígérte „A hogy tetszik“-et foglalja magában.

— Budapesten ez évnegyedben 62 időszakos lap jelen meg, s a „P. H.“ szerint, összesen 63,910 példányban adatik ki.

— A stratfordi Shakespeareházban új szép terv szerint könyvtárt állítottak fel, mely mindazon műveket fogja tartalmazni, melyeket Shakespeare-ről és Shakespeare felől írtak, ugyszintén Shakespeare műveinek különféle kiadásait, a jegyzeteket hozzá stb. Eddig már néhány száz kötet van ide ajánlékozva. A Kisfaludy társaság is beküldhetné a magyar Shakespeare-t. A Williams és Norgate londoni könyvkereskedés szívesen fogadja az e célra szánt küldeményeket s átszolgáltatja a stratfordi bizottmánynak.

— A Riedl Szende által írt s Pfeifer Nándor könyvkereskedésében megjelent „Német Nyelvtan“ a nm. m. k. Helytartó tanács által a középdanodákban való használatra engedélyeztetett.

Tartalom: Shakespeare mint vigjátékiró. — Visszatekintés a bécsi magyar műkiállításra. — Még egy pár szó gymnasiumaink érdekében. — Egész kiterjedésében tanítsuk-e a philosophiát gymnasiumainkban vagy csak részen. (Folyt.) — Hazai irodalom: — Arcisme és phrenologia. Írta Szokoly V. — Külföldi irodalom: Biographisch-literarisches Handwörterbuch zur Geschichte exacter Wissenschaften. Von I. C. Poggen-dorff. — Vegyes közlemények. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő **Riedl Szende.**

Pes 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál 3 korona-utca 18. sz.)

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: (Nagyhid-uteza, redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentőtlenül csak ismert kéziratú levelek fogadhatók el.

Előfizetési ár: Január—márczius végéig 2 frt. — April—június végéig 2 frt. — April—september végéig 4 frt April—december végéig 6 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam.

19. szám.

Pest, 1864. Május 15.

A vigjáték eredete és történetéről.

II. A rómaiaknál.

A rómaiak vigjátéka alakjára és keletkezésének módjára nézve némileg hasonlít a göröghez. Már korán, a 494. évben Kr. e. léteztek náluk vallásos előadások, melyekben ugynevezett satyroknak öltözött emberek léptek fel, mulattatni a nézőket. Azonban pusztán mások kigunyolására ezelő, saját alakkal bíró mulatság csak akkor lett belőle, mikor a rómaiak erre mintegy száz évvel utóbb közelebbi alkalmat nyertek az etrusk bohócok megjelenése által, kik egy pusztító pestis után az istenek haragjának megengesztelésére Rómába hívtak, a mint Livius világosan mondja.¹⁾ Ezek előadása ugyan nem volt egyéb zenével kísért némajátéknál, melyeknek tárgyait nem ismerjük; de a fiatal rómaiak, kik ezeket utánozták, e némajátékokat csakhamar nyers, rögtönzött versek mondásával kezdték összekötni, melyekben egymást gunyolták ki; s ezekből látszik fejlődni azon neme a szinpadai előadásoknak, mely, habár nem birt is még drámai alakkal, s nem tartalmazott is cselekvényt, hanem ily egyszerű gunyolódásokat, mégis már közelebb állt a szinjátékhoz, és zenekísérettel előadva a t y r á n a k vagy s a t u r á n a k neveztetett. Evvel beérték a rómaiak a város építésének 514. éveig, s ekkor — oly időben tehát, mikor a görög vigjáték már virágzásának tetőpontján állott — adott Livius Andronicus²⁾ először oly darabokat, melyek rendes mesével bírtak. Ezeknek tulajdonképeni szerkezetét ugyan nem ismerjük; de tudva azt, hogy Livius Andronicus maga született görög volt, és a görög irodalmat jól ismerte, — ezen körülmény maga is eléggé bizonyítaná, hogy a rómaiak a sajátképeni vigjátékot a görögöktől vették át; ha ez már magukból a római vigjátékból szembeötlőleg ki nem látszanék is.

De azért bírtak a rómaiak saját nemzeti darabokkal is; s ezeknek első neme az A t e l l á n á k, melyek annyira nemzetiek voltak, hogy a római fiatalok nem engedték azokat rendes színészek által előadatni, hanem magok játszották, s az ily darabokban való fellépésök által mitsem vesztek sem tekintélyök sem

polgári jogaikból, míg, a mint kiki tudja, a közönséges darabokban fellépő színészek infamisokká lettek s elvesztvén polgárjogukat, rabszolgákká. Ezek eredetéről nem tudunk egyebet, mint, hogy nevét Atella, campaniai várostól nyerte. Belső szerkezetére hasonlított némileg a görögök satyrjátékaikhoz, csak hogy a satyrok helyét os c i u s o k foglalták el; és még, mikor már ezek nem léteztek is, az Atellánák osciai tájszójárásban irattak egész Strabo³⁾ koráig; s először Pomponius vette beléjük a római dialektust, a város építésének 662. éve körül. Atellánákat írtak: Naevius, Pomponius és Mannius, melyekből azonban csak néhány töredéket bírnak.

Dacier asszony⁴⁾ állítja, hogy a rómaiak valamely hősről mindig bírtak egy tragoediával és egy Atellánával, és — a 326. lapon — hogy ezek a tragikum és komikumnak vegyületéből álltak; s az ujjabb tragikomoediákat egyenesen innen származtatja. Ez Atellánák, ámbár némi változásokon mentek keresztül, ugy látszik sokáig fenntarták magokat a római szinpadon; nem csak Juvenal, hanem Suetonius⁵⁾ is említi azokat s szavaiból ítélve még az ő korában is előadattak.

A római nemzeti szinjátékoknak második nemét az Atellánákkal szoros összefüggésben álló, de tőlök lényegesen különböző köz- vagy utójátékok, melyek E x o d i u m o k n a k nevezettek, képezték. Ezek az előbb említett satyrák vagy saturák-ból keletkeztek, melyek Livius Andronicus darabjai által egy időre háttérbe szorítottak, de később ismét feltűntek s e nevet kapták; a mint több római írónál, mint Juvenal és Suetoniusnál említve találunk. E két nem teljesen különböző egymástól s Dacier e különbséget abban állapítja meg, hogy az Atellánák személyei magok, és tulajdon álarczaikban léptek fel az exodiumokban, de nevetségessé téve.⁶⁾ Teljes bizossággal nem tudjuk ugyan, valjon ezek felvonások közt, vagy a darab végével adattak-e elő, de elnevezésök ez utóbbit látszik bizonyítani. Minden neme a bohócokodásnak előfordult bennök és Suetonius szerint telve voltak guny és satyrával, mely még a császárokat sem kimélte, és dalok is szövettek közéjük.

A császárság alatt azonban ezen nemei a szinjá-

¹⁾ Historiarum liber VII. caput II. „Ludi scenici inter alia coelestis irae placamina instituti dicuntur. Primi scenici ex Hetruria acciti.“

²⁾ Cicero nem igen kedvezőleg ítélt darabjai felett. „Liviae fabulae non satis dignae, ut iterum legantur.“ De Clar. Orator.

³⁾ Lásd ennek V. könyvét.

⁴⁾ Mem. de l'Acad. des Inscript. III. k. 264. l.

⁵⁾ In Galba. caput 13.

⁶⁾ Sur la satire. Mem. de l'Acad. des Inscript. III. k. 256. és 264. l.

tékoknak, az alkotmány változásával csakhamar elveszték nemzeti jellegüket, vagy legalább nem többé római ifjak által adattak elő, a mit onnan következtethetünk, hogy ugyancsak Suetonius egy Datus nevű színészt, ki az Atellánákban szokott fellépni, már *histrionak* nevez.

Minden egyéb fajai a római vígjátéknak, legalább annyiban egy és saját nemet látszanak képezni, hogy kezdettől fogva mindig színészek, azaz rabszolgák vagy felszabadultak által adattak elő; s így a rómaiak által szükségkép nem nemzeti, hanem valami idegen dolognak tekintettek.

A gramaticusok különbfélekép osztályozzák a római vígjátékokat. Legelfogadhatóbbnak látszik azonban azoknak, a bennök szereplő személyek szerinti felosztása, melyet Sulzer említ. ⁷⁾ E szerint voltak a rómaiaknál *comediae praetextae*, *trabeatae*, *togatae* és *tabernariae*. Az első kettő onnan vette nevét, hogy előkelő közhivatalokban lévő személyeket, kik öltözeteiknél fogva *praetextati* és *trabeati*-nak hivattak, léptettek fel; a harmadik togába öltözött személyeket szerepeltetett, a mi az előkelő magánok viselete volt, a negyedikben pedig a köznépből vett személyek játszottak, s ezeknek egy része *comedia palliata* volt ismét, a görög palliumtól, melyet bennök a személyeknek viselniök kellett.

A mint már említők, a tulajdonképeni vígjátékok a rómaiak a görögöktől vették át és Horáczból ⁸⁾ majdnem teljes biztossággal kiviláglik, hogy annak tárgya s tartalma is egészen görög volt. A római írók legtöbbet a görög vígjátékokból vettek, kevés hazai tárgyat dolgoztak fel és általában szerencsésebbek az utánzásban, mint eredetinek alkotásában. A rómaiaknál a vígjáték sohasem volt az, a mi legalább kezdetben a görögöknél, t. i. polgári színmű, vagy legalább olyan, mely erkölcsi- és ünnepeikkel szoros összefüggésben álljon; sohasem honosult meg nálok annyira, hogy mintegy beleélte volna magát a nép szokásaiba, és ennek nemzeti kincsévé vált volna, nálok mindvégig idegen földről átültetett gyümölcs marad, melynek fája a hazai földben nem volt képes gyökeret verni. Idegen és kölesözött levén, sohasem emelkedhetett a tökély azon fokára, mint a görögöknél s maga Quintilian is a római színpad közepszerűségéről beszél.

De azért a római vígjátéknak is megvoltak a maga sajátosságai. Diomedes világosan mondja: *latinae comediae chorum non habent*. ⁹⁾ Nem is találunk ilyet sehol a római vígjátékokban; itt a kart a zene helyettesíté, mely a felvonásokat egymástól elválasztá, s ha a „chorus“ szót olvassuk némely régi írónál a római vígjátékokról, azalatt mindig zenekart kell értenünk. Csak Plautus utánozza e görög szokást, annyiban, hogy személyei néha a közönséghez is intéznek szavakat.

Más sajátossága a római vígjátéknak a prologus ¹⁰⁾, melyet Aristophanes görög darabjaiban nem találunk, s Euripides szomorujátékainak prologjaitól abban különbözik, hogy itt a prolog mindig bizonyos meghatározott személynek szájába adatik, míg Plautuséi a költő nevében mondatnak el. ¹¹⁾ Hogy azonban a pro-

log a vígjátékban római találmány-e vagy görög, nem határozhatjuk meg, miután az új görög vígjátékokat alig ismerjük.

Harmadik sajátossága a római vígjátéknak, hogy mindig birt bizonyos bevett szokásos személyekkel, mint az olasz harlequin, melyeknek jelleme mindenütt egy volt, s melyek meghatározott, öltönyben léptek fel. Ilyennek látszik lenni az Atellánákban az Oscius, és a későbbi már rendszeresebb darabokban a parasit.

Leginkább különbözött azonban a római vígjáték a görögötől az előadás módjára nézve. Azokban a monologokban (*canticum*) a szavalás külön volt választva az actiótól s így két színész által adatott elő.

Legrégibb vígjátékíróik a rómaiaknak Livius Andronicus, Naevius és Aunius voltak, írók és színészek egyszersmind. Ezeket követték Plautus és Cäcilius, kik, valamint az utánnok következt Terentius, darabjaikat görög költők műveiből merítették, kiket részben szabadon fordítottak. Augustus korában Afranius vivott ki e téren nevet magának, kiről, mit sem bírván tőle, csak azt tudjuk, hogy Terentiustól eltérőleg személyei rómaiak voltak.

A tulajdonképeni vígjáték a rómaiaknál csak a második századig tartotta fenn magát, s e nemben utolsó írójuk lehetett a Plinius által említett Verginius. Mint Marc Aurél ¹²⁾ mondja, a némajátékok lassanként leszoríták a színpadról a vígjátékokat, vagy ez amazzá fajult.

*

A római vígjátékokat Plautus és Terentius hátrahagyott műveiből ismerjük.

Plautus író és színész volt. Általános vélemény szerint az első pún háboru kezdete után, azaz körülbelül a 200. évben Kr. e. tünt fel; meghalt pedig az idős Cato censorságának korában. Minden darabja némely szennyfoltokat, melyekről szólni fogunk, leszámítva, mintájául szolgálhat a jó vígjátéknak, és mindnyájan együttvéve az akkori római izlés hű képét adják.

Plautus Umbriából, Sarsinából származott, igen alacsony rendű családból; és már kora ifjúságában az irodalomra szánta magát.

Miután a korabeli római vígjátékokat nem ismerjük, nem határozhatjuk meg, mily állapotban találta ő a színpadot és mennyit köszönhet ez neki; valószínű azonban, hogy mint az új korban Molière, a vígjátékokat egy varázsütéssel emelte a tökély fokára. Némelyek szerint százharmincz darabot írt volna, de alkalmasint vele is ugy történt, hogy minden darabot, melynek szerzőjét nem tudták, neki tulajdonítottak, mint kora első vígjátékírójának.

Legtöbb darabja szabad fordítás vagy utánzása görög eredetieknek. Mindaz, a mi a vígjátékokat vidámmá, elevenné, kellemessé s egyszersmind tanulságossá teszi, nála bőven megtalálható, bár szinte nem ment hibáktól. Tárgyát, mely mindig mulattató, különböféle szándékkal kezeli, mint egy nagy mester, ki ha nem is finoman és a művészet szabályai szerint, de vele született szeszélyében annál szerencsésebben dolgozik: s bár néha bohóczcá aljasul, néha mégis gondolkozó, értelmes, komoly polgárnak mutatja magát;

ségesek. Ez nem áll. Ha például Hekuba vagy Ion elől a prologot kihagyjuk, a darab nemcsak hogy nem vesz elzáltal érthetőségéből, hanem nyer érdekességben, mert legalább nem tudjuk előre a történéseket. Lásd erről bővebben: Lessing hamburgi dramaturgiájának XLIX. darabját.

¹²⁾ XI. k. 6. fej.

⁷⁾ Idézett munkájában. I. k. 500. l.

⁸⁾ Ad Pisones. 285 és köv. vers.

⁹⁾ Lásd bővebben a karról szóló fejezetet.

¹⁰⁾ Lásd bővebben a prologról szóló fejezetet.

¹¹⁾ Blankenburg Frigyes (Litterarische Zusätze zur Theorie der schönen Künste. I. k. 270. l.) azt mondja, hogy a római vígjáték prologjai abban különböznek Euripidesétől, hogy ezek a darab megérthetősére mindig szükségesek.

ki nézőit ugyan többnyire mulattatja, de ha alkalma van, hol komolyan, hol maró gunynyal igazságokat is mond szemeikbe. Kifejezése mindig a helyhez és dologhoz illő, temérdek humorral a vig helyeken; míg a komolyakon higgadt, rövid és nyomatékos. Helyenként kitünő és mélyen gondolkodó s szemlélő főre mutató emlékmondatokat alkalmaz; s korának romlott erkölceit a legnagyobb vakmerőséggel támadja meg, a mi „Curculio”-jából látható.

Árnyékoldala Plautusnak az, hogy gyakran még a legkomolyabb helyeken is bohóczkodik, a mi kellemetlenül hat az olvasóra; és darabjai általában, minden szépségeik mellett, telvék szennyfoltokkal, melyeket a komikumbani féktelensége hint reájok; s melyekből mitsem hagyott ki, alkalmasint azért, mert szükségesnek találta nézői mulattatására. Továbbá, miután darabjai többnyire görög tartalmúak és ő nem vett magának fáradságot azok jellegének egységére elegendő gondot fordítani, gyakran megesk a nézőn, hogy az Areopagot s a Capitoliumot egyszerre látja maga előtt. Mindezen hibái dacára azonban Plautus az első vigjátékirói tehetségek közé tartozik.

Huszonegy darabot birunk Plautustól, melyeknek legujabb német fordítása a „Sammlung ausgewählter griechischer und römischer Classiker” czimű vállalatban jelent meg. —

Terentius Carthagóban született és már gyermekkorában Terentius Lucanus senatornak rabszolgája lett, ki őt felnevelteté és felszabadította. Még gyermek volt, midőn Plautus meghalt, s első darabja *Andria* tizennyolcz éves korában adatott. Miután azon hat darabot, melyet tőle birunk, megírta, harminczöt éves korában Görögországba ment és ez utközben, a mint némelyek mondják, visszatérőben a tengeren, meghalt. Állítják, hogy Görögországban 108 vigjátékot fordított volna le Menandertől; de fordításai az eredetiekkel együtt elvesztek.

Terenz vigjátékai jók. Irálya kellemes, tiszta s meggondolt; jellemei marquoizottabbak és bevégettettebbek mint Plautuséi; folyton vigyáz magára, pillanatra sem engedí magát a költői tüztől vagy szépségtől elragadtatni; sem meggondolatlanul, sem illetlenül nem ír soha. Ritkán ad meglepőt, de mindig érdekest. Komoly helyeken azért nem közeledik még a tragikumhoz, vig helyei pedig nemesek. Plautusnál a féktelen, nála az illendő komikumot találjuk. Legnagyobb művészeté a jellemfestésben áll, és finomsága által még a kéjhölgyek felléptét is illendővé teszi. — Erkölcsi mondásai mély emberismeretet tanúsítanak. Személyeinek jellemét s erkölcsét a legnagyobb természetűséggel rajzolja, s általában véve Terentius a műveltebb közönség költője.

Legujabb német fordítása a fenebb említett gyűjteményben jelent meg. Toldy István.

A terményrajz-tanárjelöltek gyakorlati elkészülése és a terménytárak czélszerű bővítése.

Nem hiszem, hogy létezzék a vallástanon kívül tantárgy, melynek lelkiismeretes előadása által inkább lehetne az ifjúság istenbeni hitére, vallási szellemére, erkölcsi elveire, de földi jólétünket tekintve honszeretetére annyira hatni, mint a terményrajz ügyes és okszerű tanítása által, föltevén azt, hogy a tanuló e szép tudomány csarnokába gyakorlatilag vezetetik

be. De szintugy meg vagyok győződve arról is, hogy nincsen tantárgy, melyben biztos vezető nélkül oly nehezen lehessen haladni, mint a terményrajzban; a miért is azon tanárok, kik azt önmivelőleg kénytelenek tanulmányozni, a nehézségektől visszariadván, többnyire a rozslú értett elemeken túl nem haladnak és vagy a fölületlen ingadozva megállnak, vagy a pusztá szóbeli előadással megelégedvén s a gyakorlati lényeges részt tökéletesen nélkülözvén, a tudomány pótolhatlan kárával, érthetetlen, száraz s azért szint oly könnyen felejtető névjegyzékekkel terhelik hallgatóik emlékezetét.

Magamról tudom, mennyi fáradságomba került a terményrajz egyes ágaiban biztos kalauzt nyernem, és azok vezetése mellett az ezer és ezernyi külön lények végetlen tömkelegében akadály nélkül haladhatnom. Magamról tudom, hogy még ilyen utmutatás mellett is mennyi nehézséggel kellett küzdenem, és hányan maradtak el minden, a természet iránti szilárd vonzalmuk dacára ezen szép és horderejére nézve oly fontos tanulmánytól, mert önön maguknak kellett e rögs pályán utmutató nélkül haladniok.

Mindezek tudomása, és e jeles tantárgy minél sikereseb taníthatásáról való folytonos gondolkodás irányzá évek óta figyelmemet ezen nagy befolyású tantárgyra, és eredményeze oly tervvázlatot, mely mind kivihetőségének könnyüése, mind sikerének biztossága által jelenlegi viszonyainkra nézve legkönnyebben elfogadhatónak tetszett.

A tanítási ügy honunkban majd általán tanítórendek kezeibe tetéttet. Ezen tudományos testületek mindegyikében találtnak a természet egyik vagy másik szakában gyakorlatilag kitünően képzett tanárok. Ezeket ajánlanám az egyes ágakban gyakorlati vezetőknék, kik a kéthavi szünidő alatt, saját, vagy más szerzetekből is ajánlkozó terménytáranárjelöltekkel — kik természetesen rendfőnökeiktől elégséges utiköltséggel és ajánló levelekkel lennének ellátandók — hazánk különféle vidékeit egymásután tudományos kutatás tekintetéből beutaznák, a szakmájukhoz tartozó terményeket gyűjtenék, határoznák, leírnák és illően elkészítenék; továbbá szerzetek vagy más honi intézetek museumait is velük gyarapítanák. A gyűjtött kettős- vagy többesekből keletkezhetnék a gymnasiumok közötti, nem eléggé ajánlható *cseretársulat*, melynek elevenítésére a m. kormány a küldetés költségeit pártolólág könnyíthetné, melynek eredményéből és virágzásából az iskolai főigazgatóság a munkás és pártolásra méltó tanárokat megismerhetné. Ezen *cserében* részt vehetnének a lelkesebb és ügyesebb tanítványok is, kik saját neveikkel ellátott díszes példányokkal gazdagíthatnák saját vagy más museumok gyűjteményeit. A gyűjtésekhez járulna még az állattömés, lepke-elkészítés, tojás és hernyókifujás és szárítás, kagyló-gyűjtés s a t. mestersége, melyeket az illető tanároknak nem azért kellene rendszeren tanulniok, hogy egyedül magok gyakorolják, hanem hogy ügyesebb, szenvedélyesebb tanítványaiknak ezekben okszerű utmutatóik legyenek, és sok hiábavaló és káros mulatságookról lemondó *terménytani társulatot* hallgatóik jobbjai közt állapítsanak.

Nem említhetem fel itt mind azon hasznot, mely így minden nagyobb költség nélkül tanszereink gyarapítását elősegíthetné; nem említem, mennyire módítottatnék elé honunk külön vidékeinek megismerhetése és tudományos átkutatása, főleg ha a tervezett utazá-

sok eredményei tanodai vagy természettudományi lapokban vagy iskolai tudósítványokban közöltetnének, mennyi érdekes — különben tán elveszendő — tárgy mentetnék meg a végenyészettől, mily üdvös lehetne közmiveltségünk emelésére a gyakorlati tanárok és tanítványaik, valamint ezek egymásközi megismerkedése, barátsága, a versenyzés, folytonos buzdítás és eszmecsere!

E tervem annyiból könnyen kivihető, minthogy a birtokos rendek bizonyosan szívesen nyujtanának segédkezet. Jóságaiak az ország külön részeiben fekvén legjutányosb alkalom adatnék, hogy a jászai vagy az egész hazában elterjedt kegyesrendi tanárjelölt a Balatont, Bakonyt, szóval Dunáninnen hazáját, a csornai, zirezi, pannonhalmi pedig a bányavárosokat, a kárpátok alját, szóval Felső-Magyarországot és Erdélyt kellemesen és mégis hasznosan utazván, megismerhesse.

Nem gondolnám, hogy e vázlatban valami kivihetetlen foglaltatik, ellenben hiszem, miszerint a tisztelt rendfőnökök honfias kegyes hozzájárultával, a gyakorló tanárok szíves közreműködésével néhány év leforgása alatt oly lendületet adatnék e gyakorlati utazások által az egész honti tanügynek, terményrajzi állásunknak, főleg a szakbeli tanárképzésben, miszerint ezen a mindennapiságból való emelkedésünk nemcsak hazánkra nézve — leginkább most, midőn hazánk legégetőbb érdekeit tekintetbe véve, a természettant a gazdászattal oly szoros viszonyba akarjuk hozni — emelkedőleg, de még a külhoni tudósokra is, kik minden nagyobb tanintézet mellett a vidék minden terményét összegyűjtve találnák, tiszteletet gerjesztőleg és elismerésre készítőleg fogna hatni. — r.

Égész kiterjedésében tanítsuk-e a philosophiát gymnasiumainkban, vagy csak részben?

V á l a s z o l

T. Riedl Szende urnak „A philosophia gymnasiumainak” czimű czikkére.

(Folytatás.)

4. Térjünk át a negyedik évrre: „Ez oka, mond R. ur, hogy ha mainap is hazánkban egyes gymnasiumok talán a vizgák alkalmával a philosophia terén is fényes eredményt mutatnak ki: ezen látszólagos fényt elenyésztetik az egyetemi tanárok azon egyhangu panaszai, hogy a gymnasiumból az egyetemre átmenő ifjak legnagyobb része különösen az első esztendőben elvontan gondolkodni épen nem tudván, általában a tudományosabb előadásokat megérteni nem képesek. — Azon ifjak, kik a philosophiát egész kiterjedésében tanulták a gymnasiumban, csak a jövő 186⁴/₅ tanévben kerülnek majd az egyetemre, és így azt, hogy az egyetemesen bevégzett philosophia mennyire volt képes fejlesztőleg hatni az ifju elmékre, majd csak jövőben lehet igazságosan megítélni; most még nagyon korán volna. Azután meg ez érvből az is kiteszik, hogy az egyetemi tanárurak egyhangu panaszából nem azt lehet és kell következtetni, hogy egy 16—18 éves ifju nem képes még a szorosan vett philosophia tanulására — mert még nem képes önnállólag philosophálni, amint ezt R. ur alapelvben kimondotta — hanem azt, hogy nagyon észrevehetni az ifjun az egyetemi előadásnál, hogy még methaphysikát nem tanult. Az egyhangu panasz tehát — mint ez a mondottakból kitetszik, nem a jelen rendszerre vonatkozik, hanem

a multra, mikor t. i. az ifju hetenkénti két órában csak logikát és psychologiát végzett a gymnasiumban; így tehát ez argumentum én mellettem — ki a philosophiát egész kiterjedésében vélem tanítandónak a gymnasiumban — s így következőképp R. ur ellen — ki azt csak részben állítja tanítandónak — bizonyít. ¹⁹⁾ — Annak, hogy az egyetembe átmenő ifju nem tud mindjárt oly elvontan gondolkodni, mint egyetemi tanulmányai bevégeztével, nagyon egyszerű okai vannak. Első ok az, hogy az előadási modor elütő egy-mástól. Gymnasiumban a tanárnak mindig szem előtt kell tartani, meddig beszélhet oly eredménynyel, hogy az ifju elmék figyelemmel bírják hallgatni, ha látja, hogy kifáradtak, tapintatosan tesz, ha kérdéseivel, melyeket egyik-másikhoz intéz, röviden átismétli az addig mondottakat, aztán megy tovább. Az egyetemen mind ez másként van. A tanár óra hosszat beszél, s felteszi, hogy az egyetemi polgár urak már képesek óra hosszat figyelemmel kísérni beszédét. Pedig csak valljuk meg őszintén, hogy valakit órahosszat hallgatni, ha még oly érdekesen beszél is, még higadtabb férfura nézve is nem kis feladat, hát egy ifjunál, kinek képzelme épen e korban legtűzeesebb, kire a nagyvárosi ujjvilágban annyi élmény hat szórakoztatólag, hogy ne mondjam kábitólag. — Második ok a kor különbségében van; ki csak valaha is olvasott egy lélektant, láthatta abban kifejtve, hogy mennyire hozzá vagy a szellem fejlődése a test fejlődéséhez kötve; midőn az ifju egyetemre megy 18—19 éves, s midőn elhagyja 23—24 éves; öt év nagy különbséget tesz a szellem életében! ²⁰⁾

5. Halljuk az ötödik érvet. „Továbbá a metaphysika az emberi szellem legfelsőbb eszméivel foglalkozván, a hit egyes magasztos tárgyait, pl. az Isten létét, a lélek halhatatlanságát stb. tudományos nyomozása tárgyai sorába felveszi. De Kant óta az újabb philosophiának józanabb rendszerei abban egyeznek meg, hogy a fenemlített kérdéseknek elméleti uton megkísérlett tudományos bebizonyítása annál kevésbé sikerülhet; mennél bizonyosabbnak látszik, hogy az értelem kategoriái, melyek az érzéki tárgyak

¹⁹⁾ Én meg azt tudom, hogy már azon ifjak is, kik a mult esztendőben az egyetemre átléptek, a gymnasiumon a metaphysicát tanulták; hisz a tanterv szerint, már az 186⁴/₂-iki tanévben, a nyolczadik osztályban a „Psychologia metaphysica” tanítása rendeltetett el. — Nézetem szerint a gymnasium sokkal üdvösebben hatna a fiuk gondolkodási képességének fejlesztésére, ha csak a logikára és psychológiára szorítkoznának, de ezt azután alaposan és kimerítőleg tárgyalná, mintha a philosophia minden részeit felületesen inkább csak érintvén, mint előadván, azon hibába esik, hogy ex omnibus aliquid, ex toto nihil. Mert hogy három év alatt hetenkénti 3 órában az egész philosophiát alaposan is lehetne tanítani és bevégezni, ezt még a t. cikkíró sem fogja állítani. Ezen szempontból tehát csak azon kérdés merül fel: hasznosabb-e tanítani az egész philosophiát fölületesen, vagy pedig csak a propaedeuticát, de alaposan? Én ez utóbbi mellett szavazok, és pedig annál inkább, mert egy külföldi egyetemen hét évig tanároskodván, daczára annak — vagy talán ép azért, hogy ott a gymnasiumokon csak a propaedeutica adatik elő, az egyetemi tanárok részéről hasonló panaszokat nem hallottam.

²⁰⁾ Elhiszem, s ép ezért szeretném a metaphysicát és a philosophia történetét az egyetemre hagyni.

jogosult ismerveit képezik, a nem-érzéki tárgyak meghatározására nem alkalmazhatók, mert ez utóbbiak a gyakorlati és követelményei közé tartoznak. De ennek alapos megértése sokkal érettebb szellemi képességet igényel, mint aminőt a VII. osztálybeli 16—17 éves fiuknál találhatni: nem minden alap nélkül kell tartani attól, hogy a csak fölig értett metafizika többet fog rontani, mint építeni, s hogy ily körülmények közt igen könnyen valósulhat az ismert közmondás: *Philosophia obiter libata abducit a Deo.* — Hogy az ifju magától nem fogja érteni az elméleti és gyakorlati ész bizonyításmódja közti benső viszonyt, azt pillanatig sem tagadjuk; hanem nézetünk szerint azért van a tanár, hogy a nehezebb helyeket értelmezze, és pedig ha szerencsés sikert óhajt, akkor a mindennapi életből hozzon fel minél egyszerűbb példákat, adja elé ezeket egyszerű világos nyelven, s majd meglátja, hogy, ha rendszeresen és világosan beszél, az igen közepszerű tehetségű ifju is felfogja, megérti; a tárgyat minden oldalról vegye vizsgálat alá, kérdései által igen könnyű lesz tudomást szereznie arról, hogy mit nem értenek még jól tanítványai, ha ily módon halad, oly szépen el fog oszlan a ifju elmék elől a homály, hogy annak az ominosus jóslatnak teljesülésétől épen nem kell tartania.²¹⁾ R. ur komoly aggodalmait e részben tehát épen nem osztom; sőt épen e szempontból kiindulva hiszem leginkább megbizonyíthatni azt, hogy a philosophiát egész kiterjedésében kell tanítnunk már a gymnasiumban.

Az ifju mainap mindenféle színezetű és irányú könyvet összeolvas; ha nines ki kételyeit eloszlassa, nehézségeit megfejtse, akkor igenis és csakis akkor van kitéve ama veszélynek, hogy ama szomorú jóslat teljesüljön rajta; — de ha egy értelmes, lelkes tanár egyszerű és világos nyelven, *practicus* példákkal — ahol csak lehet — megmagyarázza mindazon elveket, a melyek csak eléfordulhatnak az élet- és irodalomban, ha a nehézségeket, melyek ezek ellen felszoktak merülni, az argumentumokat, melyekkel megszokták őket támadni a napi társalgás közben nem kevésbé mint az irodalomban, a tanár sorban felmenti, érvénytelenségüket kitünteti, első hibás alapjukat kimutatja; sohasem tartok én attól, hogy az ifju ingatag nádként ide-oda fog hajlani; hallotta, átérzte és értette az igazságot a tanoda falai közt, tehát meg van neki adva az a szilárd alap, melyről a vélemények hullámain nyugodtan nézheti!²²⁾

(Polyt. köv.).

Rummel Arnulf
benczés tanár.

²¹⁾ Hogy milyen philosophiai rendszer lehet az, a melyre a t. cikkíró ezen az úton a 16—17 éves ifjukat „megtaníthatni“ reméli: nem tudom, de azt igenis tudom, hogy pl. én magam 15 éves koromban kezdtem Kant rendszerét tanulmányozni, melyet akkor az iskolában szinte „magyaráztak“, s mégis csak sokkal későbbem kezdtem érteni azt, a miből 5—6 év előtt vizsgákat is tettem volt.

²²⁾ Kötve hiszem, hogy „szilárd alapot“ képezhetne az, a mit az ember nem ért s a minnek tudása a legjobb esetben csak fölig értett szavakból áll. S általában ha elfogultság nélkül tekintjük az emberi életet, nagy okunk van hinni, hogy szilárd alapot a gymnasium nem igen szokott adni, hanem inkább a férfikorban az — élet.

Visszatekintés a bécsi magyar műkiállításra.

(Vége.)

Tán soká is időztünk az újabb francia művészet termékeinél, de mentsen ki azon körülmény, hogy ismertetést kívántunk nyújtani olvasóinknak e kiállítás mindenik jelebb darabjáról, melyek ránk nézve műbecsök mellett már csak azért is érdekel birhatnak, mert hazánkfiainak tulajdonai. Ezt tartva szem előtt, folytatjuk szemlénket, s röviden szólunk azon többi iskolák festményeiről, melyek a kiállításban képviselve voltak.

A francziák után legtöbb művet találtunk szintén újabbkori belga művészekről. Leys Henry („Erasmus a mint V. Károlyt oktatja“) Tissot („Templomban“), Lies József („A legyőzött nejeért koczkázó győző“) elegendő bizonytságot nyújtanak arról, mennyire igyekeznek a belgák a középkori németalföldi festők modorát követni, ugy a compositióban, mint rajzban és színezésben a legkisebb részletig. Mintha csak a tizenötödik században élt Van Eyck vagy Hemling János ecsetéből kerültek volna ki e művek. A látszólag feszes és száraz alakokból közelebbi vizsgálat után felülő természetűség és sok humor tűnik ki. Igen szép példány e nemből Pawelstől „Az 1541-ben ártatlanul kivégzett genti polgármester, Pyn Lievin halotti miséje, a genti Sz.-Miklós-egyházban“. A főoltárnál a lelkész a meggyilkolt ártatlanságát hirdeti, előtte az áldozat gyászoló gyermekei térdelnek, baloldalon a bakó látható vérvörös ruhában, az élénk csoportozat mögött álló, s a fölfedezett bűn tudatától lesújtott négy-hamis vádlóra vetvén vad tekintetét. A különböző indulatok találó kifejezései az arcokon elbeszélnek a szomorú eseményt. — Említésre méltók még: Troyontól, a híres állatfestészttől — kiről csak a napokban irták a lapok, hogy örültségbe esvén gyógyítás végett a vanvesi fürdőbe vittetett — vidám, élénk színezés által feltűnő „Tehenek a vízben“, Stevenstől „A tekenős-békával játszó buldog.“ Az antwerpi Pieron „Fasora“ és az amsterdami Ten Kate „Veszekedése.“

A német művek száma csekélyebb, de néhány nagybecsű példány található köztük, jelesen Knaus Lajostól: „Az aggastyán“ és „Tánczraindulás.“ Az első kedélyes és szelleműs compositió. Az elaggott katona lelkében az előtte levő boros üveg a mult idő szép emlékeit varázsolja vissza, leolvashatni arczáról a régi dicsőséget és jelen nyomorát. A „Tánczraindulás“ vidám falusi jelenetet ábrázol, miben Knaus főleg kitűnő. A kecskebukázó gyerekek, suta muzsikuskok, tánczravágyó leányok, vigadó ifjak, öregek — megannyi különböző alak tarka csoportja, s ez életteljes alakokban mennyi a humor, a jellemzetes vonás! — Gaermann, tájkép valamint állatfestészetben egyiránt méltányolható bécsi művész „Czellövés“-e, s még inkább a düsseldorfi Vautier „Árverése“ szintén az alakok sokasága és gazdag változatossága által ragadja meg figyelmünket. — A bécsi művészek közül találtunk a genrenemben kiváló tehetségű Fendi Pétertől egy „Imádkozó szerencsennő“-t és „Barát“-ot, Waldmüllertől „Téglakályhát“; Fendi tanítványától Tremmeltől „Gránátos“-t; Amerlingtől két szép tanulmányfőt és egy kecses „Olasznő“-t, melyet a finom felfogás s az alak nemessége még vonzóbbá tesz. Schrozberg től a császárné ő felségének hú képét,

és egy kedves gyermek-főt. Pettenkoffentől négylovas magyar uri fogatot.

Utóljára szólunk a hazai művészet termékeiről, mert legkisebb mértékben volt képviselve. De e néhány kép nem maradt homályban, sőt bátran versenyez nemcsak a kiállítás, de a legelső képtárak hasonnemű darabjaival. Nem kell ez állításunkat hosszasan bizonyítani, ha elmondjuk, hogy a művészete által kiérdemelt európai hirre jutott Márkó Károly négy tájképe és a bazini születésű s a 17-ik században korának kitűnő festőművészei közt előkelő helyet elfoglaló Kupeczky János két arcképe volt látható. Márkó eszményi tájképei míg a déli vidékeket természet-hiven mutatják föl, egyszersmind mély költői felfogásról tanuskodnak. A kifejezés ereje, teljessége, eleven hő színezése maradandó kellemes hatást gyakorolnak a szemlélőre. — Nem mulasztjuk el megjegyezni, hogy e hazai műkincsek közül három Wenkheim-Zichy grófnő, egy pedig gr. Zichy Edmund tulajdona. Kupeczky arcképei közül egyik magát a genialis művészt ábrázolja. Másik I. Rákóczy Györgyét, kit a bécsi lapok II. Rákóczy Ferencznek vélve mint „nagy rebelist“ tárgyaltak. A hatalmas fejedelem oly hiven van visszaadva, mintha élő lenne. Testét kemény pánczéll övezi, hátán farkasbőr függ, s épen huzza azt a kardot, melylyel a linezi békekötést írta. Kopasz homloka, hosszú lobogó haja, torzonborz bajsza, őszbevegült szakála, meztelen izmos nyaka még kitetszőbbé teszi a mély tüzü szemekből lövelő szenvedélyt, mely minden vonásán élőlik. — Rákóczyval szemben történelmi szempontból szintén figyelemre méltó mellkép függ, melynek az időtől megvisselt barna vásznan következő felirat olvasható: „Naturalis ac verissima Matthiae Corvini, regis Hungariae effigies.“ A nagy király egykoru arcképeinek egyike. — Mielőtt a tárlat képgyűjteményétől megválnánk, itt említhetjük meg a gr. Nákóné által festett kellemes „Czigányleányt“, Pallavicini E. marquis tiszai tájképét; továbbá Széchenyi fiatalkori kis aquarel arcképét Daffingertől.

Szobormű tiz volt kiállítva. „A fájdalom geniusá“ első tekintetre elárulja nagy mesterét — Canová t. Ez egy remek antikművön kívül a többi mind újabbkori. Ki kell emelnünk Schwantaler től a művész saját szobrát, Széchenyi Gassert által készített bronzmellszobrát. A kisebbek: „Psyché“, két alvó gyermek, sat. cararai márványból hyacint és tulipán csoportzatokban voltak elhelyezve.

A képzőművészet termékeivel a történelmi emlékek és megbecsülhetetlen értékkel bíró műkincsek pazar sokasága versenyzett. Mátyás király fönn említett egykoru arcképe mellett ott állt nagy aranyozott bilikoma, drágagyöngyös nyakkötője, Corvin-czimerrel ékesített miseruhája, — mindez Bécs-Ujhely város tulajdona, hol a városháznál pénzért mutogatják; gr. Forgách fáradozásának sikerült a kiállítás tartamára fölkiűldésüket kieszközölni.

Hogy a magyar főrend régiség- és kincstáraiból összegyűjtött tárgyak ritka érdekességéről némi fogalmat nyújthassunk, elég lesz elősorolni, hogy egyik teremben Bakács aranynyal áttört czimeres szőnyege függött; ott volt Zápolya János királyunk mentekötője (1564-ből), Bethlen Gábor kardja és kupája, Boesky buzogánya, Báthory István szablyája (1571-ből), Kemény János disz-szelenczéje, Tököli Imre ékes törzskönyve, Bornemisza püspök gyöngygyel és drágakövel rakott süvege, Báthory Zsóphia mellestája,

Thurzó nádor leányának pompás ékszerei, Erdődy bán ezüstvéretű pajzsa, egy a Vágban talált kehely Corvin-czimerrel; fejedelmi és ősi kardok, vérték, sisakok, paizsok, pánczélingek, drága mivű puskák, pisztolyok, török, kelevézek gazdag gyűjteménye. Csak a történelmi ereklyék, családi emlékek leírása köteteket venne igénybe. Mily érdekes tanulmányokra lehetne fölhasználni a gr. Zichy Edmund fegyvertárát, mely egy termet csaknem egészen elfoglalt, s a legprimitívabb öldöklő szerszámtól a legújabb művészi készületű főfegyverig mindenik kor harci eszközeiből mutathat föl példányokat; az Audh és Lahor király kardja mellett Ypsilanty pompás puskáját, melyet Széchenyinek ajándékozott, a Macaten herceg törétsat. — Láthattunk arany, ezüst, elefántesont, goth, renaissance, billikomokat művészi faragványokkal ékesítve; régi nehéz ezüst tálakat, kannákat s más házi eszközöket, chinai drágaságokat, középkori imakönyveket, antik órákat, rubin-, smaragd-, türkisz-, gyöngytől a szivárvány minden színében ragyogó különféle ékszereket. Csak az első szoba közepét elfoglaló üvegsekreány tartalma 500,000 fíg volt biztosítva.

Legtöbb tárgyat állítottak ki a császári családon kívül az Andrassy, Apponyi, Auersperg, Bethlen, Erdődy, Festetics, Forgách, Hunyady, Kinsky, Lichtenstein, Pálffy, Palavicini, Prónay, Szapári, Széchenyi, Viczay, Wenkheim, Zay, Zichy s más családok tagjai; képeket nagy számmal Mayer H. a Bácskában birtokos bankár. — A rendezés körül legtöbbet fáradozott gr. Zichy Edmund; mellette tevékeny részt vett Dumba Miklós az osztrák műegylet igazgatója. A tárgyak összegyűjtésében és a nehézségek elhárításában nagy érdeme van a Pallavicini Gábiella, Wenkheim Mária, Szécheny Ernesztina grófhölgyekből alakult bizottmánynak.

A tárlat 23 ezer forintnál többet jövedelmezett inséges hazánkiai fölsegélésére. — n.

Hazai irodalom.

Várad. Segélyalbum az alföldi szükölködők javára. Saját műveiből egybeszerkesztve (.) kiadja a nagy-váradai jogakadémia ifjusága. Nagyvárad, nyomtatott Tichy Alajos könyvnyomdájában, 1864.

Jótekonyczélú műkedvelői előadásokról nem szabad kedvezőtlen bírálatot írni. Ezt az elvet látjuk hallgatagon és nyíltan követni a lapok hasábjain. Egy pár vidéki levelező, mikor már a bókokból, melyekkel a „lelkes kezdeményezőt“ s „a kitűnő közreműködőket“ égig magasztalta, kifogyott: szinte restelkedve kiált föl, hogy már nem mond többet, mert még bizony majd túlzással, vagy részrehajló elfogultsággal vádolhatnák a jótekonyczél rovására. Maga is érzi, hogy könnyen gyanúba jöhet.

Épen így vagyunk a könyvekkel is, melyeket jótekonyczélra adnak ki. Mihelyt rájuk van ütve a jótekonycság pecsétje: mindjárt „ne nyulj hozzám“ virágokká lesznek, melyeket — a jótekonyczél miatt (néha megtörténik, hogy más egyéb miatt is) — nem szabad megbírálni. Ha anyagi eredményt mutathatnak föl: mindjárt készen van a dicséret. A czél el van érve, s még jó, hogyha a kik az ily művekről emlékeznek, pusztán csak azt a czélt emelik ki, s az anyagi siker kivívása által még nem akarják erőszakolni, hogy a szellemi siker is megvan. Szellemi siker alatt értjük irodalmi szempontból, ha valamely meg-

jelent mű irodalmunk ügyét ha csak egy parányival is előbbre viszi, vagy legalább az irodalom színvonalán áll. Van-e ily szellemi sikere a „Várad“ segélyalbumnak? Ezt fogjuk egy kissé fejtegetni, bár egy kissé nagy szó, mert kezdetleges irodalmi viszonyainknál fogva, könnyen hazááruháással vádolhatnak, ha oly könyvet bírálunk, a mely jótékony — s kivált ily jótékony — czéla van szánva. Nehogy valaki rossz akarattal vádoljon bennünket, vagy szivtelenséget vessen szemünkre, előre megjegyizzük, hogy meghajlunk az anyagi eredmény előtt. A törekvés nemes volt, s a buzgó ifjak 1673 frtot juttattak az inséggel küzdők számára. Más részről tisztába helyez bennünket, hogy a „Tájékozáshul“ című czikk írója kimondja, hogy „szunnyadó erőket akartak (a könyv kiadása által) munkálkodásra élesztetni,“ s így nem lepheti meg őket, ha megkérjük: hol vannak hát azon erők; „bár e tehetségek még csak fejeledezők“ stb., mondja más helyt, így hát nem lepheti meg őket, ha cikkírónak (bizonyosan mindnyájuk által helyben hagyott) szavait (némi kivétellel) mi is helyben hagyjuk. E helybenhagyásra nem pusztá udvariasság indít; ellen tudunk mi mondani, a mint mindjárt következik.

Legelőször ellenmondunk a sok ajánlgatásnak. Majd mindenik, még oly parányi kis vers is, ajánlva van: Kralovszky Mór barátomnak (mint főszerkesztőnek: három is van neki ajánlva), Reich László barátomnak stb. Mi akar az lenni? Ha az ember (még ha jótékony czélu könyvben is) kilép a világ elé, félre kell a baráti bizalmaskodásokat tenni. Ez sérti az idegen olvasót, ha máskülömben lelkesül is a buzgóság és czél iránt. Aztán meg még ha valami vonatkozás volna az ily ajánlatokban; de — tán kettő kivételével — mind „szerelmes vers“ — az ilyen van férfinak, „barátom“-nak ajánlva; mit csináljon az vele? Egy „Tavaszi képek“ című vers meg épen egy főtisztelendő urnak van ajánlva. Azért mondtuk „épen“: mert e — külömben gyöngé — versecskében juhászlegényről, meg egy barna kis leányról van szó, a mit a főtisztelendő urak bizonyára nem szeretnek maguknak ajánlztatva olvasni.

Vagy talán egymást akarták a közreműködő ifjak megörökíteni; mert épen csak két ajánlás kivételével (a nőszemélyekéin kívül) mind egymásra vannak diktálva. Szép is az: az ember egy helyt a vers alatt olvassa a nevet, mint szerzőt, másik helyt meg mindjárt a czim alatt ajánlva: — barátomnak. Ha sok egyébből nem tűnnék is ki, ebből azt kell következtetnem, hogy — tisztelet a „Tájékozáshul“ című czikk írója szavának, — van biz' a külömben jeles ifjakban egy kis „írói viszketeg.“

Hiszzen jó az, az ambíció. Egy kis hiúság még szükséges is. Hanem ne így nyilatkozzék. Ez közel jár az elbizakodottsághoz. Szerettünk volna ez ambícióról máskép, a művek belértékéből meggyőződni; de — sajnos! — itt nem rakott le oly kézzelfogható eredményt, mint az ajánlgatásokban. Pedig az magasztalást érdemelt volna, — ez megrovást.

Van a könyben 20 szerzőtől 49 mű (42 vers, 3 komoly czikk, 2 novella, 1 humoreszk, 1 népmese) — s mind e művek átélézése után nem merünk ellenmondani a „Tájékozáshul“ című czikk írójának, a mint cikke olvasásakor a nagyon szerény szavak, melyeket idéztünk, ösztönzének. Igaz, ezek a művek nagyobbára (a kivételekkel hamar készen leszünk) szunnyadó erők művei, mely erők — hajh! — e működés által nem ébredtek föl a szunnyadásból. A szép

irodalmi lapok között sok rossz vers és próza elcsúszik, de azért kételkedünk, hogy e művek nagy része megjelent volna, ha az országos csapás segítségükre nem jó.

Vannak kivételek. Erdem szerint elszámáljuk, a melyek megemléítésre méltók. Reich Lászlónak „Nagyvárad hősei“ című költeményben, bár Czuczor „Szondi“-jára felfogás tekintetében s a „Szondi apródjai“-ra előadás dolgában igen emlékeztet, van tohétség nyoma; a verselés legalább tiszta s a hang nem szokásosan sentimentalis. Nagy Ödön „A hősök románcza“ című balladai hangú költeménye csinos, bár e két sorra:

„És harmattal reggel-este megöntözte
Édes anya, szelid testvér, hű nő könnye.“ —

meg kell jegyeznünk, hogy az anya, testvér és nő igen is öntözheték a sírt könnyvel, de nem az anya, testvér és nő könnye harmattal. Pálffy Gyula „P...k Béla barátomnak“ figyelmet érdemlő, bár a vég nem egyez az elejével. Előbb azt mondja: „a részvevés csupán tündérrege“ — aztán: „e sziv leend barátja éltednek (!) örömben (azt meghiszszük) s a sorscsapás között (Itt az ellenmondás.)“ „A nemes lélek“, Illés Etelétől akar valamit mondani, de nem találja meg a szavakat. Egy helyt felkiált:

„A léttel küzdve zsarnok lenni én!?! (??)
Felölteni ily aljas jellemet?!“ —

ki érti ezt? — A „Gyöngé szellő“, gr. Kornis Emil-től, egy igen csinos gondolatot tartalmaz.

„Báthory Gábor,“ Reich Lászlótól, hangja által lep meg; a történeti zsarnok gögje, dacza, vad elbizakodottsága van megragadva; de a vége nem elégít ki, el van hamarkodva.

„Mit beszéltek?“ című versben Varga Gábor a végére hagyta a javát; hogy egy kis jót olvasson az ember, át kell rombolnia nyolcz strófa rimkinlódást.

Készen vagyunk. A többit a legjámborabb szerkesztő sem fogadná el. Az eredetieket általában a szokásos világyűlölet, csalatási fájdalom, kétségbeesés stb., vagy iróniává lenni erőlködő dacz jellemzi; mind szivből folyók talán — de nem találnak szívhez. Elmósódnak nagyobbára nagy szavakban, melyek mindent inkább képesek előtűntetni, mint igaz érzelmet. Bágyadt, szintelen lesz tőlük az egész vers.

A próza kevesebb kívánnivalót hagy hátra. Na, itt nincs is alkalom, annyira elhajítani a képzelem sulykát. Kralovszky Mór elmélkedési párvonala a XIX. század és a történelem közt magvas iskolai dolgozat; de olvasható, mert könnyed. — Sebő Pál novellája megjárja, csak némely helyt erőltetett, vagy kezdetleges. — A Fehér Eleké nagy fenékkal sokat várat, de csakis várat. — „XVI. Lajos halála“ — száraz történelmi adatok összeállítása. Külömben a szorgalom és kutatási tehetőség méltánylandó. Frankó Endre „humoreszkje“ eléggé mulattató. A népregeben „egy jogász“ „birtvány daemonáról“, „hölgyről“ — „sötét viharokról“ beszél, melyek a hős „agyában dultak.“ Szerénységből nem tette ki nevét; ez eljárás ajánlható lett volna sok közreműködőnek.

Végül jönnek a könyvben a t. gyűjtők és előfizetők nevei, s ezek sokasága újra visszavezet azon elismeréshez, melylyel kis ismertetésünket megkezdők, melylyel t. i. a t. ifjuság nemes törekvései és az (1673 frtnyi és egy 2frtos ezüst tallérnyi) anyagi eredmény iránt viseltetünk; másrésztől azonban bevallanunk kényszerít, hogy szellemi sikert nem látunk a „Várad“ segélyalbumban, mert nem vitte irodalmunk ügyét egy parányival sem előbbre, sőt még irodalmunk

szinvonalan sem áll, s ez annál feltűnőbb, minél több kézben fordul meg, s minél több ember kénytelen a szegényeknek nyújtott ajándéknak tekinteni azt az egy-két forintot, melylyel e könyvre előfizetett.

Felkél Péter.

Külföldi irodalom.

Plantae lignosae imperii Austriaci. Oesterreichs Holzpflanzen. Eine auf genaue Berücksichtigung der Merkmale der Laubblätter gegründete floristische Bearbeitung aller im österreichischen Kaiserstaate wild wachsenden oder häufig cultivirten Bäume, Sträucher und Halbsträucher von Dr. Alois Pokorny. Mit 1640 Blattabdrücken in Naturdruck. Wien, Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. 4 r. XXVIII. és 324. l. LXXV. tábla.

Szerző, kinek érdeme, hogy újabb időben a növények meghatározását megint leveleik szerint eszközli, eme munkájában leír minden, az osztrák birodalom területén előforduló fás növényt, mi alatt azon növényeket érti, melyeknek földfölötti tengelye elfasodó, kitarító sejteket képez és melyek azonkívül az egy évi vegetatio-korszakot átélik. Az osztrák birodalomban előforduló 130 látványos (Phanerogamen) rend közül 41 van, mely legalább Ausztriában kizárólagosan fás növényeket tartalmaz és csak 29 rendet találunk, melyben a fűves és a fás növények vegyítvék, de ezekben is 4 nemnél a fás növények ismét túlnyomók. A növények horizontalis és verticalis elterjedését tüzetesen tárgyalja szerző. Miután a növények verticalis elterjedésére nézve a monarchiában, saját tapasztalatait nem közölte, azokat Sendtner „Délbajorországi növényzeti viszonyok“ című munkájából vette át. A felső határok különbségei közül egynéhányat főlemlít, mint pl. : „Abies picea a Sudentákban Wimmer szerint 4000', a Kárpátokban Wahlenberg sz. 4500', a délbajorországi Alpeseiken Sendtner sz. 5603', déli Tyrol Alpesein Hausmann sz. 5800', a központi Alpeseiken Schlägenweit sz. 6300' magasságig emelkedik.“ Mi ilyen adatokat a magyar birodalomra nézve igen keveset birunk, azokon kívül, melyeket Wahlenberg és Fuchs gyűjtöttek. Szerző a növényeket természeti rend szerint sorolja elő és különös figyelmet fordít leveleikre. Végül következik a fás növények elrendezése, leveleik idegzete szerint. A rendeknél következő megkülönböztetéseket tesz: I. Aphyllae. II. Uninerves. III. Arcunerves: 1. Cryptonerves. 2. Dysnerves. 3. Aconerves. 4. Arcunerves propriae. 5. Laqueonerves. 6. Retinerves. IV. Marginerves. V. Curvinerves. VI. Radionerves. 1. Acrodromae. 2. Laqueoformae. 3. Cheilodromae.

Ezen felosztását azután az ausztriai birodalomban előforduló minden fás növényre alkalmaztatja.

Egyáltalában mondhatjuk, hogy ezen munka a birodalmi növények ismeretében érezhető hiányt pótol.

Kanitz Ákos.

Ujdonságok.

— A Kisfaludy-társaság fölhívást intézett a közönséghez további pártolás végett. A pártoló tagok 4 ft

Tartalom: A vigjáték eredete- és történetéről. II. A rómaiaknál. — A terményrajz-tanárjelöltek gyakorlati elkészülése és a terménytárok czélszerű bővítése. — Egész kiterjedésben tanítsuk-e a philosophiát gymnasiumainkban, vagy csak részben. (Folyt.) — A bécsi magyar műkiállításról. (Vége.) — Hazai irodalom: Várad. — Külföldi irodalom: Plantae lignosae imperii Austriaci. Irta Dr. Pokorny. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő Riedl Szende.

Pest 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál (3 korona-utca. 18. sz.

évi díjért 60 ivnyi könyvet kapnak, még az idén Camoens „Luisiadája“ és Puskin „Onyegin Jenő-jének“ fordítását. Egy eredeti regény is van benyújtva, de még nem fogadták el. A Föv. Lapok újdondásza nagyon harezol mellette, azt mondja szép regény szép tollu írótól. Mindenesetre ohajtható, hogy a társaság a remek külföldi művek mellé csak kitűnő eredetit vegyen föl. Csekélyebb értékűek úgy is nagy számmal jelennek meg kiadóink regény-táraiban.

— A Király János által szerkesztett „Pesti Hölgdivatlap“ főmunkatársaságát a „Fővárosi Lapok“ külföldi-rovatának vezetője, Áldor Imre vette át. Az eddigi főmunkatárs Beniczky Ede ur Rózsai Antal társaságában fog divatlapot szerkeszteni. — Áldor helyét a „F. Lapoknál“ Bérczy ur pótolja.

— Arany János egy hétre leánya látogatására Nagy-Szalontára utazott.

— Brody Zsigmond és Agay Adolf fürge ifju hirlapiróink „Látósó“ czimű helyi-lapot szerkesztenek Heckenast kiadásában.

— Az erdélyi ev. ref. püspökhelyettesi székre a kijelölő főconsistoriumi ülésben Elekes Károly, gyulafehérvári pap nyert legtöbb szavazatot.

— Hire jövéen, hogy a pest-peregi pusztán régi temetőt fedeztek fel, szenvedélyes archeologusaink, Henszlmann és Römer urak rögtön a hely színére rándultak vizsgálat végett.

— A „Kolozsvári Közlöny“ referense (r.—s.) nyilatkozik, hogy ő Institoris énekest oly áriáért bírálta meg, melyet az el sem énekelte. E szerint a K. K. referense jó ember, de rosz muzsikus.

— A hét folytán a nemzeti színházban Szigligeti száz aranyat nyert, de kevésé sikerült vigjátéka: „Egy nagyra termett férfit“ került színre. A budai népszínházban pedig a rég hirdetett „Genovevát“ adták elő fényes kiállítással. Jövő számunkban bővebben szólunk mindkettőről.

— A nemzeti színház igazgatója az intézet pénzüvelői sáfárkodásáról számadást fog közrebocsátani. Végre valahára! A színház szellemi hanyatlásáról aligha tudna számolni.

— Egy furcsaság a „Korunk“-ból, két hetes ugyan, de érdekes. Az ily czimű kolozsvári lap t. i. nem szünt meg üldözni az ottani igazgatót, hogy rendezzen a szükkölködők javára előadást. Lehet-e valakit a jótékonyra kényszeríteni? Hasonló joggal vádolhatná valaki szükköblőséggel a „Korunk“ szerkesztőségét, hogy nem ajánlja föl félhónapi bevételét ugyane célra.

— Vajda János „Hábor“ czimű 5 felvonásos traagediát irt, mely a mostani időkből van meritve.

Nyilt posta.

T. Kl. tanár urnak, Besztercebányán. A psychologia már sajtó alatt van. A számok elküldettek.

— A terményrajz-tanárjelöltek gyakorlati elkészülése és a terménytárok czélszerű bővítése. — Egész kiterjedésben tanítsuk-e a philosophiát gymnasiumainkban, vagy csak részben. (Folyt.) — A bécsi magyar műkiállításról. (Vége.) — Hazai irodalom: Várad. — Külföldi irodalom: Plantae lignosae imperii Austriaci. Irta Dr. Pokorny. — Ujdonságok.

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: (Nagyhid-utca, redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kéziratú levelek fogadtatnak el.

Előfizetési ár: Január—márczius végéig 2 frt. — April—junius végéig 2 frt. — April—september végéig 4 frt April—deczember végéig 6 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam.

20. szám.

Pest, 1864. Május 29.

ZILAHY KÁROLY.

Valamint csak rövid idővel ezelőtt, úgy most ismét azon szomorú helyzetben vagyunk, hogy gyászjelentéssel kell kezdenünk lapunkat.

T. olvasóink a legközelebb lefolyt időben bizonyosan egy névvel sem találkoztak oly gyakran a „Kalauz“-ban, mint azzal, a mely ezen hasáb homlokán áll.

Ezen névvel ezután nem fognak találkozni. . . .

A mitől egy idő óta nem minden ok nélkül tartottunk, de a mit oly közel bekövetkezendőnek még sem gondoltunk, — megtörtént:

Zilahy Károly f. hó 15-én délután, élte 25-ik-évében tüdővészben elhunyt.

A magyar lapok közt utolsó ugyan a „Kalauz“, mely ezen gyászós hírt hozza; mindamellett a magyar irodalom terén senki sincs, kinek több oka volna, ezen hirt valóban gyászosnak, leverőnek nevezni, mint épen nekünk.

Ha a jelen évfolyamban a „Kalauz“ sok tekintetben új lendületet nyerve emelkedett, úgy őszintén kell bevallanunk, hogy ez nagyrészt közvetlenül vagy közvetve Zilahy érdeme. Ő már a „Kritikai Lapok“-nak hí munkatársa, a „Kalauz“ őszinte méltányolója, buzgó pártolója, legjobb barátja volt.

De mi még többet vesztettünk benne, — vesztettük mindazon szép reményeket, melyekre ily ritka tehetségűs páratlan szorgalmu ifju méltán jogosított, — azon messzeható terveket, melyeket irodalmunk terén különösen az ő segítségével gondoltunk kivihetőknék, s vesztettük azon hitünket is, hogy daczára az annyira elharapódzott úzerkedésnek, ha majd irodalmunk jelenlegi valódi nagyjai egymásután leteszik tollaikat, az újabb nemzedékben is elegenden lesznek, kik a megürült helyeket méltán betöltik. Sime, a koszoru, melyet idővel a nemzet tűzött volna a bajnok homlokára, jelenleg koporsóján hervadoz; a sírt, mely fölött idővel tán egy egész nemzet könyezett volna, most néhány barátja vette körül. . . .

De férjfiakhoz nem illik a panasz.

Szenvedés, munka volt osztályrészed, korán elhunyt barátom! szenvedés, munka a mi osztályrészünk is.

Mennél inkább ritkulnak soraink, annál nagyobb erőt fogunk kifejteni azon nemes küzdterén, a melyen — ismételve nyilvánított meggyőződésed szerint is — nemzetünk szebb, boldogabb jövője egyedül kivívhatónak mutatkozik: a mivelődés terén.

A mint te ezen a pályán végső lehelletedig lelkes méreteresen fáradoztál, mi is hívek maradunk azon zászlóhoz, a melyhez szegődtünk — mindig, szakadatlanul.

Kivettük eldermedt ujjaid közül a tollat, mely egész élteden át hí fegyvered volt, — ez lesz a mi fegyverünk is mindaddig, míg azt majd szinte eldermedt kezünkéből a búsongó utódok átveszik.

De mig barátid, sorsosid itt szenvednek, fáradoznak, küzdenek, nemes szellemed „lebegjen őrző angyalkint felettök!“ Riedl Szende.

Két nemzeti költő.

Tanulmány francziából átdolgozva.

I.

Régen mondották, s gyakran ismétlik, hogy az irodalom a közszellem kifejezése, de ez állítás mind ez ideig vitatás tárgya. S jöllehet, hogy az irodalom nem mindig fejezi ki a közvéleményt, de az emberi nem vigasztalására és szerencséjére mindig léteztek egyes írók, kik koruknak tükrei voltak s híven adták vissza annak örömeit és fájdalmait. És midőn ezen írók szép észszel nemes jellemet párosítottak, akkor hazájoknak félistenei, hósei és szabadítói valának; főpapjai oly templomoknak, hová népek tódulnak, hogy félelmeiket és reményeiket az eget urának elpanaszolják; főpapjai oly templomoknak, hol az elnyomottak gyönyörrel szivják a szabadság légét s lánczaik csörgése közé vidám dalokat vegyítenek.

Ezen szerencsés halandók közt Berangert a sors a legmagasabb fokra helyezé, s az ember nem tudja, hogy az ő sorsát irigyelje-e, vagy Franciaországét, hogy ily embert számíthat gyermekei közé.

Nem, a szabadság soha sem fog elveszni Franciaországban! Beranger a szivárvány, melyet Isten a restauráció özönvize után, örök szövetsége jeleül a felhők közé helyezett.

A nemes és kitünő költő Uhland ép oly népszerű Németországban, mint Beranger Franciaországban. És e két nemzeti költőnek összehasonlítása megmutatja a közszellem, a nemzeti jellem és a társadalmi helyzet különbségét a német és francia nemzet közt. Beranger népszerűségét ugyanis Uhlandéval összehasonlítva első tekintetre észrevehető különbség van a két nemzet közt. A népszerűség egészen más valami a németeknél, mint a francziáknál, ott kevésbé elterjedt és kevésbé mély. A németek mindenütt és minden időben bizonyos szigorral és bámulatos részrehajlással, sőt mondhatni nemesen adnak igazat és tiszteletet minden nagyoknak és szépnek; ez oknál fogva a népszerűség náluk meg van oszolva és korlátolt; a francziák ellenben szeretik összpontosítani érzelmeiket csupán egy személyben — s valóban csak nem gyanusítani lehet őket, hogy szivök és lelkök igen is monarchikus; aztán a mit ők népek neveznek egészen más értelmű nálok, mint Németországban. A nép Franciaországban is nagyon keveset számít, de elvégre mégis csak számít, nem tisztelik akarátát, de tudakozódnak arról, és nyughatatlankodnak miatta. Ily értelemben vett nép Németországban nem létezik, itt a nép harmadik rend s a kis iparosig sem terjed, mely osztály Franciaországban a polgári rend bezárója.

Uhlandnak kevesebb olvasója van, mint Berangernek, jöllehet a műveltség el van terjedve ugy a németeknél, mint a francziáknál, és tán még sokkal inkább; de a németek nem irnak még a nép számára, íróik és költőik nem bírnak azzal a jó akarattal s tán hajlammal sem, hogy neveljék, vagy fölvidámítsák az alsóbb osztályokat! Ők nem gondolnak egyébre, mint hogy a művelteket oktassák s mulattassák, azt a nagy világot, melynek még igen is sok a szórakozása. Aztán Uhland versei a szemnek, a Beranger-éi a fülnek készítvék.

A francia költőnek több hallgatója van, mint a németnek olvasója. A művelt ember szelleme szemében van, a népé füleiben.

Az Uhland és Beranger költeményeiben a nyelv

a tökély legmagasabb fokát éri el. A francia költők nem kötik magokat meghatározott nyelvhez és módoros szavakhoz, melyek gyakran a legnemesebb gondolatokat és legdúsabb eszméket kizárják, ha azok nincsenek divat szerint öltöztetve. A ruha, melyet Beranger költői sugallataira ölt, soha sem igen szűk. Ő nem függ divatárusi szeszélytől s költeményeit sem teszi függővé a divattól.

Azon francziák, kik Uhland költeményeit olvasák, oly nyelvet kezdenek szeretni, mely előttük eddig csak a kíváncsiság beesével bírt. A kis gyermek csalócsogásától a szóközi ékesszólásig; a fiatal paraszt leány egyszerű szavaitól — haragos királyné szenvedélyes kitöréseig; a középkor fellengős refraineitől — a jelenkor száraz beszédeig, Uhland mind összeg yjította a mi szépet, gazdagot és nagyot a német nemzet századok óta bírt. Kellem, hajlékonyság, nyájasság, határtalan szabadsággal egyesülve található azon nyelvben, mely Uhlandnak szolgálatára állott. Sem Göthe sem Schiller nem képesek anyira megismertetni az idegennel a német nyelv szépségét és gazdagságát. *) A Göthe irálya sokszor hideg és nem mindig festői. Göthe igen magas ahhoz, hogy egészen bizalmasan érezzük vele magunkat.

A költők e királya által mintegy parancsolva van, hogy palotájába belépünk, mint például a párisiak egy színházba, hol az érzemények árja keskeny karzatokba van szorítva, melyek nehéz gerendákból készültek, két rendbe állított zsandárok ügyelnek fel a rendre s az emberek csak egyik a másik után léphetnek be. Nyugalom és költői rend, ez Göthe jelmondata; ennél fogva a polgár irodalom nemzetőrsége parancsnokká nevezte ki őt.

Schiller irályában a hiba ép ellenkező; Schiller igen sokat böleselkedik, igen mély akar lenni és rajzaiban gyakran hibázik a szabatoság. Göthe és Schiller sokkal nagyobb láng-elmék, mint Uhland, de Uhland a maga nemében sokkal nagyobb, mint bármelyik.

Beranger tetszik a népnek, jöllehet fősleges. Azért fejezem ki magam így, hogy az egész világ megértse. S ha ez nem történt volna meg, még egyszer mondom: Beranger tetszik a népnek, jöllehet fősleges. Uhlandnak nincs meg az a lélekemelkedettsége, mely mint az ég, körül fogja mind azt, a mi fejünk felett van egyszerre azzal, a mi lábaink alatt fekszik; gondolatai és képei sokkal ragyogóbbak, mint a francia költőé, de ezen ékszerek közt van néhány hamis gyémánt, és nemességében sok van a születési nemességéből. Uhland dalaiban van sok mesterkelt fájdalom és gyönyör, kicsiszolt gondolatok és fényűzés a sziv érzelmeivel, mely a lelket elszegényíti. Mind ez kellemesen és gondosan ki van dolgozva, de beteges színezetű. Képei ugyszólva angyaliak, földfelettiak, melyek szent reszketéssel töltenek el; de a melytől félünk s szint-ugy jól esik, ha egy kutya ugatni kezd, vagy szomszédunk mellettünk elhaladva: jó estét kíván. **)

Deák Farkas.

*) E véleményét nagyon is egyéninek tartjuk, de szerintünk s bizonyára e tekintetben sokak véleményét fejezzük ki. Göthe és Schiller olyanforma viszonyban áll Uhlandhoz (a főnebbi szempontokat véve fel), mint Petőfi és Arany — Lévai Józsefhez. — Szerk.

***) Hogyan lehetne hát nagyobb, mint Göthe és Schiller?

Egész kiterjedésében tanítsuk-e a philosophiát gymnasiumainkban, vagy csak részben?

V á l a s z l

T. Riedl Szende urnak „A philosophia gymnasiumainkon“ czimű czikkére.

(Vége.)

6. A hatodik érv így szól:

„Ezen aggodalom még alaposabbá válnék, ha a philosophia története is felvételnek a gymnasiumi tantárgyak közé. Platótól fogva egészen Hegelig s Herbartig az egymást felváltó philosophiai rendszerek csak különböző fejlődési mozzanatait képezik ugyan azon egy philosophiának, mely magában véve végtelen feladat, az emberi szellem örök munkája, melynek czélja minden egyes elért fokkal annál magasabbra száll. Azonban ezen belső összefüggésnek alapos megértése szinte érett szellemi stadiumot követelvé, nem kell-e tartani attól, hogy a tanuló a sok egymástól eltérő, mert egymást felváltó rendszereket vagy fel nem fogja — mely esetben a tanuló csak illuzoriussá válik —, vagy, a mi még kártékonyabb, csak félig érti meg, s így a különböző nézetek ezen zürzavarában skepticizmusba, vagy ama indifferentizmusba esik, mely korunkat úgy is oly betegessé teszi.“

Hogy a philosophia történelmének — melyet úgy látszik R. ur minden erőmegfeszítéssel ki akar szorítani a gymnasiumból — taníttatása okvetlen szükséges és pedig a gymnasium folytán, ennek bebizonyítására példát hozok fel. Korunkban, mint ezt kiki tudja, a bölcseleti rendszerek közül legáltalánosban a materializmus van elterjedve, ennek csekély belátásom szerént egyszerűbben és biztosabban alig lehetne szárnyát szegni, mintha az ifjunak kezébe a bölcsezettörténelmét adjuk. Mutassuk csak ki neki, hol kezdődik a materializmus s minő rendszereken — és ezekben minő módosulásokon — megy keresztül napjainkig, miben rejlik a tévedés első alapja; — ha ezt megtettük, akkor az a nimbus, mely a materializmust környezi, elenyészik; az ifju látja, hogy az csak véleménye az anyagiságból még ki nem bontakozott és a szellemiség magaslatára magát még fel nem küzdött szellemnek; tehát még nem az az alapos, biztos igazság, mely minden bölcseleti rendszernek egyenként, s e rendszereknek együttvéve, vagy is a philosophiának végczélját képezi. Ha pedig ezt belátja az ifju — a mit ily eljárás mód mellett úgy hiszem még is csak képes lehet már egy 17—18 éves ifju belátni — akkor nem fog e tanra (t. i. a materializmusra) valami nagy, súlyt fektetni, s így hozzászegődni még kevésbé. Általán én mindig azt tapasztaltam, hogy a philosophiáról holmi rémfogalmakat rendszeresen azok szoktak maguknak alkotni, kik a philosophiai rendszereket sohasem tanulták alaposan; mert a ki alaposan tanulta, nem látott és nem láthatott bennük egyebet, mint az emberi ész belső szükségű fejlődésének folyamatát, mint a szellemnek örökös gravitatóját az igazság révpartja felé, hol egyedül lelheti fel ama tiszta békét és nyugalmat, melyet az Ur ad bőséges jutalmul a küzdőnek fáradsalmiért! — Csak egy kissé tekintünk vissza a multba, s eszünkbe fog jutni, minő rémfogalmakat alkottak valaha maguknak az ifjak a mathesisről, mikor azt latinul kellett tanulniok, ma a csak kissé jobb tehetségű ifju nem csak legyőzhetlen gátot nem lát benne, hanem szives örömet is foglalkozik vele. Én tehát kimondott elvem mellett állok, miszerint nem

csak hogy attól kell félnünk, hogy a bölcsezettörténelmet tanuló ifjaink skepticizmusi vagy indifferentizmusi lázba esnek; hanem inkább teljesen meglehetünk nyugodva aziránt, hogy ennek a ragályos veszkórnak a legüdvösebb gyógyítási módját találtuk fel a bölcsezettörténelmének tanításában.²³⁾

7. És most szóljunk a hetedik és utolsó évről, melyet R. ur ekként ad elé: „Ennélfogva nemcsak tudományos, hanem neveléstani szempontból is kívánatosnak látszik, hogy a metaphysika és philosophia története, vagyis szorosán vett philosophia a gymnasiumi tantárgyak sorából annál inkább kirekesztessék, mennél bizonyosabb, hogy a philosophia az, melynek előadására való világ képestanárokat nemcsak Magyarországon, hanem — mint Zimmermann panaszkodik — a birodalomban legritkábban találhatni.“ — Ha a panasz való, akkor némán meghajlunk R. ur előtt! — Ha csakugyan áll az, hogy a philosophia tanítására képes egyének a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak, akkor kedves tisztársaim! ne ámsuk a világot; ne hizelegjünk botorul önmagunknak, hanem lépjünk le azon magasatos tanszékről, melyen becsülettel fellépni képesek nem vagyunk, akkor a jelszó: le a fegyverekkel!²⁴⁾ — Hanem mégis mielőtt e gyászos katasztrófán átesnénk... mielőtt szégyenpirral arczainkon... a gyalázat kínos érzetével sziveinkben lelépnénk a küzdőtérrel... honnét mindent elvihetünk magunkkal, csak a lelkesmeret nyugalmát nem — sőtét és kietlen sorsunkat ezen egyedüli vigasztaló angyalát — engedjék meg szigorú, de úgyhiszszük azért mégis igazságos bíráink, hogy még utoljára egy kérdést koczkaztathassunk. Hazánkban is megalakult a tanárvizsgáló bizottmány, s miként a hivatalos tudósításokból látjuk már többben approbáltak, — a tanárvizsgáló bizottmányt kell-e tehát vétkesnek mondanunk, mint a mely tisztében lelketlenül jár el, tudatlan és képtelen egyénnel töltvé meg a philosophiai tanszékeket?!.. a válasz határozzon felettünk, — döntse el sorsunkat!²⁵⁾

8. Hogy tudományos tekintetben nem csak lehetséges, hanem szükséges is a philosophiát egész kiterjedésében tanítani gymnasiumainkban, azt az I. és II. 1. 2. 3. 4. pontokban törekedtem begyőzni; hogy neveléstani szempontból nem csak nem veszélyes,

²³⁾ Azok után, a miket már eddig elmondtam, szabad legyen a jelen alkalommal a t. cikkíróhoz csak a következő kérdést intéztem: Voltak-e s vannak-e csakugyan a gymnasiumon olyan tanítványai, a kik képesek magukat pl. Plato vagy Aristoteles világnézetébe beléggondolni, Kant vagy Fichte vagy Hegel bámulatosa mély gondolkodását felfogni, — mert e nélkül a philosophia történelmének tanítása a legjobb esetben illusio —? — Nekem ilyen tanítványaim még nem voltak, daczára annak, hogy már 13 évig tanároskodom.

²⁴⁾ Hátha a t. cikkíró épen ilyen „ritkaságok“ közé tartozik! Igen röstellem, hogy ezen megjegyzésemet oly annyira szívére vette...

²⁵⁾ Mint látszik, a t. cikkíró nem tudja, hogy valamint a vizsga-törvények általában, úgy azon törvény is, mely szerint a tanárjelöltek a philosophiából vizsgálatnak, épen azon időben készült, midőn a philosophia csakis a VIII. osztályban és pedig csak hetenkinti 2 órában taníttatott. A mire tehát leginkább támaszkodni látszik, az csakugyan a leggyengébb támasz, mert nem is támasz.

hanem épen ellenkezőleg üdvös a szoroson vett philosophia tanítása, ezt a II. sz. 5. 6-ik pontjaiban igyekeztem kimutatni; hogy a philosophia előadására alkalmas és képes tanáraink vagynak, azt a tanárvizsgáló bizottmány okmányai bizonyítják. Ennélfogva véleményem az: tanítsuk a philosophiát egész kiterjedésben gymnasiumainkban! érveim (a főt említettek kivül) először: mert ezáltal, ha más nem is, de azt mindenesetre elérhetjük, hogy az ifjakat rendszeres gondolkodáshoz szoktatjuk, pedig úgy hiszem, ha ezt nyertük a tanítás által, úgy véghetetlen sokat nyertünk²⁶⁾; másodsor, mert nemzeti irodalmunk bölcsészeti ágának felvirágzása ez uton remélhető legbiztosabban²⁷⁾, pedig, hogy e mező még nagyon kopár és kénytelenek vagyunk még mindig idegen ajku irodalmi termékekhez fordulni, fájdalmasan bár, de kénytelenek vagyunk bevallani; harmadsor, mert mainap nagyon kevés ifju van oly szerencsés anyagi körülmények közt, hogy Pesten végzeesse az egyetemi tanfolyamat, ne foszszuk meg tehát ama dús szellemi táptól, melyet a bölcsészet nyújt, azokat se, a kik nem oly szerencsések, hogy az egyetemek tudományos napjának melegítő és életető sugarai olvaszák szét elméjükről a tudatlanság vastag jégburkját²⁸⁾.

III. R. ur értékezésének harmadik főrésztét az új tervrajz képezi, melyben azt ajánlja: hogy a VI. osztályban logikát, VII-ben lélektan, a VIII-ban bevezetést tanítsunk a sajátlagos philosophiába és pedig oly módon: hogy a VI. osztályban a tanító vezetése mellett maguk a tanulók saját szellemi munkálkodásuk által a helyes és érvényes, az az logikai gondolkodás törvényeinek s feltételeinek tudatához jutnának, s így a psychikai gondolkodás helyett a tartalomszerinti gondolkodáshoz szoktatnának; a VII. osztályban pedig a tapaszt. lélektan taníttatnék, mely azonban a lelki tüneményeket nem csak leírná, hanem azokat alaposan magyarázná is; végre ezt követné a VIII. osztályban a bevezetés a sajátlagos philosophiába, mely a bölcsészet többi ágainak alapfogalmait is megérintené, de azoknak részletes feldolgozását az egyetemre hagyná. — Bennünket közelebről csak a VIII. osztályban tanítandók sorozata érdekel. — R. ur ugyanis azt ajánlja, hogy e legfelső gymnasialis osztályban tanítsuk az erkölctant s az alkalmazott philosophia egyéb részeit²⁹⁾, állítsuk fel a metaphysikai problémákat; holott alapelvben határozottan kimondotta, hogy a szoroson vett philosophia csak érett egyéneknek, vagyis férfiaknak és nem gyermekeknek való! Világos tehát, hogy itt R. ur alapelvvel összeütközésbe jó, ellent mond önmagának; e vádat még akkor sem kerül ki, ha azzal igazolja is magát, hogy ő csak „a metaphysika által feloldandó problémák felállítását, s az aethetica és gyakorlati philosophia egyéb ágai alapfogalmait

nak megérintését“ indítványozta; mert mint tapasztalt tanferfiuról feltesszük, hogy az „ex omnibus aliquid, ex toto nihil“-féle tanításnak (melyhez új tervrajza is tartozni látszik) a rendszeres kimerítő tanítást ő is eléje teszi³⁰⁾. — Egyébiránt e tervrajzból az tűnik ki, hogy habár alapelveink egymással ellentétben állanak is, a végpontban mégis találkozunk; miután a szoroson vett philosophiának a gymnasiumban való tanítását R. ur is indítványozza³¹⁾, holott alapelvben ennek lehetőségét megtagadta, okul hozván az ifju szellem e részbeni képtelenségét. — Ha pedig R. ur beismeri, hogy a szoroson vett philosophiát okvetlenül keli a gymnasiumban tanítanunk, akkor megegyezünk... akkor szent a béke közöttünk³²⁾.

Rummel Arnulf
benzés tanár.

Hazai irodalom.

Eredeti és fordított beszélek. Szabó Richárdtól. Pest, Emich Gusztáv sajtója. 1864.

Lehetetlen nem dicsérnünk azon okos ötletet, mely szerint Szabó Richárd egy eredeti beszélyt két fordítottal ellensúlyoz, mivel a fordítások Zschokkéből vannak eszközölve, kiről tudva van, hogy a német irodalomnak egyik classicus írója.

E választásból, e fordítási példányokból azt sejtette volna az ember, hogy Szabó R. mint ki eredetiség hiányával immár rég tisztába jöhetett, eredeti beszélyének mintaképeül Zschokkét választá, de e sejtélem napnál világosabban meg van czáfolva „Olindá“-ban, mert az előttünk álló füzetben csak ez egy beszélye van közölve.

Zschokkéban van bizonyos németes vajbarántott-hal kedély — az igaz, de humora meglehetősen, eseményeiben van egy kevés hús és vér, ha a phantasia majdnem merőben hiányzik is — aztán stylusa a correct németesség mintaképe. Ellenben Szabó R. beszélyében semmi igazság, semmi élet, semmi küzdés, fejlődés és valódi akadály, a mi egy eseménynél érdeket gerjeszt — nincs. Minden sora, minden gondolata és kifejezése, minden szükkörű cselekvénye — oly közönséges regiokban mozog, annyira nélkülözi nemcsak a szemlélődést és tapasztalást, hanem az emelkedettséget is, hogy ha a legutolsó kisvárosi gavallér szájából hallanók, akkor sem volna valami meglepő szép. Az ily üres érzés, üres gondolat, mely sehol meg nem hat, meg sem indít, gondolatot sem ébreszt, nem hogy gyarapítaná élelteveinket és kifejezést adna meglévő, vagy mult érzéseinknek (már pedig csak ebben az esetben lehet a beszélyíró százak kedvence és csak

³⁰⁾ A t. cikkiró nagyon félreért engem. Én a logika, psychologia, és encyclopaedicus bevezetés alapos tanítását sürgettem, s ép ezért kívánatosnak láttam, hogy a szoroson vett philosophia, a melyet a gymnasiumon alaposan tanítani nem lehet, az egyetemre hagyassék.

³¹⁾ Hol teszem én ezt?

³²⁾ Sajnálom, hogy tehát nem „lesz szent a béke közöttünk“, mert a mint t. cikkiró látja, én még most is azon meggyőződésben vagyok, a melyben voltam, midőn ezen tárgyról legelőször nyilatkoztam. Sőt ezen meggyőződésem most még erősebb, mélyebb... Külömben hanc veniam petimusque, damusque vicissim.

R. Sz.

²⁶⁾ Én meg azt hiszem, hogy a „rendszeres gondolkodás“ feltételezi a tiszta, logikai gondolkodást; már pedig erre nem lehet tanítani senkit oly tárgyakkal, melyeket a legjobb esetben csak félig ért.

²⁷⁾ Ezt nem értem.

²⁸⁾ Ezen érv ismét többet bizonyít, mint kellene, s azért nem bizonyít semmit. Nem szabad t. i. elfelejtenünk, hogy a gymnasium nem egyéb, mint az egyetem előiskolája.

²⁹⁾ Hol állítottam én ezt?

ez esetben képviselhet a költő egy országot, vagy legalább egy osztályt.) sőt még érdeket sem gerjeszt.

Ujabb beszélyirodalmunk fő-fő hátránya, hogy legtöbb írónk élményekkel nem bír, életet és egyént nem ismert, vagy ha igen — felületes szemlélődésénél fogva, s a költői igaz iránt való érzékhány miatt elcsuszni engedte maga mellett, egyszóval visszaadni, másnak jellemző vonásokat beszélni el, ha fejét elvágják sem tud, és mégis ír beszélyt! ír, mert jön egy ötlete: egy szép ifju, egy ábrándos leány, annak is, ennek is apja van, találkoznak, megszeretik egymást s mivel (mint Sz. R.-nál) e földhátán semmi akadályra nem találnak — egymáséi lesznek. Ilyen beszélyeket, históriákat, bárki tudna írni.

Mindazonáltal az ilyen beszélyeket is el lehet olvasni, ha szelleműdásn vannak írva, ha ügyes fordulatái, vagy jó stylusa van: egyszer elolvassa az ember, aztán örökre elfelejti! — Mondják, hogy a színész művészete olyan, mintha a szobrász, vagy festész megalkotná művét, két óra hosszat a piacra tenné köz-szemlére, aztán összetörné, vagy eltépné. Olyanabb a rossz, lelkismeretlen vagy tehetségtelen író sorsa; mert azok a széttört művek, ha szépek voltak, örök nyomot hagynak a szemléző lelkében, és a széttört darabok újból össze lesznek rakva a jövő hirnévtől fényesen; ellenben a kontár írók művei végignézés után maguktól, és lelkünkben omlanak össze s mégha egy Dumas teremtette is (rossz kedvében!) úgy jár, mint a teli irt papír, melyet megégetünk: hamuvá lesz; egy ölnyi papírból egy marék hamu.

Az érzélgés mennyire megvesztegeti az író, annak rettentő példája Szabó R. — „A pokol teli van jóakarattal“ azt mondja Dante, és ez akkor jutott eszünkbe, mikor Szabó Richárd beszélyében a tánczosnőket védelmezi, hősnője, Olinda is tánczosnő lévén. A mikor az embernek hihetetlen mondanak, akkor épen az ellenkezőjét hiszi el; már pedig az mégis csak hihetetlen, hogy egy tanár (!) Magyarországon leányát egyenesen tánczosnőnek nevelje: az pedig még hihetlenebb, hogy a tánczosnők erkölcsösebb teremtések volnának, mint a másféle nő. Hol az a lélektani belső igazság, vagy csak egyetlen vonás is, mely magyarázata volna Olinda erkölcsös voltának; a mikor oly temérdek jogos előítélet, és oly számlálhatlan példa ellenében állítunk valamit, — akkor az egyszerű állítás egyértékű a semmivel, s akárminő komoly férfit nevéseges színnel von be.

E beszély nem csöndéleti kép; egy tánczosnőhössel illet még Szabó R. sem akarna tán festeni, — a ki pedig úgy látszik nagyon idylli dolognak tartja a kurta ruhákat. Nem csöndéleti kép mondom, mégis benne minden oly émelyítő boldognak, édesnek van festve, erényesnek, jónak, szentnek és elégültnek, hogy illet még egy-egy kis lyrai versben sem igen olvastunk.

A boldogságban különbben is kevesebb költészet van, a mennyiben nem oly változatos és dús az érzésekben, mint a fájdalom, mert boldogság csak egy van, fájdalom pedig millióféle; — de mindennek dacára nagy költők is vannak, kik egész hosszú költeményeket boldogsággal irtak teli; hogy egyszerre a legszöböt hozsam fel e nembn, a mit csak hozhatok Goethe „Herma és Dorothea“-ját emlitem meg, a derült világnézet eme magasztos példányképét; ebből meglátja Szabó R. hogy sötét felhők alkotják a legfényesebb szívárványt, vagy prózaiban szólva csak akkor hat költészetben a boldogság festése,

mikor a lehető, és bármily nagy szenvedések sincsenek eltakarva, sőt ezek segítik elő a boldogságot; mert különbben hiányzanék az igazi érdek, az élet belőle. Van-e a világon olyan ember, a ki édes, boldog, jó, szent, erényes, szóval elégült volna minden tekintetben? — van-e olyan élet, mint minőt Szabó R. rajzol. Azt kell megmutatni, hogy a szerencsétlenség szükséges, sőt nélkülözhetlen a boldogságra, akkor hiszünk aztán igazán a boldogságban és a költészetben.

A mi a fordításokat illeti, azok nagyrészt élvezhetők ugyan, s nem tartoznak épen a legrosszabb fordítások közé, de hogy a tökélyhez, jelen színvonalunkhoz is, valami közel állának — azt ugyan bajos volna bebizonyítanunk.

Germanismussal teljes, nehézkes, és Zschokke páratlan correctségét mindenütt nélkülözzük benne, de azért irodalmunk nem vésztett bennük, sőt, a menyiben Zsch. nálunk kevésbé ismeretes — nyert. — Hanem hát a „Rückwirkungen, oder wer regiert denn“-nek, miért adni „Rosier Colas“ czimet? —

Curatius.

Hogyan kell az elmezavarokat kezdetükben orvosolni? Pályadíjjal koszorúzott értekezés. Erlennmeyer Albrecht tr. Fordította Déry József tr. Kiadja Kugler Adolf.

Nem mindennapi jelenségek nálunk az új szakkönyvek, akár eredetiek, akár fordítottak legyenek is azok, sőt fájdalommal kell bevallanunk e tekintetbeni szegénységünket. Vannak ugyanis még egész tudományágak, melyek egyetlen magyar nyelven irt vagy legalább magyarra fordított szakkönyvvel sincsenek képviselve. Igaz ugyan, hogy napjainkban minden jóra való fiatal ember, ki magát valamely szakkönyvben akarja kiképezni, tud egy vagy több művelt nyelvet s így birtokában van azon eszköznek, melynek segítségével a kellő ismereteket megszerezheti. Ez azonban korántsem szolgálhat ürügyül arra, hogy honi tudományosságunk ne legyen, mint nem volt eddig, s mint nincs ma, ezutánra is képviselve jeles magyar könyvek által, mert míg idegen forrásból leszünk kénytelenek meríteni, addig a tudomány csak egyesek birtokában marad, s nem szivároghat át a nagy közönségbe, pedig minden törekvésünknek oda kell irányulnia — ha azt akarjuk, hogy a művelt nemzetek sorába emelkedjünk — hogy az ismeretek ne kevés egyesek, hanem a lehető legnagyobb számú közönség birtokába mihamarább átmelessenek.

A mi áll az eredeti munkákról s azok hasznosságáról, csaknem oly mérvben állítható a jeles külföldi terményekről is, melyek irodalmunkba áttétettek. Korántsem osztom azok nézetét, kik az áttétett szellemi termékeket a virágházi növényekhez hasonlítják, ez által mintegy az életrealitást akarván megtagadni tőlök. Tekintsük csak a mi jó német szomszédainkat, kik pedig gazdag nemzeti irodalommal dicsekedhetnek, nem használnak-e okosan fel minden eszközt és alkalmat a végre, hogy az idegen nyelven megjelent kitűnőségeket minél hamarább áttegyék saját nyelvökre. Túl kell tennünk magunkat az álszemérem éretlenségein, s kölcsönöznünk ott, hol nincs tőlünk; különbben haladásunk lassu s irányunk félszeg lesz.

Ezen rövid kitérés után térjünk át az említett munka rövid ismertetésére.

Mindjárt a bevezetésben azon okokat számlálja

elő Erlenneyer, melyek az elmeorvosászat terén a sikeres s maradandó javításokat aránylag csekély számra apasztották ezelőtt, s még most is. Ennek egyik főokát abban látja szerző, hogy igen sok elmebeteg csak későn kerül okszerű gyógykezelés alá, s csak miután kuruzslók s más a dologhoz nem értők ferde kísérletei a bajt ugyiszólva megrögzötté tették. Mig ellenben, ha minden szenvedő idejekorán kerülne czélszerűen berendezett gyógyintézetbe, a gyógyultak számát 40—50%-kal lehetne a mostanihoz képest emelni. Nagy baj továbbá az is, hogy az orvosok legnagyobb része, kik specialiter nem foglalkoznak az elmeorvosással, minden betegnél egy és ugyanazon mintaszerű gyógymódot követi, minden tekintet nélkül a kórisme s más egyéb viszonyokra.

Ilyen egy kaptára huzott s a legtöbb esetben felette káros következményű gyógymódok a következők:

1. A gyengítő gyógymód, mely szerint a nyugtalankodó beteget a tápszerek részbeni elvonása által kívánják lecsillapítani; bő mértékben s ismételve vágnak eret, s. t. e. Egy a legelterjedtebb s legártalmasabb módok közül. — E. határozottan pálczát tör felette.

2. A hidegvíz-gyógymód, melynek használatát szintén károsnak mondja szerző a legtöbb esetben.

3. A megrázkodtató gyógymód, melyet nem annyira az orvosok, mint inkább a papok s más laikusok használnak. A megrázkodtatást lehet a testre vagy a lélekre eszközölni. Néha segít, azonban ezért nem szabad általános gyógyerejének tekinteni minden egyes esetre.

4. A szórakoztatási gyógymód, mely leginkább a felsőbb körökben van elterjedve, s abban áll, hogy a beteget minden tekintet nélkül a betegség okaira, majdnem erőszakkal kényszerítik résztvenni mindenféle mulatságban, mint: estélyek, színház, hangversenyek, utazás stb. E. szerint szintén csak egyes specialis esetben alkalmazható.

Ez azon négy módszer, melyek egyike- vagy másikával gyógyítottak s gyógyítnak még most is sok helytt minden gyógykezelés alá jött beteget, tekintet nélkül a korra, nemre s azon okokra, melyek a tébolyt előidézték. Innen volt aztán az, hogy egy némely kezdetben csendes, jóindulatu beteg a helytelen kezelés miatt makranczossá, őrzöngővé, ugyiszólván dühössé vált, környezetét bántalmazta; a durva szelők megtorlásai még fokozták az ingerültséget, s a kezdetben talán könnyen javítható baj roszindulatúvá, megrögzötté vált.

Nem tagadja ugyan szerző, hogy mindezen gyógymódok a magok helyén egyes különös esetekben használhatók, csak hogy a választás igen kényes; ezért igen czélszerű lenne, ha minden elmebetegét már a baj kezdetekor az e czélra felállított (nálunk még csak felállítandó) intézetekbe vinnének. Ezen eljárás által csekélyre apadna azon szerencsétlenek száma, kik egész éltök folytán meg vannak fosztva ép lelki működéseiktől.

Ezen bevezetés után áttér E. tulajdonképi feladata megoldására. Utasítást ad a gyakorló orvosoknak az iránt, miképen kelljen az elmebetegét kezdetben gyógykezelni. Itt mellőznünk kell a további részletezést, minthogy a tárgy specialitásánál fogva inkább orvosi szaklapokba való.

Meg kell végül dicsérnünk a fordítót, ki a lehetőleg keves helyen esett azon hibába, mely pedig for-

dítóinknál vajmi gyakori, hogy idegenszerű szórendet s kifejezéseket használjon. Gonddal van átdolgozva az egész munka.

Sz. Gy. J.

Éjszaki Magyarhon viránya. Fűvészi kézikönyv. Irta H a z s l i n s z k y Frigyes, eperjesi tanár, több természettudományi társulat s a magyar t. akadémia levelező tagja. Kassán, Werfer Károly acad. könyvnyomdájából. 1864. 16 r. IX és 412 l. Ára 1 frt. 30 kr.

Őszinte örömmre szolgál, hogy a jelen alkalommal oly könyvet mutathatunk be a t. közönségnek, mely hazai fűvészeti irodalmunk termékeinek legjobbjai közé tartozik. Ha a munka fényes oldalait akarnók kiemelni, azt egész terjedelmében kellene ide írunk. Azért itt csak néhány szerény észrevételre szorítokunk.

Szerző a vegyfajokat felemlíti ugyan, de azok terjedelmesebb leírására nem bocsátkozik. Ennek igazolásául nem szolgálhat az, hogy a könyv csak iskolai könyv; mert az legfőleg csak egy ívet foglalt volna el. Jó lett volna továbbá mindakét bastardnevet, az egyszerűt és összetettét, használni. Bizonyos növényekről, melyek többé elő nem fordulnak, megjegyzi, hogy azokat nem találta, pl. 347. l. *Aplenum* fontanumot an Dargón (mit Sadler állít). Ellenkezőleg a Rocheliáról és több másokról nem szól semmit. Egyáltalában kissé igazságtalan, ha Hazslinszky állítja: „megjelentek ugyan e területről növényrajstromok, sőt van egy terjedelmes szláv botanika, de azok, bárminő értékük legyen is más tekintetben, célomra mint ráfogásokkal bővelkedő compilatiók nem használhatók.“ Ez nagyon keserű, és talán inkább azon lehet fenakadni, hogy szerző a következő férfiakat: Kitaibel (*Reliquiae*), Rochel, Portenschlag (in *Reichenbach flora excursoria*), Uechtritz (Skofitz botanikai lapjában) stb. nem használta. Hogy Chyzer, Reuss stb. munkáit nem használta, az csak helyeslést érdemel; ellenkezőleg kívánnók, hogy Hoborski, Berdau, Grzegorzek értekezéseit Skofitz lapjában olvasásra méltatná. Még egy íráshibára akarom figyelmeztetni a szerzőt, mely egyuttal megmutatja, mily jó lett volna Rochelt felhasználni. 258. l. „*Hippophaë rhamnoides* L. Zlatizobon Bodlak mellett Zólyomban, Rochel.“ Rochel mondja, hogy a növény Zólyomban találtatik, de a mennyire én Rochel „Miscellen des nordwestlichen Karpats“ című munkájából tudom, Zlotizob és Bodlak a növénynek csak szláv nevei. Némely helyeken a mondatok be nem végeztek és a lelhelyek kimaradtak. Mindenütt a legjobb jellegek használtattak. Az egész munkából kitetszik, hogy szerzője Neilreich iskoláját követi.

A munka nem csak Árva, Thuróc, Liptó, Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Gömör, Abauj, Torna és Borsód megyékben lenne haszonvehető, hanem egész Magyarországon is, ha minden megyében az illető szakferfiak az általuk szerzett adatokat folyóiratokban, iskolai programokban, önálló füzetekben stb. közölnék. Eképp az előmunkálatok egy általános magyar flora kidolgozására, mely Koch, Neilreich, Döll, Grender, Godron, Ledebour, Ascherson, Wimmer stb. munkáival versenyezhetne, meg volnának téve.

Nagyon sajnosak a sajtóhibák, melyek túlságos nagy számban fordulnak elő, és melyeknek kijavítását szerző a valószínűleg nem sokára eszközözendő második kiadásnál el ne mulasztja. Ilyen értelemzaváró

sajtóhiba pl. a 74. l. van hol T. agrarium helyett T. aquarium áll. A munka báró Prónay Gábor úrnak van ajánlva, ki büszke lehet ezen megtiszteltetésre.

Kanitz Ákos.

Három fontos vélemény Renan „Jézus élete“ felett. Külömbféle theologiai szempontokból fejtegetve Eltester H. potsdami lelkész, Van Oltersee S. J. utrechti hittudor és tanár és ifj. Coquerel Athanas párisi lelkész által. Magyarra fordította Torkos István. Pest, 1864. Kiadja Heckenast Gusztáv. 8. r. 168. lap.

Egyike a legörvendetesebb jelenségeknek, melyet az előttünk fekvő könyvben észlelhetünk, midőn gondolkodó írónk, a külföld mozgékony szellemi életét vizsgálva, annak a magasabb elvont irány felé hajló terményeit, ültetik át hazai irodalmunk jelenleg, fájdalom, eléggé viránytalun mezejére.

Három kitűnő theologus véleménye ez, melyet, elhagyva a részleteket, eredményeiben bemutatni szándokunk a t. közönségnek. Renan Jézus élete Eltester-t azon nyilatkozatra bírta, miszerint lát-szik, hogy ott hol Renan hirhedt művét oly mohón kapják, a vallás-erkölcsi élet alapjaiban meg van rendítve. A vallás külső formájától idegenkednek sokan, de túlfelől nincs ember, ki ne érezné szükségét, valódi, minden alakoskodástól ment vallás-erkölcsi életnek. Kívánatos tehát, hogy Jézus élete újból megírassék, de nem Renan által, ne oly ember kezéből vegyék azt, ki csak lerontani akarja a fennálló falakat, hanem valódi keresztény lelkületű theolodus tollából, ki az Istenembert magas fenségében, mint vigasztalót tüntesse szemeink elé.

Van Oltersee, a mit Eltester állított, hogy e mű nem maradhat hatás nélkül, értekezése végén kereken tagadja, Voetiusnak e jelmondatával zárván azt be: „Nubacula est, transibit.“

Ifj. Coquerel Athanas levelei Renanhoz annyival inkább tanulságosak, mivel a mű egyes részeire vonatkozva, egész nyíltsággal adják tudtára Renannak műve hiányos voltát. Azon szomorú tapasztalással teszi le Coquerel tollát, hogy igaz, miszerint a genialis Renan sok szép ideát életre hívott, sok igazat mondott, de elvette azon vigaszt az emberektől, mit éreztek, ha az Üdvözítő szent alakjára gondoltak.

Ohajtandó volna, hogy mi e téren eddig a külföldi irodalmakban megjelent, nálunk is ösmertetve legyen.

K. P.

Nemzeti színház.

(i.) Máj. 22-n. „A király házasodik“. Tóth Kálmán immár tizszeresen jól ismert darabja szépszámú közönség előtt került színpadra. Priell Cornelia finom és kedves volt, a mint az már magától értetik; Feleki ellenben feszes, hideg volt és a színezés annyira nincs hatalmában, mint akármely vidéki egyhangu közönség kedvenczenének. Lendvainé daczára annak, hogy kiléptekor Felekinét kiabálták, sok igyekezettel játszott; sohasem tudná elhatározni az ember, mikor volt jobb, ha naivkodott, vagy ha érzékenykedett. Szerdahe'yi feltűnő lehangoltan és nehézkösen járt-kelt, s hangja — mondhatni — néha fárasztó volt. Egressy úgy néz ki, mint egy kis czövek, testében már semmi hajlékonyság nincs, de feje szép. Komárominak ugyan

rosszul áll a gonosz-mosoly; bamba képet vág és a helyett, hogy ravasz lenne, nagyon jámbor. Paulainé olyan volt, mintha önmagának anyja lett volna; Paulai ne tartsa mindig olyan fel az orrát: ez nagyon egyformává teszi külömben is modoros játékát, Kolozsvár ez egykori imárottjának.

(i.) „Egy nagyraemertett férfit“, Szigligetitől. Nem az a főhibája e 100 aranyos darabnak, hogy Dumas „Skót nemes“ című szelleműs munkáját minden szellemtől megfosztva tálalta a jámbor szinbirálók és a hamis közönség elébe, hanem az, hogy az egész mese csak úgy immel-ámmal van öszefaragva; a finomság tökéletesen hiányzik belőle; már mint Szigligeti darabjaiból általában; míg a nép érzését és életét meglehetősen, sőt tulságos hűséggel festi, addig magasabb régiókban sehogysem érzi jól magát, s a királyi palotákban oly együgyű, olyan naiv, mint annak a rendje a magyar írónál. Ennek az lesz az oka, hogy nincs nálunk salónélet, írónk nem igen juthatnak be a haute-volée termeibe; nem hogy még tanulmány tárgyává tudnák tenni azt. A mit tudnak belőle, azt is többnyire francia szinművekből lesték el, és alkalmazták — árkádiai együgyűséggel; a ki ellenben ezt teszi életfeladatává, az olyan tulságokba esik, hogy hatás helyett visszahatást idéz elő; így például az „Onyegin“ derék fordítója, Bérczi, a ki beszéleyeit teli írja angol társadalmi műszavakkal. Az édeskés Priell Cornelia s a jó Jókainé kitűnőleg játszottak.

Budai népszínház.

(Gy.) Mióta e rovatban a t. olvasóval nem találkozáink, azóta sok történt a népszínház deszkáin. Például: ez idő alatt lépett fel Kölesi Luiza kezdő színésznő a „Csikósban“, mint Rózsi, Szücsessel együtt, ki Andris elcsépett szerepében mutatta be magát. A kissaszony csinos szinpadí alak, könnyed modoru s kedves hanggal megáldott színésznő; játékán már is alig vehető észre, hogy kezdő. Csak kitartást, szorgalmat ajánlunk s a siker nem fog elmaradni. Már Szücs kissé kevesebb elismerésben részesülhet — nem ugyan hangjáért, mert az elég szép, s a mi fő, tenor — hanem játékáért, mely kissé hideg, néhol merev. Azonban mégis jobb (én legalább úgy vélem) az ugyan ezen szerepben megpróbálkozott Tóth Jenőnél, kiről alkalomszerűleg megjegyzem, hogy teljességgel nem volt látható játékában a hős szerepkörreí hivatottság, melyet egyik lap reá fogni akart, ha csak gyakori álpathosu szavallatából s feszes magatartásából, vagy végre, a mi valószínűbb, abból nem sejtett ilyesmit, hogy vidéken játszta már Rákóczi, Zrinyit, Coriolant, Bankot etc.

A napokban kezdődött meg a régen várt „Genovéva“ című operette. Nem lehet elvitatni e műtől a kedves — az „Ördög pilulái“-énál kedvesebb — zenét, de annál inkább ellehet magától a szövegtől a kedveséget. Ez az ismert Genovéva-féle régi historianak gyöngye parodiája, kedély, humor, élénkség nélkül, a melyben pedig Offenbach régi operettei dúsak valának. Kár, hogy nem azok írják neki a szöveget, kik az „Eljegyzés lámpafényénél“-t „Férj az ajtó előtt.“ „Elizondói leány-t“ stb.

A szereplők minden lehető megtesznek a darab érdekesítésére, de Víg Róza kedély és szellem nélküli játéka, örökös izetlen mosolya üresen hagyja a nézőt. Hajnal Hermina szépen énekelt. Szilágyi már megszokott ügyességével adta Siegfriedet. Mátrai Mari helye-

sen, szépen szavalt, valamint Libera Gizella is. De legtöbb dicséret az igazgatót illeti, ki a díszletek fényes kiállítására semmi költséget nem kimélt.

Vegyes közlemények.

Angolország postaforgalma. 1862-ben 605 millió levelet szállított az angol posta; tizenkét millióval többet, mint az előbbi évben. A forgalom növekedése esekélyebb volt, mint egyébkor és a hiányt leginkább a gyapotforgalom csökkenésének tulajdonítják, holtott nagyrészt esetleges körülmények voltak okai. Így pl. 1861-ben a népszámitás alkalmával $3\frac{1}{2}$ millió hivatalos levél küldetett szét, a mi 1862-ben természetesen hiányzott. — Angolországban fejenként 24, Skóthonban 19, Irlandban 9 levél számított. — A leveleken kívül még 73 millió folyóiratot, 14 millió könyvesomagot szállított a posta, és az Angolhonban ma hozzá tartozó gyarmatokban létező postahivatalok 15 millió font sterlinget fizettek ki utalványokra.

A francia könyvkereskedés 1863-ban. A német könyvkereskedők lipesei börzeegyletének mintájára Párisban alakult Cercle de la Librairie, de l'Imprimerie et de la Papéerie ez évben is megtartá rendes közgyűlését. Roulhac elnök jelentésében azon nagy jelentőséget és kiterjedést, melyet a francia könyvkereskedés és a vele összefüggő üzletágak az utolsó esztendőben nyertek, a francia kormány ügyekezeteinek, a nyilvános oktatás kiterjesztésére, továbbá iskolai és községi, valamint a nagyobb gyárakban létező specialis, műipari könyvtárak föllállításának tulajdonítja; különösen pedig befolyt erre a francia lakosság minden osztályának mindinkább emelkedő olvasási és tudványa. A lefolyt évben csak Párisban több mint 12,000 új nyomtatvány, zenemű, réz, aczélmetszet, könyomat stb. jelent meg! Az egyes departementekben pedig több mint 6000 mű tétellett közzé. A külföldre vitt könyvek, rézmetszetek és könyomatok értéke 17,477,435 franknyi volt (1862-ben csak 15,829,930 fr.) A kivitt papírneműek értéke 16,677,900 frankot tesz. Franciaországban jelenleg 26 vámhivatal létezik, melyeknél a nyomtatványok korlátlan kivitele meg van engedve. A „Cercle“ köréből egy törvénytörvényi szakértő bizottmány alakult, mely több mint 150 perben javaslatát terjeszté az illető törvényeszek elé és ezáltal legtöbbnyire a felek kiegyenlítését eredményezte. A tagok évi fizetése száz frank.

Ujdonságok.

† Zilahy Károly temetése folyó hó 18-án délután 3 óraker ment végbe, díszes közönség jelenlétében, kik leginkább a tudomány és irodalom képviselőiből állottak. A háznál Szilágyi Benő helybeli ref. segédlelkész tartott megható beszédet. A korporsót pályatársai vitték a nemz. színházig, hol Tolnai Lajos festé élénken a veszteséget, mely irodalmunkat a korán elhunyt halála által sujtja. A Tolnai beszéde, melyben sok igaz érzés és nem egy mély gondolat van, nyomtatásban is meg fog jelenni. Illó is,

Tartalom: Zilahy Károly †. — Két nemzeti költő. — Egész kiterjedésében tanitsuk-e a philosophiát gymnasiumainkban vagy csak részben. (Vége). — Hazai irodalom: Eredeti és fordított beszélyek. Szabó R. tól. — Hogyan kell az elmezavarokat kezdetben orvosolni. Irta Erlenmeyer, ford. Déry. — Éjszaki Magyarhon viránya. Irta Hazslinszky Fr. — Három fontos vélemény Renan „Jézus élete“ fölött. — Nemzeti színház. — Budai Népszínház. — Vegyes közlemények. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő **Riedl Szende.**

Pest 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál (3 korona-utca) 18. sz.

hogy legkitünőbb fiatal írónk iránt minden lehető kegyelettel viseltessünk.

— Szerkesztőségünkhez beküldetett: A kapcsoltrészek (Slavonia-Croatia) történelmi- s jogviszonyai Magyarországhoz. Előadja Palugyay Imre, kir. tanácsos, pápai sz. Gergely rendi vitéz, m. t. társ. l. tag. Pesten, Ráth Mór bizománya.

— Az írói segélyegylet ez év első negyedében 1379 ftnyi segélypénzt osztott ki.

— Egy pár fiatal író terven dolgozik, mely szerint a budai népszínházat a nemzeti színházzal össze akarják kötni, s azt emennek alája rendelni, Molnár kitünő díszítő tehetségét Pesten alkalmazván és mindennemű népszínművet és bohózatot Budának engedvén által. Nem volna rossz! —

— Kazinczy Gábor holttestét a bánfalvi parasztok nem akarták kiengedni a faluból, s csak hosszas verekedés után lehetett tovább szállítani a halottat; s ez esetre minden hazai lapunk megjegyzi: szép jele a ragaszkodásnak! — Ha a gyöngédtelenség, és a kegyelet iránti tökéletes érzékhiany, s hazai lapjaink ilyes szép-izlése — szép — akkor van valami szép e megjegyzésben. Egyébiránt az atyafiak jégveréstől féltek.

— A „Látcső“ cz. helyi lap előfizetési felhívása megjelent. Már az előfizetési felhívásból sok életrevalóság látszik, a szerkesztő Brody Zsigmond neve pedig, ámbár ismeretesebb a német irodalomban, mint a magyarban, az érdekességről és tapintatról elegendő biztosítékot nyújt.

— Krizbai Dezső Miklós, Erdélyben a forradalom előtt ismeretes író, és 1848-ban lapszerkesztő meghalt, Nagyszébenben. Béke poraira!

— „Montjoye“-t a német színpadon már adják, megelőzvé a Nemzeti Színházat, melyhez pedig a fordítást ismert fiatal írónk, Deák Farkas már rég benyújtotta volt. Pedig jobb ma egy veréb, mint holnap egy tuzok.

— Jósika Miklós, fényes multtal bíró népszerű regényírónk Brüsseltől Drezdába tette át lakását.

— Corzan Gábornak, általunk is ösmertetett „Elemző Mértana“ a nm. magy. kir. Helytartótanács által a közép-tanodákban való használatra engedélyeztetett.

— A francia koronaherczeg tanárai közt, a mértani tudományokból, egy Csehországból származó izraelita is van, neve Koralek, ki nevét francziásan Coraleque-nek írja. E tudós mintegy 15 év előtt jött ki hazájából és mint boltsegéd kereste élelmét. Arago, ki megismerkedett vele, matematikai lángelmének találta s két év mulva egy a tudós világban nagy feltűnést okozott munka jelent meg tőle, mire nem sokára tanárrá neveztetett ki. Ő az egyedüli tanár a polytechnikumban, ki a zsidó ünnepeken nem tart felolvasásokat, mivel vallása ily napokon tiltja az írást; a többi zsidó tanárok kevésbé hitbuzgók.

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: (Nagyhid-uteza, redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kéziratú levelek fogadtnak el.

Előfizetési ár: Január—márczius végéig 2 frt. — April—junius végéig 2 frt. — April—september végéig 4 frt April—december végéig 6 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam.

21. szám.

Pest, 1864. Junius 5.

Zilahy Károly koporsójánál.

— Meghalt 1864. Május 15. —

Az irás, a szent könyv azt mondja :

„Az öröm is hiábavalóság és a bánat is hiábavalóság; hiábavalóság a bölcsnek az ő kevélykedése bölcsességében, és a bolondnak az ő vigassága az ő bolondságában.“

Mit akartok ?

hogy megsirassam azt, ki e koporsóban nyugszik, hogy beszéljek annak örökéletéről, a ki im elenyészett ?

Minden e világon hiúság, hiábavalóság ugyis !

A rét füvei és a mező virágai örvendeznek, hogy a tavasz ébresztő szavára hideg ágyaikat elhagyhatták és fürödhetnek a harmatban és napsugárban; de hiábavaló bizonynyal az ő örömük is, mert a kiűzött tél vissza-visszafordul hideg fagyával és megdermeszti őket, a még kívül sátorozó nyár előre betör hév sugáiraival és elfonyasztja ékességüket.

Te zuhogó forrás! te is mit tudsz azon ugy örvendezni, hogy a kősziklából kiszökhettél és robogva futhatsz bő habjaiddal a gáttalan síkon. Nem sejtéd-é, hogy futásod közepett bozótos zombék fogja elállni utadat, megköt, elemészt, mintha soha se lettél volna.

A deli orosz lány is hiába kevélykedik erejében, és a kigyó okosságában; a hegyek is hiába örvendeznek magasságukban és a tengerek mélységükben. A Libanus czédruza épen ugy elpusztul, mint az utszéli tövisbokor; a magas ég tündöklő csillaga épen ugy kialszik, mint az alacsony kunyhó pislogó világa; az erős is elvész, és el a gyöngye is; a bölcs is elvész és el a bolond is; a fényes is elvész, és el a setét is; a dicsőség is elvész és el a dicstelenség is; a szeretet is elvész, és el a gyűlölet is.

Hiúság, hiábavalóság e földön minden. Mégis oh apa! mit merengsz oly édesen. Az a fény, mely gyermeked szemében oly tündökléssel sugárzik, s mely szivedben annyi csábító reményt ver föl, előbb elenyészik, mint egy rövid percznek az ő elmulása.

Oh szenvedések által megtört anya! midőn halálos ágyadtól utoljára vált el szeretett gyermeked; midőn a pusztuló megvert család őrzőjéül őt rendelél: hittéd-é, hogy az erőslelkű ép ifju oly hamar megtörik, s a sír oly hamar megnyílik lábai alatt!

Ti ifjak! kiknek ő ékessége vala, mit álltok itt megdöbönt tekintettel. Nem látjátok-é, hogy az, ki több volt nálatok, most im egy meghidegült tetem,

egy élettelen test, mely el fog porladni mint a legutolsó féreg, melyet a járó-kelő eltiport. Ember volt csak, egy pislogó mécs, sugárai arasznyiak, s az egész világot beakarta világítani mégis! Az Aetna hegyében a tűz nem tudom azért van-e, hogy saját keblét melegítse vele; de tudom ha kitör, egész vidéket elpusztít, a helyett hogy melegségével termékenyítene — a te szivedben is bőséggel volt a tűz ifju, ki a ravatalon nyugszol — szétszórtad, a melegség csak termékenyített, a gazt irtá, a nemes növényt ápolá, de téged — eltemetett. . . Szavad, mely villám volt, vágott, hasított, égetett, de tisztítá a levegőt is — elnémult. Ti sötét lelkek, kiket a fényes szellem ragyogása bántott, nem fogtok többé a kínban vergődő molsolyon gyönyörködni.

De hiábavaló volt a te örömid is nemeslelkű barát! Azért szeretted-é, azért virasztál-é mellette éjeket és áldoztad neki nappalaidat — hogy a kegyes ég csak azt se engedje meg, hogy a haldokló jó barátunk egy utolsó kézszorítását, tekintetét érezhesd ?

Szerető testvér! miért borulnál a koporsóra! az, ki oly édes reménnyel tekintett feléd, kit a munkában, a kintartásban, az örökszépnek, a művészetnek, költészetnek szolgálatában hű társának, követőjének hitt — te nagyreményű szeretett testvér, azt véled-e, hogy az, ki ama koporsóban nyugszik, az imádott bátya? A szemek, miknek fényében tanultál meg lelkesedni, lezáródtak; az ajkak, melyektől annyi igaz tanácsot vártál, meghidegültek; a szív, mely rosz napjaidban vigasztalóul, örömidben édes résztvevőül lett volna, megszűnt dobogni.

Oh hír megállj! — ne siess, lassan menj; szeliden sugd meg a távollevő testvéreknek, hogy csukják be a kapukat, voruljanak be házaikba; a messze utról ugys hiába várják a szegény beteges, meghervadt bátyát; az Ur intett s neki a földi utról le kellett térnie. — Boruljatok össze, s ha édes a sírás, sirjatok; s ha vigasz a panasz, panaszkodjatok. . . De miért? avagy méltó-e megsiratni a száraz levelet, mely viruló társai mellől alá hullott ?

És te! kinek fagyos tetemei a koporsóban nyugszanak — vajon mit akartál ?

Vezérelni ott, hol uttalanul járnak, sugarat lopni oda, hol a sötétség takart be szárnyaival mindeneket.

Igen! mikor más még gyermeknek is igen gyermek volt, te már akkor az ifjaknak is ékességül valál; mig társaid a tudomány, művészet templomának csak udvara felé indultak, te már akkor papja valál a templomnak.

Megvetéd az ifjukor örömeit, hogy megszerezd a férfikor dicsőségét; az éj pihenését fölálloztad, hogy a nappal munkálkodását megkészszerzhesd. Merész, nagyratörő lelked az örök igaz, örök jó, örök szép után áhítozott; ifju szivednek megtiltád a mulandók szerelmét, hogy a láng benne egyedül azért lobogjon, a mi örök, halhatatlan.

Oh balgatag ifju! nem tudtad-e hogy: „a bölcsességnek sokaságában sok búsulás vagy, és valaki öregbíti a bölcseséget, öregbíti a gyötrelmet?”

S nem tudtad-e hogy: „emlékezete sem a bölcsnek, sem a bolondnak nem leszzen mindörökké, hogy a mik immár vagnak, azok a következő időkben mind elfelejtetnek, és miképen meghal a bolond, meghal a bölcs is.”

„És avagy tudtad-e, hogy bölcs leszzen vagy bolond, a ki itélend minden te munkáidon, valamelyeket cselekvél és bölcsen szerzél a nap alatt?”

Oh vakmerő ifju, hogy mertél az égre tekinteni, mikor reád is csak a sír várt, hogy mertél csillagok közt járni, mikor csak a férgek közé menensz?

Szülőidet, kiknek legnagyobb reménye valál, korán el kelle vesztened, hogy egyedüli örömdöt majd abban találhasd, hogy apjok légy az árváknak, támaszuk az erőteleneknek, vigasztalójuk a szenvedőknek. És az ég attól is megfosztott, hogy közülök csak egy is befoghassa haldokló szemeidet.

Oh hát az Istennek öröme, a mi gyötrelmünkben állana-e, hogy minden örömlünket, hitünket, reményünket hiúságnak és hiábavalóságnak tudjuk.

Mit háborogsz, mit vergődöl te okatlan emberi szív!

Hát a gyermeknek nem szabad-e bábjátékait ledöntögetni, és nincs-e ereje, hogy újra fölállíthassa azokat; a gölönésérnek nem szabad-e cserepeit összetörni, és nincs-e ereje, hogy újakat, szebbeket alkot-hasson azokból?

És vajon az Isten volna-e az, kitől megtagadnók a szabadtetszést, kit bevádolhatnánk a szabad akaratért? Ha egy gyalg mesterember tört cserepeiből ujakat készíthet: az Isten, a mindenható erős Isten kisebb volna-e?

Térj magadba háborgó szív, pirulj el kétkező ész.

Csalódás a mi hitünk, hogy hiábavalóságból állana az élet, hogy a sirnál bevégződnenek és elnyesznének mindenek.

Ti félénk lelkűek, nem halljátok-e, hogy azt mondja az irás, az élő Isten szava: „Akkor megtetszik az ember fiának jele az égből, és akkor a földnek minden nemzetségei örvendeznek, és meglátják az embernek fiát a Jézus Krisztust, a ki eljön az égnek felhőiben, nagy hatalommal és dicsőséggel. És ő elküldi az ő angyalait trombitának hatalmas szavával és egybegyűjtik az ő választottait a négy szélekről, az égnek egyik sarkától fogva a másikig.”

„Látunk új eget és új földet; a kik rég elporladtak fölkelnek, új testben, fényesebb alakban. A mi itt félbeszakadt, folytattatik és tökéletességre megyen.”

Csalódás, csalódás volt tehát a mi félelmünk, hogy hiúság és hiábavalóság volna e földön minden.

Csalódásból eredt a te kétségbeesésed is szegény apa, midőn azt hitted, hogy örömdötől, reményedől örökre elszakítottál, és csalódásból eredt a tied is nemeslelkű anyja, ki vigasztalás nélkül váltál el távollévő szeretett gyermekedről. Az, a kit megsirattatok, nem yeszett el, ott van veletek, a dicsőültek seregében.

És csalódtatok ti is, lelkes magasztalói az üdvözültnek, mert a ki ékességeitek vala, nem egy porladozó test, hanem egy fényes szellem, melynek ragyogó sugarai onnan is rátok tündöklenek.

Csalódtál te is nemes barát, ki azt hívéd, hogy a hű féltől búcsu nélkül kelle megválnod. Az Isten nem köté meg ugy a haldokló kezeit, hogy barátod szelleme utójára át ne ölelhessen.

És csalódtál te is vigasztalhatlan testvér, ki a koporsóban az imádott bátya helyett csak egy kihült tetemet találtál. A szemek rád ragyognak, az ajkaid veled beszélnek, a szív éretted dobog, a vezető kéz feléd nyulik — nézd, nézd ime az alak — bizonynyal ő — előtted áll.

És csalódtatok ti is távollévő testvérek, kik kétségbeesve jajgattok és nem akartok vigasztalást bevenni. A jó Isten nem köti meg az ő fiait; az ég előtt a föld soha sincs elzárva, mikor nem is várnátok, meglátogat, ott ül köztetek — nem — oh nem a szegény beteges meghervadt, de a mosolygó tündöklő alaku bátya.

És csalódtál te is dicsőült barátom, ki azt hívéd, hogy a mit álmodtál nem érted el, — és a földet gyötrellemmel kelle ide hagynod. Amaz előtted csak nem rég elköltözött, megtört testű halvány alak, ama sugaras lélek, amaz első és legkedvesebb barátod, a te százsor megsiratott Jenőd, kit jobban szeretted mint Dávid Jonathánt — nem látod-e mily boldog arcczal közelít feléd. Ismét tied ő, elválhatlanul, örökre. Nézd, nézd — amott a „koszorusok”, kiket oly eleven, ragyogó színekkel festél, örvendező szívvel nyujtják kezeiket; nézd a te tündöklő bálványod, a nagy örökdicsőségű Petőfi, — kit annyi szeretettel irtál le: édes érzéssel ölel kebelére. A művészet, költészet muzsája, kinek hű szolgálatában töltéd el ifju korodat, mosolygva teszi homlokodra a hervadhatlan koszorut, — és te elégedett ragyogó, boldog arcczal tekintesz le ránk a fényes felhők közül. Halljuk biztató vigasztaló szavadat, és könyves szemmel bár — de vigasztalódva, nem háborgó, de lelkesült szívvel kiáltjuk: Nemes dicsőült barát, Isten veled, Isten veled!

Tolnai Lajos.

Két nemzeti költő.

Tanulmány francziából átdolgozva.

II.

Beranger dalol mint pacsirta, mely vidám énekével a nap első sugárait üdvözölvén az emberket felkölti; munkára, csatára vagy vigalomra szólítván őket. Uhland ugy dalol mint csalogány a bokrok árnyában, mely álomba ringat, önkívületre hozza érkeinket és szeretnénk álmodni, örökké álmodni. A Beranger dalai serkentenek, az Uhlandéi kivánsatják a nyugalmat.

A Beranger dalaiban a fájdalom is tele van élettel, mivel ő a megtestesült remény, s legmélyebb andalgásába is vegyül valami vidámság. Beranger pogány, — Uhland keresztény költő; ez utóbbinál a gyönyöröket is valami levertség veszi körül s vig dalai egy, anyává leendő nőnek örömei.

Mozárt régi zenéje gyakran elbájol; de legjátékossabb dalaiban is nem földi öröm, mely viszhangzik, hanem egy angyal vidámsága. Midőn Don Juan bortól, szerelemtől és örömtől részegen kaczer dalokat énekel — nemde valami nyomást érzünk, melyet könyekkel szeretnénk enyhíteni?

Rossini zenéje is elbájol, midőn vérengző csatákról hős dalait vagy a boldogtalan szerelemtől panaszos énekeit halljuk, de vajlon szomorúsággal vagy félelemmel töltenek-e el ezek? Nem; szívünk nem reszket, hanem tánczol örömeiben, nem sirhatnánk, hanem nevelhetnénk a gyönyör miatt.

Midőn Beranger sir, Rossinihez, — midőn Uhland nevet, Mozarthoz hasonlít.

A Beranger hősei reményvel, örömmel teljesek; Titánok, kik az eget örömkialtásokkal ostromolják; Uhlandéi szomorúsággal, kétségbeeséssel küzdenek; bukott angyalok, kik az elvesztett paradicsomot siratják.

A francziák és költőjük szemében minden földi, a jó Isten maga szomszédunk és az angyalok gyönyörtársaink. A németek és költőjük szemében minden égi, minden szent. Uhland az ifjúság, tavasz, bor, szerelem és asszonyok szentségéről dalol. A francziáknál a szerelem időtöltés, a németeknél isteni tisztelet.

Ha az emberek mindig boldogok lennének, Beranger lenne apostoluk és dalait evangéliomként használnák. Ha pedig az emberek mindig szerencsétlenek lennének, Uhland lenne profétájuk s erkölcsstani dalai szolgálnának bibliául.

Beranger szeretetre, Uhland tiszteletre méltó, — ők saját hazájuk jellegét hordozák; a francziák szabadok és boldogok, a németek megérdemelnék, hogy azok legyenek; kívánni lehetne, hogy a francziák legyenek néha kevésbé szeretetre s a németek kevésbé tiszteletre méltók. Ha egynapon az utóbbiak testvérgyilkos haraggal fegyvert fognának a francziák ellen, Beranger dalainak olvasása lefogná fegyverezni őket. És ha a francziák nemzeti hiúságból, vagy egy harcziás főnök nagyravágása miatt újból Németország ellen készülének, olvassák akkor Uhland dalait s megfogják érteni, hogy egy nemzetet, melynek dicsősége az igazság, s melynek védpaizsa a jog, soha sem lehet meghódítani; s hogy szövetsége sokkal hasznosabb, mint maga a győzelem.

Bordalai a két nemzetnek úgy különböznek mint boraik. A német bortól az ember részeg korában, a francia bortól ivásközben dalol. Midőn a német dalolja: „Tölts nekem bort...“ akkor már sokat ivott. Beranger olympja egy pincze, a hol a levegő is részeg, de az istenek ehez a légjáráshoz szokva, soha sem tántorognak és mindég finomak.

Uhland költeményeiben csak két bordal van; az egyik keserű mint a bor, mely azt sugallta, a másik tele van tüzzel, de vad. Haza, szabadság, csaták, tengeri zivatar, a vadászat zajos örömei; a végítélet és feltámadás, érény és gyönyörközti zavar; oly férfias mint keresztényies dolgok hangoznak vissza azokból s eszközlének bizonyos lázító zavart. Holott nem azért kell inni, hogy érezzük (vagy hogy úgy mutassuk) emberi voltunkat, hanem azért, hogy elfelejtsük azt.

Ha Beranger hazájának húséges tükre, úgy Franciaországban nincs többé vallás. A családi boldogság talapköve a közboldogságnak, de vallás nélkül nincs családi boldogság. A mely kapes az embert Istenhez köti, ugyanaz köti a családjához is.

A német nemzet különösen vallásos és Uhlandnál

megvan az a szelid kegyesség, mely barátja a gyönyörnek s megbizottja a szerelemnek.

Beranger unokája és neveltje egy szegény szabónak; ő a népből való és e nemességét valódi büszkeséggel szokta emlegetni. Uhland jóllétben született egy tudós fia, törvény tanulásra szánta magát és ügyvéd lett.

Beranger és Uhland eldalolják a dalt, melyben ringatták gyermekségüket. A szabó fia, a szalmakunyhóknak dalol, a szegényekkel és koldusokkal sir és nevet, vigasztalja őket, enyeleg velök s felvidítja őket mondván:

„Szegények közt lakik a valódi öröm!“

Uhland megénekli a napsugárt, a királyokat és a hősöket; nem bámulatja ugyan e nemes lovagok hős tetteit, hanem gyönyöreiket és szerelmüket szájokba a legszebb szavakat s legfinomabb tréfákat adja.

Hasonlítsátok össze Uhlandnak egy „Szegény dala“ czimű költeményét Beranger „Jacque“-jával. A szegény francia pokolra kívánja az állam tehetetlenségét, a bor-, hus- és só-adót, mely őt szegénységbe taszítja. A német szegénység keyésbé érzi szerencsétlenségét és siratja is keservesen, de felszarítja könyeit és hálát ad Istennek a javakért, miket meghagyott még neki t. i. a templomért, mely úgy a szegényeké mint a gazdagoké; a nap, hold és csillagokért, melyek úgy sütnék a királyra mint a koldusra; a sirért, mely közös laktanyánk, és végre a paradicsomért.

Uhland költeményeiben sok a szerelem és házasság, de a szeretők mindig összetalálnak, sehol egy mesalliance, mely megtörje az illem szomorú egyhangúságát. Egyetlen egyszer van reményünk, hogy a költő aristokratismusa megtörök az „ifju király és pásztor leány“ czimű költeményben, mely a legédesebb szerelem illatát lehelli; feltalálható benne a kéj és üdvösség (Wonne und Seligkeit), a francziáknál azonban nincs meg e két szó nyelvökben, s nincsenek meg ez érzések szívökben. Az Isten legyen irgalmas s adja meg nekik mind a kettőt.

A francziának hazája tűzhelyében öszpontosul; a családi érzelmek összezavarodnak a hazafias érzelmekkel; a német hazája künt van a szabadban, a hazafiság nála üzlet, ha házába tér a német, ott többé nem polgár, ott családapa.

Dicsőség, haza, szabadság, ti vad istenségek, kik oly véres áldozatot kívántok azoktól, kik oltáraitok előtt imádkoznak, nemde Beranger titeket komoly csendes járású istennökké varázsolt? A szeretetreméltó költő hízelt hazájának, de csak szerencsétlenségében. Ő nem dicsőítette a győztes és uralkodó Franciaországot, sem a vérengző szabadságot, sem az önhitt és hiú hazát; ő megénekelte a szerencsétlenek bátorságát, a gyászolt szabadságot s enyhíté a megalázott haza fájdalmát.

Balladáiban és Románcaiban Uhlandot egy némethoni költő sem haladta meg; véle egy színvonalon csak Göthe áll. A szavak oly harmoniában vannak, a versszakok oly zengzetesek, hogy midőn olvassuk, majd nem daloljuk is. A lyra hurjai, melyek ezen hasonlíthatatlan költeményekben hangzanak, a juliusi nap forró aranyugáraihoz hasonlítanak.

Deák Farkas.

A klasszikai irodalom.

Talán visszatetszőnek fogják némelyek találni, hogy mai időben, midőn a novellák s versek özöne,

regények árja szinte az egész földgömböt elborítja, még valaki klasszikai irodalomról mer beszélni. Igazán borzasztó! De a ki az idő szellemi szükségeivel kissé törődik, belátja, hogy kár elhanyagolnunk a régieket, kár nem tanulmányoznunk a klasszikai irodalmat. Hisz ez életünk, ez táplálékunk; művelt névre nemis tarthat igényt, ki ezt nem ismeri.

Az antik tudomány legbiztosabb gát a felületesség ellen, mely már annyira felütötte mérges fejét szép-irodalmunkban, hogy alig lehet kiirtanunk.

A gyermek alig végezte el gymnasiumi tanulmányait, alig kezd más tanulmányokba s már ír pár verset, novellát, s azt hiszi, hogy sokat tud. Csak tanulni kezd s azt gondolja, hogy már tud is. Betűket csinál s azt véli, hogy már írni is képes. Önismerés, mikor jó el a te országod? együgyűség, mikor nem fogsz te uralgni e fajta emberek fölött?

De a klasszikai tudományok még megakadályozzák a materialis tudományok elharapózását is. Az ifjuság meguntan életet keresni a római s görög klasszikusokban, hidegen, közönyösen nézi a halhatlan műveket s megrabolja önmagát; eldobja magától a szert, melynek segítségével a jövő nemzedék díszévé válhat. Egyszerre teli akarja a palaczkot tölteni s a folyadék mind kiömlik. Egyszerre műveltté akar lenni s alaptalanul tanulván, feje mellé boesátja az ismereteket s minden kárba megy. Nem lehet tagadni, hogy a merész bűvár csak nagy megerőltetéssel teheti sajátjává a tenger gyöngyeit; hogy ha az óvilág szellemi kincseit megszerezni akarjuk, a történetben s nyelvtanban nagy előtanulmányra van szükségünk; de a jutalom felér minden fáradsággal. Nem akarunk minden kor nagy szellemeire utalni, kik ennek szükségét belátták, s belátva ernyedetlen szorgalommal tanulták s mindenkor a klasszikusokat vevék mintaképül, ezekkel haladtak karonfogva; mi csak a mindennap szükségereire utalunk. Jönne-e ennyi haszontalan irkafírka létre, mint a mennyi jó? Nem visszataszító-e, hogy nálunk csak sokat kell írni s megvan az érdem? Még veteránaink is mindig silányabb férczelményeket adnak az olvasó közönségnek s a laikusok mégis egész entusiasmussal kiáltanak föl: „Borzasztó termékenység! ismét egy munka!” s nem gondolják meg, hogy egy ily munka, irójának híreből mindig lekapar valamit. Még végre a volt jeles, a helyett, hogy jelesebbé válnék, igen középszerűvé válik. A nagy coripheusok, a kritikusok pedig hallgatnak, ha nem dicsérhetnek. Vagy jótékony a cél s ekkor eo ipso nem szabad szólni, vagy nagy nevű író műve, s ekkor respect a veteránok iránt, vagy jóbarát, ismerős agy szüleménye, s ekkor a pajtáskodás, s saját jólléte kívánja, hogy hízogóleg nyilatkozzék; különben a jóbarátból ellenség válik. A közönség pedig csodálkozik, hogy mint lehetett ezt a silányságot is megdicsérni. Ha találkozik egy lap, mely kérlelhetlenül pálcát tör a rossz felett, — mindent elmondanak fölötte, csak azt nem, hogy jól cselekszik. — S így teszik elbizakodottá a tudatlanokat, sokat hívókké az üresfejűeket!

Egy fiatal ember, ki a klasszikusokat tanulmányozza, kit Aristophanes vigjátékai, Lucanus sarkastikus élezei, Homeros hős költeményei, Tacitus s Herodot elbeszélései, Plato s Cicero beszédei gyönyörködtetnek, bizonyára sokkal inkább fogja önmagát tisztelni, mintsem holmi férczelményekkel lépjen világ elé. Nem fogja lealacsonyítani a művészetet, irodalmat, ha fölemelni nem képes. Ki a hellenek iskolájába jár, megtanulja tisztelni az irodalmat, megtanulja tisztelni

telni a közönséget, szégyenelni fogja, hogy az egyszerű embert saját simplexségével mulattassa; ügykezni fog, mint klasszikus tanítói, hogy kortársait magához emelje. Egyszerűen, népiesen fog írni, de magasztos, emelkedett ideák lesznek az egyszerű mezben. Azon lesz, hogy mindenki megértse, mindenkinek tessenek. A nagy világ írójává fogja magát felküzdeni; de azért nem leend a nagy világ zsoldosa. — Mint itész befogja látni fontos hivatását, nem fog megelégedni antik, slendrián tudományával, nem fog mindig elavult eszméket pengetni, hanem kiterjeszti fegyelmét mindenre, elfogulatlan bíráló leend, mint műbíró s költő nem fog megszűnni tanulni, ha tanít is. S így az olvasó közönség ízlése javulni fog, emelkedni fog az ítélet; maga is pálcát fog törni a felett, olyan felett, mit még most „jó“-nak nevez néhány korpafejű.

Ilát azért van-e költészet s művészet, hogy az avatatlanok egyedáruskodjanak vele? A korszellem tiltakozik. Mindent ismerni kezd a világ s csak a legnemesebb isme; természetünk tiszta nemességének elsajátítása, a szellemélet kelleme, fősége, a gráciák őre, melyet a görög feloldhatott, maradna előttünk titok? Holtaknak nevezzük ama nyelveket, melyeknek kimerithetlen forrásából merítették Schiller és Göthe, Shakespeare, Byron és Swift, Hugo Viktor, Moliere s Corneille, Vörösmarty, Kazinczy, Kölcsey és Petőfi halhatatlanságuk italát!

Nem akarjuk a szépnek s magasztosnak rovására — mint a modern íróvilág gondolja — a régiek tanulmányát. Nem istentjük mi a rideg, plastikai antik nyugalmat, a mieink élénk egyediségének kárára, hátrányára, tudjuk, hogy sok eredetiség van bennünk; de van sok is, mit csak gondolunk eredetinek, mi azonban kinövé. Ez ellenében álljon a „klasszikai irodalom!” — A görögök napján nem látni a foltokat, melyet a mienken észreveszünk — s utánzunk. A régiek hibái sokkal feltűnőbbek, hogy sem észre ne vegyük s kerüljük. Irályuk nem oly csábos, hogy a mi rossz, még azt is elhigyük, azt is kedveljük, utánozzuk, mint a németeknél Wieland s Heine utánzóit, nálunk a Petőfié. A jót nem képesek majmolni, majmolják hát a rosszat.

Ifju barátim! ti hozzátok szólok, kik most akartok belépni az irodalomba, kik szép jövő előtt álltok, kiknek ifju álmaiban még rózsák láthatók; ne vegyétek le szemétket a remek hellenekről s rómaiakról!

A klasszikai tudományok minden bizonynyal szebb jövőhöz terelnek, szebb kilátást nyújtanak, mint a haszontalan felületes ismeretek. S míg ezek csak rövid ideig tartanak; azok örökifju virágzásnak fognak örüvendeni.

Sz. Ö. F.

Hazai irodalom.

Tollrajzok. Beszélyek; írta Rózsaági Antal. Pest. Emich Gusztávnál.

Még az életben is kiállhatatlan a trivialitas; hát aztán az irodalomban, a költészet szent birodalmában, hová azért megyünk, hogy ellefedjük a föld sarát, hol le kell ráznunk az utca porát — ott minő hatást tehet reánk a trivialitas?!

Hát olyat, mint minőt a Rózsaági Antal beszélyei tesznek.

A mennyire kellemetlen dolog, mikor valakinek activ vagyona nincs, hanem a helyett adóssággal van ellátva, — olyan kellemetlen, ha költői műben nincs

az élet eszményitve, hanem a helyett még alább száll az igazi prózánál is.

Nem hiszem, hogy legyen közönség, mely az ilyenszerű poezisben gyönyörűségét találja; elég szárandó tehát, ha akad író, a ki folytonosan az országút sárába süppedezve botorkázik előbb hátrább, s ha néha emelkedni látszik is, úgy jár, mint a ki sikos hegyre halad fölfelé, s mikor egyet lép előre, kétszeresen bukik hátra.

A külföldi írók között az egy Paul de Kock, a ki egy frivol, de kedves nemzet életét eszményietlenül rajzolja bár, de ügyessége és bonvivantsága, mely azonban cynismussá ritkán fajul, valamint humora miatt — nálunk is talált némi tetszésre, de nagyra még sem vihette, mert a mélyebb kedélyű magyar nép hamar megunja a jelentéktelen franczia bolondozást, s alapjában, habár eddig még nincs is eléggé kifejlődve költői érzéke, az angol humor iránt több felfogási képességgel van megáldva.

Ámde hiszen Paul de Kocknál az élet, melyet fest, olyan, mint a milyennek festi, s ha nem rosszabb, de nem is jobb. E szerint még az író sem eszményíti visszafelé az életet, s hogy költészet, idealismus nincs műveiben, abból csak az következik, miszerint életük rövid lesz, és napjait megvannak számlálva. Pedig tudja az Isten! — azt az író örökké, s az olvasó néha mégis csak megérzi, ha a szivhez és észhez méltó dolog van-e kezében!

No már most kegyes olvasó, képzelj magadnak egy magyar Paul de Kockot, szellem, könnyedség, s valódi cynismustalan derűség nélkül, egy magyar Kockot, a ki olyan életet igyekszik rajzolni, a min nálunk, hála Istennek, nincs, és merem állítani nem is lesz; a ki a tehetségtelen utánzók, vulgó: majmok szokása szerint eredeti példánya minden lehető hibáját csodálatos éles szemmel észreveszi, és óriásmódon megnagyobbítva állítja elődbe, mint a Brocken hegyesúcs az ember alakját; képzelj magadnak egy ilyen magyar (!?) író, és elötted áll Rózsaági Antal.

Jelen alkalommal első beszélyéből egy pár példát hozunk fel, s aztán megint leteesszük tollunkat.

Két leány vár egy férfit a császár-fürdőbe, az jön is, de egy nővel, kivel aztán szomszédos fürdőszobát vesz, s az ajtót kinyitják, beszélgetés kedvéért, mert — ugymond — egyedül fürdeni igen unalmas, fád dolog. Ezt megtudja a két leány, s zajt üt — féltékenységből; s mikor azok kijönek, az egyik (a férfi szerelmese) valaki mást kerít maga mellé udvarlónak, mire a férfin felébred a féltékenység, s fürdő-társát ott hagyja a faképnél, s ismét udvarol előbbi kedvesének, ki azonban visszautasítja őt.

Na aztán a két férfi vetélytárs párbajra hívja egymást; mi nem áll egyébből, mint hogy az egyiknek levágják fél bajuszát és erős vizikátóriát raknak reá. S ezen a férfiu ott mulatoznak a vendégek hat hétig. Az egyik nő ezalatt mással köt viszonyt (legrégebb ismerősével), s ennek légyottot ad éjjel saját szobájában, de nem győzvéni várni a kedvese, főlkél ágyából, s a szomszéd szobában végignézvén két macska szerelmeskedését, kimegy az erkélyre. Alant hallja, hogy régi kedvese az adott légyottot emlegeti és gunyolja részeg férfitársaság előtt, mire a nő kétségbeesik, s másnap elutazik. — Két hónap mulva szerző ismeretlen férj karjain mutatja be. A másik nő már régebben letűnt volt.

Hol az erkölcsi, avagy csak erkölctelen alapeszme? — hol van a szép, a kellemes, vagy csak az érde-

kes is, ez eseményből! Be kell zárnom ismertetésem, a többi beszély tartalmával nem boszantom a jámbor olvasót.

Curatius.

Életiskola. Gyöngymondatok, arany igazságok. A bel- és külföldi remekírók munkáiból. 2 kötetben, Pest. 1864. Kiadja Heckenast Gusztáv.

Külföldön igaz — rég divatba van az aranymondások összegyűjtése, s minden nagyobb író összes műveiből — mint nálunk Eötvöséiből — egy-egy kötet külön szakasztott nagyszerű mondatot halásznak össze; és ebből a szempontból nem ártott ily gyűjteményt nekünk is csinálni, ámbár már Deák Farkas szerkesztett volt egyet, ilyenszerűt. Azonban nem lehet megróvás nélkül hagynunk ez anthológiában a rendszer tökéletes és teljes hiányát. Ilyes mondatokat nem tart meg az ember emlékezete; bármily szépek is, kivált mikor olyan sok szép is van egymás mellett, egyik a másikat elmossa. Azért valami szorosabb benső összefüggést, egymásután kellett volna adni nekik. Az is jó, hogy egy-egy nagy rakásnak czimet ad: „Férfi és nő“ „Haza“ etc. de nagyon széles dolog. Jobb lett volna úgy állítani össze, hogy valamelyik nagy író szép mondását citálva, utána írta volna, miszerint ugyanez eszmét, vagy érzést, ez és ez ily gondolattal fejezi ki; szóval egy gondolat körül kellett volna csoportosítani több gondolatot.

Igy nem egyéb, mint egy nagy chaosz, melyben egyik gondolat a másik kárára van megírva.

Aztán megvan egyik lényeges hibája, mely minden becsét rendkívül devalválja; t. i. nincs utána írva a gondolatoknak, hogy ki írta; már pedig rendkívül sok függ attól, hogy ki mond valamit; nem csak az emlékező tehetségbe erősebben nyomul, hanem sokszor csakis az ad értéket neki. S ha Nagy Fridrik azt mondja valamire: nem teszem, mert a világtörténet elítélte — abban már sok van kifejezve, de ha egy falusi jegyző így okoskodnék, bizony neveltségessé lenne a jámbor, Isten és ember előtt. A mi több, van e füzetben sok értéktelen mondat, mely aztán az értékesebbeket is nagyon megrontja.

Curatius.

Külföldi irodalom.

Ludwig Preller, ausgewählte Aufsätze aus dem Gebiete der classischen Alterthumswissenschaft. Herausgegeben von Reinhard Köhler. Berlin, 1864. Weidmann. 2 Thl. 20 Sgr. (Preller Lajos, kiválóagtott értekezések a classicai tudományok köréből).

A görög és római mythologia híres szerzőjének összes értekezéseit legelőször a fennczimzett könyvben találjuk összegyűjtve, miután eddig külömbféle folyóiratokban voltak elszórva. Ezen értekezések nemcsak azért érdekesek, mert a tágterű classicai tudományok külömböző tárgyaiból vannak merítve, hanem főleg azért is, mivel hű és teljes képét adják a sokoldalulag képzett, tudós és szorgalmas, korán elhunyt férfiú fáradságtalan tevékenységének. A gyűjtemény első része Preller latin, a második annak német nyelven írt értekezéseit tartalmazza. Az első részben foglaltatnak ugyanis: Pr. tudori értekezése „de Aeschyli Persis;“ és a dorpatí egyetem programjaiban (1840—1842) foglalt hat értekezése, melyek közül négy a görög irodalomra (Hellanikus, byzanci grammaticusok, Praxiphanes, Pausanias) és kettő az Athenből Eleusisbe vezető szent út leírására vonatkozik. A német

nyelven írt értekezések hat szakasz alá vannak hozva: 1. Azok, melyek a mythologia és a vallástörténetből vannak merítve; ezen szakasz több nagyobb értekezésen kívül (Hermes pálczájáról; a régiek és különösen a görögök nézetei az emberiség eredete és legrégebb sorsáról; Delphica; tanulmányok a római mythologiához) számos apróbb cikk is tartalmaz, főképp a régészeti ujságból. — 2. Az irodalomtörténetre vonatkozó (Patarai Mnaseas és Epikur- s philosophiájáról) és kisebb cikkek s jegyzetek. 3. Ezen szakasz, a régészet és művészet története, Preller nézeteit a régészet tudományos tárgyalásáról, valamint a Kypselos szekrényére vonatkozó értekezését adja: 4. A történetre vonatkoznak beszéde. „A fekete tenger jelentőségéről az óvilág kereskedelmére és forgalmára nézve“ és jegyzetei Aristoteles, „a thessalok politiája“ című művéhez. 5. A római helyrajzot tárgyalják „A római capitolium története- és helyrajzához“ című nagyobb értekezése és két kisebb cikk, az Aveninus helyrajzáról és Horác ars poet. 63—69 verséhez. 6. A toldalék egy különös előadást tartalmaz: „Egy könyvtárnok mellékes gondolatai.“

Ebből láthatjuk, mily bő forrását nyujta a tudományosságnak ezen könyv a classicai tudományok kedvelői számára.

A Pertz G. Henrik által kiadott Monumenta Germaniae historica 18-ik kötete jelent meg. Kizárólag „Éjszak-olaszországi évkönyveket“ tartalmaz, melyek a német birodalom középkori történetére nézve igen nagy fontosságúak. Genua évkönyveit dr. Winckelmann, a kisebbeket pedig (pl. Milano, Parma, Ferrara, Cremona, Bergamo és Brescia) dr. Jaffé nézte át és látta el jegyzetekkel. A lajstromokat és glossákat dr. Arndt készítette. A csak lassan haladó Monumenta-k kiegészítéseül egy dr. Jaffé által kiadott „Bibliotheca rerum Germanicarum“ jelenik meg Berlinben, melynek első kötete a korveii apátság történelmi kéziratait tartalmazza.

Hugo Victor könyve Shakspeare-ről már megjelent. Ez is, mint minden újabb műve, fenség és dagályosság, régi és új bölcs mondatok s — paradoxiaiák vegyületéből áll. E tekintetben különösen feltűnő a harmadik könyv kezdete, melynek czime „a művészet és a tudomány.“ Magáról Shakspeare-ről az 568 oldalon csak igen keveset szól. Az egész inkább párt- vagy vitairat, melyet hasonló joggal lehetne nevezni „Garibaldi“ vagy „Hugo Victor“-nak, a mint Shakspearenek czimezte. Nem foglaltatik benne egyéb, mint egyes gondolatok a művészetéről s viszonyáról az állam- s társadalomhoz, a szépségről az igazság szolgálátában, a hősiségről a szellemi és anyagi világban, a jelenkor democraticus eszméiről, 1789 és 1793-ról, a régi és új történetírásról, a költő vértanuságáról s istenítéséről stb. Sem az angolok, sem a németek, kik Shakspeare-t már ismerik, sem a francziák, kik előtt majdnem egészen ismeretlen, ezen könyvből újat nem fognak tanulni.

Hazánkfia Estván B., az egyesült amerikai hadsereg ezredese, „Amerikai harczképeket“ adott ki német nyelven (Kriegsbilder aus Amerika. Von B. Estván, Oberst der Cavallerie der conföderirten Arme. Két rész). A külföldi, sőt maga az amerikai kritika is igen kedvezőleg nyilatkozik róla, mert biztosabb és részrehajlatlanabb munka az éjszaki és déli államok

közi háborúról még nem jelent meg. Estván bizonyos körülmények által kényszerítve volt, az egyesültek hadseregében harczolni, holott az unio pártján áll. És ezen különös állása okozta, hogy az eseményekről oly részrehajlatlanul és igazságosan ítél.

Nemzeti színház.

(i) Május 25-én. „Az uram nem szeret“ és „A nők hibája“ cz. 1 felvonásos vígjátékok, Andor Páltól.

Ha nem tudtuk volna is, hogy ez álnév alatt egyik írónk neje és írónőnk lappang — a darabokból menten kitaláltuk volna, mert bennük édes-kévség az objectivitás, s a nők sok tekintetben olyanok lévén, mint a gyermekek — sok a primitivitás, a compositió nagyon szétfolyó, s az alapeszme — szeszélyes ötlet, kivált az utóbbiban; a hol pedig bizonyos húst és vért akar adni eszméjének, ott — a nőietlen természetlenségből kifolyólag az igazi mértéket megtartani nem képes és tuloz. Egy szóval kevés öntudatosság van az egészben. A finomság és az élez, meg a nőesség pedig, mely előnyöket Andor Pál urasszonytól meg nem lehet tagadnunk — legkevesebbet a színpadon képes pótolni.

Hogy ez elvont igazságok nem légből kapottak, hanem talán nagyon is józanul vannak abstrahálva a darabból, annak megmutatására ime egy kissé bővebben szólunk ez ikertestvérekről.

„Az uram nem szeret“-ben olyan közönségesnél sokkal közönségesebb alapeszme van — érvényre nem juttatva, melyet már bizonyosan 9999-szer érvényre juttattak a világ összes színpadain. Egy asszony van, a ki férje nyugodt magaviseletéből közönyt, sőt hidegséget magyaráz ki és azon töri árva fejcsékéjét, hogyan lehetne megpróbálni, vajjon csakugyan olyan menykő nyugodt ember az ő „javíthatlanul ostobá“-ja: férje s ebbeli világrendítő belső küzdelmeit s napoleoni terveit egy paraszt asszonynyal hányja-veti meg, a ki hasonlóképen abban a rögeszmében szenved, miben urnő-barátja, t. i. hogy férje az öreg paraszt őt sem szereti, de már ez sokkal mélyebb lélektannal indokolja gyanuját, t. i., hogy őt még egyszer sem verte meg. Mi lesz már most ebből? Hát a ház egyik fiatal rokonával közli az urnő — (s nem a paraszt menyecske) saját keserűségét, mire az szerelmes levelet ír az asszonyhoz, s azt a parasztasszony által a férj kezébe jásza, kiben (természetesen!) felébred a féltékenység, mivel aztán az urnő megelégszik; az okozott zavarok miatt pedig a paraszt feleségét irtózatossan megveri; a férj pedig, a jámbor — örvend, hogy kibékülhet. Látható, hogy a cselekvény kettős; az érdek, a mi kicsi van, megoszlik és a parasztasszonyra az alapeszme tekintetéből azért nincs szükség, mert nem tudta eléggé alárendelni, beolvasztani; vagy pedig, a mi még sokkal jobb lett volna, s a mint Moliere szokott az ilyes episodokkal fokozni a főcselekvényt. Különös, hogy a végén szerzőnőnek új és sokkal jobb, s nem oly közönséges alapeszméje támadt, melyet szinte sajnál az ember itt abba hagyva látni. Tudniillik, az az ifju rokon, ki előbb játékból szerelmes levelet ír, később valóban megzereti az ifju asszonyságot. Ebből, természetesen újabb eszmékkal — lehetett volna valami újabbat csinálni, de hogy — s mikép — az nem a kritikus dolga.

E darab tehát rendkívül közönséges, bonyolítása szegény, — megoldása üres. A másik a „Nők hibája“ pedig nagyon gyermekes, vagy legyen, nem

bánom, nőies. Egy férj megakarja próbálni és fogad nejével, hogy az egy napot akkint tölt el, miszerint senkinek, semmiben ellent nem mond; s az egész vigjáték abból áll, hogy a férj fűtfát reá küld feleségére mindennemű követeléssel; egyik kölcsön kér, másik elakarja szöktetni, sőt a cselédek is — kiket a férj elég izetlenül beléavat ez izetlen tréfába mindenféleképp alkalmatlankodnak. Semmi lélektan sincs abban, hogy a nő mindezen komoly és boszantó episodokat egy tréfa kedvéért eltűrje. Az apró episodokban pedig nincs fokozatosság, s ennél fogva drámaiság. Csak egy eseményt kellett volna kivinni, t. i. azon fiatal ember expeditióját, a ki elszökésre kéri az asszonyt; ha ezt ügyesen kiviszi, akkor a gyermekes indokból, férfias comicum támadhatott volna a férj miatt, ki keservesen megbánja vala fogadását. Így nincs több igazság és mélység az egészben, mint valami operetteszövegben, a hol a macska leánynya változik, vagy pedig valakivel Párizsban elhitetik, hogy Velenczében jár, és a bérkocsik a gondolák.

Hogy azonban e darabokban ész és szellem ne volna, azt épen nem mondhatjuk; nyelvezete kedves, ötletei jók; csak hogy a szinpad főképen cselekvényt és a cselekvény egységét s fokozatosságát kívánja meg, (hogy egyénitéről ne is szóljunk). Denique úgy látszik Pál gazdának több tehetsége van humoreszkek írására, mint a színműre; de hogy valamire van tehetsége — az bizonyos.

Budai népszínház.

(Gy.) Május 27-én. „Brazíliai“ 1 felvonásos énekes vigjáték és „Tiz leány egy férj sem“ Offenbach ismert operette-je kerültek színpadra. Az egy felvonásos vigjátékoknak időnkben két neme divatozik leginkább egyik a régi — Kotzebue-féle, a másik az újabb, az ugynevezett francia vigjáték. Az elsőt tömörség, a cselekvények meglehetősen gyors változata, vidorság s a vég csattanossága jellemzik, míg az utóbbiban kis egyszerű mese néha nem is mese, csak például egyetlen egy családi jelenet, a párbeszédnek igen-igen finom keretbe téve mulattatja vagy untatja a nézőt. Mindkettőnek megvan a maga érdeme és talál mindkettő követőkre, de hogy a jelen vigjátéknak keresztelt mű, mely tulajdonképen sem vigjáték, sem bohózat, sem operette — valamire való ember izlésével egyezik, alig hihető.

Egyébiránt a játszókat mindent elkövettek, hogy a közönséget megnevetessék, a mi párszor sikerült is. Együd és Mátray Mari — mint főszereplők — nem sok kívánni valót hagytak hátra. Az utóbbi gyönyörűen öltözködik.

Az ezt követő operette sokkal több derűtséget okozott. Nem is csoda, mert annyi kellemet, élénkséget s kedélyt, mennyi e kis operettenek, nem annyira szövegébe, mint inkább zenéjébe van fektetve — alig ismerünk a népszínház széleskörű operette-repertoírjában. Szilágyi Kakasfi-ja, Vincze Agamemnon-ja (leszámítva néhol értetlen beszédét), Hajnal Hermina szép éneke, s az egész személyzetnek összevágó játéka lehetetlen, hogy a nézőt (ha csak nyakig nem úszik a blaszirtság tengerében) üresen hagyják. Vig Róza most már valamivel jobb volna, ha nem nevetne derűborura. Libera Gizellát figyelmeztetjük, hogy a humoros költeménynél nem kell úgy komolykodni, mintha a „Búcsut“ „Vár és kunyhót“ stb. szavalná.

Együttal megemlítjük a „Genové“ban történt

szerepváltozásokat, tudniillik, hogy Golót Simonyi vette át Tóth Jenő és Szücsből. Csak annyiban volt jobb kézben az előbbieneknél, mert hangjok sokkal alkalmasabb az ezen szerephez tartozó pár szép dalra, különösen az erdőben előforduló Kedves románczra. A másik szerepcsere Istvánffy Laura és Kölesi Lujza között történt; ez utóbbi egészen fölülmulja elődjét.

Vegyes közlemények.

Az egész földön forgalomban levő arany-pénz. Legújabb statisztikai adatok szerint az egész földön forgalomban levő arany-pénz egy rudat képezhet, melynek alapsíkja huszonhét $\square$ láb, magassága tizenhat láb volna. Ha az összes arany-pénzek ugyanoly tartalmuak volnának mint Franciaországban, akkor ezen rúd 38317 köblét 45637 mázsa súlyu és 198,154,000 tallér értékű tiszta aranyat tartalmazna. Ezen rúdból 7,430,755 százfrankos darabot, 14,861,550 ötvenfrank-, 37,153,376 húszfrank-, 74,307,753 tízfrank- vagy 148,615,506 ötfrankos darabot lehetne készíteni. Ez utóbbiakkal egy 16,78 porosz holdnyi területet lehetne elborítani. Ha mindezen ötfrankos darab egymás mellé tétetik, egy 337 mérföldnyi sort; ha pedig egymásra, akkor egy $7\frac{3}{4}$ mérföld magasságu oszlopot képeznek.

Ritka eset. A könyvkereskedésben igen ritkán előforduló eset egy nem rég megjelent könyv árának fölemelése. H a c h e t t e L. és társainak könyvkereskedése Párisban kijelenti, miszerint Dante „Pokol“ című művének olasz nyelven megjelent, s Doré által illusztrációkkal ellátott kiadását 100 frankról 150-re emeli föl.

U j d o n s á g o k.

— Récsi Emil, a nagymunkásságu tudós és jeles egyetemi jogtanár, f. hó 1-n 42 éves korában hosszas betegeskedés után elhunyt. Irodalmi érdemei közül elég legyen megemlíteni, hogy sok jeles jogi tankönyvet irt, kiadta „Magyarország közjogát“, „A görög irodalom történetét“ stb. Csak nem ő kezdte a legérdekesebb francia és angol regényekkel megismertetni a magyar közönséget, 1852-ben pedig a „Pesti Naplót“ szerkesztette.

— Zilahy Károly műveiből két kötetet öcsje rendez sajtó alá. Az „Ország tükre“ közelebbi száma a korán elhunyt fényes tehetségű író jóltalált arczképét és életrajzát hozza. E kép különlenyomatban is kapható a műkereskedésekben.

— Tudva van, hogy a székelyek a régi hun írásmódot használták még csak két század előtt is, azonban nem tudtak csak egy ily maradványra is találni. Annál örvedetesebb volt a hír, hogy b. Orbán Balázs az udvarhelyszéki enlakai unitarius templom menyezetén hun vagy ős székely betűkkel irt feliratot talált. Szabó Károly jeles történettudósunk most a „Koszoru“-ban közli e fölirat hasonmását. A betűk hátulról visszafelé olvastatnak, mint minden keleti népeknél. Az enlakai fölirat tartalma: Georgius Musnai. Csak egy az isten. E fölirat 1668-ban készült.

— Egyetemi tanárok fölhívást tesznek közzé, mely szerint a bécsi egyetem ötszázados emlékünnepeben, mely a jövő évi augusztus hó első napjaiban fog megtörténni, mint ünnepélyi szövetség-tagok kik ve-

hetnek részt. A kijelölt tagdíj 10 frt, melyért részt vehetnek az ünnepélyességekben, az ünnepi bizottságba választhatnak és választhatók, s végre bejegyezhetik neveiket az ünnepi albumba. A bejelentéseket Wachtel, Arányi és Than Károly egyetemi tanár urak f. évi november végéig kérik.

— A nemzeti muzeum 6 jeles festményt örökölt Eltzné, szül. Somogyi Mária grófnő hagyományaiból. A festmények szerzői Querrena, Gauermann, Cenisson, Becker, Tschaggeny és Buergerl.

— „Montjoye“-t a nemzeti színházban csak a júliusi szünet után adják. Ennek oka, hogy a főszerepos két havi időt kívánt szerepe betanulására.

— Az „Észjogi előtan“, Pauler jeles kézikönyve második bővített kiadásban jelent meg. Emich kiadásában ujabban még következő munkák jelentek meg: Jósika Miklóstól „A mi késik, nem mulik“ 2 kötet; Vas Gerebentől „A nemzet napszámossai“ népszerű kiadásban; a „Kopogtatás és hallgatódzás alapvonalai.“ Hartleben „Magyar eredeti regénytára“ Vas G. két kötetes regényével indult meg. Mindezeket ismeretnői fogjuk, míhelyt szerkesztőségünkhöz be- küldik.

— Heckenastnál következő hasznos könyvek jelentek meg: 1) Magyar gazdaszonyteendői a közéletben, házban és konyhában, kézi segédkönyv nők és hajadonok számára, írta Medve Imre. 332 l. n. 8-r. Ára 2 ft. — 2) Korunk igényei szerint gyakorlati mezőgazdasági, egyuttal célszerűs tanulási naptár al és számos fametszvényvel felvilágosítva, írta dr. Farkas Mihály. (A „Falusi könyvtár“ III füzeté.) 104 lap. Ára 60 kr. — Megjelent továbbá „Bibliai történet izraelita iskolák számára“ 224 lapnyi kötetben. Írta Löw Lipót főrabbi, magyarra áttette Löw Tobiás. Ára 60 kr.

— A magyar képzőművészeti társulat f. 1864-ik évről tagjai közt kiosztandó 3 albumlapra pályázatot nyit, minden lapra egyenként 250 frt. tüzetvén ki tiszteletdíjjal a következő feltételek mellett: 1. Sem a szakma, sem a tárgy ki nem jelettetvén, hanem a művész szabad választására hagyatván, lehet e mű történeti, vagy a népéletből merítve, lehet tájkép, állatcsoportozat sat. 2. Szabadon választván a művész tárgyát, annak kiviteli modora sem határozatik meg, ugyanazért lehet az kőrajz, kő- vagy fametszet, kő- vagy rézkarcz, s ha a művész maga kinyomatás alá el nem készíthetné művét, arra jeles szakértőt ajánlhat, kivel is ez iránt ő egyezkedik. 3. A kép nagysága körülbelül 12—17 mértékben tartandó. 4. A versenyzésre beküldendő mű mellett a kivitel neve és az arra ajánkozó művész neve is bejelentendő. A műszerző neve jel-

igés levélben lepecsételve nyujtassék be, az ajánlatok pedig nyitott levélben tétessenek, megtartatván egyébként a versenyzés szokott szabályai. 5. A 250 ft. tiszteletdíj, egészen csak a nyomtatásra elkészített műért adatik ki. 6. A pályamű beküldésének zárhatáridejéül f. é. augusztus 15-ke tüzetik ki, mely ideig azok a titkári hivatalban (Kórház-utca 3.) elfogadtatnak. Telepy Károly titkár.

— Terem az ujság, mint a suba-gallér: hova tovább szélesebb lesz nálunk a hirdetés-irodalom. Mult számunkban már tettünk említést a „Századunk“-ról, s ez alkalommal egy szaklapról kell tudósítanunk a kegyes olvasót: Lukácsi Sándor „Nép kertésze“ cz. kertészeti lapot indít meg.

— Grosescu nevű román író a „Fővárosi lapok“-ban azt akarja bizonyítani, hogy a magyar népbáldák az oláh balladákba vannak fordítva, s ezt két ballada hasonlóságából igyekszik kihozni; hanem hát az a kérdés, nem a román vette-e a magyarból? és aztán az a csekély hasonlóság meg nem bizonyít; hisz az orosz népmesék annyira hasonlítanak a magyar mesékhez, mint egyik madár a másikhoz, azért ki lenne az, a ki valamelyiket lopással merné vádolni? A nép alapjában mindenütt egyforma, nyilatkozása (költészete) tehát bizonyos tekintetben mindeniknek hasonló.

— A M. Akademia közelebbi ülésében azon különös eset fordult elő, hogy egy tag — Krajner Imre az akademiai tagságról levélben leköszönt. Krajnert 1832-ben választották meg, s jelenleg gr. Festetich P. jószág-igazgatója.

— Erkel „Dózsa György“ czimű operán dolgozik.

— Az „afrikainó.“ Párisból legujabban írják, hogy a híres zeneszerző csakugyan hagyott hátra kimerítő végrendeletet. Már föl is bontották, s jelenleg már bizonyos, hogy a sokat hurezolt „Afrikainó“ elvégre valóban színre kerül. Hogy hol, azt még nem tudni, az azonban minden kétségen fölül áll: hogy a végrendelet szövegében nem fordul elő e passus: megtiltom az „Afrikainó“ előadását: ellenkezőleg az van benne: az „Afrikainó“ ezentul „Vasco de Gama“ nevet viseljen. Az új mű ügyében családi tanács fog összeülni, mely 23 tagból álland, és mely Perrin dalmű-igazgatóval lép összeköttetésbe, hogy végre valahára megalapítsák az előadás idejét, főszerereket betöltését, a díszítők és festők megválasztását, több s hasonló előmunkálatokat. A legyőzendő nehézségek között a legnagyobb az, hogy két énekesnő követeli maga számára a főszereret, és mindegyik menyre-földre esküszik, hogy Meyerbeer az ő számára írta azt. A családi tanács azonban e bajon is fog segítni. Meglehet hogy egyik sem kapja meg.

N y i l t p o s t a .

T. Gyöngyösy Rudolf úrnak, Nagyvárad. A válasz ilyen alakban még a nyilt térben sem közölhető, és pedig magának a védelmezett ügynek érdekében.

Tartalom: Zilahy Károly koporsójánál. — Két nemzeti költő. II. — A klasszikai irodalom. — Hazai irodalom: Tollrajzok. Írta Rózságyi A. — Életiskola. — Külföldi irodalom. — Nemzeti színház. — Budai Népszínház. — Vegyes közlemények. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő **Riedl Szende.**

Pest 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál (3 korona-utca 18. sz.

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: Nagyhid-uteza, (redoute-épület), hová az előfizetési pénz, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kéziratú levelek fogadtatnak el.

Előfizetési ár: Egész évre 8 frt. — Félévre 4 frt. — Negyedévre 2 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam.

22. szám.

Pest, 1864. Junius 12.

Előfizetési felhívás

a „Kalauz“ jövő félévi folyamára.

Most, midőn az előfizetés ideje közeledik, a lapok szerkesztői a szerint, a mint nagyobb vagy csekélyebb öndicsérési tehetséggel és szóbőséggel birnak, a legkülömbözőbb változatokban majd a közönségnek irántok tanusított „páratlan“ részvétre, majd az eddig megjelent vagy csak ezután megjelenendő czikkekre stb. hivatkoznak, s a legváltozatosabb tartalom mellett még mellékleteket, jutalomképeket s pontosságot ígérnek: mi kötelességünknek tartjuk, őszintén bevallani — a mit t. olvasóink ugyis jól tudnak — hogy nincs magyar lap, melynek oly kevés előfizetője volna, mely oly rosszul díjazná munkatársait, s mely oly pontatlanul adatnék ki, mint a „Kalauz.“

S daczára mindennek azon meggyőződésben vagyunk, hogy a „Kalauz“ léte legfontosabb közügyünk érdekében nemcsak nem fölösleges, hanem igen is szükséges; és azon reményben vagyunk, hogy t. előfizetőink, jól tudván, hogy ezen lap nem nyomdai, sem kiadói üzlet tárgya, külömben háladatlan fáradozásainkat méltányolják s azért ezután sem hagynak el.

Nagyszerű ígéretek nem tettünk, s most sem teszünk; de valamint eddig iparkodtunk az egyszerű elfoglalt téren mindent megtenni, a mit lehetett — habár jól tudjuk, hogy nem tehattük mindazt, a mit kellett, — ugy ezután is főfeladatunk lesz, a hazai irodalom fejlődését ellenőrizve, időnkint oly eszméket pendíteni meg, melyeknek alapos megfontolása a közügyek érdekében nemcsak hasznosnak, de szükségesnek is fog mutatkozni.

Szegénységünk mellett is függetlenségünk, irányunk, czélunk ugyanaz marad, a mi eddig volt.

Többet inkább tenni akarván, mint ígérni, azon kérelemmel fordulunk eddigi t. előfizetőinkhez, hogy lapunkat ezután is gyámolítani, s annak barátokat és pártolókat szerezni sziveskedjenek.

Előfizetési díj:

Juliustól szeptember végeig . . . . . 2 frt.

„ december „ . . . . . 4 „

A „Kalauz“ szerkesztősége.

Néhány teljes számú példánnyal is rendelkezhetünk.

Az irodalom és a nép.

A legujabb időben Németországban kezdik tapasztalni, hogy a közmiveltség folytonos haladásával és terjedésével az irodalom épen nem tart lépést. A német irodalom a népből keletkezett ugyan, de nem tért vissza a néphez, nem szívárgott a nép lelkébe. A német irodalom nem virágozott fel a fejedelmi kegy melegítő sugárainál, sőt inkább csak a nép legjavából nőtt ki, de mit tud a paraszt, a kézműves, a katona pl. egy Lessingről, egy Schillerről, Goethéről s az irodalom többi hőseiről? S a tudósok közül is hányan vannak, a kik az irodalommal keveset gondolnak s legfeljebb csak a szakmájokhoz tartozó munkákat ismerik! Raumer beszéli, hogy egy papjelölt, ki az egyetemét volt elhagyandó, Lessing egy véleménye felől kérdeztetvén, válaszolta: „Lessing! azt nem ismerem, irt az is valamit?”

Az irodalom népszerűtlenségének okát egyrészt magában az irodalomban keresik, mely tartalomra és alakra nézve sokkal több ókori és bölcsészeti elemről van áthatva, mintsem a nép előtt érthető s inyenek megfelelő lehetne. Így pl. Goethe legtöbb drámája soha sem lehet népszerű. Hányan vannak, a kik hosszabb commentárok nélkül megértik „Faust“-ot, vagy „Iphigeniát“, stb. — hogy Lessing, Herder, Wieland munkáit, Klopstock ma már majdnem egészen feledésbe ment „Messias“-át és drámáit ne is említsük? Egy másik oka az iskolában fekszik, hol a latin és görög nyelv tulnyomó miveltetése a hazai irodalmat háttérbe szorítja. Az elemi tanodákban az ifjuság az ó-testamentum hőseivel ismerkedik meg, de saját nemzete hős tetteiről keveset hall. Az egyetemeken pedig a szaktudományok mellett a hazai irodalom szinte csak igen alárendelt szerepet játszik. A tanügy korszerű újjászervezésétől várják a németek a nép újjászületését s így ezen baj orvoslását is.

Ilyen és hasonló gondolatok saját hazai irodalmunk jelen viszonyait juttatják eszünkbe. Nekünk is elég okunk van, hasonló panaszokra fakadni. Nálunk is a munka belbecse megfordított arányban van keletjével. Mennél tartalmasabb a könyv, annál kevesebb olvasója, s még kevesebb vevője akad. Mint értesültünk, Teleki „Hunyadiak kora“ nagyszerű művének első kötete 1100 példányban kelt el, a második kötet már csak mintegy 800, a harmadik csak 500 vevőre talált, s a negyedik kötetet már csak egyesek vették meg. Szalay „Államférfiak és szónokok könyve“ csak két évtized lefolyta után részesült 2-ik kiadásban, és hány más becses könyv van, a mely még ilyen szerencsére sem tarthat számot? És ha szépirodalmunkra tekintünk, hányan olvassák ma pl. Vörösmarty „Zalán futását“ és drámáit, — hányan és kik Kölcséyt, a Kisfaludyakat s a többieket, kiknek munkái tartalomra nézve nem avultak el s mégis ezelőtt bizonyosan sokkal nagyobb keletnek örvendtek, mint most! S a felsőbb körökben még megjárja; ott irodalmi nagyjaink legalább névről ismeretesek, de a szoros értelemben vett népnél! A franciaia paraszt tudja Béranger dalait, az olasz hajós tudja Tassóját, a régi görög megtanulta Homert stb. de mi nem mondhatjuk, hogy a magyar jobban ismeri Petőfit, mint pl. a német nép Uhlandot, vagy Rückertet, vagy Arndtot. Valóban Petőfi munkáinak eddigi keletje és elterjedése nem igen kedvező arányban áll a magyar nép jelenlegi számával; — Petőfinak Zilahy által irt élet-

rajza csak néhány száz előfizetőre talált. Hát többi költőink! Azon magyar családok számát, melyeknél pl. a Heckenast által kiadott „A magyar nemzet classicus íróit“ megtalálhó, bizonyosan túlhaladják azoknak ezrei, kik előtt ugyanezen íróknak még nevei sem ismeretesek.

Irodalmi miveltségünknek még nincsen elég széles alapja, mert csak a felső körökre támaszkodhatik, nem pedig a népre. De míg ez utóbbi nem válik lehetővé, addig irodalmunk, nemzetiségünk jövője nincs biztosítva; addig nemzeti közizlés nem fejlődik ki, a legnemesebb szellemi termékek hitvány iratok özöne fogja kiszorítani, a közmiveltség el-elmarad, s az irodalom satnyulni, vagyis inkább csak tengeni mint élni fog.

Van ugyan elég folyóiratunk, elég — haszontalan és hasznos — lapunk, de tartalmá ez utóbbiaknak is szakadozott s darabos, mely — ha alapos s összefüggő ismeretrendszerekre nem támaszkodik, hiú tudakosságot idéz elő. A kanalonkinti adagokban nyujtott ismeretek, mint azokat a lapok után kapjuk, soha sem pótolhatják a rendszeres s átdolgozott gondolatömegeket, melyek csak könyvekben találhatók. A lapirodalom csak „röpülő“ irodalom, melynek élete a nap viszonyaitól feltételeztetik.

S ki segíthet nálunk is ezen, oly súlyos bajon? — Mindenek előtt az iskola. Irodalmi nagyjaink neveinek már az elemi iskolában kellene viszhangozniok, már az iskolás gyereket is, legalább irodalmunk előcsarnokaiba be kellene vezetni, hogy azután annak belséjébe vagy önmaga vagy más karján bejuthasson; s így az elemi iskolától kezdve egészen az egyetemig mindenütt a magyar szellem régi és újabb remekeivel találkozzék. Legyen a hazai nyelvnek és irodalomnak annyi órája a középtanodában, mint a latinak; legyen a magyar irodalom az egyetemen is kötelezett tantárgy, s akkor majd remélhetjük, hogy idővel elérjük azt, a mire nekünk sokkal nagyobb szükségünk van, mint bármely más nemzetnek: irodalmunk terjedni és hatni fog a népre, s a nép visszahatni az irodalomra. S akkor, de csak akkor lesz valódi nemzeti irodalmunk, s ezáltal valódi nemzeti miveltségünk is.

R. Sz.

A vigjáték eredete s történetéről.

III. A keresztyéneknél általában.

A keresztyén népek vigjátéka kezdetben épen oly alaktalan szörnyeteg volt, mint eleinte a görögöké és rómaiaké; s ha nem is vette közvetlen eredetét a vallásból, mint ezeknél: mégis, kivált keletkezésének korában, avval szoros összefüggésben állt. Apollinaris, laodiceai püspök a negyedik században iskolai használatra keresztyén utánzásokat irt a legjobb görög classicusok műveire; melyekhez anyagot az ó-testamentomból vett, s ezekből tragédiákat és vigjátékokat készített Euripides és Menander modorában. Nazianzi Gergely pedig a keresztyén vallás alapítójának szenvedéseit foglalta egy szomorujátékba görög mérték szerint, mely, a darab prologjából itélve, elő is adatott. Így a régi vigjátéka minden újabb népek drámájára nagy befolyást gyakorolt. Egy időben ezek azonban, magukból a keresztyén vallásos szokásokból, vagy ezek alkalmából mindenféle bohócjátékok kezdtek kifejlődni; melyek, ámbár nem állítottak elő bizonyos cselekvényt, sem beszélgetéseket

nem tartalmaztak, annyiban mégis a vígjáték fogalma alá tartozóknak tekintendők, mert a bennök fellépő személyek másokat jelképeztek, s különféle kép álarozva jelentek meg s iparkodtak nevetést gerjeszteni. Ezek az úgy nevezett bohócünnepek voltak, melyek Konstantinápolyban, úgy látszik, a 990. év körül vették kezdetüket. Ezekkel egy időben támadt egy más neme is a drámai mulatságnak, a mysteriumok, melyek, bár nagyrészt szomorú tartalmuak, egyrészt mégis a vígjátékhoz sorolhatók.

IV. Az olaszoknál.

Az olaszoknál, ha nem is legrégeb, de első neme a színjátéknak a mysteriumok voltak, melyek ez országban Figure, Vangeli, Misteri, Istorie, Comedie spirituali néven neveztettek. Ezen mysteriumok alkalmasint Olaszországban keletkeztek, és már nem pusztá néma jelenetekből állottak. Az olaszoknak e nemben temérdek darabjaik voltak, melyekből némelyek még a múlt század elején is elődattak.

Második nemét az olaszok drámai mulatságaiknak a rögtönzött vígjátékok képezték, Comedie dell' arte vagy: a suggeto, melyeknek szinte voltak állandó alakjaik, melyek Olaszország különféle szójárásaiban beszéltek, s Zanni, harlequin, scapin, dottore, pantalon neveket viseltek. Igen valószínű, hogy e neme a vígjátéknak, mely még jelen századunk elején is nagy tetszésben részesült Olaszország színpadjain, keletkezésére nézve szoros összefüggésben áll a rómaiak némajátékaival. Tulajdonképeni történelmét azonban nem lehet adni; mert daczára annak, hogy például a harlequin jellemében különféle változások mentek végbe, s a darab állandó jellemei időről időre szaporodtak, mégis oly színjátéknak, melynek sorsa a játéktól s egyes szereplők ötleteitől függ, nem lehet haladását és forduló pontjait meghatározni. Annyit azonban tudunk, hogy midőn a tudomány feléledésével együtt a régiek vígjátéka is új életre ébredt, és ily rendszeres alakkal bíró vígjátékok nagy számmal irattak, említett második neme a vígjátéknak ezekben legalább arra nézve vetélytársra akadt, hogy a színészek mindkét nemből adtak elő darabokat.

E nemében a vígjátéknak kitűntek Ruzzante, és később a tizenhetedik század elején Flaminio Scala, ki már némi rendet kezdett hozni darabjaiba, s ezeket némileg egy-egy egészszé tette.

De a tizenhetedik század közepén e rögtönzött vígjátékok a legnagyobb mértékben el kezdtek fajulni; a minek okát az olaszok a divatba jött spanyol tragi-komédiákban keresik, melyek V. Károly uralkodása alatt hozattak Olaszországba, s aztán nagy számmal irattak olaszul is. Pietro Cotta, a tizenhetedik század végén, és utánna Riccoboni iparkodtak az olasz színpadot a drámai művészet ezen korösszülötteitől megtisztítani, de hiába. Illy állapotban maradtak a dolgok Goldoni megjelenéséig, kinek, ha darabjai nem mesterművek is, az az érdeme, hogy első hozott a színpadra szabályszerű vígjátékokat.

A dráma harmadik neme az olaszoknál, a tulajdonképeni vagy jellemvígjáték — comedia erudita — volt; melynek első eszméjét alkalmasint a régiek megmaradt darabjaikból vették. Legalább Olaszországban az első, terv szerint berendezett és szabályszerű vígjátékok latin nyelven irattak. A többi közt Petrarca is irt fiatal korában e nyelven egy vígjá-

tékot; de kétségen kívül áll, hogy ezek inkább olvasás-, mint előadásra irattak, vagy ha elő is adattak, csak igen kis számú közönség által voltak élvezhetők. A hazai nyelven e nemben irt első darabok azonban még nem irattak a rendes alakban, dalok és elbeszélésekből álltak, különféle prologokkal, személyeik igen külömbözők, istenek, királyok, bohócok voltak; és frottola, farsa, tragicomedia neveket viseltek.

Hol és mikor adattak elő Olaszországban először vígjátékok, nem találjuk sehol feljegyezve. — Riccoboni ¹⁾ több mint hatodfélszáz vígjátékot és kilenczven irtó említ, kik közül legnevezetesebbek: Ariosto, Machiavelli, Luigi Grotto, Pietro Aretino, Buonarotti és mások. Ezek vígjátékainak nagy része prózában van írva, és főhiányuk a valószínűtlenség és élethűtlenség. Majd mind szorosan a régiek vígjátékai szerint készültek; s jellemeik inkább elvont fogalmak, mint az élet után alkotvák, a párbeszédben hiányzik a jellemzetesség s meséjük nagyrészt igen regényes és bonyolodott.

A tizenhetedik század végén a tizennyolcadiknak elejéig a vígjátékok nagyon gyérülni kezdtek; az olaszokat oly operadüh szállta meg, hogy az operákon s a mindinkább elfajuló Comedia dell' arte-kon kívül mást látni sem akartak. A kedvező változást Amenta Miklós és még inkább Goldoni idézték elő; ez utóbbi a kedvenc régi tragikomédiákat tisztítani kezdte, kihagyta belőlök a harlequin, és valódi jellemvígjátékokat irt. Utánna említésre méltók Pietro Chiari, Carlo Gozzi, s az újabbak közt Albergati Capacelli.

E nemével a vígjátéknak majd mindig össze voltak kötve az intermezók, melyekből a tulajdonképeni vígjáték fejlődött. Már a legrégeb olasz darabok felvonásai közé Coro névvel dalok vagy madrigalok szúrattak, melyek később beszélgetésekké váltak, s végre cselekvényt nyertek.

Az olasz vígjátékhoz legtágabb értelemben még különféle bohócjátékok tartoznak, melyek azonban nyilvános színpadon sohasem adattak elő, mint Zingarescha, Giudiate, Burathini (bábjátékok) sat.

V. A spanyoloknál.

A spanyolok vígjátékát nem jellemezhetjük teljes biztossággal. Némelyek a spanyol vígjátékot, valamint általában véve a drámát, a rómaiak Atellanái-tól származtatják.

Nem bizonyos, vajjon birtak-e a spanyolok már oly korán, mint más európai népek tulajdonképeni keresztény vígjátékot; azonban nálok mégis erre kell először figyelmünket fordítanunk. E neme a vígjátéknak két részre oszlik; melyeknek elsejét az 1765-ben királyi rendelet által betiltott Autos sacramentales képezték, melyek ugyan általánosán a mysteriumok közé számíttatnak, de inkább sorolhatók az ugynevezett moralitások közé, mert nagyobb-részt allegorikus személyekből állanak s csak annyiban tartoznak amazok fogalma alá, mert teli vannak vallásos czélzásokkal. Eredetök igen régeinek tartatik, és az ismeretes Lopez de Vega († 1635.) Montalban szerint száz ilyennek lett volna szerzője; de leghiresebb költő e nemben Don Pedro Calderon de la Barca († 1687), kinek kilenczvennégy darobot tulajdonítanak, melyek más népek mysteriumai és moralitásaihoz képest valódi remekművek; ámbár jellegökre nézve

¹⁾ Histoire du Théâtre italien I. k. 131 s k. 1.

azoktól nem különböznek. E darabok általában a szent és aljas, angyalok és ördögök rettentő vegyítéséből állanak, és gyakran találunk bennök fákat, növényeket, sőt pilulákat, klistélyt, érvágást s több efélet személyesítve, cselekvőleg lépni fel; és gyakran bírnak prologokkal (loas), melyek a személyek szerint, kik által elmondattak, „a bolond“, „a paraszt“ stb. prologjának neveztetnek.

A tulajdonképeni keresztény vigjáték második nemét teszik a Comedias de Santos, melyek az Antosoktól abban különböznek, hogy bennök a szentek élete és tettei rendes felvonásokba osztva, állítatnak elő. Számuk több százra megy, a legrégebb darab lehet az 1566. körül élt Juan Junoneda „Mária“-ja. Az ördög és angyal, s általában véve mindenféle morális lények ezekben is előfordulnak, s gyakran megesik, hogy egy Nino Jesus (Jézusgyermek) és egy Gracioso (bohóc) ugyanazon darabban lépnek fel.

A szoros értelemben vett vigjáték Spanyolországban úgy, mint több más népnél, általában a színművekből fejlődött, melyek tulajdonképen sem vigjátékok, sem drámák nem voltak. Nasarre szerint 1328-ban IV. Alonzo, arragoniai király, koronázási ünnepélyén különféle énekek és beszélgetések adattak elő, és utóbb I. János, Márton és Ferdinand a G a y a C i e n c i á n a k (költő-egylet) azon szabadalmat adták, hogy csak az általok készített, vagy helyeselt Ditados, Trobas és Dialogos-okat szabad előadni. Ezekben is szerepelnek allegorikus személyek, mint például az Igazságosság, Béke, Igazság, Könyörületesség, és Cervantes²⁾ szerint ilyenmű darabok voltak divatban még a tizenhatodik század közepén is, a melyekről így ír: „e darabok beszélgetések voltak, hasonlók a pásztorjátékokhoz, két vagy három pásztor és egy pásztorleány közt; és hogy hosszabbak legyenek, episodokkal toldattak meg, melyekben néha egy mórnó, majd ismét egy kerítő, vagy bohóc vagy bamba szerepelt.“

Azonban már a tizenhatodik század elején birtak a spanyolok darabokat, melyek sokkal közelebb állnak a valódi vigjátékokhoz, de ezek inkább nyomtatás, mint előadás által terjesztettek; s ezekben már van cselekvény, terv és bonyodalom. E korszak első íróinak egyike volt Naharro, kinek darabjai először Sevilleben (1520.) jelentek meg nyomtatásban, s ki a felvonást először nevezé „joruada“-nak. Utánna következett, vagy legalább Cervantest megelőzte Juan de la Cueva, kitől 1588-ban nyomattak darabok, melyekben a nyelv szép, több a cselekvény és a bonyodalom és a helyzetek jobban kifejtve s kidolgozva, mint Naharro darabjaiban; és e szerint Cueva a spanyol vigjáték egyik lényeges tökéletesítőjének tekintethető; bár nem találunk nála classicus szabályosságot, és ő volt az első, ki királyokat és királynőket köznéppel vegyítve szerepeltetett. Egyik munkájában említ régebbi írókat, kiknek másutt sehol sem akadunk nyomaira, mint Quevasa, Gutiere de Catina, Cazar, Fuentes, Ortiz, Megia, Malara, kik darabjaikban teljesen ragaszkodtak a régi szabályaihoz; de a nép végre megunt az egyszerűséget, és — ugymond Cueva — már előtte sem tekintettek a régi törvényszabóknak, s ő szorítá a vigjátékot öt jonnádáról négyre. — Megemlítendő még Virues Kristof, kinek darabjai először neveztettek tragicomédiáknak s va-

lóban, különösen pedig „Infeliz Marcela“-ja, azok is. Ő osztotta fel a spanyol drámát a később szokásos három felvonásra, és tagadhatlanul nagy befolyással volt az egész spanyol színpadra, s Lope de Vega azt mondja róla, hogy ő emelte ki a vigjátékot gyermekkorából. A vigjátékirodalom mivelői voltak még: Terrega, Fernandez de Leon, Lope Felix de Vega, kinek bámulatraméltó termékenysége ismeretes, de tévednek, kik a spanyol vigjáték minden kicsapongó szabálytalanságait neki rójják fel hibául. Ez már a régebbi darabokból is kilátszik, s bár némely vigjátékai valóban minden kritika alattiak, mégsem tagadható meg tőle az, a mi a költőt költővé teszi, a találékonyság és előadási képesség. Ő hozott a spanyol drámába fellengző és mesterkélt irányt, és a szabálytalanságokat csakugyan tulozta is példája, valamint az aratott tetszés által. Némelyek szerint 400 Antoson kívül még 1800 más darabot irt volna, de e szám valószínűtlen, és czimét csak 480 darabjának bírjuk. — Továbbá: Don Juan Perez de Montalban, Cabana, Rosas, Pedro Calderon de la Barca, ki a már fentebb említett antosokon kívül még 120 darabnál többet irt. Calderonnak, mint spanyol drámairónak, saajátságai a bonyolításban és azon tehetségben állnak, melynél fogva képes volt nézői figyelmét a darab végéig pillanatról pillanatra mind nagyobb feszültségben tartani. Ebben s különösen a kidolgozás teljessége és gondosságában sokkal felülmúlja Lopet. Jellemeit illetőleg, bármily romantikusoknak látszanak is ezek, mégis hiven visszatükrözik korának erkölceseit. Dialogja egyenetlen, telve keresett szójátékok és élczelésekkel; s azon törekvésénél fogva, a nézőt mindig bizonytalanságban tartani, s foglalkodtatni, a főcselekvény gyakran zavarttá válik. Ezek és még számosan mások képviselték Spanyolországban a vigjátékot.

Toldy István.

Egészben tanítsuk-e gymnasiumainkban a philosophiát, vagy csak részben?

A legfontosabb tárgyak egyikének megoldásával foglalkozik e becses lap, minek helyes és alapos megvitatása annál szükségesbnek látszik, mennél szembe-tűnőbb e tudományak az emberiség ugy szellemi, mint anyagi állapotára vonatkozó hatályos befolyása; és mennél megeztáfolhatlanabb azon alap igazság, mely szerint valódi műveltség nélkül nemzeti jollétünk, boldogabb jövőnk, szóval szellemi nagyságunk nem is képzelhető. Mindezeket szemünk előtt tartva bizton kimondom: nem találattik hazánk lelkes tanárai között csak egyetlen is, ki az ügy iránt érdektelenség- vagy hideg közönyösséggel viseltetnék; sőt epedve vártuk a kedvező alkalmat, melyben mi is igénytelen nézeteinket nyilvánítani ohajtjuk. Legujabban a „Kallauz“ hasábjain tiszt. Rummel Arnulf tanár ur érdekes cikkével találkoztam mint olyannal, melyhez én is némi kivétellel járulni akarok, s véleményét osztom. A fenemlített tanár ur, féltlenül kimondja a bölcsészetnek egész kiterjedésében előadását, hogy e jó akarattal párosult lelkesedés és buzgalom a tanár ur részéről méltánylást érdemel, tagadhatlan, de vizsgáljuk csak az akadályokat, melyek elénkbe gördülnek, leginkább a bölcsészet történetében, tekintve ennek újabb időszaki mozzanatait Kanttól kezdve a jelen időkig; őszintén megvallom, az ezen rendsze-

²⁾ A comediiához irt prologban.

rekben előforduló eszmesorok, nem mondom egy 19 vagy 20 éves ifju felfogó tehetségét, de sőt értebb egyénét is néha felülmulják; pl. Fichte, Schelling vagy Hegel elvont eszméit, mesterkéltn gondolatmenetét csak azon esetben foghatja fel az ifju, ha képes leendő az eszmék és gondolatok azon regiojába emelkedni, hol a szerző magas szelleme szárnyalt, különben az egész rendszer homályos és pusztá képzetként tűnik föl előtte; ilyesmivel pedig a fiatal szellemet miért terhelnök? Szerintem tehát a bölcselet története az újabb philosophiáig tárgyalatnék, ez elégséges lenne egy nyolczad osztályu ifjunak, mivel azon rendszerek, melyeg Kantig előfordulnak míg egyrészt megerősítik az ifju abbéli véleményét, miszerint a bölcselet története az emberi észszel párhuzamos lépést tart; de másrészt figyelmeztetnek az ezen rendszerekben előmutatott félszeg nézetek arra is, hogyha az emberi ész tulcsapong, nem tartván meg a kellő korlátokat, naturalismus, pantheismus stb. egyoldalúságába eshetünk. Szerény véleményem szerint tehát felveendő a bölcselet történelme a nyolczadik osztályban, de csak az újabb philosophiáig.

Ide csatolom még a többi osztályokra vonatkozó tervet is. A gym. 7-ik osztályában szerintem a módszertan és metaphysika lenne tárgyalandó, e két tan mint szerkesztő és alapító benső összeköttetésben vannak egymással, tudván azt, hogy tudás nem képzelhető tudományos gondolkodás nélkül, a metaphysika pedig mint tudást alapító, hogy czélszerűen kezelhetősek: arra több időt kell szentelnünk mint jelenleg, hol egy évi folyamában a metaphysika és erkölestan befejezésére szorittatunk. Az erkölestant czélszerűnek tartanám a bölcselet történetével egybekapcsolni és pedig akképen: hogy midőn az egyes rendszereknél előforduló erkölestani nézetek tárgyalatnának; ugyanakkor az illető tanár hivatkozzék a józan ethika elveire, röviden mutassa ki az elsőnek helytelenségét a másodikból.

A 6-ik osztályra vonatkozólag egyedüli észrevételem az: hogy előbb a pszichikai gondolkodáshoz szoktassuk az ifjakat s csak ezután a tartalom szerintihez, tapasztalásból tudjuk hogy könnyebb a logikában a fogalmak, ítéletek és következtetésekről szólni az ifjaknak, ha már ők az ész és értelemről, ezeknek működéseikről alapos ismerettel bírnak. Mindezekből kitűnik, miszerint szerény nézeteim leginkább a tárgy felosztására irányozvák, meg vagyok győződve azonban, hogy e fontos tárgy érdekében minél előbb találkozunk szakavatottabbak véleményeivel.

Argalács Márkus
prém. tanár.

Magyar tudomány a külföldi irodalomban.

Mennél hangosabban követeltük ismételve, hogy a magyar tudomány iparkodjék a külföld tudományos mozgalmával szövetkezni, mennél szükségesebbnek hirdetjük, hogy ne csak „a vármegyeház ablakairól nézzük a világot“ és falunk tornyáról a tudományt, hanem törekedjünk, hogy magyar nevek is tündököljenek a világmiveltés évkönyveiben: annál jobban esik, ha néha-néha alkalmunk van, külföldi tudományos munkákban oly nevekkal is találkozni, melyeket örömmel vallunk mieinknek. Nagy meglepedésünkre szolgál, hogy pl. a külföldi nyelvtudomány nem ignoralja többé a magyar nyelvbuvárok nyomozásainak

legújabb eredményeit; a történetírás pl. Szalay dolgozatait stb.; örömezt közzöltük nem régen az angol „The Reader“ a magyar természetvizsgálók gyűlésére vonatkozó nyilatkozatait; — s így kedves meglepetést okozott bennünk azon legújabb tapasztalásunk is, hogy a francia „öslénytan“ nemcsak nem mellőzi, hanem fel is használja egy ifju magyar tudós ezen irányban tett tanulmányait, ki rövid idő alatt nemcsak hazánkban, hanem a külföld tudományos köreinek figyelmét is magára vonta.

A „D'Archiac“ (a francia tud. intézet tagja) által kiadott, s „Cours de Paléontologie stratigraphique“ czimü nagyszerü munka f. évi II. részének 561. lapján a következőket olvassuk:

Foglalatja azon vizsgálatoknak, melyeket Schwarz Gy. a görögök- és rómaiaknak a föld történetére vonatkozó ismeretei körül tett.

A „Histoire de la Paléontologie“ első fejezetében arra szorítkoztunk, hogy a régi költők, bölcseletek, történetírók, természettudósok és földrajzírók némely nézeteit a földgömb és a szerves ásatag testek (corps fossiles) eredetéről röviden visszaadjuk; egyrésztől nem akartuk ismételni azt, a mit különböző írók, geologusok és nyelvészek e tárgyról nagyobb-kisebb mérvben, de nem elég kimerítőleg írtak, másrésztől meg az idő nem engedte, hogy oly specialis, mély munkával foglalkozzunk, mely okvetlenül megkívánja az eredeti források tanulmányozását. De mivel már régóta ismertük azon szép dolgozatokat, melyeket Schwarz Gy. ezen irányban tett s melyeknek egy része görög és magyar nyelven közöltetett¹⁾ kértük a fiatal tudóst, hogy ezen hézagot minél inkább pótolja az által, hogy a régi írók műveiből közölje mindazt, a mit érdekest talált a világ, a föld eredetére, az ásatagállatok- és azon különböző tárgyakra nézve, melyek holygónk természettani történetére vonatkoznak.

Schwarz Gy., hogy megfelelően kívánatunknak, az 1863. év végén, számos jegyzetet küldött nekünk, melyeket szorgalmasan felhasználni ügyekezünk. Okszerűen megtartottuk az időrendet, melyet ő tanulmányaiban már előbb követett, azaz tárgyaltuk egymásután: 1) a földtant a N. Sándor előtti görög

¹⁾ A Görögök geológiája jobb napjaikban, „Geologie des Grecs pendant les périodes de leur plus grand éelat.“ 4°. Pest, 1861. — Edition corrigée. A Görög ódonóság viszonya a földtan kérdéseire. „L'antiquité grecque dans ses rapports avec la géologie.“ 4°. Pest, 1863. — Földtani kisérletek a hellenségnél Nagy Sándor koráig, „Sur les essais géologiques de l'antiquité grecque jusqu'à l'époque d'Alexandre le Grand.“ vol. 1. Pest, 1863. — A szerző angol nyelven egy általános jelentést tett közzé ezen vizsgálatról, ily cím alatt: On the failure of geological attempts in Greece prior to the epoch of Alexandre. 1-ső rész. 4°. London, 1862. Schwarz M. Gyulának még egy munkát köszönünk Lampsacus Stratonról, 1-ső rész Pest 1861; — 2-ik javított kiadás, 1863. — 1861-ben a bordeaux-i tudományos gyülekezetnek egy emlékiratot nyújtott be ily cím alatt: La géologie antique et les fragments du Clazoméniens, melyben a szerző Anaxagoras nézeteit a föld történetéből közli. — A vizsgálatok, melyek ez irányban már tétettek, mint pl. la Minéralogie homérique Millintől, la Minéralogie des anciens, de Delaunay-tól, la Géologie des Grecs et des Romains, Lassaulx-tól vagy Contribution à la philosophie de l'histoire (Geologie der Griechen und Römer. A bajor kir. tud. Akademia évkönyveiben, 1851) stb. semmikép sem felelték meg e tudomány történelmi része szükségleteinek.

iróknál; 2) ezen korszak alatt és után; 3) a rómaiaknál. A magyar tudós maga akarta átnézni a javítási iveket, hogy megvizsgálhassa a számos idézeteket, melyeknek tökéletességéről csak ő gondoskodhatott, zemei előtt lévén a munkák szövege.

Ezen nyomozások, mint valaki első pillanatra gondolhatná, nem haszontalanok vagy tisztán tudományos és történelmi kíváncsiságból eredtek; abban, ki azokat közelebbről megvizsgálja, nagy bölesészeti érdeket költenek fel, a fejlődés összehasonlítására vagy az emberi szellem menetére nézve, a leghiresebb nemzeteknél különböző időkben. Hogy a most érintett gondolatot tovább folytassuk, azt mondjuk, hogy ezen vizsgálatok megfogják nekünk mutatni, miszerint ezen régi népeknél némely értelmi tehetségek legfőbb fokukat érték el, mások még nem voltak kifejtve nem nyilatkoznán egyébben, mint határozatlan nézetekben általános igazságokról, melyek elégtelen vizsgálatokon alapultak, vagy többé-kevésbé lehetetlen ábrándozásokban, melyeket a renaissance kora azóta megújulni látott.

Ezután következik Schwarz nyomozásainak kivonata, mely a 600. lapon a kötetet befejezi.

Hazai irodalom.

Az ifju Werther keservei Goethe után fordította Bajza Jenő. Kiadja Heckenast G. Ára 1 ft.

Goethe most van legelőször magához méltólag, azaz nagyobb szerű és jó fordításban mutatva be közönségünknek, mert „Faust“ áttétele bizony nem érdemi a műfordítás nevet.

Werther rendkívül híres és sajtós regény. Maga idejében Németországban mondhatni forradalmat idézett elő; számtalan utánzója és tömörked imádója volt. És ezt sok részben még is érdemi; mert, hogy gyönyörű és nálunk annyira óhajtott idealismusa betegessé válnék, bebizonyítani aligha lehetne. Legfőleg azzal lehet méltán vádolni, hogy az öngyilkosságot olyan melegen s olyan belső kényszerűséggel hozza ki, miszerint az jogosnak, sőt szükségesnek látszik, a mi aztán a nagy tömegre nézve hatásnak csakugyan nem valami hasznos. De hiszen Werther tragicuma éppen abban van, hogy oly reménytelen helyzet daczára, mint minő az övé volt, nem igyekszik fokozatosan és égő tollal rajzolt szerelmének elejét venni, s szívet akkor szakasztani el, a mikor még csak fáj a válástól, de meg nem reped. Hanem Goethe e hőse azt tartja, a mit Racine egyik tragicuma :

Mivel eddig legyőzni nem tudám,
Vakon futok a szenvedély után.

És ebben áll tragicuma; ezért öngyilkossága büntetés, és azoknak felfogása, a kik az öngyilkosság dicsőítését látják benne — eszerint félszeg.

Az az olvatag idealismus pedig, melyet azok, kik Goethe iránt ellenszenvvel viseltettek, s többek közt nálunk a lángelméjű Petőfi — annyszor szemére hánytak Werthernek — a legnagyobb német költőnek éppen kiváló objectivitására mutat. Mert hiszen Werther egészen, testestül-lelkestül német, s nem volna helyes az alához okvetlen tartozó érzélgést Goethe érzélgésének venni. Az egész alakot ugyan, mint tudva van éppen úgy magából vonta el és teremtette, mint Lord Byron „A tengeri rablót“ magáról, de azért a W-nek tulajdonított gyöngeségéért Goethét vonni számadás alá, éppen olyanformán jönne ki, mintha

„A tengeri rabló“ büneiért Byront citálnák törvény-szék elébe.

Kell-e kedvesebb nőalak, s van-e a világ irodalomban, mint Lotti? ki még rokonszenvesebb Grätchen-nél és egyénitettebb Shakespeare sok nőjénél. Ez erdei lakban lévő, egyszerű leányka mélyen érzeteli velünk fensőbbiségét Paris minden divathölgye fölött. Az az igénytelen jelentékenység, az a derült mélykedélyűség, az az édes fájdalom, az az itélettel párosult kellem—Lottit örökre feledhetlenné teszi. Aztán az okos Albert alakja, kinek azt mondja Werther: „Schämt euch ihr Nüchternen!“ — milyen híven, milyen torzítás és ellenszenv nélkül van előnkbe állítva!

Az élet, a kör s a különböző kedélyállapot, oly pompás színezéssel és felséges eszme- és érzésgazdag nyelven van festve, mint valami tökélyes lyrai költeményben.

Az is örökre mintakép lehet, hogyan tudott a nagy Goethe egy érzést cselekvénnyel domborítani ki. Mert ki tagadhatná meg a fokozatosságot? A belésczótt epizódok, melyek egyelőre csak szépeknek, de nem éppen szükségesnek látszanak — a vége felé bámulatosan befolytak a hős sorsára, és előmozdítják életunalmát meghasonlását, — halálát.

Vannak benne oly megható mozzanatok (például az első szakaszban, a hol Lotti holdvilágnál anyjáról beszél), hogy a fásult szív is olvadni kezd reá, — s a megkeményedett kebel elfájul, s a ki soha semmi könyv fölött nem sirt is — könyvet érez szemébe tolni.

A nyelv közvetlen mint valami lyrai versben, erős és tárgyilagos mint egy drámában, és correct, mint minden, a mit valaha János-Farkas írt.

Ime uraim, magyar novellairók! a kik élmények, alakok, cselekvény és különösen eszménység, azaz költészet nélkül handabandázások össze-vissza elbeszélő műveiteket, ide nézzetek! és tanuljátok meg, mi az, a mi a lélekre maradandólag hat, s a mi örök szép!

A múról magáról, mely másutt már milliionnyi szerelmes leány és érzékeny fiatal ember katekizmus, azért tartottuk szükségesnek szólani, mert fájdalom a magyar irodalomban erről is alig volt vagy egyszer említés téve, s így gyöngé hangunk sem árt addig, míg erősebb és igazabb szó szükségtelenné nem teszi, a mire lankatag és fásult irodalmunkban egyelőre, fájdalom, kevés kilátás lehet.

A fordítást csak érző szív és magas elme eszközölhette ily tökélyesen, s a lángelkű Bajza Jenő sirlalmára újabb emlékszóbot emel: az irodalomtörténet bizonyára hálásan fogja beigtatni a korán elhunyt éles itéletű és kitűnő képzeletű ifju költő eredeti művei mellé — érdemkönyvébe e jeles fordítást is.

Mi pedig ez élvezetszegény világban, midőn oly bajos mély érzésre vagy magas gondolatra akadni, egyszerűen csak figyelmeztetjük a közönség azon részét e műre, mely már megunta Jókai itélettől nem fékezett ragyogó phantasiáját, vagy Jósika üres szószaporítását, mert többi jelenleg divatos regényírónk aligha szót is érdemel.

Curatius.

Külföldi irodalom.

Flora Europaea Algarum a quae dulcis et submarinae auctore Ludovico Rabenhorst Ph. D., Ord. Albrecht. equ., acad. et societ. pl. sod. Sectio I. Algas

diatomaceas complectens. Cum generum omnium xylographice impressis. Lipsiae Apud Eduardum Kummerum 1864. 359 lap. Ara 2 tallér. Az egész mű körülbelül 3½ tallérba kerülend.

Alig mult néhány éve, hogy Schimper az addig ösmeretes europai mohokat összegyűjté és azokat néhány tábla kíséretében kiadta, — és már újra kapunk egy munkát, mely az Európában előjövő összes moszatok leírását és az egyes nemek rajzát adja. Rabenhorst neve vagy 20 év óta szoros összeköttetésben van a kryptogamiai növények tanulmányozásával és így nagy örömmel üdvözölhetjük a híres szerző ezen újabb munkáját. A fametszvények igen szépek, és az eredeti rajzokkal, mikkel összehasonlítani alkalmas volt, meglepőleg egybevágók. A mi a magyar-honi moszatokat illeti, Grunov ¹⁾ adatait használta. Különösen a hazai gymnasiumoknak ajánljuk a munka megszerzését.

Kanitz Á.

A híres Steinthal, a nyelvészet rendkívüli tanára a berlini egyetemen, dr. Lazarussal, (a lélektan tanára a berni egyetemen,) folyóiratot ad ki a „néplélektan és nyelvészet érdekében“ (Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft). Ezen folyóirat célja: a népszellem ismeretét terjeszteni, a mint ezt az eddigi lélektan az egyéni szellemmel tette. Szerinte az emberiség, az egyes népek történetét nemcsak mint pusztá tényt kell ismerni, hanem legbelsőbb alapjai szerint is fölfogni. — A nyelv azon tünemény a népszellem életében, melyről a legtökéletesebb tényekkel birunk s mely fényt derít a népszellem más részeire is. A nyelvészetnek, mely különbözik a philológiától és a tisztán tapasztalati linguisticától, főképen azon lélektani törvényeket kell kikutatnia, melyek szerint a nyelv eszméje az emberben valósul. A folyóirat tehát sajtósági nyelv-képzések feltüntetéséből, a különböző nyelvtörzsek, egyes nyelvek vagy bizonyos alakoknak, mint pl. az igealakoknak, jellemzéséből indulván ki, ez által általános lélektani törvényeket akar felállítani, melyeket a különböző nyelvekben rejlő tények segítségével nyer. — Mi reánk nézve különösen érdekes egy cikk Arendt-től „A magyar költészet egyik fővonása.“ Ugyancsak Steinthal-tól jelent meg egy előadás „a nyelvészet, történet és lélektan kölcsönös viszonyaikban.“ —

A görög nyelvészet terén megjelent: De pronuntiatione graecae linguae. Scripsit A. comes a Lunzi.

Curtius Ernőnek beszédei jelentek meg. Közöttök különösen nevezetesek azok, melyeket „a görög cultura menetéről;“ „a boldog államélet föltételeiről;“ „a halhatatlanság eszméjéről a régieknél;“ „a görögök művészetéről“ stb. tartott.

„A francia sajtó szenvedései“ czim alatt érdekes francia munka jelent meg Párisban Germain-tól, mely a francia sajtó történetét tartalmazza 1789-től, t. i. azon időtől fogva, midőn a szárazföldi napisajtó jelentékenyen kezdett lenni.

Az 1789-ik év viharai serkenték új életre a francia napi sajtót. A nemzetgyűlés legnagyobb nevezetességei journalisták lettek, és a lapok száma egy év

alatt 25-ről 140-re szaporodott. A legkorlátlanabb szabadság hangján kezdett szólni mindenik lap, azonban felülről még sem történt lépés ellenök, mert jól érezték, hogy erre képtelenek.

Az 1791-iki sajtó törvény a censurát végkép eltörlé, s tökéletes gondolat-, szólás- és sajtó-szabadságot engedett. Azonban mennél tovább haladt a forradalom tulságaiban, a hirlapírókat is mindinkább belesodorta vészhozó örvényébe; az 1793-ik és 94-ik év nem egy journalistát látott a vérpadon elvérzeni. Rozoy volt az első, kit kivégeztek. A convent elvileg ugyan még mindig elismerte a sajtó teljes szabadságát, azonban nem sokára e részben jelentékeny fordulat történt.

A Directorium alatt a sajtónak rosz napjai voltak. Fructidor 18-ika után a sajtó-szabadságot egy évre felfüggesztették, és 65 Párisban megjelenő hirlap tulajdonosát, szerkesztőjét és nyomdászait perbe fogták. A nyaktiló ugyan nem dühöngött már az írók ellen; a helyett az alkalmatlanokat Cayenne-be küldték számkivetésbe. A sajtót Napoleon még szorosabb korlátok alá rendelte. A hirlapirodalom tartván az általa anyira gyűlölt ideologia főroájának, mindkettőt egyiránt üldözte. Mindjárt Brumaire 18-ika után egy drákói rendeletet bocsátott ki, melynek következtében a legtöbb politikai hirlap a háboru végeig felfüggesztett. Csak a Moniteur, Journal des Debats, Gazette de France és Journal de Paris jelenhettek meg. Ó maga volt az egyetlen journalista, ki azt irhatta, a mi neki tetszett. A Moniteur vezér-cikkei többnyire tollából kerültek. Érdekes volt eljárása a Journal des Debats ellenében, mely lap nagyszámu előfizetői miatt különös figyelmet kívánt, és elterjedése után leginkább lehetett tőle félni. Ugyan is e lap számára egy különös censort állított, kit gyakran irásban is megintett, hogy kötelességében szigoruan eljárjon. Még a czímét sem szenvedte meg, mert az a forradalomra emlékeztetett. Nem volt szabad „Journal des Debats“-nak nevezni, hanem „Journal de l'empire“ nevet kapott, és 1805—14-ig e név alatt jelent meg.

Napoleon a debatte-okat (vitatkozásokat) seholsem szenvedte meg, még mint hirlapczimet sem. Végre a mindenható ugy nevezett direction générale de la librairie-t (könyvkereskedelmi fő igazgatás) alapította. Ennek kellett előterjesztenie minden sajtó alá kerülendő művet; azonban a könyvet még a nyomtatási engedély után is eltíthatatták és elkobozhatták. Letételénél a senatus elég gyáva és nyomorult volt indokul a többi közt a sajtó elnyomását is felhozni; hát miért türte annyi éven át? Az alkotmány-levél a sajtó-szabadságot újra elismerte ugyan, azonban a restaurationalis ministerium ismét felállítá a censurát és a felfüggesztések és elnyomatások napi rendre kerültek.

A „száz nap“ futólagos változást hozott be, mert Napoleon ez időben másféle sajtótörvényre akart kísérletet tenni. Germain még sok érdekes részletet hoz föl e hirlapirodalom sorsáról a bourbon-uralom alatt.

Nemzeti színház.

(Gy.) Jun. 8-án először „Sheridan“ színműve 4 felv. Írta Langlé Aylie, fordította Csepregi.

Hogy a közönségnek tetszett, az kétséget sem szenved, miután Anglia egykori lángelméjü minisz-

¹⁾ Lásd Kritikai Lapok 1862. 17. sz.

terének, Sheridánnak, a porból egész a trón mellé jutása van a néző előtt felmutatva és pedig ügyesen, leleményesen. Már pedig, hogy minden ily semmiből lett nagyról szóló historia teljesen kielégíti a közönség nagy részét, bizonyítja a „Gályarab“, mely — bár minden kellék, a mi egy drámához szükséges, hiányzik belőle, — a nagy közönségnek mégis jobban tetszett, mint a legremekebb tragoediák, mivel úgy üt ki benne a mese, a hogy a jóra való érzékeny szivek ohajtották. Ennek lehet tulajdonítani azt is, hogy a közönség oly jól mulatott „Sheridán“-ban, a bádgyadt előadás daczára. A szereplők között leginkább Lendvait lehetne megdicsérni, ha ez dicséret nem a szerepet illetné, mely úgy szólva magától játszik.

A Felekiné megválásával primadonna-crisis állván be a nemzeti színháznál, közelebről két vidéki művésznő mutatta be magát közönségünknek. Egyik Nagy Luiza a kassai színházról a „Szerencse gyermekében“, Aydában (IV. László) és „Király házasodik“-ban. Másik Niczky-Szőllőssy Rózsa asszony Birchpfeifer „Tücsök“-jében. Az előbbi kevésbé nyerte meg a közönség tetszését; játékában nincs elég kellem, könnyüségmi egy naiv színésznőnél egyik főkellék. Alakjaiban mindig van valami csorba, a játszani, vidor leánykánál nem eléggé az, az érzelő szerelmesnél gyakran unalmassá válik. Szöllőssy Rózsa több tehetséggel van megáldva, több képzettséggel bír. A „Tücsökben“ (jun. 10-én) a közönség teljes meglepődése között játszott, különösen mikor árnyékával tánczolt, a közönség hosszas tapssal jutalmazta. Többi vendég-előadásáról jövőben. Meg kell még említenünk Szerdahelyi és Paulay helyes játékát.

Budai népszínház.

(Gr.) A mult héten „Genoveva“ szinlapján ki volt írva: még csak hatszor, ötször, négyszer stb. Már-már hittük, hogy ezen számok lejárása után ismét hallhatjuk a régebbi kedves operetteket, és ha az érdemes budai közönség megengedi, néha egy-egy vigjátékban is gyönyörködhetünk, — drámát nem is merünk emlegetni, — mikor egyszer megjelen Párisból (?) bizonyos Karliczky-Fleur Izabella tánczosnő s ez megbuktatja vérmes reményünket. Ismét és ismét, Isten tudja meddig „Genoveva.“ Persze ezt is meg kell nézni egyszer. A darab komikumán (?) most is ép annyit kell nevetni, az erdei románcz most is oly jól hatott kényes fülemre, Siegfried és Genovéva 27-ik légbemelkedése még most is gyönyörködtetett; de a Fleur Izabella tánca? már az sehogyssem tetszett. Megengedem, hogy ezelőtt 15—20 évvel szebben, vagy legalább könyebben tánczolt, de hogy most a szem igényeit, mely kellemet, bájt, könnyüséget s mindezek felett kevés frivolitást kíván, — nem elégíti ki, arról jót mernék állani. Tegnapelőtt megmenekedett tőle a közönség.

Vegyes közlemények.

Boz Dickens „Kölcsönös barátunk“ című új regényéből, mely havi füzetekben jelenik meg, 40,000 példány kelt el. E regényben a genialis szerző az ugy-

nevezett criminalis regények és beszélek ellen száll sikra, melyekkel a legújabb időkben annyira elhalmozzák az olvasó közönséget. Dickens bebizonyítja, hogy a köznapi élet is elég érdeket nyújt a feldolgozásra, csak műértő szemmel kell azt tekinteni.

Ujdonságok.

— Lehóczky Tivadar előfizetési felhívást nyit „Magyar-orosz népdalokra“, melyeket ő maga gyűjtött és fordított; kiadja Erdélyi János. Az előfizetési felhívás, e derék vállalatra így szól: „A hazai népszellem ismeretes kívánatos jelenségnek tartható a velünk egy sorsban élő népek dalainak fordítása. Alulirt gyűjtő és fordító, örvendve azon részvétnek, mely a „Felvidék“ lapjain e nemből közzé tett „Magyar orosz népdalok“ mutatóványai iránt jelentkezett, szíves örömmel nyujtok egy füzetet a magyar olvasó közönségnek. A kiállítását a sárospataki nyomda fogja eszközölni gondos kezek alatt. Ezáltal is bátorítva ime előfizetést nyitok ezennel a 10—11 nyomtatott ivet teendő gyűjteményre 1 ftjával, s oly kérelemmel, hogy az előfizetési pénzek legfőlebb f. évi szeptember elejéig hozzám Munkácsra vagy Sárospatakra Erdélyi János ur kezeihez küldendők. Lehóczky Tivadar.“

— A győri vármegyeház legközelebbi újítása alkalmával a folyosók falain régi falfestvényekre akadtak. Ezen épület hajdan kolostor volt. Székes-Fehérvár mellett a Sárrét egy hajdani szigetjében régi harci sirokra bukkantak, melyeknek halottjai vagy a török-vagy a kuruczvilágban vágattak le s temetettek oda. Most ugyanazon helyre szőlőiskolát ültetnek.

— Uj vidéki lap indult meg „Zempléni Híradó“ cím alatt; szerkesztő Forster Rudolf.

— Erkel Ferencz, nemzeti színházi karnagy, egy május 10-kéről kelt okmányánál fogva, a nemz. színház bizottmánya által érdemei méltánylásául nemzeti színházi főzeneigazgatói címmel ruházta-tott föl. Ugyanő közelebb negyedszázados szolgálati jubilaumára a zenekar és opera tagjai részéről ezüst babérokoszorúval tiszteltetett meg.

— Reményit a római pápa elfogadta s megáldá. Sok kitüntetés éri az örök-városban. Liszt az egész jövő télre meghívá vendégének a Monte-Moriora.

— Osterlamm K. következő értesítést tesz közzé a lapokban: „A Zilahy Károly által irt „Petőfi életrajzának“-nak előfizetőit megnyugtató, ki kell jelentenem, hogy az illető példányokat még az elhunyt szerző életében kezemhez vettem volt, s május 20-ig mindenkinek expediáltam. A reclamatiók tehát könnyereskedésembe küldendők.“

— Horn hazánkfia, ki nemzetgazdasági munkáival Párisban is szép nevet szerzett magának, jelenleg keleten időzik s egy ottomán hitelintézet fölállításával foglalkozik.

Nyilt posta.

A. Antal urnak. Várjuk az ígért teljesítését.
O. Gy. urnak. Szintén.
Sz. Gy. J. urnak. A „Gyógytan történeté“-nek ismertetését jövő számunk hozza.
C-tinus. Kérjük mielőbb M-i A-rt ígért cikkét.

Tartalom: Az irodalom és a nép. — A vigjáték története és eredetéről. Irta Toldy I. — Egész kiterjedésében tanítuk-e a filozófiát gymnasiumainkban vagy csak részben. Irta Argalács M. — Magyar tudomány a külföldön. — Hazai irodalom: Az ifju Werther keservei. Ford. Bajza Jenő. — Külföldi irodalom. — Nemzeti színház. — Budai Népszínház. — Vegyes közlemények. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő **Riedl Szende.**

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: Nagyhid-uteza, (redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kéziratú levelek fogadtatnak el.

Előfizetési ár: Egész évre 8 frt. — Félévre 4 frt. — Negyedévre 2 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam.

23. szám.

Pest, 1864. Junius 19.

Az irodalom és a nép.

II.

Midőn a mult alkalommal népünknek az irodalomhoz való viszonyát fejtegetve, azon szomorú eredményhez jutottunk, hogy nálunk is az irodalom csak egyes körökre, nem pedig a népre támaszkodván nem mutat fel oly elterjedést, mint a minőt sok tekintetben kívánatosnak találnánk, s hogy ezen bajon segíteni mindenekelőtt az iskola feladata: jól tudtuk, hogy irodalmunk népszerűtlenségének egy másik főoka magában az irodalomban rejlik. Statistikaileg kimutatott tény az, hogy Magyarországon aránylag több ember tud olvasni, mint sok más országban, sőt több, mint pl. magában Franciaországban, s még sem mondhatjuk, hogy hazánk közmiveltsége a francziákéval ugyanazon színvonalon áll. Ha elméletileg nem tudnók is, ezen tény bizonyíthatja, hogy a nemzet miveltsége nem csak attól függ hányan olvasnak, hanem inkább attól, hogy mit olvasnak. Továbbá kétségtelen tény az is, hogy pl. Franciaországban a tanügy tudományos tekintetben is általában véve sokkal rosszabb lábbon áll, mint nálunk, s daczára ennek ott a miveltség sokkal magasabb, mint a mienk. S mért van ez így? Ott az irodalom pótolja azt, a mit az iskola tenni elmulaszt; ott az irodalom népszerű. A legkitünőbb francia írók iparkodnak legmelyebb tanulmányozásuk eredményeit is oly alakba öltöztetni, mely mindenki előtt érthető, s mely mindenkire vonzó hatással bír. Logikai könnyűség és aesthetikai szépség, ez a francia irodalom népszerűségének alapja, titka. S ha nem tagadhatjuk, hogy ezen az úton sok oly tan is szivároghat a népbe, mely képes annak erkölceit megmérgezni, másrészt az is bizonyos, hogy ezen az uton jutnak hozzá a gyógyító ellenszerek is. Ha pl. Renan bámulatos eredményének legnagyobb részét éppen csak vonzó irányának köszönheti, ott van ama számtalan irat, mely hasonló képességgel s nem kevésbé vonzó stylussal ellene sikra száll. Ha Szalay „Magyarország története“ vagy Teleki „Hunyadiak kora“ oly sty-

lusban volnának írva, mint pl. Macaulay „Angolország története“ vagy Thiers munkái, ki tudja, nem találnának-e százszor annyi olvasót, mint most. Mert a nép ezen tekintetben mindenütt egy s ugyanaz. Mig Németországban pl. egy Lessing, egy Klopstock stb. a nagyobb közönség előtt ismeretlen, addig Zimmerman egyes népszerű tudományos munkái rövid idő alatt husznál több kiadást értek. S így van ez nálunk is. Nem tekintve Buczásnszky kiadványait, melyek 30—40 ezer példányban nyomtatnak, de természetesen tartalmuknál fogva a nemesebb értelemben vett irodalomhoz nem tartozhatnak, nálunk is annak van keletje, a mi népszerű alakkal bír, pl. a regényeknek, a meséknek, a „Vasárnapi Ujságnak“ stb. mig pl. Kölcsey, Toldy, Hunfalvy stb. munkáit csak kevesen ismerik, s az akadémiai nyomtatványok porban hevernek. A kik nálunk képességre, ismeretekre nézve a nemzet tanítói tudnának lenni, azok nem irnak úgy, a mint a nemzet inye megkívánja; és megfordítva, a kik a népnek megfelelő módon tudnak írni, azok nem bírnak oly ismeretekkel, melyek a népnek kellenek. A hol alapos tartalom van, ott hiányzik a népszerű forma, és a hol ez utóbbi megvan, ott hiányzik amaz. Ezen két hiány okozza a magyar irodalom népszerűtlenségét.

S ki segíthet ezen bajon? Mindenekelőtt magok az írók. A magyar közmiveltség sokkal gyakorlatibb irányu, minthogy neki a német szellem mélysége megfelelné, de e mellett sokkal alaposabb, minthogy a francia könnyűséggel melegegedhetnék. Nekünk a német szellem alaposágával a francia előadási módor könnyűségét kell párosítanunk. Tanuljuk el a németektől a tartalmat s a francziáktól az alakot. S e kettőt szemmel tartva honosítsuk meg a külföldi tudományt irodalmunkban, mert a mostani kor nem éri be a novellákkal és versekkel, hanem egészségesebb táplálék után sóvárog. Iparkodjunk tanulni a miveltőbb külföldtől s azután tanítani otthon; legyen elménk mindenütt a hol miveltség van, csak keblünk legyen mindig — itt a hazában; legyünk eszünkkel kosmopoliták, de szívünkkel — hazafiak. R. Sz.

A vigjáték eredete s történetéről.

V. A spanyoloknál.

(Vége.)

Az újabb időben ott a komikus költők száma mindinkább apad. A mi a spanyol színpad közmondásos gazdagságát illeti, erre nézve külföldiek úgy, mint spanyoloknál gyakran tulzott számokra találunk. Riccoboni³⁾ azt mondja, hogy egy könyvtáros a csupán névtelen darabok sorozatát készítvén, 4800-at számolt volna fel; egy másik azonban az összes spanyol darabok számát 4409-re teszi, ideszámítván minden antost és tragédiát is, ismert úgy, mint ismeretlen szerzőktől. Egy névtelen francia utazó 24,000-et említ s egy másik 1200 vigjátékirót, Huerta azonban csak 241-nek nevét adja.

A comedias di sautos és comedias burlescas-on kívül a spanyolok vigjátékukat még három fajra osztják: comedias di Figuson, comedias de Capa y Espada, és comedias heroycas, melyek abban különböznek egymástól, hogy az utóbbiak — a tulajdonképeni tragicomédiák, melyek a színészek által comedias palaciegasnak is neveztetnek, — való, vagy legalább valóknak elismert események, vagy mythologiai regéken alapulnak, személyeik fejedelmek és nagy urak; a másodikban — mely egy öltöztetől veszi nevét — úgynevezett rangbeli emberek, lovagok s nemesek lépnek fel, míg az elsőben többnyire olyanok, kik előkelő s gazdag embereknek akarnának látszani. Világos, miszerint a darabok iránya és hangulata e személyekhez alkalmazkodik, de mindnyájan versben írják. Továbbá minden, vagy legalább a három nemhez tartozó darabban állandó vig inasszerepek fordulnak elő. Első ezek közt a gracioso, sőt némely darabban kettő is van ilyen, s a második a gracioso secundo, sőt némelyekben még graciosa-kat is találunk. Riccoboni⁴⁾ ezeket az olasz harlequintól származtatja, de a gracioso csak némely jellemvonásokban hasonlít ahoz; s különbözik tőle abban, hogy jelleme nem szorosán meghatározott s nem mindig ugyanaz; a spanyol költők őt különféleképp festik és használják. Néha ármányos, ügyes, máskor buta; hol a bonyodalom, hol a csomó kifejlődésének eszköze; szóval, gyakran főur-gója a darabnak; de nem — mint az olasz-római ily alakok — mindig ugyanazon névvel bír. Gracioso csak színészeti melléneve, s a személyek közt különféle névvel fordul elő. Egy másik állandó, bár ritkábban előforduló alakja a spanyol vigjátéknak a vejete. Jellemének alapja úgy látszik a jószívűség és részegség. Neve is mutatja már, hogy öreg, és így nincs mindig része a bonyodalomban; de a közjátékokban gyakran fontos szerepet játszik. Az előkelő öregek még Barba nevet is viselnek. Ezenkívül a darabok gyakran tulajdon prologokkal bírnak, melyek néha formális előjátékok, azaz gyakran több, koronként allegorikus személyek beszélgetéséből állanak. E prologok foglalják magokban az expositiót, vagy legalább eredetileg erre szánva látszanak lenni, s miután ezáltal minden a darabba szőtt elbeszélés feleslegessé válik, a vigjáték mindjárt a cselekvénnyel kezdődhetik. De ezek már végkép kimentek a divatból. Némelyek még a spanyol vigjátékirodalom saját-

ságaihoz számítják azt, hogy sok darabnak két, három szerzője is van, de ezt, különösen újabb időben a franciaíknál és angoloknál is gyakran feltaláljuk.

Találóan jellemzi Lessing⁵⁾ a spanyol vigjátékot: „Valamenyiben ugyanazon hibák és szépségek. — Egészen sajátosság mese, elmés bonyodalom, sok, különös és mindig új coup de théâtre-k, mesterségesen kigondolt helyzetek, többnyire jól festett és végig megtartott jellemek; gyakran sok erő és méltóság a kifejezésben.“

Ez alapjelleme a spanyol drámának, mely ennélfogva gyakran lett regényes, csodás, természetlen s telve a tulzás minden neveivel. Úgy látszik, a spanyol vigjátékiró nem azt keresi, a mi a viszonyok és a darab körülményeihez képest valószínű, vagy legalább lehetséges, hanem csak azt, a mi meglepni képes. Így természetesen a jellemfejlődés és rajzolás háttérbe szorult, és az író legnagyobb feltaláló tehetsége daczára is, darabjainak bonyodalmai szükségkép nagyon hasonlókká lettek. Továbbá a kettős szerelmi historia, mely sokban előfordul, zavart hoz gyakran a cselekvénybe és nagyon csökkenti az érdekességet; de az előforduló jelenetek és helyzetek, bármily természetlenek és erőltetettek legyenek is, magokban véve többnyire igen érdekesen, sok komikummal és szerencsésen kidolgozva; s különben is, a spanyol nép sajátosságai a darabok e különbségét, legalább részben, mentik.

A spanyol vigjátékkal szoros összefüggésben állnak a jornádák közt játszani szokott kis darabok, Entremeses. Ez egyidős a spanyol színpaddal, a mi Calderonból világosan kitünik, s a maga nemében a spanyolok legjobb drámái termékeihez tartozik. Tartalmuk és szerkezetükhöz képest különféle neveik vannak, mint általában entremese, ha táncszal összekötvék, baýle, ha álarczok fordulnak elő bennök, mociganga, s főkép vagy egészen ének-ből állnak, s a ynete vagy eredetileg xacara nevet viselnek. Külömben majd mindenikben van ének, s legalább mindenik dallal végződik, s többnyire versekben írják. A bennök fellépő személyek a társadalom alsóbb osztályaihoz tartoznak és csekély számmal szerepelnek; újabb időben több bonyodalom hozatott beléjük s így majdnem kis vigjátékokká lettek.

A spanyoloknál még comedia és tragicomedia nevet különféle, prózában szerkesztett s már a 15. század vége felé megjelent iratok is viselnek, melyek felvonások és jelenetekre vannak osztva és legtöbbször a vigjátékok közé soroltattak; de miután ezek sohasem jutottak színpadra, épen úgy mint Dante comediája, s temérdek azon korban megjelent ily nemű művek, nem érdemlik meg a vigjáték nevét.

Toldy István.

Tanrendszerünk módosítása.

I.

Noha a tanügyről az utóbbi időben mind a magyar, mind a német lapokban sokat, s részben igen épületes dolgokat lehetett olvasni: mindamellett ez úgy befejezve még nincsen; mert az illetők többnyire egyes kérdések megoldásával, s nem a fennálló tanrendszer egészben való tárgyalásával foglalkoztak; pedig megdönthetetlen alapelv, mikép lehetetlen a tanügy

³⁾ Reflexions historiques et critiques. 57. l.

⁴⁾ J. h. 63. l.

⁵⁾ Hamburgi Dram. 68. d.

egyes részeit az egésztől elkülönítve, alaposan és czél-szerűen tárgyalni. En a tanügyet szerves egésznek tekintem, hol a fejlődési út alulról felfelé vezet, s nem megfordítva; hasztalan szervezzük az egyetemet, ha annak megfelelő gymnasiumi tanszervezetről nem gondoskodunk, gymnasiumok pedig az elemi iskolák czélszerű elrendezése nélkül, feladatukat csak részben. s nem csekély nehézségek legyőzése után fogják megoldhatni.

Mielőtt az oly nagyfontosságú közép-tanodák jövő tanszervezetét tüzetesebben tárgyalnám, legyen szabad a magyar közép-tanodák tanügyére egy kis viszapillantást vetnem. A tanügy állása 1848 előtt mindenki előtt ismeretes lehet; azt azonban a Lajthán tul feledni látszanak, hogy a magyar államférfiak 1844-ben a polgári iskolákat, a két évi tanfolyamu ugynevezett negyedik elemi osztály felállításával, megalapították. — Hogy azon középtanodai rendszert, mely 1848-ig életben volt, jelenleg senki sem tartja megváltozott viszonyainknak megfelelőnek, okszerűleg feltehetni: hisz azon rendszernek éltető ereje hazánkban, a megyén s az országgyűlésen kizárólagosan használt latin nyelv volt. — 1848-ban a vallás- s közoktatás-minisztere, b. Eötvös József, rövid idő alatt a magyar középtanodák korigényelte átalakítására, szakavatott tapintattal megtette a kellő intézkedéseket. Ő általa hozatott be a k. gymnasiumokba a magyar tanfőrfiaktól várva várt szakrendszer; ő szemelt ki tanfőrfiákat, kik a külföld középtanodáit tanulmányozni, s nyert tapasztalataikat a hon tanodáinak felvirágzására fordítani kötelesek leendettek; ő rendezte a tanári fizetéseket, oly módon, hogy a tanárok magasztos hivatásuktól más mellék kereseti módok által eltérni ne kényszeríttessenek. Mennyi üdvös reform, rövid fél év alatt.

A Thun-féle tanrendszer hozatott be ezután. A szakrendszer a magyar tanfőrfiak előtt, a fentebbiek szerint, már ismeretes volt; de a rögtönzés, melylyel az hazánk középtanodáiba a volt tanrendszer tekintetbe nem vételével hozatott be; a görög nyelv tanítása polyglott hazánkban már a 3-dik osztályban; az erőszakolt német nyelven való előadás, az előrelátó tanfőrfiakat s hazai nyelvért hön buzgó hazafiakat nem kis zavar és levertségbe ejték. E zavar és levertségen tiz fájdalmas év után az „octoberi diploma“ segített. A tanügy a fejedelem m. parancsára ismét magyar statusfőrfiak kezébe került, kik azonnal átlátták, hogy a tanügyben csak a magyar tanfőrfiak lehetnek illetékes tanácsadók. Összehívták tehát a magyar tanfőrfiakat, s így jött létre Budapesten 1861-ben a magyar tanfőrfiak „értekezlete.“ Hogy ezen tanácskozmányok a várt gyümölcsöket meg hozák, nem az értekezlet hibája.

A jelen tanrendszer a volt Thun-féle s az utóbb említett magyar tanfőrfiak értekezletén megállapított tanrendszer nem legszerencsésebb keveréke. A görög nyelv hazai viszonyaink méltánylásával van ugyan a 4 felsőbb osztályra helyezve; de osztályonként a heti két óra, melyek e tantárgyra fordítatni rendeltettek, részére semmi sikert sem biztosít; a mennyiségtannak még az alsóbb osztályokban is hetenként két óra adott, s ezen czélszerűtlen óraleszállítások daczára az érettségi vizsgálatnak követeléselei ugyanazok maradtak, melyek a Thun-féle rendszer alatt voltak.

Hazai viszonyaink annyira megváltoztak, hogy a volt tanrendszerek ezután csak történeti anyagul tekinthetők, s egy belátó tanfőrfi sem fogja állítani,

hogy az említett tanrendszerek bármelyikének életbeléptetése jelenleg a magyar tanügyre üdvös hatású leendene.

Nem a tanrendszerek keveréke, hanem viszonyaink méltánylása vezérelhet egyedül czélszerű tanrendszerhez.

Mi legyen a neveléssel párosult oktatásnak első és főkelléke; szabad-e az ifjunak szellemi és anyagi fejlődését egyoldalulag felfogni, s a szellemi fejlődést az anyaginak rovására eszközölni: sokszor igen erélyes modorban és alaposan megfajtott kérdések. S mégis hány gymnasiummal van összekötve testgyakorló intézet? A tantárgyak ugy vannak-e elosztva, hogy az elmebeli tehetséget jobban igénybe vevők után a felolvasásoknál könnyebb tantárgy következék? A szünnapokra szánt nyelvtani házi gyakorlatok ugy vannak-e elrendezve, hogy egy szünnapra csak egy ily gyakorlat essék? stb. Az említett tárgyak és foglalkozások czélszerűtlen elosztásában rejlik, nagyobb részben, az annyiszor emlegetett, és panaszként felhozott tulterhelés.

Ez, és ezekhez hasonló számos kérdés bővebb fejtegetését mellőzván, átmegyek oly tanrendszer tárgyalására, melyet, véleményem szerint, viszonyainknak megfelelőnek tartok.

Hogy Magyarországon, az elemi iskoláktól kezdve a legfelsőbb tanintézetekig, a magyar nyelvnek alapos ismerete visszautasíthatlan jogos követelés, a dolog természeténél fogva oly világos, hogy még a Thun-féle tanrendszer alatt is megparancsoltatott, miképmár az elemi iskolákban az anyanyelven kívül a másik hazai nyelv ugy tárgyalassék, hogy az ifju a 4. elemi osztályban anyanyelvén kívül ezen második nyelvet annyira birja, hogy azon legalább 2 tantárgyat tanulhasson. (L. 1855. mart. 23. 18,788. sz. miniszteri rendeletnek 4. §-t.) Nincs német vagy tótajku község, mely e méltányos követelés teljesítését magától elutasította volna. — Hasztalan hoznák fel itt eleneink a többször említett vádat, hogy a magyar a német nyelvtől idegenkedik; hisz már b. Eötvös minisztersége alatt gymnasiumainkban a német nyelv is kötelezett tantárgy volt, s legtöbb magyar nem ritkán messze földre nagy áldozatokkal küldé el gyermekét, hogy a német nyelvet alaposan megtanulhassa? Hol van itt a nyelvgyűlölet?

Az elemi iskolákat végzett ifju az előadási és másikk hazai nyelvben oly gyöngye, hogy e két nyelvek ápolására és szilárdítására más, új nyelv tanításának kizárásával, még legalább két év alatt főgond fordítandó. Míg a tanuló anyanyelvének alak- és mondattani részével tökéletesen tisztában nincsen, addig a latin nyelv tanításának megkezdése minden józan gondolkodással ellenkezik.

Csak ha a magyar és német nyelv fő részeivel tisztában van az ifju, kezdheti meg a latin nyelv sikeres tanulását, s miután ennek alak és mondattanát elsajátította — mi a többi tantárgy mellett három évi munkát követel — akkor foghat észszerűleg a görög nyelv tanulásához.

Vannak, kik azt állítják, hogy miután a gyermekkor a nyelvek tanulására kiválóan alkalmas, e kort kell a magyar, német, latin és görög nyelvek tanulására felhasználni. Ezen állítás igen helyes, de nem oly értelemben, hogy a négy nyelv tanulása egyszerre vagy minden észszerű rend nélkül kezdessék meg. Hány fiúnak van oly elmebeli tehetsége, hogy ezen észszerűtlen követelésnek megfelelhessen? Vagy nem tapasztal-

taltuk-e, mikép ezen tulajdonságok követelésnek eredménye az volt, hogy az érettségi vizsgálatra megjelenő ifjak legnagyobb része még a nyelvek alaktanában sem volt biztos. Elég volt, úgy hiszem, Babel tornyát tíz évig építeni: ideje, hogy viszonyainkat kellőleg felfogva, oly rendszert kövessünk a nyelvek tanításában, mely a tanulóra nézve a kinzópad helyett az elmének valódi gymnastikája legyen.

Dr. Lutter Nándor
a budai kir. egy. gymn. igazgatója.

Hazai irodalom.

A gyógytan története rövid kivonatban.

Irta Fekete Lajos orvostudor, sat. Pest. Kiadja Demjén és Sebes. 1864.

Megvalljuk őszintén, hogy a jelen művet némileg kételkedő meglepetéssel kezdtük lapozni, meg voltunk lepelve a mű gyors megjelenése által, melyről alig pár héttel hallánk csak valami említést, s kételkedék a felől, ha vajon képes lesz-e ezen, mint szerző magát kifejezi, művecske, melyen gyöngye erejét megkísérlé, kielégíteni nem a szigorú kritika, hanem legalább az orvosi s általában a történetet kedvelő közönség igényeit. Meglátjuk az alábbi részletezésből, mennyiben vannak és mennyiben nincsenek ez igények kielégítve.

Az előszóban mondja szerző, hogy vezérfonalul Wunderlich híres lipcei tanár „Die Geschichte der Medicin 1858“ című művét választá, néhol eltérésekkel és bővítésekkel, néhol pedig rövidítésekkel, de ahhoz magát szolgálailag nem szabta. Megengedjük, hogy e nyilatkozat a tartalmat illetőleg teljesen helyes, hanem másfelől alig tudjuk felfogni szerző azon eljárását, miszerint a maga elé vett vezérfonal, számos, a német nyelvben igenis helyesen használható, kifejezéseihez s általában a német szókötéshez annyira ragaszkodott, hogy sok helyen magyarul irván németül irt. Az egész munka hemzseg a sok germanismustól, mi nyilván arra mutat, hogy szerző csak egyenesen átvette és nem asszimilálta előbb a kidolgozandót, s a nyelvezetet egészen alárendelt szerepre kárhoztatta. Ezen hibát még fordításoknál sem bocsáthatjuk meg, annál kevésbé eredeti munkáknál, hol használtunk legyen bárminemű és nyelvű kútfőket, az eredetiségnek kell szerepelni főleg és mindenképpen felett. Nem hiszszük ugyanis, hogy Kisújszállás polgárai ilyenforma kifejezésekkel élnének: „hány betegek“ (mintha csak ezt mondaná: „hány ökrök elfáradtak“ már pedig ezt magyar ember sem nem írja, sem nem mondja); továbbá: „egyéb népeknél“ (mintha bizon a magyar ember így mondaná: egyéb házaknál, sat.) más népeknél helyett; társulatba eljutni bejutni helyett. Azonban nem töljük a papírt és időt hasonló idézetekkel, melyek pedig bőviben vannak, nemis számítva a megszámlálhatlan sok attatik, ettetik és ódik igeragot. Csak még pár megjegyzést a nyelvtanból. Szerző nincs tisztában a névelők (articulus) használatával; a hová kellene, ott kihagyja, pl.: „következőleg adja elő hitregetan“ a hitregetan helyett (tudtommal csak hitrege és nem hitregetan); és a hová nem kellene, ott találkozunk vele, pl.: „így ir az idézett munkájában“ e helyett: így ir idézett munkájában, vagy: így ir az idézett munkában; — akár a névelőt, akár a birtok ragot hagyjuk el, jó lesz a szerkezet, de a kettőt együtt használva, nem. És nincs tiszt-

tában szerző a személyragozott határtalan mód használatával sem, pl.: ezt megtudniok elmulasztották, e helyett megtudni, sat. Súly (Gewicht) nem helyes súly helyett használva, minthogy Erdélyben súly=súly (scorbut) értelemmel bír.

Szolgáljon ezen felhozott néhány példa bizonyossággá annak, hogy nem itéltünk igaztalanul, midőn mondtuk, hogy az egész mű hemzseg germanismusok s más hibáktól. Mondhatná ugyan valaki, hogy mindez nem tartozik a dologra, azért lehet ezen munka a maga nemében igen jeles, sat. sat. De igen is a dologra tartozik mindez, s kétszeresen a dologra tartozik az orvosi irodalomban, hol, nem lévén idő és alkalom önálló és nemzeti jellemű fejlődésre, szegények maradtunk, s midőn e szegénységünket átlátva segíteni akartunk a dolgon, nyakra-főre kölcsönöztünk gazdag szomszédainktól, innen van azután, hogy egy tudományág irodalmában sem történt s történik annyi visszaélés a magyar nyelvvel, mint az orvosi irodalomban. A mi már most a történetet illeti, e tekintetben szerző a mások által is követett s talán egyetlen czélszerűt útát követi, t. i. az egyes korok és nemzetek szerint időrendileg hozza le a gyógyászat történetét egész az újabb idő vívmányokban gazdag napjaiig. A szűk térhez képest elég kritikai világosság és alaposággal tárgyalja a különböző korszakok és iskolák küzdelmeit s törekvéseit egész a jelen századig minden részre hajlás nélkül. Az olvasó világos képet nyer a történetnek nálunk eddig nem ismert e nemében, s azt hiszszük, a laikus közönség sem fogja minden élvezet nélkül olvasni a mivel s ennél fogva többé-kevésbé elpuhult közönségre nézt oly annyira nélkülözhetlenné volt a gyógyászat történetét. A mi azonban a gyógyászat történetét a XIX. században Németországon illeti, lehetetlen egy ártatlan mosolyt visszatartoztatnunk szerző eljárása iránt. Bámuljuk azon melegséget s terjedelmet, midlyet Hahnemann s követői iránt tanusít leírásában, ki megengedjük, mindezt megis érdemi a hasonszenvészet szempontjából itélve, s sajnáljuk, hogy e tisztességben egy Rokitanszky vagy Skoda is nem részesült, kiknek pedig talán nem kevesebb érdemök van, mint Hahnemannnak, még pedig nem alleopathicus, hanem cosmopathicus szempontból tekintve a dolgot, s még is alig néhány sor van szentelve ezen nagy férfiak méltatására. Hát Virchow emlékezete hol késik az éji homályban? Sz. Gy. J.

N y i l t v á l a s z

t. Weisz János Ármin budai műegyetemi tanár urnak

Kerekes Ferencz: „A felsőbb mértan valódi alapelvei“ című munkája felett irt bírálatára.

Hogy ezen ellenbírálat csak most jelenik meg, annak oka az, hogy csak most tettem figyelmessé Weisz János urnak a fent említett munkára vonatkozó bírálatára, mely a „Kritikai lapok“ II. évfolyam I. számában jelent meg. — Mellőzvéni mindent, a mit bíráló részint a fent említett munkára szorosan nem tartozót mond, részint a mit annak dicséretére felhoz: én csak azt fogom kimutatni, hogy azon hibák, a melyeket bíráló felhoz, nem hibák, és hogy azon okoknak, a melyek miatt bíráló szerzővel egyetérteni nem tud, nincsen semmi alapjuk.

Bíráló azzal kezdi tulajdonképeni bírálatát: e

munkának az volna a czélja, hogy azon vitát döntse el, mely a differentialis calculus feltalálásától fogva mai napig foly a legjelesebb matematikusok között, s melynek tárgya: a semmi és a végtelen kicsiny; holott pedig e munkának az a czélja: hogy egy új, semmiféle ellenmondást magában nem tartalmazó, egyszerű és könnyen megérthető elméletet állítson fel a differentialis calculust illetőleg, mely az emberi elmét a diff. calc. alapelvei iránt tökéletesen megnyugtassa és a felsőbb mértant (mathesis) hozzájárulhatóbbá tegye (Előszó 1—6 l.). A kettő pedig nem mindegy, mert bíráló állítása szerint azt hihetné valaki, hogy elejétől fogva két párt létezett a matematikusok között, a melyek közül az egyik a semmiből indult ki a diff. calc. alapelvei felállítására, a másik pedig a végtelen kicsinyből; az pedig nem igaz, mert ha volt vita e tárgy körül a matematikusok között, annak tárgya csak a határok elmélete (Grenzmethode) és a végtelen kicsiny lehetett, és a mostani mathematicusok is csak ezen két elméletet említik meg; mert ámbár Euler kimondta, hogy a végtelen kicsiny nem egyező mint a semmi, mindazáltal ő arra nem épített új elméletet.

Ezután bíráló rövid kivonatban előadja szerző okoskodásait, a nélkül, hogy ellenvetést tenne egészen addig, a hol bíráló így szól: „Itt szerző erősen kikel azok ellen, kik a különbözőeket végtelen kis mennyiségeknek tartják; ő ugyanis, a mint ez a munkához csatolt toldalékból bővebben kitűnik, a végtelen nagyot, és ennek folytán a végtelen kicsinyt is ellenmondásos mennyiségeknek tartja, melyek tehát szerinte épen oly lehetetlenek, mint a nemleg egyből vont második gyök.” Itt először meg kell említenem, hogy a toldalék a főmunkától egészen független értekezés, mely az ellenmondásos mennyiségeket tárgyalja s mely csak azért csatoltatott ezen munkához, mivel az még kiadva nem volt; bíráló pedig összefoglalja a kettőt és így tekinti azokat, mint egymást kiegészítő részeket. Szerző e toldalékban ugyan ellenmondásos mennyiségnek (quantitas) tartja a matematikai végtelen nagyot, de be is bizonyítja oly erős okoskodásokkal, hogy bíráló maga sem talál benne semmi hibát. A végtelen kicsinyre pedig azt mondja szerző, miután a végtelen nagy fogalmát kifejtette, ugyancsak e toldalékban (187 l.): „Ugy látszik, mintha most a második helyen a végtelen kicsiny következne. Azonban ennek taglalása nem ide tartozik, miután az ugynevezett végtelen kicsiny, ha a n n a k t e r m é s z e t é t helyesen fogtuk fel, semmi ellenmondásra nem vezet, s ugynevezett képtelen mennyiségek közé nem tartozik. De más helyen szándékozom a végtelen kicsinyről is szólni, miután ennek természetét is még eddig senki által eléggé felfogottak és kifejtettek találtam (Ez meg is történt a főműben).” Látni való tehát, hogy bíráló ezen szavai „és ennek folytán a végtelen kicsinyt is elmondásos mennyiségnek tartja szerző” nem igazak. Szerző csak azon végtelen kicsinyt tartja képtelennek, a melyet némely matematikus úgy határozott meg, hogy az oly kicsiny, melynél már kisebb mennyiség nem lehet. Egyébiránt mit jelent itt, ha szabad kérdezniem bírálótól, az: „és ennek folytán”? Ez erre látszik mutatni, hogy a végtelen nagy és a végtelen kicsiny közt oly szoros a viszony, hogyha az egyiket ellenmondásosnak mondjuk, a másikat is annak kell mondanunk. Ez pedig nem áll; mert a végtelen nagy fogalmának kifejtésére $\left(\frac{1}{0} = \infty\right)$ csak a

nullra van szükségünk (0); az pedig nem végtelen kicsiny, hanem az, a mi származik, ha a nagyon kicsiny is elenyészik. És hogy megfordítva a null=0, a melynek fogalmából indul ki Kerekes meghatározásánál is a végtelen nagyra nincsen szükségünk, azt Kerekes egész munkája mutatja.

Bíráló tovább azt mondja: „De szerző hibát követ el, midőn azt mondja: „mi az a végtelen kicsiny?” és erre a felelete: „az oly szám, melyet már kicsinyíteni nem lehet.” Így értelmezve a dolgot, a végtelen kicsiny valóban képtelen fogalom volna, — de a mennyiség tanárai végtelen kicsinynek mondják azon mennyiséget, mely már kisebb, mint bár mely átható mennyiség. — Kérem, nem szerző a hibás, mert ő csak felemlíti ezen meghatározást, a mint azt a matematikusok az ő idejében adták és a mely értelme a végtelen kicsiny nevezetéből csakugyan következik is; ő a maga elméletét a null fogalmára építi. Arra nézve pedig, hogy némely matematikus, p. o. bíráló is másképen határozza meg a végtelen kicsinyt, korán sincs elhárítva a baj; mert ezen meghatározás és bíráló ezen szavai: „a végtelen kis mennyiséget úgy gondolhatjuk előállítva, mint azon hányadost, mely ered, ha egy tetszőleges egység egy folytonosan nagyobbodó számmal osztatik” — arra mutatnak, hogy ők a végtelen kicsinyt mint nagyon kis törtszámot képzelik és mivel aztán mégis a számításban annak felsőbb hatványait az alsóbbakhoz képest elhagyják, az erre épített egész számítás nem szigorú, hanem csak közelítő és a diff. calc. ugynevezett Näherungsrechnung-gá változik; a mi a gyakorlatban ugyan megengedhető, de az elméleti mathesisben soha sem. Ezt jól belátták különösen a francia matematikusok és ők már most így határozzák meg a végtelen kicsinyt: „On appelle quantité infiniment petite toute grandeur variable, dont la limite est zéro.” De hogy ezen ugynevezett határok elmélete sem elégítheti ki az emberi észet, azt Kerekes megmutatja (44 l.) és mivel ez ellen bíráló nem hoz fel semmit, én sem védem továbbá. Csak azt jegyzem meg, hogy ezen theoria nagyon nehézzé teszi a tudományt, sok tantételre lévén szüksége a határokat illetőleg.

Most példával igyekszik bíráló (tehát nem általános okoskodással) megmutatni, hogy csakugyan létezni kell a számításban a végtelen kis mennyiségeknek, midőn így szól: „Hogy pedig ily végtelen kis mennyiségnek a számításokban okvetlenül létezni kell, kitűnik egyszerű példából. Ismeretes dolog ugyanis, hogy az 1^∞ kifejezés a legkülömbözőbb értéket képes felvenni; mert ha ezen kifejezés logarját veszszük, lesz: $l(1^\infty) = \infty l(1) = \infty 0 = \frac{1}{0.0} = 0$ minthogy tehát az 1^∞ logarja határozatlan alakú, azért maga az 1^∞ is. De $1^\infty = 1 \times 1 \times 1 \times \dots$ vagy is az 1^∞ úgy áll elő, ha az egység végtelen sokszor szoroztatik maga magával; minthogy pedig az egy szorozva egygyel, mindig csak egy marad, kérdés: hogyan lehetséges hát, hogy az egységből, ha e magávali szorzás a végtelenig folytatatik, más valami lehessen, mint az egység? — Óka annak nem lehet más, minthogy az 1^∞ kifejezésben az egység nem absolut egy, hanem a mellett képzelendő még egy végtelen kis mennyiség, úgy hogy e kifejezés tulajdonképen így áll: $(1 + \frac{1}{\infty})^n$ hol most n egy tetszőleges számot jelent. Addig ugyanis, míg n véges mennyiség, addig $(1 + \frac{1}{\infty})$ is

egyenlő az egységgel, és így annak n -edik hatványa is csak egy; de mihelyt n végtelen nagygyá lesz, már akkor az $\frac{1}{\infty}$ végtelen kis második tag is, minthogy végtelen sokszor vétetik, befolyást fog gyakorolni az eredményre és nevezetesen azon különös esetben, ha $n = \infty$ és pedig épen akkora végtelen nagy, mint a zárjel közti második tag nevezője, akkor mint tudva van: $(1 + \frac{1}{\infty})^{\infty} = 2.718 \dots = e$, hol e a természetes logarok alapszámát jelenti. Ha pedig a kifejezésben előforduló két ∞ jel nem egyenlő végtelen nagyot jelent; akkor a kifejezés értéke is legkülömbözőbb lehet. — Én erre azt mondom, hogy ezen okoskodása azért hibás, mivel ő mindamellett, hogy azt mondja, hogy a 1^{∞} kifejezésben az egység nem abszolút, hanem a mellett képzelendő még egy végtelen kis mennyiség úgy, hogy lesz $(1 + \frac{1}{\infty})^n$, a végtelen kicsiny helyett a nullt helyettesíti; mert a fentebbi kifejezésben $l(1^{\infty}) = \infty l(1) = \infty 0 = \frac{1}{0} 0 = \frac{0}{0}$ a ∞ helyett $\frac{1}{0}$ tett tehát $\infty = \frac{1}{0}$, a miből nyilván következik $0 = \frac{1}{\infty}$ és $(1 + \frac{1}{\infty})$ lesz $(1 + 0)^n$ és itt nyoma sincs a végtelen kicsinynek, és nem is volt és a rekeszben lévő kifejezés az abszolút egy. Nekem tehát úgy látszik, hogy okoskodása hibás; ennél fogva conclusioja is: „Ezek után tehát szerzőnek, úgy hiszem, nincs alapos oka azt állítani, hogy a végtelen kis mennyiségek a jőzan okosságot botránkoztatják.“

Most bíráló szerzőnek nézetére megy által. Itt azt mondja: „Szerző is Euler szerint a különbözéket valóban semminek tekintti, azon különbözéggel mindazonáltal, hogy a semmit másképp fogalmazza, mint az eddig szokásban volt. Szerinte ugyanis a semmi alatt mindenkor az egységet kell érteni a nemlétel fogalmával összekötve sat.“ — Bíráló ezt nem a Kerekes művében találta, mert én a semmit illetőleg azt olvasom a 48. lap végén: „Ugyanis a nihilum, vagy magyarul még helyesebben semmi, jelenti általában csak a minek, vagy valaminek, azaz, való, vagy levő-minek tagadását (negationem reialicujus existentis, mely fogalom teljességgel nem tartozik a számtanba. Mert a számtannak egyedüli tárgya a szám; szám pedig minden fogalom, mely az egységből (unitas) származik. Ugy de a valami, és ennek tagadása, a semmi, nem az egységből származik: és így egyik sem szám s a számtannak nem tárgya. Ellenben a nihilum, azaz non ullum, non unulum, magyarul egy sem, látnivaló az unumból, egyből származik és így szám s a többi számok közé tartozik a számtanban sat.“ És szerző nem a semmiből, hanem a null fogalmából indul ki, „valódi alapelveinek“ kifejtésére. (49—54 l.)

Továbbá így szól bíráló: „Engemet ezen értelmezésnél egy különös körülmény lepett meg: szerző ugyanis, midőn Euler azon állítását czáfolja, hogy a különbözékek bár valóban semmik, még is lehetnek egymással a legkülömbözőbb viszonyban egy példát hoz fel. Azt mondja ugyanis, hogy az egyik zsebemben van két huszas, a másikban három tallér — mindekből kiveszett, a mi benne volt mind, már most

melyik zsebemben van több pénz? s ezt így folytatja: „úgy hiszem mindenki, ki látva, hogy kérdésem komoly kérdés s abból tovább akarok következtetni, — feleletére méltatna, — azt fogná mondani, hogy egyik zsebemben sincsen több pénz, mint a másikban, s ime maga is azon köszirtbe szenvedett hajótörést, a melyet kikerülni bennünket akar tanítani; mert most meg ő állítja, hogy az egy láb és az egy öl nemlétele két különböző mennyiség.“ Erre nézve én csak azt mondom, hogy Kerekes nem azt czáfolja meg Euler állításaiban, hogy a differentialék, bár valóban semmik (tulajdonképen nullok), mégis lehetnek egymással a legkülömbözőbb szerben; hanem azért kel ki ellene, hogy ő is összezavarta a nullt a semmivel, a mint bíráló is teszi, és hogy a következő három tételt állítja fel szerző szerint (41—44 l.): 1) hogy az, a mit a matematikusok végtelen kicsinyt neveznek nem egyébb mint a pusztá semmi; 2) akárhány semmit gondoljunk is, melyek különböző kisebb nagyobb mennyiségek elenyészéséből származnak, ezek mind egyenlők, egyik sem kisebb és nem nagyobb mint a másik; 3) két semmi sok különböző szerben lehet egymáshoz — a melyek közül látnivaló a 3-dik egyenesen ellenkezik a 2-dikkel. A fentemlített példát pedig szerző felhozza, ámbár az nem Eulertől származik, hogy mutassa meg, mily okoskodással jött körülbelől Euler a második tételre. Ez tehát nem Kerekes állítása, a mi ezen példából következik, hanem Euleré. Egyébiránt Kerekes, ha e példa által a maga nézetét akarta volna megvilágosítani, másképen tette volna fel a kérdést. Mindezek a 41—44. lapon fordulnak elő, a hol szerző az olvasóval még mindég elébb megy a homályban, mint maga is mondja (38 l.) és csak a 48. lapon tér által a maga nézeteire, hogy e homályt felderítse. — Ebből azt következtetem, hogy bíráló conclusioja hibás.

(Vége köv.)

Bajusz Mihály.

Külföldi irodalom.

Dr. Pichler, a theologia magántanára a müncheni egyetemen, „a kelet és nyugat közti egyházi szakadás történetét első kezdetétől a legújabb időkig“ írta meg. Eddig az első kötet, a „Byzanci egyház,“ jelent meg. Mint szerző az előszóban mondja, ezen mű a kelet és nyugat közti egyházi szakadás kimerítő történetének első kísérletét képezi. A két egyháznak, a keleti és nyugatinak, elválása egymástól, Europa összes fejlődésére, egyházi s állami nem kevésbé, mint tudományos és társadalmi tekintetben oly befolyással volt, mely a protestantismusnál sokkal hátrább nem áll. Ezen két kérdésnek igazi megfejtése: ki okozta ezen szakadás eredetét? és miért van az, hogy a számtalan, a legújabb időkig folytatott kiegyenlítési kísérlet eredménytelen maradt? — ezeknek megfejtése nemcsak a theologusra, hanem a történetesre, sőt minden művelt emberre nézve is nagyfontosságúak. Szerző a görög egyházi szakadást összefüggésben tekintti a pápaság, ennek jogai és az idők folytán e fölött uralkodott nézeteknek fejlődésével.

Verulami Baco Ferencz. A realphilosophia és kora (Franz Baco von Verulam. Die Realphilosophie und ihr Zeitalter). Irta Fischer Kuno. A hires jeni bölcész ezen művében Verulami Baconak, „az ipar, a természettudományi találmányok, a

gyakorlati cultura bölcsészének“ philosophiai rendszerét adja elő, majd összehasonlítván azt másokkal, majd pedig bírálván s megvizsgálván. Így teszi párhuzamba Bacot Descartes-tal, Spinozával, Bayle Péterrel, Leibnitzzel, Kanttal. Egészen a legujabb időkig előadja a különféle álláspontokat Baco irányában.

Azon munkák közül, melyek egyes tudományágak történetével foglalkoznak, különösen érdekes egy, mely a növénytan történelmét adja és mely, mint czime mutatja „adatot képez a nyugati népek történetéhez.“ E a könyv növénytan történetét a régibb és újabb korban műveltségtörténeti kifejlődésében tárgyalja (Botanik der Gegenwart und Vorzeit in culturhistorischer Entwicklung). Szerzője Jessen Károly. A növénytan kifejlődését a legrégiebb időktől fogva, összefüggésbe hozza az általános műveltség történetével és így munkája különösen arra nézve is igen fontos, ki valamely nép vagy kor szak műveltségtörténetét alaposan akarja ismerni.

Nemzeti színház.

(Gy.) A mult heti játékrend szokatlanul érdekes volt. Ugyanis e héten került elő másodszer „Sheridan“ közkedvességű színmű, jobb előadás mellett, mint először; e héten lépett fel Dalfy Lőrincz bécsi tenorista „Tell Vilmos“-ban. A közönség — bár a vendégművész szűkebbkörű hangterjedelemmel rendelkezik, mint Ceresa — szokott szívességgel fogadta. A napokban „Bánk bánt“ énekl; két rövid hét alatt dicséretes szorgalommal betanulva. — Végre e héten végezte be Niczky—Szöllősi Rózsa asszony vendégszereplését a legszebb sikerrel, miután drámai színésznői képességét jun. 13-án a „Czigány“-ban; a naiv szerepkörre való hivatottságát 16-án a „Tiszaháti libáscskában“ bemutatta. Mint Rózsi (Czigányban) szép játékaért, helyes szavalatáért, s néhány igen sikerült jeleneteért (milyen volt többek közt az örülésből kiécsudási jelenet) tetszett; az utóbbiban könnyed modorával, de még inkább az ügyetlen falusi libácskát tettető leány sikerült alakjával a legnagyobb derűtségben tartá a szépszámu közönséget. Megjénését, valamint pár jelenetét zajos tapssal fogadták; a darab végén pedig ötszöri kihívással váltak meg a kedves vendégtől. A vígjátékban még meg kell dicsérnünk Szilágyit, Benedeket, de leginkább Réthyt, ki az öreg Jakabban igen eredeti alakot állított előnkbe.

A vígjátékot Offenbach kedvelt „Fortunio dala“ követte. A közönséget, melyet már a vígjáték sikerült előadása felvillanyozott e rég látott operette teljes derűtségben találta, melyet mind végig dicséretesen megis tartott; s nem ok nélkül, mert Huber Ida, Rabatinszky Mari szép éneke, Sántha eredeti játéka s mindenek felett Balázs—Bognár Vilma kedves Friquet-je még a legkényesebb igényeket is kielégíthette. Némethyné ha kevesebbet igyekszik tulozni, lekötelezi a finomabb izlést.

Budai népszínház.

(Zoltán.) A „Genovéva“ 32-szer járván meg a népszínház deszkáit, úgy látszik kifáradt, mert jun. 16-ától kezdve pihen. Így került e napon színre korán elhunyt ügyes humoristánk Beöthy László „Özvegy és proletár“ című 1 felv. vígjátéka. Szinte

jól esik a százszoros „Ördög pilula,“ harminczkétszeres „Genovéva“-ban hallható törött magyar nyelv után egy-egy vígjátékban magyar tagok által a maga eredetiségében kiejtve hallani szép nyelvünket. Ezt ez estve természetesen megtaláltuk a szereplőknél, kik közül különösen kiemeljük Együdtöt és Libera Gizellát. Ez utóbbinál kár, hogy gyakran nem találja el a kellő hanghordozást, néha meg plane a szerep szellemét sem. Egyébaránt még fiatal, a tehetőség sem hiányzik egészen nála; szorgalom és a modoroságtól őrízkeedés által sokra viheti. Együdtnek hangját nem találjuk eléggé alkalmasnak a társalgási szerepkörre, hová kevésbé dörgő, de annál nagyobb hajlékonysággal bíró hang kívántatik. Jobban szeretjük ezekben Molnárt látni.

Pótléknak megint a „Tiz leány“t rántották elő. Annyit irtunk már e kis operettéről, hogy nem marad egyéb mondani való róla, csak ismételni tizszer, százszor is, hogy bizony kedves zene ez!

Vegyes közlemények.

Renan ítélete a német egyetemekről. Renan egy, a „Revue de deux Mondes“-ban megjelent, a francia egyetemi oktatásról szóló cikkben, a németországi egyetemekről következőleg nyilatkozik: Ámbár a német egyetemek mozgalmái jelenleg kisebbek lesznek, azért azok mégis még mindig igen fényesek; ők az emberi szellem vívmányainak legszebb részét képezik. A természettudományi és mennyiségtani tudományokban vannak talán vetélytársaik; de a mi a nyelvészetet és történelmet illeti, erre nézve Németország túlsúlya oly nagy, hogy elmondhatjuk róla: miszerint a tudománynak több szolgálatot tett, mint a többi Europa összesen véve. A görög és latin szövegek nagyszerű helyreállítása, mely ötven esztendő óta történt, Németország műve. Az összehasonlító nyelvészetet Németország teremtette. A történelmi kritika neki köszöni, ha nem is lételet, de legalább általános alkalmazását. Csak az archaeologia s a tudományos utazásokra nézve a dicsőségben más országokkal is osztozkodott. Egy utolsó rangu kis egyetem, mint Giessen vagy Greifswalden, kisvárosi szokásaival, rozslu fizetett és ügyetlen kinézésű tanárai, és sápadt, kiéhezett magántanáraival, többet tesz az emberi szellemre nézve, mint az aristokratikus oxfordi egyetem, milliókra menő jövedelmeivel, pompás tantermeivel, gazdag fizetéseivel és lusta „fellow“-jaival! Én nem akarom Angolországot becsmérlni. A természet- és mennyiségtanban első rangu férfiakat mutathat föl. De a történelem és nyelvészet terén, az angol szellem tehetlensége, annak felfogására, a mi természetével össze nem fér, és erős, gyakorlati esze, mely ily dolgokban nem otthonos, valóságos akadályt képez, mely e tekintetben való hátramaradását okozza. — Németország politikai hanyatlása szellemi túlsúlyának talán épen föltéte stb.

Liszt Ferencz, Rómából levelet intézett egy pesti parátjához, melyben a fölöle szállongó különféle hírek ellen tiltakozik, egyebek közt, hogy ő nem búskomor, sőt igen is vigan él, és hogy esze ágában sincs kolostorba menni. Levele végén így okoskodik: Hogy nagyon szeretném életem végét Pesten tölteni, ezt Ön nagyon természetesnek fogja találni, de épen úgy be fogja látni, hogy erre még nem érkezett meg az idő. Először azért, mivel mint látszik, napjaim vége

még nincs oly egészen közel, mint sokan hiesztelik; másodsorú mivel bővös erővel vagyok Rómához csatolva, melynek ha csak egét látom, a legszebb dallamokra vagyok lelkesítve.

Legújabb könyvek.

Nyelvtudományi közlemények. Szerkeszti Hunfalvy Pál. Harmadik kötet. Első füzet.

Statistikai közlemények. Szerkeszti Hunfalvy János Ötödik kötet. Második füzet.

Magyar Akadémiai értesítő. A philosophia, törvény-és történettudományi osztályok közlönye. Szerkeszti Csengery Antal, Negyedik kötet. Első füzet.

Magyar Akadémiai értesítő. A matematikai és természettudományi osztályok közlönye. Szerkeszti Györy Sándor. Harmadik kötet. Harmadik füzet.

A vegyelemek paránsulyáról. Előadta Than Károly. A M. tudom. Akad. XI. köt. Első dar.

Adalék Éjszak-Nyugoti Dacia föld- és helyirtához. Három táblával. Torma Károly lev. tagtól. Ára 1 frt. o. é. A M. tudom. Akad. Évkönyvei XI. köt. II. dar.

Ujdonságok.

— A Belvedereképtár kiállítási céljaira 1864-re rendelt 10,500 ftot birodalmi művészek pártfogolására fordíták. Az ily módon vett művek közül kettőt; Than Mórtól az „Ember tragédiájából” vett festményét, és Markó mellszobrát Gassertől a magyar nemzeti muzeumnak adományozák, s az intézkedés már meg is van téve, hogy e műveket mielőbb megkapja muzeumunk.

— Gr. Eszterházy Miklós a magyar Akadémia palotájára 2 darab 1000 p. fortos földterhermentelési kötelezvényt, és 1000 o. é. frtot, összesen 3100 frtnyi értéket; gr. Desewffy Kálmán ő mga pedig az Akadémia alaptőkéje növelésére 1000 p. frtos földterhermentelési kötelezvényt, s a palota építés szükségére szintén 1000 p. frtos ugyanolyan kötelezvényt ajándékoztak.

— Az állatkert ügyében a héten közgyűlést tartottak a muzeumi teremben. Legelőbb is a választmányt alakíták meg a szükséges előmunkálatokra, s elhatározták, hogy az itteni szakértőkön kívül két külföldi állatkert igazgatóját fogják fölkeríteni, hogy a városligeti állatkert számára tervezetet készítsenek, Továbbá felolvasták a dunai gőzhajózási társulat turnu-szeverini orvosának azt a levelét, melyben ez állatkert számára orvmaradak, ritkább fajú vízi és balkáni madarak ajándékba leendő küldését igéri. E levél öröndetes jelensége annak, hogy az állatkert eszméje, még a haza határain túl is viszhangra talál. Ez alkalommal Szabó József tanárt második alelnökül választák meg. Az igazgatói állomásra a P. N. gr. Lázár Kálmán szenvedélyes természetbuvárt ohajtja.

— A képzőművészeti társulat most vasárnap szándékozik kinyitni új kiállítását. Igen figyelemre méltó művek lesznek benne: többi közt, Ligeti nagyszép-

ségű „Palermo“-ja, Than Mórtól „Zápolya halála“ történeti festvény, s két aquarell-kép a római életből, Dux Zsigmond „Gyümölcsös lánya“ s Pósa Gusztávól, egy igen csinos tanulmányfő.

— A kabai lebköböl a debreczeni főiskola egy darabot küldött a „British Muzeumnak“, mely e szivességet most azzal vizonozta, hogy kilencz különféle lebköböl küldött darabokat a debreczeni iskolának.

— A horvát nemz. muzeum igazgatója a zágrábi érseki consistoriumhoz azon kérvénnyel járult, hogy az alatta levő clerust, valamint a szerzetbelieket felszólítaná, hogy a horvát nevezeteket a természettan és meteorologia, géptan, mezei gazdászat stb. köréből összegyűjtené s illető jegyzeteit a muzeumnak beküldené, hol azután e feljegyzések terjedelmes szótár alapjául használnának fel.

— Kant szobrát, jövő július hó 20-kán, mint a königsbergi egyetemen megnyitása emléknepjén, leplezik le, a szobor a nagy német bölcsész lakháza előtt a „Kant utcában“ fog állani.

— Jelentés. A nagyméltóságú erdélyi kir. kormányzóék 1864-diki június 2-kán 2842. elnöki sz. a. kelt leirata értelmében, jóváhagyólag tudomásul vétetett, hogy a magyar orvosok és természettvizsgálók X. nagygyűlése Maros-Vásárhelyt 1864-diki aug. 24 kétől kezdve a következő napokon tartassék meg, mi oly megjegyzéssel közöltetik, hogy az említett nagygyűlésen résztvenni kívánók ebbeli szándékat neveik és lakhelyökkel Szabó József ur, kir. tanácsos és igazgató tanár, mint egyik alelnöknél Kolozsvárott f. év augusztus 10 éig jelenti szivesek legyenek, hogy közlekedési és elszállásolási tekintetben a szükséges intézkedések megtörténhessenek, mire vonatkozólag annak idejében nyilvános jelentés tétetik közzé. A beírás és díjzetés aug. 24., 25. és 26 ik napjaiban Maros-Vásárhelyen fog megtörténni s 27 én lesz az alakító közgyűlés, míg a zárulás september 2-án menend véghez. — Kolozsvárott, 1864-ki június 9 kén. A magyar orvosok és természettvizsgálók X-ik nagygyűlésének ügyvivői.

— Szerkesztőségünkhez beküldetett: Emlékirat a pestvárosi főreáltanoda zászlajának szentelési ünnepélyéről. 1864-iki június 12-én. A tekintetes városi tanács jóváhagyásával közrebocsátja Ney Feren cz igazgató.

— A győri jogakademia visszaállítását a helytartótanács alaphiány miatt lehetetlennek nyilvánítván, Győr város közgyűlése elhatározta az utolsó kísérlet is megtenni, t. i. e tárgyban az adó kancelláriához folyamodni.

Előfizetési feltételek

a „KALAUZ“ jövő félelvi folyamára.

juliusztól szeptember végéig . . . 2 frt.

„ december „ . . . 4 „

a Kalauz szerkesztősége.

Néhány teljes számú példánnyal is rendelkezhetünk.

Tartalom: Az irodalom és a nép II. — A vigjáték eredete és történetéről V. Irta Toldy I. — Tanrendszerünk módosítása I. Irta Dr. Lutter N. — Hazai irodalom: A gyógytan története rövid kivonatban. Irta Fekete Lajos. — Nyílt válasz Weisz. J. A tanár urnak. — Külföldi irodalom. — Nemzeti színház. — Budai Népszínház. — Vegyes közlemények. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő Riedl Szende.

Pest 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál, 3 korona-utca 18. sz.)

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: Nagyhid-uteza, (redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kéziratú levelek fogadtnak el.

Előfizetési ár: Egész évre 8 frt. — Félévre 4 frt. — Negyedévre 2 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam.

24. szám.

Pest, 1864. Junius 26.

Előfizetési feltételek

a „KALAUZ“ jövő félévi folyamára.

juliusától szeptember végéig . . . 2 frt.

„ december „ . . . 4 „

a Kalauz szerkesztősége.

Néhány teljes számú példánnyal is rendelkezhetünk

Az irodalom és a nép.

III.

Hogy irodalmunkat a mostaninál szélesebb alpra fektessük s né szerütsük, a könnyü, vonzó előadás mellett még oly tartalom után is kell törekednünk, mely nemcsak a szívre hat s azt nemesíti, hanem az értelmet is képezi, — mely nemcsak mulattató, hanem hasznos is legyen. A mai kor ismereteket követel, nem pedig költeményeket; századunk a valóságban alapuló munkának, nem pedig az érzélességnek, ábrándozásnak százada. S ép ezen tekintetben irodalmunk, közmiveltségünk terén igen kirívó hiányokat tapasztalhatunk. Mi általában véve legalább fél századdal hátrább állunk, mint a nyugoti népek, mindamellert, hogy ezekkel való érintkezésnek látható és látatlan pontjai napról napra szaporodnak. Az európai mivelttség a mult században majdnem kizárólag humanistikai természetü volt, mert főkép a philologia és philosophiára támaszkodott. Mintha a görögök és rómaiak sirjából újra feltámadtak volna, mindenütt csak szellemök nyomaival lehetett találkozni, az iskolában szintúgy, mint az irodalomban és az életben. Különösen az írók ó-remek kifejezésekkel éltek, ó-remek világnézetekkel bírtak s ó-remek alakokban iparkodtak gondolkodni és írni. A klasszikus mivelttség volt az európai közmiveltségnek alapeleme, súlypontja. — Azenban akár tagadjuk, akár nem, a tények kérlelhetlen logikája mutatja, hogy a körülmények mai napig ezen tekintetben is nagyon megváltoztak. A valóság ismerete, a reáltudományok, melyek azelőtt csak igen alárendelt és mellékes szerepet játszottak, az újabb időben oly hatalommal léptek fel,

melynek eredményeit Európa tudományos, társadalmi, sőt politikai viszonyainak megváltozott alakjában tagadhatatlanul fölismerhetni. A mai kornak szelleme nem a philologia-szülte eszméknek, hanem inkább a természettudományoknak életfris körében mozog és működik. — S nálunk? Habár azon idő már elmúlt, a melyben a latin nyelv ismerete azonosnak tartatott a miveltséggel, s habár mai nap a természettudományok már legalább az iskolában kedvezőbb állást foglalnak el, mint azelőtt stb., mindamellert mégsem mondhatjuk, hogy közmiveltségünkben a természet ismerete is oly módon volna képviselve, mint a humanistikai elemek. Nálunk a sziv még mindig uralkodni szokott az értelmén, az aesthetikai mivelttség a real tudományosságban; a kellemes azon, a mi hasznos vagy épen szükséges is. Mig pl. Pesten iszonyu költséggel táncztermet látunk előbb építeni, mint vízvezetést vagy iskolákat, kórházakat stb.; mig ilyen és hasonló tünényeket látunk az országban általában, mindaddig van alapja említett panaszunknak. Ha pedig magán-körökhez fordulunk, tapasztaljuk, hogy minden mivelttebb magyar ember tudja, ki volt pl. Nagy Sándor, vagy Homer, vagy Cicero stb. de hányan tudják azt, mi módon megy végbe testükben a lélekzés, vérkeringés, emésztés; lelkükben az emlékezés, a gondolatok, szenvedélyek hullámzása. Hányan tudják, mi módon él a növény, mért kell eső a vetésnek, mért kár pusztítani az erdőket, kár szalmával, trágyával fűteni stb. És ha épen a nép alsóbb rétegeit tekintjük, mennyi előítéletet, balvéleményt, babonát találunk ott! A földmivelő szeme előtt elrobban a gőzmozdony, fülébe zúgnak a távirda sodronyai, feje felett dörög a menny stb.; s mit tud ő mind erről! — Hány gyermek hal meg élte legelső szakában csak a szülék tudatlansága miatt, hány munkás ember jut koldusbotra csak azért, mert azon eszközökkel, melyekkel apái évszázadok óta éltek, többé nem éri be. Népünknek felfogása a természetről legtöbb tekintetben alig különbözik a görögök és rómaiak világnézetétől, ezek pedig kontárok voltak, ha ezen szempontból a mai korról összehasonlitjuk. Pedig csak az uralkodik a természetén, a

ki törvényeit ismeri s azoknak engedelmeskedik, s csak azon elmélet használ a népnek, a mely az ember szellemi és anyagi javát előmozdítja. Ha ez utóbbit akarjuk, nemcsak a szépirodalmat, hanem a természettudományokat is kell pártolnunk, meghonosítanunk, népszerűsíteniünk. Míg Magyarország Európának „terra incognita”ja volt, addig a pusztán humanistikai miveltséggel is beérhettük, de most, a midőn Hamburg vagy Páris közelebb van hozva Debreczenhez, vagy Kolozsvárhoz, mint husz év előtt Bécs; — most a hol minden nap új érintkezési pontok keletkeznek, a melyekre nézve a külfölddel versyeznünk kell, most nekünk is azon eszközökkel kell élnünk, a melyeknek segítségével a többi népek szellemi és anyagi jólétre, hatalomra vergődtek. És ezen eszközök közt első helyen álnak a réalismeretek. Ezeket az irodalomban, és ez által a nép közt meghonosítani — ez a magyar írók egyik főfeladata, ha nemcsak magoknak hanem a nemzetnek is akarnak használni, és ha tudják, hogy „peragit tranquilla potestas, quae violenta nequit”. R. Sz.

Tanrendszerünk módosítása.

II.

A nyelvek után a mennyiségtan s a természet-tudományok igényelnek nálunk főgondot és kiváló ápolást. Nincs művelt ember hazánkban, ki ezen állítás igazságát el nem ismerné. Saját kárunkkal tapasztaljuk, hogy az említett tárgyakra eddig kevés gondot fordítottunk.

A rajz tanítása, mely gymnasiumainkból, nem tudom, mily szerencsétlen felfogás következtében, egészen kizárattott, az elemi iskolákban kezdődjék, s a gymnasium öt első osztályában a legnagyobb ápolás mellett folytattassék. E tantárgy jogos felvételét a gymnasium többi tantárgya közé, ma már oly szükséges reformnak tartom, mely visszautasíthatlan postulatunként áll előttünk.

A földrajzot, mint önálló tudományt kívánom tárgyalatni, s nem egyedül mint a történelem szolgáloját. Tíz évi tapasztalás elégséges lehetett ezen követelés jogosságának elismerésére.

Hogy a bölcsészetre a gymnasium felsőbb osztályaiban nagyobb gond fordítandó, már a magyar tanférfiak „Értekezletében” általánosan elismert tény volt. Éretlenebb-e a mostani felgymnasiumi ifjuság a kellő modorban előadott bölcsészet tanulására vagy kevésbbé szükséges-e annak tanítása jelenleg mint 1848 előtt? — Csak ezen tantárgyból menjen az ifju elégséges előkészület nélkül az egyetembe?

A középtanodák tantárgyai, meggyőződésem szerint, ezek: vallás, szépírás, rajz, ének, tan nyelv, német nyelv, latin nyelv, görög nyelv, földrajz, törté-

nelem, bölcsészet, számtan, mértan, természetrajz, vegytan és természettan.

E tantárgyak kellő elsajátítására az előirt idő elégtelen. Minél lelkiismeretesebben vet számot magával a tanári testület, annál jobban meg fog győződni ezen állítás igazságáról. A jelen s a volt Thun-féle tanrendszerben, a természettannak legfontosabb részei soha sem fejeztethettek be; ugyanez történt a mennyiségtan több, általánosan elismert szükséges részével, sőt még a történelemmel is. E baj elhárítására sokan a heti órák számát kívánák a négy felsőbb osztályban 32-re, vagy, ha kell, még többre is tétetni. Ha hatalmunkban volna a tanulónak elmebeli tehetségét, valamint kitartási képességét nagyobb fokra emelni, mint a milyenre azt a természet alkotója helyezé, a heti órák szaporítása az említett bajon csakugyan segítene: de miután ezt tenni hatalmunkban nincs, más módról kell gondoskodnunk. Nem képzelhető itt más segítség, mint a tanítási évek számának egygyel való szaporítása. Ezen visszautasíthatlan reform következtében egy más, mint hiszem, üdvös eredményü változás is létesíthetnék, értem a reáliskolák pótlását a gymnasiumok által. — Az elemi iskolát végzett ifju, a mostani tanrendszer mellett, a gymnasiumba vagy a reáliskolába megy, tanulmányait folytatandó. Ezen kettéválás, nézetem szerint, igen korai. — Hogyan tételezhetjük fel, hogy a szülők 10 éves gyermekük jövő életpályája felől biztos tájékozással birjanak? Első az ember, csak ezután jön a szakember. — Ne forgassuk tehát fel a természet rendjét. — Ha a gyermek a gymnasium első öt évét sikeresen elvégezte, tantervem szerint elegendő reálkészültséggel fog birni a műegyetem előkészítő osztályába mehetni, s e felett a humanistikus irány sem leend nála pium desiderium. — A hol az ifjuság száma jelenleg mind a gymnasiumokban, mind a reáliskolákban elegendő nagy, ott a reáliskolákból igen könnyen lehet, három év lefolyása alatt, új tanszervezetű gymnasiumokat alkotni.

Hazám tanügyi viszonyait ismervén, a jövő tanrendszert így óhajtanám csoportokra osztani. Az elemi oktatás a bevégezett 6 éves gyermekkel kezdődik, s tart 4 évig. — A bevégezett elemi oktatás után a tanulók nagy része, egyéni vagy külviszonyoknál fogva, a gymnasialis oktatásban részt nem vehet; ezeknek számára legyenek a polgári iskolák, melyek a szerény, de nagy horderejű, polgári állásra szükséges tantárgyakat 3 év alatt fejezzék be. — Az elemi iskolákat végzett gyermekek nagy része oly szerencsés viszonyokban van, hogy magának a felsőbb fokú képzettséget is megszerezheti. Ezek számára, legyen a 9 évi tanfolyamu gymnasium. A gymnasium ötödik osztályának bevégeztével, ha a reálirány a tanulóban tulnyomó, s hajlama ehhez vezérli, az átmenet a műegyetem előkészítő osztályába történhetik, honnan a gymnasiumba való visszajövetel, vagy a humanistikus

tanulmányok magánaton folytatása a műegyetemben, s így a műegyetemi hallgatónak az egyetembe leendő átmenetele, tantervem szerint könnyen kivihető.

Az öt első osztály képezné az algymnasiumot, ez a négy felsőbb osztálylyal a felgymnasiumot.

E tantervnek vázolata következő :

O s z t á l y .	Vallás.	Tannyelv.	Írás.	Ének.	Rajz.	Német nyelv.	Latin nyelv.	Görög nyelv.	Földrajz.	Történelem.	Bölcsezt.	Számтан.	Mértan.	Természetrájz.	Vegyтан.	Természettan.	Összeg hetenkint.
E l e m i i s k o l a . (4 é v .)																	
I.	3	6	3	2	1	2	.	.	.	.	.	2	.	1	.	.	20
II.	3	6	3	2	1	2	.	.	.	.	.	2	.	1	.	.	20
III.	3	5	2	2	2	2	.	.	.	.	.	4	.	1	.	.	21
IV.	3	5	2	2	2	2	.	.	.	.	.	4	.	1	.	.	21
Összeg.	12	22	10	8	6	8	.	.	.	.	.	12	.	4	.	.	82
P o l g á r i i s k o l a . (3 é v .)																	
I.	2	3	2	2	3	3	Kelme- isme 1	.	2	2	.	3	.	3	.	.	26
II.	2	3	2	2	3	3	.	Üzlet- irály 1	2	2	.	3	.	.	.	3	26
III.	2	3	1	2	3	3	.	.	2	2	.	Könyv- vitel 1	Keres- kedői 4	.	.	3	26
Összeg.	6	9	5	6	9	9	1	1	6	6	1	10	.	3	3	3	78
K ö z é p - t a n o d a (9 é v .)																	
I.	2	3	2	2	4	3	.	.	2	.	.	3	.	2	.	.	23
II.	2	3	2	2	4	3	.	.	2	.	.	3	.	2	.	.	23
III.	2	3	.	.	4	3	7	.	1	2	.	3	.	2	.	.	27
IV.	2	2	.	.	3	2	6	.	1	2	.	3	3	.	3	.	27
V.	2	2	.	.	3	2	6	.	1	2	.	3	3	.	.	3	27
VI.	2	2	.	.	.	2	6	4	.	3	2	3	.	4	.	.	28
VII.	2	2	.	.	.	2	6	4	.	3	2	.	3	2	2	.	28
VIII.	2	2	.	.	.	2	5	4	.	3	2	2	2	.	.	4	28
IX.	2	2	.	.	.	2	5	4	.	3	2	4 20 11		.	.	4	28
Összeg.	18	21	4	4	18	21	41	16	5	20	8	4	12	5	11	239	

Ha e tanrendszernek óraszámait által képviselt humanistikus és reál irányt egybehasonlítjuk, könnyen meggyőződhetünk, mikép az elemi iskolákban és a középtanodákban az első irány közelítőleg ugy aránylik a másikhoz, mint 2 az 1-hez, a polgári iskolákban pedig mint 3 a 2-höz.

Hogy ezen tanterv írott malaszt ne maradjon, a m. kormányknak következő intézkedései volnának szükségesek :

1) A tanároknak oly fizetés rendeltessék, melynél nagy horderejű hivatásukat nyomasztó anyagi gondok nélkül teljesithessék.

2) A tanodák helyiségei ugy alakittassanak át, mint azt a tanrendszer követeli.

3) A tanári könyvtárakra egyszerre nagyobb összegek engedélyeztessenek, s ifjúsági könyvtárak létesítése segélyeztessék.

4) A természettani és természetrajzi muzeumok kellően szereltessenek fel.

5) Az elemi iskolák egyes osztályában 70, a gymnasium öt alsóbb osztályában 50 tanulónál több ne legyen ; a hol tehát az ifjúság száma nagy, párhuzamos osztályok állittassanak fel, s ezek is rendes tanárokkal láttassanak el.

6) A négy elemi s a két alsó gymn. osztályban, a hit, rajz- és énektanár kivételével, legyen osztálytanítás ; a harmadik, negyedik és ötödik gymn. osztályban, a hit- és rajztanárón kívül, az ugynevezett csoporttanítás ; a négy legfelsőbb gymn. osztályban szaktanítás.

7) A nyilvános vizsgálatok mind a kilencz gymn. osztályban csak a tanév végén tartassanak meg ; a szóbeli érettség vizsgálatok csak a latin nyelvre, az egyetemes történelemre, a mennyiségtanra s a természettanra terjesztessenek ki : a szóbeli megelőző írásbeli érettségi vizsgálat mind a tiz tantárgyra kiterjedhet.

8) A gymnasium tanárai testülete, az igazgatón

kivül, 16 rendes és két segédtanárból (énektanító s a rajztanárnak segédje) álljon.

9) Minthogy a gymnasiumi nevelés és oktatás ügyében egyedül az illető igazgatók felelősek, adasék nekik a tanárok kinevezésében legalább annyi befolyás, mennyivel a Thun-féle rendszer alatt birtak.

10) A gymnasiumi tanárjelöltek rendes ösztöndíjak által segítettessenek tanulmányaik folytatásában.

11) A tanár-vizsgáló bizottmányok az elemi s az öt első gym. osztály tanáraitra nézve a felgymnasiumok szakférfaiból állittassanak össze; ezen bizottmányok elnökei legyenek a tankerületi főigazgatók. A 4 felsőbb gym. osztály tanárainak vizsgáló bizottmánya az egyetem bölcészeti kara.

12) Az iskolai törvények a tanulók korához alkalmaztassanak.

Mily mérvben kelljen a tantárgyakat az egyes osztályokban felvenni, s mily reformok mutatkoznak a tankönyvek, különösen a nyelvtanok egységes szerkesztésére nézve kívánatosnak, arról igénytelen nézeteimet más alkalommal fogom közölni.

Dr. Lutter Nándor,
a budai kir. egy. gymn. igazgatója.

Hazai irodalom.

Petőfi Sándor életrajza. Irta Zilahy Károly. Pest. 1864. Osterlamm Károlynál.

A magyar irodalom önálló életrajzi iratokban szerfelett szegény. A nagy emberek hozzájuk méltó életrajza alig található. Már csak ezt tekintve is lehetetlen, hogy feltűnővé ne legyen előttünk Petőfi eseménydus regényes élete hiven megírva, oly szép költői kedélyt tanulmányal párosított író által mint Zilahy Károly. Több körülmény teszi Petőfi életrajzát nevezetessé. Nem tekintve azt, hogy Petőfi életét minden miveltebb magyar ember kívánja ismerni, — nem tekintve azon előnyt, melyet már a tárgyul felvett nagy költő élete nyújt — csupán a helyes felfogásra és a kidolgozásra szoritkozom, a mi pusztán csak az író érdeme, még pedig nagy érdeme — és dicsősége.

Magas aesthetikai műveltséget, megkapó eredeti és igaz felfogást árul el azon czikk is legelől, melyben nagy bizossággal, az akkori irodalmi viszonyok mély ismeretével és részrehajlatlansággal, Petőfi költői álláspontját s írói jellemét adja elő.

Az életrajz menete — minden felesleges kitérés nélkül — a legrendesebb; elkíséri a bölcsőtől a kóporsóig, mint folyót — forrástól a tengerig. A meg lévő adatokat tökéletesen jól használta fel, úgy hogy Petőfi születési helye és ideje is, mi annyi vitára adott alkalmat, bizton meg van határozva. Mindvégig hiven, részrehajlatlanul és nagy tárgyilagossággal — a mi történet- s drámairónál legfőbb — kezeli tollát. Az író magát észre sem veszszük. Petőfi alakja domborodik ki előttünk, oly részletes vonásokkal s találón rajzolva, hogy jobban már regényben sem lehet. A nagy költőt sem az ellen-, sem a rokonszenv szemüvegén nem nézte, hanem az igazi szempontból felfogva; sem fényoldalait idéltlen magasztalásokkal nem halmozza, sem rossz oldalát menteni vagy elismerni nem akarja. Ugy tökéletesen a rajz, ha árnyék is van benne. Koborgó diák vagy színész korában is olyan elfogulatlanul festi, mint mikor a nemzet első költőjévé lett. Előnkbe adja Petőfit — az igazi Petőfit — s aztán tessék akárkinek rokonvagy ellenszenvvel lenni iránta.

A történetírók legnagyobb érdeme, ha az adatokat úgy csoportosítják, hogy azok élőalakká domborodjanak ki; mert hiszen a történetbuvár is az adatokat egymásután sorolva adja elő, de azokba életet önteni a történetíró dolga. Ebből a szempontból tekintve is ez életrajzot, igen erős oldala: a csoportozatok alakítása, a részek arányos elhelyezése — olyan gazdag adatbőség mellett — mind megannyi szóló tanui a korán elhunyt Zilahy Károly történetírói tehetségének, mely felvett tárgyán mindvégig uralkodik, s a legnagyobb könnyűséggel és hajlékonysággal kezeli. Hozzájárul ehhez éles ítélete az adatok tisztázásában; a téveseket kiigazítja, a homályosokat kellőleg megvilágítja, úgy hogy Petőfi sok oldalról egészen új fény által világítva áll előttünk. Reflexiói mindvégig a legtalálóbbak.

Nem említem részletesen a könyv gazdag és változatos tartalmát. A ki olvasta, megláthatja Petőfit, — jellemének minden feltűnő sajátosságait éles körvonalokkal rajzolva, ugyanarra, hogy már jobban ismerni és helyesebben felfogni alig lehet. Folytonosan előttünk mozog, él, beszél és cselekszik, előlünk ragadja el a vihar. S midőn mi még, a halál setét karján vergődve látni véljük, már a mennyekből tekint le reánk, mintegy égbe ragadtatott Romulus. Igen, elejétől fogva mindvégig emelkedik a könyv tartalma és kidolgozása; midőn a fényes tünemény előttünk áll élte delén, s midőn hirtelen elsötétül — mintegy ösmeretlen üstökös.

Van még valami, a mit az olvasó talán nem is várt volna, s a mi lelket önt ezen életrajzi műbe, t. i. az a nagy világbölcsesség, melylyel az eseményeket szemlélni tudja, s miből a kellett helyzetekben szükséges megható humor és édesbús reflexio ered, illetőleg támadand.

Stylusa csaknem a legjobb magyar stylus, egyszerű mégis változatos, erőteljes, zamatos, határozott s a mellett könnyed. S mi az egész könyv compositióját illeti — a mit legtöbb történelmi munkánkban még csak keresni sem igen lehet — nemhogy el nem hibázott, hanem tökéletes, ugyszólva drámai; akaratlanul érezzük a kerekdedséget, — kellő pillanatban a befejezést. Ha ez életrajz sok kitűnő oldalát tekintjük, fájdalommal kell emlékeznünk mindig egy olyan tárgyilagossá, mélyen beható s éles ítéletű tehetség — mint Zilahy Károly — kora halálára; mielőtt gazdag szellemének munkássága által történetirodalmunkat is gyarapíthatta volna. Most már — mint ő mondja Petőfiről — a muzsák leeresztett fáklyával állnak emléke mellett s a hir gloriát vont homlokára.

Mezey Albert.

Ahitat órái. Zschokke Henrik után kiválogatva és fordítva Szász Károly, m. t. akadémiai (levelező) tag által. 1. és 2. kötet. Pest. Kiadja Heckenast Gusztáv MDCCCLXIV.

Egy időben roppant elterjedésnek és hirnek örvendett e tisztán erkölcs-vallásos mű. E század elején volt az, mikor a francia forradalmi eszmék nemesak az állam, hanem az egyház korhadozó vendég-oszlopait is kezdték megrázogatni. Az obscurantismus felé hajló szellem kezdett ismét nyugodt semmittevésbe hanyatlani, s természetesen, hogy kik ennek kárát képesek voltak belátni: minden erejükből igyekeztek azt elhárítani. Zschokke egyike volt azoknak, kik ama mozgalmas időben úgy gyakorlati, mint elméleti uton

siettek a világ legnagyobb „nyomorult“-jain : a vallásos hitőkben megingatott embereken segíteni. S mi természetesebb, hogy Zschokke, mint kiválóan a practicum embere, hogy a kor szellemével érintkezési pontja legyen, hogy hathasson : onnan indult ki, hol akkor a világ állott. Tévednek tehát a német orthodox protestánsok, midőn az „Áhitat órái“-t saját szempontjukból ítélve meg : sekélyes rationalismussal vádolják. Szerző bevallott célja, hogy a családi áhitatosság által igaz vallásosságot keltsen, s hogy e célját elérhesse be kell lépnie a köznapi ember világába, szobájába — hogy így szóljak — mert csak így remélheti, hogy olvasójával együtt indulván, együtt éri el velük utjának végét. Zschokke tehát, a helyett, hogy a levegőben járna : jár velünk a földön, s vezet az égbe.

Előbb névtelenül egy folyóiratban, majd saját neve alatt tíz kötetben, mintegy 400 vallás-erkölcsös elmélkedést tartalmazván jelent meg először a „Stunden der Andacht“ 1820 táján s azóta számtalanszor. Több nyelvre lön fordítva — maga a mostani angol királynő is két ízben fordított belőlök, sőt mi magyarok is birjuk e mű teljes, névtelen fordítását 1830—1836-ból. Még ha kapható volna is azonban e kiadás, akkor sem tartanók feleslegesnek a kezünk alatt levő új fordítást, mert amaz, ma már nem áll nyelvezeténél fogva az irodalom színvonalán, sőt az is megérzik rajta, hogy nem egy kéz műve az egész. Nem rossz választásnak tartjuk tehát fordító és kiadó részéről ily irányú irodalmunk külföldben is nagyon szegény ágának gyarapítását.

Az eredeti mű 400 elmélkedése mondhatni az élet minden viszonyára és körülményére ad majdnem casuisticus utbaigazítást. Az előttünk fekvő két kötet pedig 59 elmélkedést tartalmaz öt szakaszban, melyeknek czimeik : 1. A házi kör. 2. Isten. 3. Isten ígéje és a hit. 4. Jézus élete és a keresztyén évkör, — és 5. Az ember és az élet.

Léleknevelítő, erkölcs-javító, hiterősítő, buzdító és biztató olvasmányul merjük ajánlani azon olvasóinknak, kik még nem állanak a „felvilágosodás“ ama pontján, mely a vallás-erkölcsi elmélkedéseket messze képzeli magok alatt. A fordítás elég magyaros. β .

N y i l t v á l a s z

t. Weisz János Ármin budai műegyetemi tanár urnak

Kerekes Ferencz: „A felsőbb mértan valódi alapelvei“ című munkája felett irt bírálatára.

(Vége.)

Továbbá így szól bíráló szerzőről : „Kifejti szerző, hogy mikép lehet az ily egyenletben $ds = 2gt$.

$dt + g(dt)^2$ a jobb oldaloni második tagot az elsőhöz képest elhagyni, állítván, hogy a meg nem levő egyiséget, tehát a semmit (kérem Kerekes nem mondja a semmit, hanem a nullt) szinte lehet fogyasztani, egész az elenyészésig. — Ámde a jelen egyenletben a jobb oldalon szerző szerint most már mindegyik tag értéke semmi (null) lévén, hogy marad el az egyik semmi (null) a másik mellett? vagy ha az egyik tag mint semmi (null), valóban elhagyható, miért nem hagyhatjuk el az első tagot, mi által lenne : $ds = g(dt)^2$, a mi képtelenség. De azután, ha a különbözék valóban semmi (null), akkor az akárhányszor véve is csak

semmi maradna s még is e kifejezés $\infty \cdot 0$ nem éppen jelent semmit, sőt bármely tetszőleges értéket felvehet.“ — Bíráló itt oly ellenvetéseket tesz, a melyekre szerző ugyan tökéletesen megfelelt az elsőre nézve a 59—60 lapon, az utolsóira nézve pedig a 173—175 lapon; de mégis nem lesz szükségtelen e következőket megjegyezni: Hogy ha a nullok közt egyenletet akarunk formálni, a mi legkönnyebb, mivel elenyészésökben a változó mennyiségek viszonyai legegyszerűbbek és p. o. az egyenlet jobb oldalán áll : [3 null + egy null sem akár hányszor véve], a mi ezzel : [2gt.dt. + g.(dt)²], a hol dt az idő nulláját jelenti, egészen analog és én ezen nullok összegét keresem, egészen természetes, hogy én az : egy null sem-et, ha n-szer is van véve, elhagyhatom, ha csak n véges szám ; mivel az nem növeszti a nullok számát legkevésbé sem, épen így a mint, ha a végetlen nagyok közt egyenletet formálok, a véges mennyiségeket, ha véges számok közt egyenletet formálok, a nullokot bátran elhagyhatom. P. o. ebben : $a \cdot 0^{-1} + b \cdot 0^n$, a mi ezzel egyjelentésű $a \cdot \infty + b \cdot d$, és a $b \cdot d \cdot t$, a hol d a 0^n véges értékét képviseli, minden hiba nélkül elhagyhatom ; épen így az $a \cdot 0^{-1} + b \cdot 0$ kifejezésben, a $b \cdot 0$ -t is bátran elhagyhatom, és hogy ilyenkor nem szabad $a(-1)$ hatványjellel (exponens) ellátott nullokot vagy a végetlen nagyokat $a(0)$ hatványjelű nullok vagy véges mennyiségek mellől, — ezen utolsókat ismét a $(+1)$ hatványjelű nullok mellől és a $(+1)$ hatványjelű nullokot a $(+2)$ hatványjelű nullok mellől sat. elhagyni, az világos mint a napfény ; mert ha én azt tenném, akkor egészen mást keresnék, mint a mit feltettem magamban. — Erre nézve pedig, a mit bíráló mond, hogy t. i. e kifejezés $\infty \cdot 0$ nem épen jelent nullt, sőt akár mely értéket felvehet, én azt mondom, hogy ez a végetlen nagy ellenmondásos természetében fekszik. Ha egyébiránt bírálót ezen én okoskodásom nem elégíti ki, czáfolja meg először Kerekes azon állítását : „A végetlen nagy ellenmondásos mennyiség“ és én kész leszek e tárgyban más okoskodással élni.

Végre sajnálattal emliti bíráló, hogy ő a megbírált könyvben a műszók helytelen alkalmazására talált. — Én megvallom, hogy én is ez ügyben gyenge vagyok ; de mivel ellenvetéseit megczáfolja, erről is szölok egy pár szót. A könyv cziméről : „A felsőbb mértan valódi alapelvei“ ő azt mondja : „Ezen czim után bizonyára szakértő azt fogja itélni, hogy e munkában a felsőbb geometriának alapelveiről van szó, holott abban valóságoslag a különbözéki hánylat elemei tárgyaltatnak.“ — Én pedig e könyv czimét illetőleg azt mondom : Minden ember, a ki Kerekes művét keresztül olvasta, azt fogja kivenni belőle, hogy Kerekes a mathesist nevezi mértannak, és ha az ember megdondolja, hogy a számok magok is mérésnek az eredményei, és hogy a mérés fogalma sokkal egyszerűbb mint a mennyiség és jobban jellemzi a mathesist, mint a mennyiség nevezete a mennyiben az elméleti mathesisnek tárgya nem minden sajátága a mennyiségnek, tökéletesen bele fog nyugodni a mathesis ezen elnevezésébe. A geometriát Kerekes aztán mértannak nevezi. — Azután kikel bíráló a Verhältniss, ratio, le rapport ezen elnevezése ellen : „szer“ azt mondván : „Hiszen a szer ez értelemben csupán számrag és azt magában oly kevéssé lehet használni mint p. a-val, — vel vagy az — at — e t névragokat.“ Én pedig azt mondom, hogy mivel „szer, szor“ egyjelentésűek és mivel az egyikről ugyanaz áll, a mi a másiktól, ilyen szavaink pedig vannak, mint p. sz o r o z n i

szerezni, egyszeri, kétszeres, a mely két első szóban a szor, szer törzs szó tehát lehet a szor vagy szer-t magában is használni, épen így a mint p. az örízni-ből lehet ör és így tovább. Azonkívül a szer jobban is jellemzi a le rapport elnevezését, a mit Kerekes nézetem szerint nagyon jól megmutatott „szorszámtan“ című munkájában 46—49 l. A magyar szó viszony, melyről bíráló azt mondja: „e kifejezésre ratio, Verhältniss oly jó szót birunk és pedig a közéletből merítve a viszonyban,“ inkább: Beziehungot, relatio-t jelent, a mely értelemben maga bíráló is használja ezen szót „felsőbb mennyiségta“ II. kötetének 267 lapján, midőn az egyenletek átalakításáról így szól: „Az egyenletek átalakítása alatt értjük azon műtételt, a mely szerint meghatározottatik egy oly egyenlet többtagúja, a melynek gyökei az adott egyenlet gyökeihez némi viszonyban állanak“ és ezen viszonyok aztán ilyenek, a mint bíráló e művében mindjárt ezután felszámolja 18. 19. 22. pontok alatt $y = -x$, $y = x + a$, $y = ax$, a hol x az adott, y pedig a keresett egyenlet gyökeit jelentik.

Nekem jelen ellenbírálatomnál az a czéлом, hogy a fiatal emberek, kik a mathesisre akarják adni magokat, ilyen bírálatok által ne ijesztessenek vissza e könny tanulmányozásától. Auctoritásra nem adunk a mathesisben semmit! Minden embernek legyen önbi-zodalma saját tehetségeibe és csak akkor fogadja el a másik véleményeit, ha saját gondolkodása által meggyőződött azoknak helyes voltáról.

Bajusz Mihály.

Nyílt levél a „Kalauz“ t. szerkesztőjéhez.

T. cz. Szerkesztő Ur!

Hogy az Akadémiai Nagyszótárról még mindig értekezem, épen azok előtt ismeretlen, kiket a dolog leginkább érdekel. A „Kalauz“-ban várták közleményeim folytatását. Hogy tehát jegyzeteimet együtt bírassák, arra kért föl néhány tudós nyelvészünk, közöltetném a folytatást a „Kalauz“-ban is. Ez esetben alkalmat is nyernék magam némi dolgoknak bővebb megokolására, a nyomdahibák kiigazítására, sat. Azért kérem a szerkesztő urat, sziveskednék értekezéseimet újra közlésre elfogadni. Részemről elég fontosoknál találok arra, hogy mentől többnek legyen róluk tudomása. Ha hírlapjaink az olvasó közönséget dilettans nyelvészkedéssel is megkinálják, a „Kalauz“ kötelességének ismerem, hogy annak mennyire lehet elejét vegye s komoly tudományos alapon való kutatások ismertetésével paralysálja. Maradok sat. Budán, 1864. jan. 21.

Ponori Thewrewk Emil. *)

Az akadémiai nagy szótárhoz való jegyzetek.

VIII. és IX. közlemény

(A hét első közleményt lásd Kalauz I. 4—10. számaiban.)

Örvendek s bátorítva azért, hogy a magyar lexicologia terén való komoly törekvéseim kellő mé-

*) Annál örömebb felelünk meg t. barátunk kívánatának, mennél mélyebben meg vagyunk győződve az akadémiai nagy szótár epochalis fontosságáról, s mennél inkább óhajtanók, hogy ezen munka második kiadása tökéletesebb legyen az elsőnél.

A szerk.

tánylásban részesülnek, folytatom közléseimet. Minde- nek előtt azomban még pár szót a Kalauz folyamában megjelent eddigi jegyzetéről.

Egy író sem kerülheti el a sajtóhibákat. Így a többi közt 44. jegyzetemben is tetemes kárt tettek; csak az a jó, hogy nyomukba jöttem, s a helyreigazítást valót ezennel tudathatom.

Az idéztem jegyzet b) pontja alatt vé d, tét helyett olv. vé d, t ér; d) alatt Mit t á t s z helyett Mit l á t s z; e) alatt mag v á l ó helyett mag v a v á l ó. A 12. jegyzetben pedig az „Ameis Hom. Odysee (2. kiad.) 455“ féle idézetből kimaradt az ének száma IV. A Kalauz 72. lapján való „Aproság“-omban is van sajtóhiba. Ugyanis a Hajnali csillagként-féle epigrammát nem valami Antonius, hanem Ausonius fordította latinra.

E nyelvészietlen holmi után hadd térjünk át Budenz urnak a Nyelvtudományi Közlemények II. 308—310. lap. tett, szótári jegyzetimet érdeklő, becses észrevételeire.

Érdekes mindegyik, de egy sem teljesen meggyőző. A legnevezetesebb mindenestre az, melyet 2. jegyzetemben ellenében tesz. Egyelőre csak e két ellenvetésem van. Az első az, hogy az εμοῦ καλλιων-félemben valószínűleg másképp kell a genitivust felfogni mint általában szokták s Budenz ur is teszi. Lásd erről Curtius Györgytől, egyik legjelesebb gramaticustól való Erläuterungen 161. lapját. A második tudós recensensem következő szavait illeti: „Még kevésbé magyarázhatjuk „apud“-féle nál-lal a régi nál-kül=mai nélkült, mely a régi nyelvben még ekép is használtatik: bornál és kenyérnél kül, a melyben a kül=„separate, seorsim“, a nál meg nem lehet egyéb, mint „ab, absque.“ Miért nem, ha mondhatjuk a z o n k i v ü l v. k ü l? Itt csakugyan állapító rag az o n. Tehát kül magában nem kényszerít minket arra, hogy nál-ban mást lássunk, mint a mit állítottam.

A Ny.-K. 313. lap. B. ur 13. jegyzetéről szól; de úgy látom, hogy rosszul értett. Ugyanis a többi közt ezt mondja: „Th. ur helyesen int ovakodásra ujjabb keltű szóknak szóképzési szabályok bizonyításában vagy érvényes analogiáku fölhhasználásában... Azomban téved Th. ur, ha a szigony-nak sem akar az o n y képző jogos példái között helyt engedni, okul hozván föl, hogy a t-kp = ném. „angel“, meg szigonyozni = angeln. Pedig szigony már Molnár Albertnél van=fuscina s tudtomra a német „angel“ sem tesz egyebet „hamus“-nál, mely szintén Molnár Albert szerint magyarul horog; ismeri ő a h o r g á s z és h o r g á s z n i-t is, noha Th. ur szerint horog és h o r g á s z n i sokhelyt csak 1848. óta ismeretes. Tehát ovakodjunk in utramque partem.“

Hadd lássuk a dolgot közelebből.

A N. Szótár szerint o n y képző nagyságot jelent. Ezt én kétségsébe vontam, s most is a mellett maradok; mert a mely szóknak azt bizonyítaniok kell, nem teszik a kellő szolgálatot. Horgony új szó, tehát vele semmi bajunk. Szigony hát régi — s csak is azt akarta jelenteni mellékes megjegyzésem is, hogy „horog és horgászni sokhelyt (nevezetesen Föthon) csak 1848. óta ismeretes“. t. i. annakelőtte mindenkor s most is még nagyrészen szigony és szigonyozni szókkal éltek, s az öreg, parasztok csodálkozva mondják fiaikról, hogy ezek most már h o r o g és h o r g á s z n i-hoz szoktak, miket 1848. előtt nem ismertek (ugyanaz áll a szalag szóról is). Jelent-e tehát o n y a szigony-ban nagyságot? Erre

válaszol az, hogy tapasztalásom szerént szigony = (fisch)-angel, szigonyozni = angeln. E használatában csakugyan nem tűnik ki a nagyság fogalma. He tehát szigony nagy és kis valamit is jelenthet, képzőjében egyéb értelmet kell keresnünk, ha csak azt nem tesszük föl, hogy eredetileg csakugyan nagyot fejezett ki, de meglevén már a szó, kis dologról is kezdtek mondani. De ez a hypothesis hypothesisé teszi egyszersmind a szigony szónak bizonyító erejét.

Végre horog és horgászni régi voltát soha kétségbe nem vontam. A rólok szóló megjegyzésem csak azt mondja, hogy sok helyt nem volt ismeretes 1848. előtt, s korántsem azt, hogy másutt és azelőtt nem létezett. Hogy az azt nem is mondhattam, már az is bizonyíthatja, hogy horgony eredetét tudom, mely szó épen horog-ból származott s pedig 1821-ben.

B. ur egyéb ellenvetéseire is vissza fogok még térni. Jelen közleményem befejezéseül eddigi jegyzetiem következő folytatását adom:

78. a g y o n c s i k l a n d o z nincs a szótárban.

Oda ugrott Károly, a prédát már hozta,
De Rozinka ötet agyoncsiklandozta.

Csokonai II. 65.

79. a g y o n c s ó k o l nincs a szótárban.

Addig akar agyoncsókoljuk egymást.

Petőfi uj. I, 120.

80. a g y o n h a l l g a t valakit. Lábra kapott uj kitétel. Nincs a szótárban.

81. a g y o n v a r r nincs a szótárban. Tősgyökeres magyar asszonyok előtt országszerte ismeretes szó. Németül „endeln“, azaz két „szélét“ („Endel“) valami szövetnek péld. vászonnak („keréken öltve“, „gömbölyü varrással“) összevarrni. A vágott szél ily módon való összevarrásra képtelen; mert „kiszálasodik“ (es frantz sich aus.)

82. a g y o n v a r r á s nincs a szótárban. Németül Endelnath. Lásd a 81 jegyzetet.

83. a g y v á z nincs a szótárban. Anynyi mint a g y r é m. Berzsényiféle szó.

Agyváz altat-e vagy pólyadal engemet?

Berzs. 265.

A virtus hidd el nem hiu agyváz.

Berzs. 305.

84. a p a „Legősibb szavaink egyike, melylyel minden magyar nevezni szokta nemzójét“ Így a szótár.

Mily gyarló egy definitió. Hát másnak a nemzójét nem mondjuk apának? sőt még az állatokra (péld. a lóra) is alkalmazzuk.

85. a t y a. Czigányul dádé. Mondja a szótár.

Magam tapasztalása, Liebich, (Die Zigeuner. 131. lap.) és Ipolysági Balogh Janesi magyar cigány (Czigány imádságok. Esztergom 1859. 3. lap) szerént: dad.

IX. k. 86. ad. E cikkről szolt már 33. jegyzetem. Folytatásul hadd álljon itt még a következő:

i) jót, rosztat adni valakinek és „jót, rosztat tenni valakivel“ egyre megy.

Jót adj az emberiségnek. Ha rosztat adsz, megszidnak érette.

Első Lajos király idejéből való mondat.

Neked im egy uj hirt mondok.

Kivel neked, sok jót adok. Kat. legeny, 942—3.

j) tudtára, vagy tudtúl adni valakinek valamit = tudósítani. Mondja a szótár. Még így is van a kitétel: tudnia adni valakinek valamit.

Azért leány! én azt mondom,

És teneked tudnod adom. Kat. legend 1705—6.

k) kezéhez ad. Régi példa. Kat. leg. 37—382.

l) Egyben vagy együvé vagy öszveadni a házasulandókat. Mondja a szótár. Ki nem kell felejtteni majd az öszvead-féle cikkből, hogy öszveadni magát valakivel = sich mit jemandem abgeben, péld. Goethe Egmontjáb: Gebt euch mit dem nicht ab; das ist ein schlechter Karl. Magyarul így adom: Ne adjátok magatokat össze evvel; hitvány ember.

ly) hálát ad benne van a szótárban. Régi példa. Kat. leg. 483.

m) Edes anyám, adj tisztát rám. Népd. Mondja a szótár. De nem csak a „tisztá“-ról, hanem bármily öltönyről is mondjuk. Régi példa:

Mert az másra szabott szoknyát

Hiszem, tetteti nyavalyád

Hogy te Krisztusodra adod. Kat. leg. 2419—21.

n) Nevet adni valakinek vagy valakire. Nincs a szótárban. Régi példák:

S nevet adának neki. Kat. próz. II. leg. 261. lap.

Mert égbeli csillagoknak

És teremtett állatoknak

Isten nevét reájok adtátok

S istennek imádtattátok. Kat. v. leg. 1753—56 v.

ny) feleletet ad nincs a szótárban. Régi példa. Kat. leg. 2709.

o) ad v. ő. dare mint Vergil. Aen. II. 65. v.-hez való jegyzetemben:

És azok után szépen megoktatá

És hitben megtanítá,

És szent evangeliomot ada

Öneki, s ez szerrel monda stb. Kat. leg. 1385—8.

Bizony ha tudnátok

Mit az barát nekem adott. Kat. leg. 1420.

Jöllehet több isteneket tisztelünk, de maga okosság azt adja, hogy csak egy isten légyen. Kat. próz. II. leg. 260. lap.

ó) ad valamihez = addere Cic. Deiot 8, 24.

Mi a vizet, mely mintegy négy kupányi vala, mind megittuk, és előtte jóságáért szívünk háláját kiöntvén, arra kértük, hogy oitan létünket egy léleknek se nyilatkoztassa ki; és ehhez adtuk, hogy az öcsétől nagyon félünk. Matisfalvi Götfly Borbála, Hóra pórhada 39. lap. (Ezt, meg Bajesdi Vitán Sándornak, Csaták Hóra követőjével a dévái mezőn czimü munkáját ajánlom nyelvészeink figyelmébe).

ö) kiad. Figyelmeztetem a szótár szerzőit, hogy e cikkből ki ne maradjon:

1) = edere Cic. Tusc. II. 8,20.

Ki alig adá ki ezen igéjit, s engemet legottan egy oláh ceséld az ölébe felvevén, az ajtón kivitt. Hóra pórhada 44. lap. Melyeket elvevén a szekeres, e szavakat adta ki stb. Hóra pórhada 66. lap.

Ehhez sorakozik:

2) parancsot kiadni. Régi példa:

Parancsolatot ada ki reájok, hogy Porphyriussal mindnyájokat vagdálnák. Kat. próz. II. leg. 271. lap.

3) kiad = kivall.

Ha ennekem ki nem adjátok,

Ki tötte stb. Kat. leg. 3731.

4) kiadni magát = sich erkennen geben.

Ebből azt húzták ki (= entnahmen sie), hogy megbánta, miért nem adta ki magát, hogy ahhoz való jó ágyat vessenek neki. Vadrózsák I. 422. lap.

ö) *bizonyosságát adni valaminek* vagy *bizonyosságot adni valamiről*. Nincs a szótárban. Régi példák:

Hogy ha volnál fényes angyal,
S feltámadnál mint az hajnal,
S ezt mit mondál, ezt mondanád,
Több bizonyosságát nem adnád. *Kat. leg. 1710.*
Császár en angyal nem vagyok,
Mert en gyarló leány vagyok,
De mit en teneked mondok,
Arról bizonyosságot adok. *Kat. leg. 1730—33.*

p) *helyt ad*. Se tulajdon se átvitt értelemben nem említi a szótár. Az utóbbira való példa:

Megpanaszlom az én istenemnek
Hogy nem ad helyt az én kérésemnek.

Vadrózsák I. 249. l.

r) *segítséget ad*. Régi példa. *Kat. leg. 3810.*

s) *hasznót ad*, hasznót hajt, használ valakinek.

Azért kérjek (kérjük) az szent asszonyt,
Hogy minekönk adjon hasznót. *K. leg. 2865—6.*

sz) *kivánságát, kedvét adni valakinek* vagy *megtenni* mindegy.

Talántán azt elfogadnák,
Kirá! kevénságát adnák. *Kat. leg. 104.*
Kérlek teged, jüj közel én hozjám,
Hogy beszédemet meghallgassad
És en kedvetem megadassad. *K. leg. 3029—31.*

t) *halálnak ad*, dem Tode überliefern.

Oh ennekem nyavalyásnak,
Jobb adatnám majd halálnak. *K. leg. 3796—7.*

ty) *tüzed at 1) = ló.*

A ki látván közel-menésünket, újra nekünk rivalkodott; hogy álljunk meg, mert egyszeribe tüzet ad. *Hóra pórhadá 47. lap.*

Továbbá egy más Hórafíú tüzet adván, a golyó Szabónak mentéjét két helyen lyukasztá által. *Csaták Hóra követőjével 23. l.*

2) = felgyujt.

Dévát éhséggel könnyen megvehetjük, tudnillik a városnak tüzet adunk, és a sánczokat elfoglaljuk. . . Igen, de hátha midőn a várbeliék minket ágyújikkal öszvelődöznek? *Hóra pórhadá 25. lap.*

u) *ajándékba, ajándéku, ajándékból ad*. Utóbbira régi példa:

Kit adott vala csodásul,
Mert csak ő ajándékából. *Kat. leg. 487—8.*

Ide tartozik: *Kárba ad*. *Kat. leg. 1035—6.*

ú) A 33. jegyz. f) pontja alá való még:

Egyszer kértem százszor adtál
Mégis egészen maradtál, icaca! *Népdal.*

ü) A szótár cikkének 5. pontja alá tartozik még:

Ha a székely gyerek kenyeret kér s anyja akkor épen haragszik, azt mondja: adok tüzes égi veres lánggal égő menköves istenharagját! *Vadrózsák I. 367. lap.*

ü) *Istenadta*. Ide teszem még:

Édes leányom, nekünk nem tanácsos tovább itten mulatnunk, hanem egy Isten adta szerencsére, ha mászkálva is, induljunk el innen.

Hóra pórhadá. 40. lap.

Lásd erről még 44. jegyzetemet.

Ponori Thewrewk Emil.

Vegyes közlemények.

Lapforgalom az osztrák birodalomban a múlt év utolsó felében. A külföldi lappéldányok száma 22,228; a birodalomban megjelent összes lappéldányok száma 370,352. Ezekből helyi példány: 132,759; postai példány: 227,963; külföldre járt példány 9,630. A Bécsben megjelent lapok közül, helyben 76,626. postán a birodalomba 90,318 — külföldre 3792 példány küldetett szét. A magyar királyság területén a hat postaigazgatóság székhelyén, nevezetesen; Pest, Posony, Sobrony, Nagyvárad, Kassa, s Temesvárott helyben 13,115 példány adatott ki, s postán 62,766 küldetett szét, a külföldre küldött példányok száma 555, s a külföldi lapoké 3262. E kimutató szerint továbbá, a kassai postaigazgatóságnál semmi lapforgalom nem fordul elő, s így körében sem időszaki lapok nem jelennek meg (hát a „Kassai értesítő?”) sem külföldi lapok nem érkeznek oda. Érdekese még, hogy a bécsi időszaki lapokból 14,773,000 szám küldetett szét e félévben a postán, mi ujságmarkokban 147,730 ftnyi bruttó bevételt tesz.

Ujdonságok.

— A magyar journalistika ez idő szerinti Jupitere, a „Pesti Napló“ csodálkozik azokon, miket a múlt számunkban közöltt „előfizetési felhívás“ban elmondunk. Lám! annyira jutottunk már, hogy még a „P. Napló“ is megbotránkozik azon, ha valamely szerkesztő igazat mond és őszinte. Lám! Lám!

— A Pesten életbe léptetendő állatkerre már 50,000 frtnyi részvét van aláírva. Szép; de mi ezen összeget míg mindig sokkal csekélyebbnek tartjuk, mintsem az említett czélnak megfelelni. A bécsi állatkerre jövedelme hetenkint 7—8 ezer forint, s részvényei mégis al pari alatt állanak. — Még több más megjegyzésünk is volna az állatkerre nézve, de nem tartjuk korszerűnek azokkal fellépni, nehogy többet ártunk, mint használunk.

— A Nemzeti Színház igazgatója valahára nyilvánosságra hozta a múlt évi színházi számadás kivonatát. Ebből kitetszik, hogy azoknak, kik deficitről beszéltek, csakugyan igazuk volt; mert a tulkiadás 7616 ftot és 79 krt. teszen.

— A magy. kir. tudomány-egyetem hallgatói magok közt irodalmi kört alakítanak. A szervező gyűlésnél Deák Farkas elnökké választott. A bizottmány tagjaivá pedig: gr. Bethlen János, Dózsa Miklós, Döry Dénes, Horváth Pál, Kvassay Ede, Makfalvy Géza, Pulszky Ágoston, Szabó József, Székáts Ferencz, Szöts Albert, Toldy István és Varga László.

— A magy. kir. tudomány-egyetem újjáalakítása 84. évnapijára tegnap f. hó 25-ikén d. e. 9 óraker ünnepélyes isteni tisztelettel szentegyházában, és nagyobb dísztermében e. i. nagyságos rectora, Dr. Jedlik Anyos által tartott emlékbeszéddel ülte meg. Ma pedig ugyanezen emlékünnepe alkalmából az Európa szállodában nagy diszebed fog tartatni.

— Büki Fejér R. fényképész és Lauffer testvérek „Magyar jeles honfiak arcképalbuma“-ra hirdetnek előfizetést. Egyelőre 50 arckép fog megjelenni díszes bőrkötésű albumban. Előfizetés 10 ft., havonkinti 2 ft részletfizetéssel. — Mi sem látjuk be ezen vállalatnak szükségességét.

Tartalom: Az irodalom és a nép III. — Taurendszerünk módosítása II. — Hazai irodalom: Petöfi életrajza. — Ahitat órái. — Válasz Weisz. J. A urnak. — Jegyzetek a N. Szótárhoz. — Vegyes közlemények. — Ujdonságok

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő **Riedl Szende.**

Pest 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál, 3 korona-utca 18. sz.)

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: Nagyhid-utca, (redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kéziratú levelek fogadtatnak el.

Előfizetési ár: Egész évre 8 frt. — Félévre 4 frt. — Negyedévre 2 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam 2-ik fele.

I. szám.

Pest, 1864. Julius 3.

Állaspontunk.

Az irodalom legközvetlenebb kifejezése a népek szellemi életének, az tükrözi vissza leghivebben mindazt, a mi a népek elméjében, keblében megy végbe, valamint a növény valódi lényegét különösen a virágban, mint fejlődése legfelsőbb eredményében ismerhetni föl.

A népszellem és az irodalom karöltve haladnak, az egyikből a másikra lehet következtetni. Csak ezen irodalma lehet ezen népnek, valamint csak ilyen philosophiája s társadalmi állapota. Az irodalom mutatja, vajjon egészséges-e a népszellem, vagy satnyuló beteg; — az irodalom mutatja, szabad-e a nemzet, vagy nem.

Azonban minden állapot felett uralkodik a szellem, mely a népet vezeti, valamint az ember az ész, a természet a változatlan törvény uralma alatt áll.

De ezen, a nemzetek sokféle állapotainak, törekvéseinek, tetteinek alapját képező szellem nem merev és változatlan, hanem folytonosan működő, azaz: történeti jellemmel bír. Mindig ugyanaz marad s egyszersmind mindig meg-megújul.

A történeti szellem olyan, mint a végetlen tenger; annak is van apálya és dagálya. Ezen hullámmozgás teszi haladását, életét. Valamint az oceánnak, ugy a szellemnek is vannak az apály után nyugpontjai, mig ismét új dagály következik be.

A tenger dagálya megfelel a szellem hatalmas, előrerohanásnak, az apály azon mozgalomnak, mely a kiegyenlítést megelőzi. Amaz hatás, ez ellenhatás, mindkettőn együtt véve alapszik a haladás, mely a szellemet egy lépéssel tovább viszi.

Ma is ilyen kiegyenlítő lépés küszöbén állunk. A dagályt követte az apály, a hatásnak megfelelt az ellenhatás. Hogy satnyulás ne álljon be, ez utóbbinak is meg kell szünni.

A történeti szellem legutolsó dagálya az idealismus volt, apálya a realismus. Amaz igen magasra emelkedett, ez igen mélyen szállt alá.

Ezen két irány mutatkozott az irodalomban, s az élet minden ágában is. Midőn az idealismus uralkodott, a társadalmi és politikai viszonyok is költőiek voltak; a realismussal az anyagiság vált túlnyomóvá mindenütt.

A restauratio, annak irodalma, s nyilvános viszonyai az idealismuson alapultak; a gondolat többet ért, mint a valóság. Ezen állapot jogosult volt, mert létezett. De minden jogosultság bizonyos időben megszűnhetik, mert az élet folyamában semmi sem állandó. Az idealismusnak is tul kellett magát élnie, — a dagálynak megszűnnie.

Ezen történeti szükségesség bekövetkezett.

Az idealismus ábrándozásra tanította a népeket, melyek regényesen kigondolt világban iparkodtak megfeledezni a szomorú valósággról, — melyek új államokat, új állapotokat kívántak s képzelmoekben fel is lelték. Az europai népek irodalma hiven tükrözi vissza emez álmodat.

Jött az 1848-iki év, s az álmodok eltűntek.

Az előbb keletkezett eszmék után indultunk, de nem tudtunk bánni a rideg valósággral.

Ezóta az idealismus rossz hirbe jött, s lassankint tulszárnyaltatott.

Ez történeti szükségességgel ment végbe, a dagályt követte az apály, az idealismust a realismus. A társadalmi viszonyok gyakorlati irányt vettek, a nyilvános élet hódolt ezen törvénynek, s az irodalom sem vonta ki magát e mozgalom alól. Két évtized óta a realisticus irodalom mindinkább kiszorítja a romanticismust; s győz az életben az anyagiság az eszmék felett. Az idealismus csalódásokat szült, ellentététől, a realismustól kezdtek várni, remélni mindent. Hogy ne ábrándozzanak, gyűlölték az eszméket, s istenítették az élet materialismusát, az anyagot és erőt.

Vz irodalom lépést tartott ezen változással. Az eszméktől a valósággrhoz fordult, s egyszerűen másolta azt, a mi van, és pedig ugy, a mint van. Ha azelőtt a szépet valódi állapotainkon kívül találta fel, most ez utóbbiakban kezdte keresni s lesúlyedta a legközönségesebb mindennapiságba.

Ezen visszahatás szükséges volt, de nem tarthat sokáig. A kiegyenlítésnek be kell következnie, ez a történeti szellem örök logikája.

De a kiegyenlítés nem állhat abban, hogy a régihez visszatérjünk, vagy az újabbnál megmaradjunk, hanem csak abban, hogy a kettőt egymással összhangzásba hozzuk, az eszmét a valódisággal, a szívet az értelemmel.

Ha az idealismus üres volt, a realismus durva kezd lenni. Ha amaz a képzelem árnyékvilágában lebegett, ez utóbbi a merev anyaghoz tapad. Az nem értett, mert nem volt mit értenie, ez nem ért, mert nem tud érteni. Az nem látott, ez nem gondol. Mind a kettő egyoldalú mozzanat, melynek egy új magasabb egységbe össze kell olvadni.

Ezen magasabb egység az eszmének kibékülése a valódisággal, a gondolatnak a tárgygyal, a törekvésnek az adott viszonyokkal.

Ezen magasabb egységet az irodalomban is létesíteni, ez a mi feladatunk. Mikor fejeződik be a mozgalom társadalmi s egyéb viszonyainkban is, e kérdéssel nem foglalkozhatunk, — de a mozgalmat lehetetlen észre nem vennünk.

Mi a nemzeti életet az irodalom szempontjából tekintjük. Valamint ott, ugy ez utóbbiban is minden későbbi mozzanat kritikája az előbbinek; az eredmény kritikája az oknak, a valódiság a gondolatnak. Mi csak kifejezést akarunk adni azon kritikának, melyet az irodalom önmagán visz véghez, nézzük dagályait és apályait s az így előidézett folytonos hullámozást. Miután hiszszük, hogy nincs messze azon időpont, a hol a dagály az apálylyal kiegyenlítettetik, ezen pontba helyezük magunkat. Általános szempontokból nézzük az egyes tünetenyeket, de az általánost csak ez utóbbiakban leljük. Mi a valódiságra utalunk, de azért, mert csak a valódiság képezi az eszmének igazságát, lényegét. Mi a realismeretek meghonosítását sürgetjük, de csak azért, hogy összhangzásba hozzuk aesztetikai mivelttségünkkel; — a tudományt szépirodalmunkkal, az értelmet a szívvvel.

Ez munkásságunk álláspontja, jelleme.

Ollendorff-módszer s a magyar nyelv.

Tagadhatatlan, hogy Ollendorff módszere a nyugati nyelvek tanulóinál nagy népszerűségnek örvend, mennyiben érdemli ezt meg, nem tartozik hozzánk; mi csak annyiban fejtegetjük, a mennyiben a magyar nyelvre nézve alkalmas-e vagy nem. Jelen cikk nem akar Ney Ferencz munkájának bírálata lenni, és ha folyamában az említett műre vonatkozás történik, az csak azért vagy, hogy a megoldás lehetetlensége kitűnjék.

Valamennyi módszer közt az Ollendorff-féle a leg-hosszadalmasb, mert már az angol nyelv, melynek nyelvtani része talán a legegyszerűbb, 525 nagy nyolczadrétű sűrűn nyomtatott lapot foglal magában; de mivel merő gyakorlati uton oktat, helyes kezelés mellett a legrövidebb idő alatt elvégezhető; hanem

alkalmazható-e e módszer a magyar nyelvre, azt a következőkben látni fogjuk. Nézzük először, mikép tárgyalatik az angol nyelv, hogy ezután a magyar nyelvet annál könnyebben vizsgálhassuk.

Az angol igeahajlítás igen egyszerű, mert sok alakban to have, to be, shall s will segédigék által eszközöltetik, s ha (mint a jelen s félmultban) saját alakkal is bír, akkor a hat személy végzete közt 5 avagy legalább 4 ugyanaz; s mégis ezen igeahajlítás tökéletes betanulására az Ollendorff módszer a 15-ik leczkétől kezdve majdnem kizárólag igénybe veszi a könyvet, míg a nyelvtan többi része ugyszólván egy-egy leczkében teljesen bevégeztetik s a folytonos gyakorlat az itt-ott a leczkébe fűzött jegyzetek által kimerítettetik.

Láttuk az angol ige alakjainak szegénységét; vegyük most szemügyre a magyar igeragozást. Mindenek előtt tudjuk, hogy a magyar nyelvben minden idő hat személyének külön végzete vagy, továbbá ugynevezett összetett időnk csak négy van (régmult, jövő, foglaló mult s régmult), ide járul azon nehézség, melyet a módjellegnek s időképzők okoznak, nem is említve azon, az idegenajkura nézve föltűnőleg nehéz körülményt, hogy a magyar nyelvnek két alakja (határozott s határozatlan) vagy; de már maga az igeragozás is ikes és iktelen, melyeknek némely alakjai megegyeznek ugyan, de ebben fekszik a kezdő idegenre nézve a legnagyobb nehézség, mert jobban kell figyelnie, mintha merőben különbözének; ezen nehézségek mellett majdnem eltűnik a magyar ragozásban alapul szolgáló al- és felhanguság.

Ha már most az ige az angol nyelvtanban oly roppant gyakorlatot vesz igénybe, a magyar igeének (Ollendorff szellemében) több kötetet kellene szentelni. Már ebből látható, hogy Ollendorff módszere a magyar nyelvre nézve hasznavehetetlen. De nézzük, mikép igyekezett Ney Ferencz e nehézséget megoldani. Könyvének 5-dik lapján adja a határozott alak jelentő mód jelen idejét, s még a jelen időt az al- s felhangú, sziszegő betűre s hangzóra végződő igeéknél befűzte s a határozott alak kellő használatára való szabályokat tárgyalja, a 102-ik lapig jutott. Igaz e közben tárgyalatott a tárgy eset (12-ik leczkéig), tulajdonító, sajátító, némely hely- s belviszonyragok s a melléknevek fokozása (19—20-ik leczkében), egy birtoku rag, de a vörös fonál Ollendorff szelleméhez képest helyesen az ige, melyhez képest a többi beszédrészek másodrangu szerepet viselnek.

Már ez is tanúsítja, mennyire nem alkalmas az Ollendorff-módszer a magyar nyelvre, ha egyes-egy ige-alak száz lap folytán tárgyalatik; igaz ugyan, hogy a határozott alak azon lényeges rész, melyben a magyar nyelv a nyugatiaktól egészen elüt; de a mult idő képzése, a foglaló jelenje s félmultja s több más szinte nehézséggel jár, melynek legyőzése újabb meg újabb száz lapnyi tért igénybe venne, ugy hogyha Ollendorff utján valódiképen haladnánk, köteteket s nem egy 500 lapnyi könyvet kellene írunk.

Ha már maga az ige oly meggyőzőhetetlen akadály az Ollendorff-módszer alkalmazásában a magyar nyelvre, világos, hogy e módszerben a magyar nyelvet sikeresen tárgyalni nem lehet: tudjuk azonban, hogy a birtok kifejezése is egészen máskép történik a magyarban, mint egyéb europai nyelvekben, sőt a kiegészítés, mely egyéb nyelvekben előljárók által eszközöltetik, nálunk ragok és névutók által történik; már ennyi nehézség legyőzésére nem alkalmaz-

ható Ollendorff kerete, mely a kevésbé nehezet is nyújtja, hogy a folytonos gyakorlat által eszközölje a nyelvtan megtanulását. Onnan van az, hogy míg az Ollendorff-szerinti német, francia s kivált angol nyelvtan merő gyakorlati példák- s fordításokból áll, addig a magyar hemzseg a jegyzetektől, melyek kivált a tanodai oktatásnál szaggatottságuknál fogva gátlólag hatnak.

Ugy hiszem, sikerült a rövid sorok folytán kimutatnom, hogy Ollendorff módszere, a magyar nyelvre nem alkalmazható; azért törekedjenek nyelvészeink oly módszer föltalálására, mely nyelvünk természetével jobban megegyezik. Cs. K.

B e s z é d

a természettudományok fontosságáról az emberi nem anyagi jólétére nézve; tekintettel hazánkra.

A m. kir. tud. egyetem ujjaalakításának 84. emléknapján 1864. sz. Ivánhó 25-én mondotta Dr. Jedlik A n y o s, a m. királyi tudom. e gyetem e. i. rectora.

Nagytekintetű gyülekezet!

A földgömbnek tengelye körüli forgása után ujonan keletkező nap örvendezteteli meg a fentartásának és tökéletesbítésének eszközlésében szakadatlanul fáradozó emberiséget. Az egymást felváltó napok lassankint évekké, ezek századokká, kisebb vagy nagyobb terjedtségű időszakokká csoportosulván, többnyire mintegy ködfátyolba burkolt multat, mondhatnám egy időtengert képeznek mögöttünk a nélkül, hogy annak egyes cseppjeit, az egyes napokat megkülömböztethetnénk egymástól. Az emberi nem foglalkozásai t. i. legnagyobb részt a mindennapi szükségletek kielégítésére levén irányozva, napjai is ugyanazon, vagy legalább időszakonként előforduló változatok ismétlésével folynak le; s minthogy az idő a változatok és viszontagságok egymásutáni következésében áll: igen természetes, hogy azoknak mindennapias egyformaságánál fogva a rájuk fordított napok is emlékezetünkben kevésbé különböznek egymástól. Oly napok ellenben, melyek akár egyes kiváló egyének, akár egész nemzetiségek által valamely rendkívüli magasztosság, s úgy a jelen, mint a jövő nemzedékek állapotára jótékony horderejű tettek végrehajtására szolgáltak, egykönnyen nem jutnak feledékenységbe, habár a homályba merült multnak mélyében léteznének is, mert ott is a sötét égboltozaton ragyogó csillagokként fognak a későbbi nemzedékek előtt tündökölni.

Ily ritka, de fényes és nevezetes nap reánk magyarokra nézve az 1780-dik évi június 25-dike, miként a m. kir. tud. egyetem történelmének ezennel felhozandó rövidke vázlatából kitünend.

A halhatatlan emlékü Király-asszonyunk M á r i a T h e r e z i a t. i. miután neki az ellene támadt számos, s már-már győzedelmeskedő hatalmakat hű népeinek, s különösen a magukat elszánó magyaroknak vitézsége által visszaverni, s megszegyeníteni sikerült, Magyarország iránt az egész negyven éves uralkodása alatt folytonosan a legelismerőbb, mondhatni a legmeghatóbb anyai gondoskodással viseltetett. Legfőbb törekvése oda irányult, hogy a közboldogság legbiztosabb alapját, az ifju nemzedék tanítására és nevelésére szolgáló intézeteket, valamint a birodalom egyéb részeiben, úgy a kedvelt Magyarországnak is

a lehető legjobb állapotba helyezze. Ezen anyai gondoskodása folytán a nagynevű P á z m á n Péter esztergami érsek és bibornok által 1635-ik évben Nagy-Szombatban 100 ezer forintnyi tőkével a bölcsészeti és hittani tudományok rendes tanítása végett megalapított, 1667-ben pedig L o s y Imre és L i p p a y György érdemdús utódainak 37 ezer pforintra rugó hagyományaik által a jogi tanulmányok előadására is kiterjesztett, és e minőségben egy egész századon át jó eredménnyel működött tudomány-egyetemnek az újabb kivánalmak szerinti átalakításához egész lélekkel fogott. Azt ugyanis 1769-ben a fennállott karokban több tanszék felállításával növelte, és az addig hiányzott orvosi kar megalapításával kiegészítve, a birodalom többi egyetemeinek mintájára átalakította; a növekedő szükségletek fedezésére a magyarországi Jézustársaság által az egyetem számára évenként fizetendő 10 ezer forintnál is sokkal többet állított, és az egyetemnek örök alapítási czim alatt adományozott földvári apátság jövedelmét kegyelmesen rendelve. — E dicső tette azonban csak hasadó hajnala vala a néhány év múlva egész fénypompájában feltűnő királyi kegyelmének, melylyel hű Magyarországnak egyetlen egyetemét felkarolta. — Feloszlattván t. i. 1773-ben 14-dik K e l e m e n római pápa által honunkban is a Jézustársaság, annak minden ingó és ingatlan javadalmait, nevezetesen a Boldogasszonyról czimzett thuróczi prépostság uradalmait, és a sz. Istvánról czimzett bozóki prépostság jószágainak felét 1775-dik évi február hó 3-án kelt oklevélben a nagyjórészt ujonnan választott tanárokkal ellátott nagyszombati egyetemnek adományozá.

Minthogy az ekkép mind anyagi mind szellemi erőben gyarapodott egyetem működési képessége már jóval tágabb hatási kört igényelt, mint a minő a bölcsőjeül szolgáló másodrendű, és az ország határaihoz közel levő Nagy-Szombat városában fellelhető vala, a mindenre ügyelő Királyasszony, tekintettel P á z m á n P é t e r alapító levelének következő szavaira: „Quodsi successu temporis, Deo Hungariam a turcico jugo liberante, opportunior urbs occurrat pro Universitate, liberum sit societati hanc nostram fundationem una cum Universitate alio transferre: dummodo tamen extra Dioecesim Strigoniensem non extrahatur“ *) az egyetemnek Nagy-Szombattól az ország fővárosába 1777-ben áttette, és azt a budavári királyi lakba, és egyéb nem kevés költséggel átalakított királyi épületekbe behelyezvén, nem csak a hátrahagyott épületekért nagylelkűen kármentesítette, hogy a róla fogamzott magasztos reménynek és várakozásnak minél tökélyesben megfelelhessen, gazdag könyvtár-, könyvnyomdával, természettudományi gyűjteményekkel, csillagjai észleléssel, fűvészeti és gazdasági kertekkel bőven ellátta. Midőn pedig az egyetemnek ezen új helyzetben 3 év lefolyta alatt kifejtett tevékenységéből világosan kitűnt, hogy ama nagyszerű jó iránti remény, mely annyi áldozattételre buzdító ösztönül szolgált, nem hiu, a minden jóért lelkesült Királyasszony legfőbb gondja vala, miszerint az általa országossá tett tudomány-egyetemet a viharos idők romboló viszonyosságaitól is lehetőleg megóvjá és annak létét a jövőre is biztosítsa. E végett 1780-dik évi martius 25-én kelt nagy szabadalom-levelében az

*) G. Fehér Historia academiae Scientiarum Pazmaniae Archi-Episcopalis ac M. Theresianae Regiae litteraria. Budae 1835. Documenta pag. 16.

egyetem előbbi alapítványait megerősítvén, azokat még a Boldog-asszonyról címzett péterváradai apátság urodalmának adományozásával is öregbíté; magát az egyetemet a birodalom egyéb egyetemeitől függetlenné nyilvánítván, és azoknak minden szabadalmaikkal és kiváltságaikkal felruházván, egy általános és négy más, az egyes karoknak jelvényeivel ékesített pecséttel ellátta; sz. István első király jobb kezének az akkori egyetemi templomban leendő őrizetével megtisztelvé; és valamint királyi utódainak, egy nemkülömben az ország mindennemű rendjeinek figyelmébe és pártfogásába a leghőbbben ajánlá. — Végre dicső tetteinek egyik legnyomatékosbikát, a magy. kir. tudomány-egyetem átalakítását, és ujonani alapítását mintegy befejezendő, ezen mind tartama, mind a megbecsülhetlen következményei tekintetéből méltán nagyra mondható szabadalom-levelének ünnepélyes kihirdetését, a legmagasabb személye képviselőjeül kijelölt gróf Pálffy Károly alcancellár által nagyszerű, nagyobb és kisebb ezüst érmekkel örökített, mondhatni országos ünnepélylyel, 1780-dik évi június 25-én eszközölteté.

E szerint a felséges Királyasszony a magyar kir. tudom. egyetem újjáalakítási napját a dicső 40 éves uralkodásának reánk magyarokra nézve legnevezetesebb napjára, t. i. a megkoronáztatásának 40-dik évfordulójára téve, és ugyanazon napon a hűséges magyar nemzet ama elszánt vitézségének, melyet a 40 év előtt elfoglalt királyi trónjának hősiességében tanúsított, magas elismerésüül, s mintegy hála jeléül a Magyarhon közműveltségének korszerű kifejlésztésére azon főtanodát alapítva, melyről a bécsi ephemerisek szerzője már 1777-ben méltán írhatá: „Tanta inde in universum Regnum redundabunt emolumenta, tantus ex eo splendor, honos que artibus accedet, ut hoc unum ex illis Augustae beneficiis sit, cuius sera Hungarorum posteritas recordari non possit, quin talem, tantamque Reginam nostris temporibus invideat.“*) — Június 25-dikét valóságos nemzeti jellemű ünneppé avatá fel, azon ünneppé, melynek mainap 84-dik évfordulóját üljük, s melynek jelentékenységét még e terem habár néma jelei is nyilván hirdetik, midőn itt a magasztos egyetemi ünnep királynéja a M. Theresia Királyasszony bájoló képét, amott pedig a magy. kir. egyetemnek ugyanezen Királyasszonytól adományozott szabadalmakba és uradalmakba gr. Pálffy Károly alcancellár által 1780-dik év június 25-én az ország fő- és nagyméltóságainak fényes gyülekezetében véghezvitt beigtatását tünteti előnkbe.

Ezen egyetemi ünnep következtében mint ez évi egyetemi rector léptem fel ezen szöszékre, melyről az egyetem nagyságos rectorai már annyiszor remeknél remekebb szónoklatokban dicsőítették e mai ünnepély jelentőségét. — Jelenleg nekem is hasonló hivatásom lévén, megvallom nem kevés habozásba került beszédem tárgyának végleges meghatározása; mert arról legkevésbé sem biztathatnám magamat, hogy beszédem alapjálul valamely e mai ünnepélyünkre vonatkozó, s annak jelentőségét kellően kifejező, de a mellett új, vagy legalább e helyen még fel nem hozott tárgyat szemelhessek ki; minden törekvésemet csak a végre látám összpontosítandónak, miszerint a választandó tárgyat a móddal adhassam elő, mely ha mind-

járt a tisztelt gyülekezet várakozását nem volna is képes teljesen kielégíteni, legalább türelmét lehető legkevésbé fárasztja. E tekintetben azonban ismét új aggodalmakkal kelle megküzdennem, mivel jól tudom, hogy oly megragadó előadási mód, mely egy külfömben ismert tárgyat oly kitünő képzettségű egyetemi polgárokból, szelleműs férfiakból, hirneves tudósokból és szónokokból álló hallgatóság előtt ismét, minőt a tisztelt gyülekezetben üdvözölni szerencsém van, érdekelte tehetné, mind bel- mind külterjre nézve jóval magasabb tudományos képzettséget, és hathatósabban ékesszólási tehetséget feltételez, mint a minővel szegény egyéniségem bir. — Ily nem kevésbé lehangoló körülmények nyomása alatt egyedül csak azon remény tekintetéből merítheték némi bátorságot, miszerint a tisztelt gyülekezet jelen működésemet nem valamely szakavatott képzettségű szónoki tehetségnek szándékolt tüntetésüül, hanem csak egy, reám nézve esetleges, s a szónoki képességgel nem épen szoros viszonyban álló tisztkedésnek hivatalos kifolyásaul tekintve, abban a netalán mutatkozó hiányokat gyöngéd engedékenységével inkább elnézni, mint szigorú ítézet mérlegére tenni sziveskedendik.

E biztató remény által némileg megnyugtatva, helyén lenni tartám, hogy midőn a tudomány-egyetemünk anyagi alapjának újjáalakítási ünnepét üljük, magáról a betüszertinti értelemben vett tudomány egyetemről, azaz a tudományok összletéről is megemlékezzünk, s azok az emberi nem fejlődését, haladását, s mindennemű boldogításai előmozdító hatásának előtérbe állítása által mintegy bebizonyítsuk, mennyire méltók és érdemesek arra, hogy megismertetésök, honosításuk és terjesztésök végett ily egyetemünkféle tanintézetek felállítassanak, jó karban fentartassanak, és a tudományok előmenetelével minél inkább tőkelyesíttessenek. Minthogy azonban e tárgy a tudományok seregére tekintve jóval is terjedelmesebb, mintsem a rendelkezésünkre álló idő határai között azt kellően kimeríteni lehetne, ezennel csak a természet-tudományok fontosságáról az emberi nem anyagi jólétére nézve, tekintettel hazánkra, szándékom szólni.

(Folyt. köv.)

Hazai irodalom.

Teljes magyar latin szótár. Földrajzi nevekkél szaporítva. Szerkesztették Bartl Antal és Veress Ignác a pesti kir. főgymnasium tanárai. Pest, Kugler Adolf tulajdona. 1864. 8-rét. 1. füzet A—D. (dunyagni). Az egész munkának ára aláírás utján 4 ft. o. é.

Szótárat bírálni, vagy csak bírálatilag ösmertetni is, azért nem csekély dolog, mert, míg egyrészt az ismertető a netalán felmerülő hiányokat keményebben szeretné megróni, másrészt föltűnik előtte a szótáríró elkeseredett s halálosan elfáradt alakja, ki a nyelv organicus egészét szétbontva, s azt száraz, de mindenké föltűnő hasznos registratummá alakítva, mig az illető nyelvvel foglalkozóknak hasznos s soha meg nem hálálható szolgálatot tesz, addig magát betürendbe szedett logicátlansággal, s a fogalmaknak egymással benső összefüggésük nélküli elsorolásával fárasztja.

Midőn pedig e képre veti szemét, önkénytelen e kérdés merül fel bensőjében, méltányos-e, hogy e sok fáradságszülte munkát csak úgy könnyedén boncolgassuk s annak minden bár nem nagy hibáját is, a nélkül, hogy azt a munka nagyságához s fárasztó vol-

*) Georgius Fehér Historia academicae Scientiarum Pazmaniae archiepiscopalis ac M. Theresiae regiae litterariae Budae 1835. pag. 150.

tához viszonyítanak, fölleplezzük? s e kérdésre feleletül, be kell vallania, hogy míg egyrészt az érdeklött közönségnek a munkáról meghamisíthatlan s részrehajlatlan tudósítással, addig más részről a szerzőnek méltánylással s illő elnézéssel tartozik.

Különösen a mi, nagyon szegény szótáriródmunkban, minden oly művet, mely vagy hiánypótlólag, vagy hiánypótló szándékkal lép elő, örvendezve kell fogadnunk, mert habár téved is az első fölléptével, de hibáira figyelmessé tétetve mint átdolgozott mű, céljának teljesen megfelelővé válhatik.

Jelen mű szerzői, azon szándékkal adták közre e szótárt, hogy az által a hiányt, melyet különösen iskoláink éreztek, tőlök telhetőleg pótolják.

Nem is tévesztették ők teljesen céljokat, sőt mint e téren kezdeményezők, különös figyelemre méltók; csak néhány észrevételünk volna a szótár anyagi és alaki részeit illetőleg.

Oskoláinkban a honi nyelvből latinra való fordításoknál — a mint kell és szükséges — mindkét nyelvre nézve csak az irodalmilag s itt is leginkább a remekírók által elfogadott szókra és nyelvfordulatokra lehet a tanárnak ügyelettel lenni; ennél fogva mindazon szók, melyek részint elavultak, részint csak mint tájszavak és nem irodalmilag elfogadottak bírnak eslekvő értékkel, vagy végre olyanok, melyek mint köznapigúnyszók s más nyelvekből elferdítések csak egyes körökben szerepelnek, mindezek — mondom — az oskolai használatra szánt könyvből kiküszöbölendők, és a teljesen s minden tekintetben kimerítő szótárakba s oda is csak illő magyarázat mellett valók.

De nem valók ezek az oskolai szótárba azért sem, mert p. o. az ilyes szók: abara, adár, alagy, alafa, alakor, almáy, áncsori, ándorodni, babota, babbage, bacsó, bákó, balgócz, baluska, báva, béládi, beléndes, berbite, böcör, bölő, böncsölék, buctak, cabár, cadarni, cafka, canga, cankó, capa, ceklye, cenege, cibek, cihó, cincálni, csadaj, csámporodni, csél, csellegni, csenkesz, cseplesz, csihár, dabrócz, dalmahodni, dereálni, stb. a tanulót, ki még a föntebbi szók latin értelmezését helyesen nem mindig fogja fel, a velők való élésre készítve, a még amúgy is csak fejledezni kezdő magyar irályt alapjában teszik tönkre.

Szintén ily okból hagyandók ki az e célú könyvből a következő részint nem magyar vagy magyartalan, részint bár magyartörétekből de természetellenesen képzett szók p. o.: ábrány, ácsság, ácsul, bujály, adakozóság, ádzás, ádzáni, butella, adomás, alagya, áldozmány, alkár, almány, almáriom, álonbolygó, általanitni, anomalia, antik, anyivad (!) árenda, bagázsia, baly hely, billiárdozni (!), céda, cédalzkodni, ceremonizálni, ceruza, cigány, cserepár, dádé, dragonyos, stb. mely utóbbi szóknaál a tanuló latin stylusának tisztasága aligha nyer valamit.

Egynehány szó latin értelmezése hiányos, p. o. canga, a lesóványodott elcsenevészett gyapjas állatra mondatik és legtöbbször melléknévilleg, áldogálás a latin somnus-sal épen nem egy jelentésű az irodalmi nyelvben; betyár-nak furcsa definitioja a famulus sine heros miért nem homo nequam?

Az is kívánatos lett volna, ha a szerkesztők a prózai és költői, az aranykori és kevésbbé tiszta kitételeket megjegyezték volna, mi megtörténvén a még e dologban csekély ítélőtehetségű és ismeretű tanuló, latin stylusának alapos tisztázására e könyvet valódi nyereményyel forgathatná.

Ezek voltak megjegyzendőim a külömben figye-

lemre méltó s több tekintetben jeles műről, miket reménylem a szerkesztők a mű további folyamában s netaláni második kiadásakor figyelembe fognak venni.
Kun Gyula.

Agörvegek (Scrofulides) vagyis a görvélyokozta borbántalmak megalapítása és beigtatása a borbetegségek természetis rendszerébe.
Irta Poor Imre orvostudor, stb. Második javított kiadás 1864. Ára 1 ujfrt. Kaphatni Pfeifer Nándor könyvkereskedésében.

Örömmel ragadunk tollat kezünkbe, midőn ily jeles munka ismertetése és méltatására nyílik alkalom.

Ezen 96 lapra terjedő füzet a gyógytannak egyik eddig kevés szorgalommal mivelt ágában tett pontos észleletek és szorgalmas vizsgálatok alaposan feldolgozott gazdag kis tárháza. A tér, melyen szerzőnk vizsgálódásait tevé, nagyon járatlan, ismeretlen volt; annál nagyobb érdem reá nézve, hogy ugyszólva csaknem minden kalauz nélkül bátran neki indult a járatlan utnak, s mi még örvendetesebb az, hogy siker koronázta fáradoalmait. A közel multban volt alkalmunk tapasztalni, hogy nálunk nem nagy barátai némely emberek az önálló törekvéseknek s kényelmesebbnek tartják a már ké-z eszimat kifordítani s ráfogni, hogy ez így helyes, mint ujat készíteni, persze új terv szerint. Poor nem tartozik ez irány embereihez, szóval és tettel küzdött és küzd ellenök, sed taccere aurum.....

Különösen ajánljuk e füzetet a gyakorló orvosokon kívül az orvostanulóknak, mivel abban könnyen megtalálható kulcsot nyernek a borbajok kórisméjéhez.

G + Z.

Kézi szótár Publius Virgilius Maro műveihöz. A tanuló ifjuság használatára készítette H i n d y Mihál k. r. tanár a pesti főgymnasiumnál, Pest, szerző tulajdona. 1863.

Az ó-class. irodalom tanulmányozásának előnye elvitathatlan — nemcsak azért, hogy Europa művelt nemzetével e tekintetben is egy vonalon álljunk, hanem azért is, mivel annak tanulmányozása lényeges befolyást gyakorol honi irodalmunk tökélyesülésére.

Ha ez így áll, mire kell tehát nekünk is inkább törekednünk, mint arra, hogy az ó-class. irodalmat szorgalommal tanulmányozzuk, hogy így a nyert szemlel élvezeten kívül — melyet bizonynyal minden amaz irodalmat bővebben tanulmányozó föltalál — honi irodalmunknak hasznos szolgálatot tegyünk. —

Előttünk fekvő mű tiszt. szerzőjét — mint előszavában említi — hason cél buzdítá műve kidolgozására; a cél szép és a munka minden esetre eredményes, ha ahhoz még a terv helyes kivitele is járul: mi indított bennünket e mű ismertetésére, alábbi sorinkból világos leend — de mindenek előtt legyen szabad csodálkozásunkat kifejeznünk a fölött, hogy e mű megjelenése óta nem akadt még tanférfi, ki ezt ismertette, ennek — mint a tanuló ifjuság előhaladása egyik segédforrásának — fény és árnyoldalait különválasztva mutatta volna be az olvasó közönségnek.

Fényoldalához tartozik minden esetre a szép cél kitüzése, oda a kezdeményezés érdeme, mivel szerző oly téren lép föl, mely honi irodalmunkban még sok helyen kopár, vagy melyen csak itt ott láthatni egyes az előttünk fekvő művel hasonfajú jelesen kidolgozott kézi könyveket, oda a hely- és személynevekhez

emlékelt helyes értelmezés, mit szerző részben Pauly encyclopaediája után közöl, oda a műben található minden helyes — a latin szöveg jelentését tökéletesen visszaadó — értelmezés s végre oda a czélszerű kiállítás.

Bemutatva, mi a műben helyes, részrehajlással vádoltathatnánk, ha annak ellenkezőjét bemutatni elmellőznők. Alábbi sorainkkal nem akarjuk szerzőtől a szép cél és törekvés érdemét megtagadni, de meg azt... hogy a cél teltjesen elérte legyen, mivel a műnek, mely egyes remek író munkáinak könnyebb megérthetéséhez segédkönyvül készül, olyannak kell lenni, hogy annak segítségével a tanuló az illető író műveit könnyűséggel fordíthassa, a latin remek művet olvasva, azok íróját mintegy maga elé varázsolhassa, magát annak korába helyezhesse, szóval: azzal érezhessen és azzal gondolkozhassék; már pedig hogy ezeket ezen mű segítségével a tanuló elérheti — kereken tagadjuk, — állításunk mellett szól, — hogy a csekélyebben kezdjem — a műben található számtalan hibás idézet, sok latin kifejezésnek, melyeket szerző némi magyarázatra érdemesíthetett volna, egyszerű odavetése, főleg pedig a mű nagy részének erőltetett vagy homályos fordítása. —

Állításainknak hitelt szerzendők, forduljunk hitelt érdemlő tanuink — a szótárból merített adatokhoz, előre megjegyezvén, miszerint nem fogjuk tiszt. olvasóinkat talán Virgilnek összes művein keresztülvetve, vizsgálni, miként magyarázta a kérdéses mű szerzője a remek író e vagy ama kifejezését, hanem idő-, helykimélés, s netalán előidézhető unalom kikerülése tekintetéből a remek író művének csak igen csekély részét fölvenni, s abból néhány, a latinak jelentését részint homályosan kifejező részint erőltetett fordítást fölmutatva — következtetni, hány hely lehet az egész műben, mely nem levén kielégítőleg magyarázva, a class. író gondolatát a tanuló előtt teljesen föl nem világosítja.

Adataink im a következők: Virgil Aeneisének 2. könyve 9. versében — *suadentque cadentia sidera somnos*. Lássuk mint értelmezi ezt szerzőnk, *suadeo* 2) alatt mondja: *vmire rávenni, ingerelni; somnos*, ezt szerző *somnium*-mal, bár *somnium*, álom, Traum, és *somnus*, alvás, Schlaf között lényeges különbség van, egybefoglalta, de vegyük ezen értelemben alvás; *cadentia sidera*, erre *cado* alatt ezt jegyezhetjük meg: *leesni, — tűnni, enyészni*, a tanuló ezeket kikeresve így fogja fordítani: a csillagletünések alvásra vesznek rá vagy ingerelnek, nem helyesebb lett volna így: alvásra intenek. 2. k. 15 v. *divina Palladis arte*, isteni ügyességével Pallasnak, én még eddig minden magyarázónál így találtam: Pallasnak isteni segélye, tanácsa által, mely értelmezés bizonyosan helyesebb, mivel első esetben az emberek birtak azon isteni ügyességgel. 2.42. *quae tanta insania? örültség, eszelősség, düh, dühösség*, mennyi értelmet hoz föl szerző és illőt még sem; lehet ugyan *insania* néhol így is fordítani, de ha valaki helytelenül gondol vagy tesz valamit, szükségképp következik-e, hogy örült, dühös? nem teheti-e azt a legnyugodtabb lélekkel is tudatlanság vagy meggondolatlanságból? miként épen a felhozott esetben történt? mennyivel illőbb lett volna ide e mindennapi kifejezés: mily esztelenség, meggondolatlanság ez? 2,24 in litore

condunt, elrejtik magokat. 2,26. *omnis Teucria solvit se luctu, solvo*, vmitől föloldani, megmenteni, tehát: egész Trója megmentette magát a szorongástól, de hogy mentette, hanem igen is megmentekült t. i. a görögök színlelt hazatérése által; mindkét esetben mennyire kitünik, hogy a mű német után készült, nincsenek-e nekünk hasonló kifejezésekre középigéink? elrejtőznek, megmentekült. Külömben az előttünk fekvő szótárból ily hibákkal lapokat tölthetnénk be. 2,192. *in urbem ascendere; ascendo*, fölmeni, fölhágni, bizony nem ment az, sem nem hágott, t. i. a trójai ló, föl a városba, hanem följutott. 2,237. *stupea vincula collo intendunt*, *intendo* alatt: bilincseket a nyakra feszíteni (t. i. a trójai lónak, miért épen bilincseket és miért feszíteni, mily közönséges és ide illő e kifejezés: kötelet vetni nyakába vagy kötni nyakára a lónak, mily helytelen a bilincs fordítás, kitetszik *vincula* jelzőjéből *stupea*, kőcz-, szöszből való, már pedig a bilincset nem szösz- vagy kőczből, hanem közönségesen vasból készítik. 2,246. *Fatis aperit ora*, a végzetet megnyitni, mily értelem ez! 2,283. *expectate Hector*, elvárt, épen nem fölkiáltást kifejező szó, de az várt, óhajtott. 2,301. *armorumque ingruit horror*, és a fegyverek ijedelme növekedett, e szerint tehát a fegyverek félnek, de nem, ha szerző ezt mondja: *s nőtt a fegyverektől való félelem*. 2,303. *ascensu superare*, fölemelkedni, fölemelkedik p. o. a léghajó és az, ki abban van, de nem az, ki a ház csucsára mászik, jobb tehát: fölmegy, mászik. 2,310 *dedit ruinam*, bedőlt, összedőlt, megállhatna ugyan, ha azt nem tekintenők, hogy a segédkönyv tanuló számára készült, hol szükséges, nem csak az egész kifejezésnek értelmét, hanem az egyes szavak jelentését is kitenni, jobb lett volna tehát: *romba dőlt*.

Mily csekély a tér — viszonyítva Virgil összes műveinek terjedelméhez — melyből e néhány hibás magyarázatot fölmutatjuk! Tisztelt olvasóink szerény ítéletére bizzuk már most annak eldöntését, hány ilyen értelemezés lehet az egész szótárban. K. S.

A kir. magy. természettudományi társulatnak

f. évi június 22-én tartott rendes szakgyűlésén.

Somogyi Rudolf ur, helv. h. gymnasiumi tanár és társulatunk könyvtárnoka, a Reis-féle távhangzót (Telephon), vagy is oly műszert mutat be, melylyel — villanyfolyam közbejöttével — valamely távolabb eső helyen is zöngést lehet előidézni. — Somogyi ur ismertetése bevezetéseül előadta azon észleleteket, melyeket a villanyfolyam által előidézett zöngésre vonatkozólag Page, Marrian és Wertheim tettek; megemlíti nevezetesen, hogy gyakran a vas delejezése — ha ez villanytekercsben történik — bizonyos zöngés kisérétében történik, s hogy e zöngés mindig azonos a delejezendő vasrud hosszrezgési zöngéjével.

A bemutatott műszer is ezen utóbbi tüneményre támaszkodva szerkesztetett, s következő alkrészekből áll: 1. Azon műszer, melylyel a villanyfolyam megakítatnak és ismét helyreállítatnak, áll pedig: egy

koczká alaku szekrényből, melynek mellső lapja kör-alaku, nagyobb nyílással felső lapja pedig hasonlóan kör-alaku, de kisebb nyílással van ellátva, mely utóbbi nyílás egy reá feszített dobhártya (hólyag) által van elzárva; ezen dobhártya közepén kis érenylemezke van megerősítve, mely egy keskenyebb érenylemez által szorítócsavarral van összekötve. Az érenylemez közepén rövid érenytű nyugszik, mely egy derékszöveget képező érelemmez sarkán van megerősítve, míg a lemez egyik vége egy érezcsozlopocskán nyugszik, másik végén pedig egy, az előbbihez hasonló érenytű egy higanynyal tölt mélyedésbe merül, s ezáltal egy más szorítócsavarral köttetik össze. 2. A zöngét előidéző műszer alkrészei: egy 6' selyemmel körülfont rézsodrony-tekercs, melynek közepén egy — a tekercs mindkét oldalán mintegy 2'-re kinyúló köttötű van, mely rezgőaljra (Resonanzboden) helyezett két hullábon nyugszik, a sodrony két vége pedig két szorító csavarral van összekötve. E két műszer sodronyok által köttetik össze, melyekben a villanyfolyam kering.

Előadása végén Somogyi ur kísérletileg is bemutatá a leirt műszert, azonban — miként azt a bemutató előre is jelentette volt — gyenge rezgésnél egyébként nem volt hallható.

Most az első titkár Margó Tivadar m. kir. egyetemi tnr. urnak jelentését olvassa fel azon — a nm. m. kir. helytartótanácsból társulatunkhoz meghatározás és irtószert kijelölése végett átküldött rovarok felől, melyek Fehérmegyében a szőlőtövéket pusztítják. Az átküldött rovarok, Margó tnr. ur meghatározása szerint, különfajukak u. m. otiorhynchus ligustici, Psallidium maxillosum és opatum sabulosum; irtószertük nem lehet egyéb, mint a rovarok összeszedése és elégetése vagy agyonütése.

Folytatólag az első titkár bejelenti a m. gyűlés óta beérkezett könyveket és folyóiratokat, mely után a m. gyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésével a gyűlés szétoszlak.

Kelt Pesten, 1864. június 12.

Dr. Schmidt György, másod-titkár.

Vegyes közleményei.

Oktatási tanács. Az oktatási tanács eddig hetven ülést tartott, melyeken egyebek közt a birodalom különböző részeiben s így Magyarországon is megürelt mintegy ötven tanszék betöltése fölött tanácskozott; továbbá tizenhatsz javaslatot dolgozott ki új tanintézetek- tanszékeket, vizsgáló bizottmányokat stb. illetőleg. Végre mintegy harmincz tankönyvet vizsgálta meg. Szintugy keletkeztek kebelében s a ministeriumnak fölterjesztettek következő nem kevésbé fontos tárgyak: új szigorlati eljárás a jogtudóságra nézve, továbbá a bécsi egyetem újjászervezésére vonatkozó indítvány, a reáliskolákat, a theologiai szigorlatokat, a bölcsészet tanítását a gymnasiumokon stb. illető munkálatok.

A magyar kir. tud. egyetem jutalomtételei 1864-ben. I. — 1. Demonstratur generatim authentica quatuor Evangeliorum; nominatim vero: an verba Papiae apud Eusebium (His. Eccl. L. III. c. 40. ed. Scaphucian, 1861, ect. 2. Quae sunt principia cath. circa relationem fidei et scientiae? Jutalom 25 ft. II. — 3. Mily irányelvekkel találkozunk hazai országgyűléseink működésében a XVIII. század kezdetétől? Jutalma 180 ft. — 4. Minő állásuk volt a római állam-

ban a praetoroknak stb. Jut. 75 ft. — 5. Bányászatunkról. Jut. 75 ft. — III. 6. Boncztani munka 50 ft. — 7. és 8. szinte orvosi, jut. 50—50 ft. IV. 9. Psychologia Homerica — 50 ft. 10. A hévnek kutforrásai — 50 ft. 11. Valamely vidék ásvány- és földtani leírása 50 ft. — A beadás határideje 1865. márt. 31-ig terjed.

Az egyetemnek állapota Siciliában. Mindenki tudja, hogy Siciliának 3 egyeteme van, az egyik Palermo-, a második Catania-, és a harmadik Messinában, melyek közül jelenleg csak az elsőnek van joga promoveálni.

A palermói egyetem 1364-ben alapított; I. Ferdinand király újra szervezte 1805-ben 38 tanszékkel (5 theologiai, 4 jogi, 9 orvostudományi, 11 természettani- és mennyiség-tani, 5 bölcsészeti és irodalmi, 4 szépművészeti, építészet-, szobrászat-, festészet- és rajzolásra). A szobrászok műterme igen gazdag jelentékeny régiségekben Selinunt-, Girgenti-, és Pompejiből, ó-görög domborművekben (Hercules harcza Cercopesekekkel, Perseus és Medea a 6-ik századból Kr. e.), oszlophomlokzatokban, melyeken a Gigásból harcra ábrázolvák, Diana és Actaeon, Jupiter és Semele, Hercules és Penthesilas stb. Könyvtárában 120,000 kötet nagybecsű könyv és 4000 kézirat találattik.

A cataniai egyetemet Alfons, Sicilia királya alapította 1444-ben, 33 tanszékkel (4 theologióra, 6 jogra, 9 orvostudományra, 10 természet- és mennyiség-tanra, 4 bölcsészetre és irodalomra.)

A jelenlegi messinai egyetemnek alapítója II. Ferdinand király (1838-ban). Megnyitása történt 1840-ben 30 tanszékkel (3 theologiai, 5 jogi, 8 orvostudományi, 7 természet- és mennyiség-tani és 3 szépművészeti).

A régebbi egyetem 1596-ban keletkezett az ott 1584-ben alapított Jezsuita collegiumból.

Itt tanított (1608—79) Borelli, az iatromathematicai iskolának megalapítója, Castelli, a kitűnő fűvész és Malpighi, a híres boncztanár.

1674-ben Messinában kitörvén a lázadás s a város elszánt és öt évig tartó védelem után vissza foglaltván, az egyetem bezárattat, a tanárok Franciaországba és Velenczébe menekültek, s az egyetem javai elkoboztattak. Ezentúl Messinában csak a Jezsuiták collegiuma létezett 1840-ig. Az egyetem kézirati kincsei jelentéktelenek, ezek közt van Euclides jából több rendbeli kézirat, Terenczféle kézirat a 15-ik századból stb.

Ilyen volt az egyetemnek állapota a nagy Olaszháboru kitöréseig. Átmenvén Sicilia Piemont birtokába, az egységre törekvő Olaszország átalakítási mozzanataiba befoglaltatott ez egyetemek ügye is, de csak írott malaszt maradt. Az oktatásügyi miniszter, Matteucci készített ugyan egy tantervet, de hiányoznak azon tanerők, melyek a szándékolt előadások tarthatására képesek volnának. Az olaszországi harcoknak egyik tagadhatatlan következménye az is, hogy a hallgatók száma az egyetemeken tetemesen csökkent, így Cataniában, hol az előbbi időkben majdnem 600 tanuló volt, alig van jelenleg 250; Messinában pedig, hol azelőtt 320-nál több tanuló látogatá az egyetemet, alig van jelenleg 100. Ugyanez áll Palermóól is.

Nem csoda e szerint, hogy ezen egyetemek a tudományosság igen alacsony fokán állanak. A legfontosabb tudományok, mint; az összehasonlító nyelvészet, a történelem nincsenek képviselve. Mily csekély mér-

tékben mivelletik a philologia, onnan kitetszik, hogy némely évben alig van egynél több hallgatója a görög-nyelv tanárának.

Megjegyzendő még, hogy mind a 3 egyetemen bevannak hozva a szent gyakorlatok az ugynevezett „exercitia spiritualia“, melyeknek a tanulók négy héten át, pontosan meghatározott szabályok szerint, vagy valamely kolostorban, vagy az e czélra különösen berendezett cellákban alávetik magokat.

Minden ily gyakorlat kezdetét képezi az „oratio praeparatoria“, erre következnek két vagy három „praeludium“, melynek feladata: *fingeres sibi et quasi videre oculis imaginationis locum illum, in quo gesta res est; erre jön 3—5 pont meditationis personarum, verborum et operum és colloquia ad virginem beatam, ad Christum; a mellett: fiat sicut amici sermo ad amicum vel servi ad dominum, nunc gratiae aliquid petendo, nunc culpam aliquam meam incusando.* Az első hét a bűnök megvizsgálására van szentelve, a másodikban elmélkednek Christus életéről, a harmadikban Christus kinszenvedéséről, a negyedikben és utolsóban Christus feltámadásáról.

Reményleni lehet, hogy megszilárdulván az állapotok Olaszországban, ezen egyetemek is azon helyet foglalják el, melyre az újabbkori egyetemek hivatvák.

Bartl.

Ujdonságok.

— A Kisfaludy-társaság jun. 30-ki gyűlésében elhatározták, hogy Abonyi Lajos „A mi nótáink“ című 4 kötetes regényét a társulat kiadásai közé fölveszik. A bírálók közül Arany János, Greguss Ágost és Tóth Kálmán szavaztak igenlőleg.

— Mint halljuk, ismét egy új női lap van keletkezésben. Csukassy József ur már engedélyt is nyert „Magyarnők lapja“ című heti lapra, s szándékszik, azt közelebb megindítani.

— A budai kir. gymnasium „önképző egylete“ az általa kiadandó évkönyre előfizetést hirdet 1 frtjával.

— A magyar képzőművészeti társulat új kiállítását nagy mértékben emelni fogja Barabásnak pompás nagy képe, mely a budapesti lánczhid alapkövének letételi ünnepélyét ábrázolja. E mű, mely mint tudva van, Sina Simon báró megrendelése folytán készült, folyó hó végén be lesz végezve. Az 1842-dik évben élt hazai jelesek diszes koszorúja — közel 100 arczkép — díszíti e nagy művet, melynek távlati része, a nagyszerű gerenda alkotmány, a legszigorubb és roppant fáradságos tanulmánynyal készült. A világosság és árnyéktörés nem csak szabatos pontossággal, de nap- és óraszámra is ki van számítva, épen úgy, mint a tudomány az árnyéketést augustus 24-kén délután $\frac{1}{6}$ óraker a természeti jelenség szerint megszabja.

— Bécsi lapok közlik, hogy az ottani „Presse“ eddigi főszerkesztői, Etienne és Friedländer urak, e

lap szerkesztőségétől visszaléptek. A többi szerkesztőségi tagok nagy része a kiadóhivatal jobb erői, sőt a „Presse“ nyomdai főkezelője is követni fogják a szerkesztőket. Friedländer és Etienne urak f. év szeptembertől kezdve „Die freie Presse“ czim alatt új lapot adnak ki.

— Auerbach Berthold, a falusi történetek híres írójának, a Schiller alapítványból 500 tallérnyi nyugdíjt rendelték, mit ő elfogadott ugyan, de mivel különben is kedvező vagyoni állapotban él, nem akarta megfosztani az alapítványt oly összegetől, melyre más szegényebb sorsban élő író inkább rá van szorulva, ez összegnek megfelelő alapítványt tőn.

— Vörösmarty munkáinak 11. és 12. kötete is megjelent. Tartalmuk nagyobbára prózai dolgozatokból áll. Gyulai magyarázó jegyzetei igen becsesek.

— Az „Ifjuság lapja“ tetteges szerkesztésével Szabó Richard szerkesztő Remellay Gusztávot bízta meg.

— Zsigmondy Vilmos bányamérnök ily című munkára: „Bányatan, kiváló tekintettel a köszénbányászatra“ bocsátott ki aláírási íveket. A bányatan az a szaktudomány, mely a magyar irodalomban eddig épen nem volt képviselve, s csak ezért is üdvözlőnk kell az úttörőt e téren, s ajánljuk a bányászokon kívül, a gazdákra nézve szintugy, mint a mérnökre, fürdő orvosra, s építészre nézve is érdeklél bíró művet az illetők figyelmébe. Zsigmondy e munkájában a kutatást a fúrászatall együtt, s ezenfelül egy függékben az artézi kutak előállítását tárgyalja. A mű terjedelme 10—14 nyomtatott ivre megy, 17 kótábla melléklettel, ára 4 frt. Az aláírási iverk jul 20-ig Osterlamm K. könyvkereskedésébe küldendők.

— A „Sürgöny“ szerkesztését jul. 1-én Kecskeméty Aurel vette át, s azóta Budán a m. k. egyetemi nyomdában adatik ki.

— Reviczky Szévé, fiatal nemzetgazdász, a közgazdászati tudomány minden ágára kiterjeszkedő lapot indit meg.

— Az „Ördög piluláit“ Bécsben a józsefvárosi színházban szép sikerrel adták elő.

— A nemzeti színházban jun. 30-án volt az utolsó előadás. Julius folytán zárva lesz. A tagok egy része Szigligeti vezérlete alatt Pécsre utazott, s ott fog működni a szüniidő alatt.

— Mai számunkhoz van mellékelve a „K a l a u z“ mult félévi folyamának tartalomjegyzéke és címlapja.

Előfizetési feltételek

a „KALAUZ“ jövő félévi folyamára.

juliusától szeptember végéig . . . 2 frt.

„ december „ . . . 4 „

a Kalauz szerkesztősége.

Néhány teljes számú példányval is rendelkezhetünk.

Tartalom: Álláspontunk. — Ollendorff-módszer és a magyar nyelv. — Beszéd a természettudományok fontosságáról. Dr. Jedlik. — Hazai irodalom: Teljes magyar latin szótár. Szerk. Bartl és Veress. — A görvegek. Irta Dr. Poor. — Kézi szótár Virgilhez. Kész. Hindy Mihály. — A m. k. természettud. társulat ülése. Egyes közlemények. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő **Riedl Szende.**

Pest 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál, 3 korona-utoza 18. sz.)

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: Nagyhid-utca, (redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kéziratú levelek fogadtatnak el.

Előfizetési ár: Egész évre 8 frt. — Félévre 4 frt. — Negyedévre 2 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam 2-ik fele.

2. szám.

Pest, 1864. Julius 10.

Vihar az Akademiában.

A magy. tud. Akademiában a legújabb időben oly dolgok történtek, melyeket nem lehet hallgatással mellőznünk.

Dethier ur, a Konstantinápolyban létező cs. kir. iskolák igazgatója nem rég egy levelet intézett az Akademiához Mátyás király híres könyvtárának maradványait illetőleg, mely az archaeologiai bizottsághoz jelentés végett utasított. Ennek folytán a június 27-ikén tartott összes ülésben Toldy Ferencz r. tag a nevezett bizottság jelentését olvasta fel, melynek tartalma a következő:

„Dethier úr jelentésének két része van. Az egyikből azt olvassuk ki, hogy a szerályban két könyvtár van: egyik, mely a szultán elődeinek minden írott és nyomtatott könyveit foglalja magában; a másik, mely az uralkodó szultánéit, s mely halálakor szinte amabba tétetik át.

Az első könyvtárban, a szerály közepében, mintegy száz görög és latin kézirat asztalokon van felállítva s takarókkal befedve. Ezen intézkedés tavallá van, midőn Müller ur, Párisból, III. Napoleon részéről küldve, Caesar commentárjai codexeit kereste. Utána Newton ur a britt museum conservatora, tavall deczemberben hasonló czélból töltött itt két hetet, úgy látszik Heron kézírata miatt. Newton urnak köszönhette Dethier ur, hogy itt léte 18 éve után bebocsáttatott. Dethier ur e codexekből nem csak czimsort, hanem ismertető jegyzeteket irt. 16 codex bizonyosan Corvinféle szerinte, s mind latin.

Dethier ur szerint csalódás, többnek s egyébnek ittlételét tenni fel. Magyar utazóink viszont azt hiszik, hogy Dethier ur csak azokat látta, miket a Mir-domaru, az ő, s a Müller és Newton keresgélései alkalmával tetszett a törököknek elérni; s hogy a honnan ezek elérhőztek, több egyéb is van.

1850-ben egy porosz tudósító Nicolai de Memorabilibus, de machinis bellicis munkáját is látta: s im azt a nevezett urak nem látták.

Az Arch. bizottmány pedig hajlandó még azt is hinni, hogy a többi, Európában három vagy két század óta fel nem merült Corviniusi kéziratok csakugyan Konstantinápolyban vannak. Most hát hol lehetne a XVII. század első felében I. Rákóczy György idején még Budán volt Corvina? s annak keleti, görög s magyar kézíratai?

Még mindig kérdés: ki csalódik?

A tudósítás második része a teendők stadiumairól szól. Az első, a cerberusi, elmúlt szerinte. A bizottmány azt hiszi, hogy Konstantinápolynak egy újabb bevételre fogja csak napvilágra deríteni.

A második stadium Dethier ur szerint be van fejezve, mert ő minden nem musulmán codexet látott s katalogizált. A Bizottmány csak annyit hisz, hogy Dethier azokat lajstromozta, melyeket látott. Arról hogy több nincs, neki biztos tudomása nem lehetett. Avagy mi birhat bennünket arra hinnünk, hogy Newton urnak mindent elérhőztek; pedig Dethier ur osztályába kapaszkodva látta, a mit látott.

A harmadik stadium neki a kincsek kibányászása, s azt már ő szinte megkezdte. Mert több kéziratot leirván másolt egy rajzot, mely Jusztinián colossális lovagszobrát adja, s melyet Cyriacus Anconitanus (szül. 1391. † 1451.) néhány évvel a török hódítók általi megsemmisítése előtt, készítettett Nimphirius nevű festő által. E cod. Corvianus lehet, ugymint Dethier ur, ki e rajz vizsgálatára, történelmi és műtörténeti tekintetben nagy fontossága miatt, nagy gondot fordított; s e vizsgálata eredményét egy értekezésben az Akademia elébe terjeszti.

A bizottmány, noha nincs egy értelemben Dethier urral az iránt, hogy — mint ő mondja — a teendők első, cerberusi stádiuma végét érte; s hogy az egész Corvina általa ismerve és ismertetve van: igen is hiszi, hogy a M. Akademiának meg kell ragadni az alkalmat, melyben legalább annyit ment meg a tudománynak a Corvinából, mennyi ez időszerint lehet. Ennél fogva:

1. Egy corvina alapot kell képezni, melyhez a) az Akademia évenként 1000 frttal járulna; b) fejenként felszólítaná a haza vagyonsób és előkelő fiait, hogy ahoz nagylelkűleg járulna; c) a magas kormány szinte kerestessék meg egy évenkénti mérsékelt adaléokra, azon időre, míg lesz valami közzé teendő.

2. A munka, melynek czime lehetne: „Memorabilia Bibliothecae Corvinae“ deák v. franczia nyelven volna szerkesztendő, és magában foglalná a kiadásra méltó szerzőket, iratokat, rajzokat, bibliographiai adatokat stb. külön alapból eszközölve, s különben is az egész tudós világ számára készülvén, szabadna a tudós világ valamely egyetem nyelvével élni benne.

3. Tárgyát nem csak Konstantinápolyban, de Magyarország és Európa egyéb könyvtáraiban levő minden Corvinféle codexek ismertetése, leírása vagy kiadása tenné.

4. Megnyithatná a gyűjteményt a Corvina törté-

nete, az eddig ismeretes minden Corvin codexek lajstroma Toldy Ferencztől, és Dethier urtól Kritoboulos munkája s a Jusztinian szobrának rajzai és leírása. Díjúl ivenként tíz forint határozathatnék.

5. Dethier urat a Corvina bizottmány tagjává lehetne nevezni, melynek többi tagjai azok volnának, kiket a tek. Akademia a konstantinápolyi útra kijelölt. Azonkívül ajánljuk az összes ülésnek, hogy Dethier urat a nyelvtud. osztály külső tagjául ajánlaná a nagy gyűlésnek.

Ezen javaslatok hosszas és pedig heves vitaközlést idéztek elő, melynek vége az volt, hogy az idézett pontok elfogadtattak, de azon módosítással, hogy a „Memorabilia bibliothecae Corvinae“ nem valamely világnyelven, hanem magyar bevezető és magyarázó szöveggel, s az e gyűjteménybe felveendő monographiák szintén magyar nyelven adassanak ki.

De a vihar nem nyugodott el, magvai megmaradtak a fölszín alatt, hogy a mult hétfőn tartott gyűlésen annál hevesebben törjön ki. Ezen alkalommal t. i. Toldy Ferencz a következő nyilatkozatot olvasta fel:

Tekintetes Akademia!

A június 27-kén tartott összes ülés elfogadta az Archaeologiai bizottmány javaslatát egy állandó Corvina bizottmány megalkotása iránt, melynek feladása volna a Mátyás kir. könyvtárának mind Konstantinápolyban, mind másutt fenlevő maradványait megismertetni, s azokat egy gyűjteményes munkában („Memorabilia Bibliothecae Corvinae“) közzé tenni. Az ehez szükséges pénzalap a bizottmány által volna összeszerzendő áldozatkész hazafiak önkénytes adományából, melyhez az akademiái igazgatóságnak évi ezer forint, s a magas kormánynak is annyival hozzájárulása kieszközöltetni kéretett.

De bár a javaslat végül elfogadtatott, alulirtaknak, kik ama Corvina bizottmány tagjai volnának, nem lehetett észre nem venni azon kénytelen kellelten hangulatot, mely egy tagnak az ügyet, sőt az ezzel összefüggő historiai nagy nevet is kicsinylőleg megtámadó beszédére az összes Akademiát elfogta; s mely magát többféle — egyformán a dolog elhalasztására azaz megsemmisítésére célzó — javaslatokban érezhetővé tette.

Alulirtak végül meggyőződtek, hogy midőn az Akademia ezen, a világ tudományos érdekét már is magára vont ügyet, mely ránk nézve egyszersmind nemzeti is, ily minden lelkesedést kizáró, sőt dermesztő módon inkább csak tűri, mint felkarolja: az Akademia magához hű következetességgel jár el. Fanyar részvétlenséggel fogadtatott általa az előtt két évvel azon társaink jelentése, kiknek lelkes igyekeve bizonyossággá emelte a Corvina létezését; elperdült az e teremben, minden helyeslő szó, minden ahhoz kötött végzés nélkül, míg a közhírré tett tény Párisból, Londonból vizsgálókat vont Konstantinápolyba, Magyarország kir. Helytartója pedig s annak főcanczellárja hazafiúi lángolással ragadták meg a hirlapokban közzé tett ügyet s indítványba hozták annak a kormány által felkaroltatását. Közel egy év kellett, míg a magasztos indítvány választ nyert.

Ezek magyarázzák meg a június 27-én történeteket.

Alulirtak valamint távol egyfelül a tolakodástól, úgy nélkülözve az erkölcsi támogatást, melyet a tek. Akademia lelkes és buzdító részvétele nyújthatott volna csak: kilépnek az imént alkotott bizottmányból

szerecsésb társaknak engedve át azon fáradozások érdemét, melyet reájok vártak. De az utókor bámulni fog azon mostoha hidegségen, melylyel a legtisztább hazafiai hév e helyen találkozott.

Ezen nyilatkozat ismét nagy zajt idézett elő. Az elnök, gr. Desseffy Emil csodálkozott a tagok kilépésén, mert abban, hogy egyes tagok nem karolták fel az ügyet úgy, mint a kilépők ohajtották, még nem lát elég okot a visszavonulásra, s végül a nyilatkozat leczkéző hangját visszautasítja. Erre Toldy Ferencz kijelenti, hogy ha az elnöki széken a mult alkalommal is az elnök ült volna, nem történik az, a mi miatt most megdorgáltatott; mire az elnök azt válaszolta, hogy senkit sem akar dorgálni, hanem kötelességének tartja a leczkézést visszautasítani stb.

Ezek után az egész ügy ismét az archaeologiai bizottsághoz utasított.

Ez a dolgok jelenlegi állása. Bevárjuk az ügy végleges eldöntését; mindamellett már a jelen alkalommal sem nyomhatjuk el őszinte sajnálkozásunkat a felett, hogy az Akademia ezen sok tekintetben valóban fontos ügyet melegebben nem karolta fel; — sajnáljuk továbbá, hogy a vita alkalmával oly szavak ejtettek ki az Akademiában, melyek a magyar nemzetnek Mátyás király iránt négy század óta táplált kegyeletteljes tiszteletével nem igen férnek össze; sajnáljuk azon határozatot, melynél fogva az indítványozott „Memorabilia“ csak magyar nyelven fognak kiadatni, miáltal a többi mivelv világ előtt haszonvehetlenekké válnak; — sajnáljuk, hogy az Akademia — mint hallottuk — csak azért nem járulhat az utazási költségekhez, mert a rendes tagok fizetése ezt nem engedi stb. de másrészt örvendünk is, hogy Akademiánk azon bajai, melyeket nem rég megpendíteni czélszerűnek tartottak, lassankint magában annak keblében is érezhetőkké kezdenek válni, mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezen uton remélhetjük azoknak minél előbb bekövetkezendő orvoslását.

Az ó-remek művek olvasásáról.

Az ó-remek művek tanulmányozására nem egy oldalról és nem csak a jelenben riváltak vészt s azt, ha nem is egészen kiküszöbölni, de legalább kisebb térre akarták szorítani, hogy annál nagyobb helyet engedjenek a reális tanulmányoknak. Hogy különösen az újabb időben a latin-görög műveket egyszerűen mint haszontalan terhet kívánják eldobni, annak oka véleményem szerént nem annyira korunknak az anyagiség iránt túlnyomó hajlamában, mint ama művek rossz kezelésében s téves oktatási modorában keresendő. Mert ha az ó-remek tanulmánya haszontalan időpazarlás volna, ilyennek eddigelé rég bebizonyult volna, és ha nem birna túlbecsésel az ebből nyert szellemi kincs a reális tanulmányok fölött, eddig sem ápolták volna oly melegen. Azonban a philologia becséről más alkalomkor szolt a „Kalauz“; most legyen szabad egy pár szót mondani az olvasásról magáról. Hogy feladatunkat a kellő rövidségre szorítsuk, meg kell említenünk, hogy mi itt nem azon olvasásáról beszélünk a remek műveknek, mint azt a philologus űzi, hanem a menyenyiben a gymnasiumi növendékeknek főképzőszerű szolgál és a mennyiben a régi műveket a növendék az iskolában tanárával olvassa, az oskolán kívül pedig, önerejére ugyan támaszkodva, de a tanár vezénylete és felügyelete alatt olvasni igyekszik.

Az iskolában való olvasásnál e kettőre egyaránt kell tekintettel lennünk: hogy és mit kell olvasatni. Mind e két kérdésre csak akkor fogunk felelhetni, ha jól felfogtuk ama célt, mely minden gymnasiumi miveltetés főalapja. Noha erre nézve épen most a nézetek különbözők, mindazonáltal abban egyetértenek legtöbben, hogy gymnasiumi miveltetésről szó sem lehet a nélkül, hogy a növendék az ó-korral meg ne ismerkedjék. Mert ezen meggyőződés abban gyökerezik, hogy az ó-kornak olyan valami tulajdonnal bír, melyre az ujnak szüksége van, de melylyel ez nem bír. Az is tagadhatatlan, hogy az ó-kornak különösen saját, reánk nézve nélkülözhetlen bece irodalmában rejlik, mely nem csak tökélyes mintákat szolgáltat az előadás minden nemére, hanem elibünk tárva ama ellentétet, melyben minden ujkori jelenség áll az ó-korral, egyszersmind a legjobb eszközöket nyújtja a jelen kor megértésére, mivel a világon semmit sem foghatunk fel tökéletesen a nélkül, hogy fel ne világosodjunk arról is, a mi ellentétét és mintegy másik oldalát képezi. Ha tehát a gymnasium a jelen ifjúság miveltetését elő akarja mozdítani az által, hogy a hiányzó elemeket szolgáltatja az ó-korból, be kell avatnia őt ennek irodalmába, és így részint megismertetnie egyes fő termékeivel, részint oly képességgel felszerelnie, hogy kincseinek bőségét, melyet a gymnasiumi olvasatás ki nem merithet, önmaga tanulmányozhassa. Szóval a gymnasiumnak arról kell gondoskodnia, hogy a tanuló egynehány író olvasson, de mindnyáját tehetsége szerint nagyobb kisebb mértékben jól olvashassa és érthesse.

Ha pedig ez a gymnasium kötelessége, következik, hogy egyrészt ugyan az a célja, hogy a tanulóban olvasás által nyelvismereteket szerezzen. Azonban ezeket pusztán csak olvasás által nem szerezheti magának; nyelvtan- és irálytanra alapított tollgyakorlatok legalább még egy annyit tesznek. Mivel továbbá a gymnasium nem nevelhet nyelvészeket, hanem csak arra iparkodik, hogy az itt nyert nyelvismeretek általában az olvasást segítsék elő, és mivel erre, t. i. a tanulóknak az irodalomba való beavattatására, esik a fennemlített cél szerint a főszűly, következik, hogy azon tanár nagyot hibázik, a ki az olvasatással úgy bánik, mintha ez csak arra szolgálja, hogy a tanulóknak nyelvismereteket szerezzen. Ez megjárja addig, míg az olvasás anyaga jelentéktelen, míg az, a mit olvasnak, arra van irva, hogy megtanulják és begyakorolják belőle az alaktant és a mondatnak elemeit. De mihelyt az olvasási anyag némi önálló becsesl bir, ennek előtérbe kell tűnnie és a tanulóknak csakhamar hozzá kell szoknia, hogy észszel és értelemmel, azaz a tartalomra figyelve olvasson. Természetesen csekélynek fog tetszeni eme követelés, és mégis fontos. Mert még mindig nem mult ki tanodáinkból ama rozszokás, az írakkal úgy bálni, mintha semmi gondolat, semmi tartalom nem volna bennök, hanem csak példatár volna a nyelvtan számára. Még mindig vannak tanárok, a kik egy csepp szükségét nem érznek, kérdések által meggyőződni, vajjon meg is értette a tanuló az olvasottat, hanem, ha egy leczkét lefordítottak, annak tartalmával mitsem törődve Homéroszhoz meg Vergiliushoz jegyzeteket tesznek, minőket bármily latin vagy görög irkafirkához tehetnének. Eme helytelenséget a legalsóbb osztálytól, hol az író méltóságát még nem csorbította, egész a felsőbb és legfelsőbb osztályig folytatják, a hol az végre is az emberi szellem legnemesebb termékének iszonyu meggyaláztatásává válik.

Ilyen tanítás guny tárgyává válik minden mivelteférfi előtt, a ki netalán azért jelent meg nyilvános vizsgán, hogy halljon valamit az ó-kor dicső szépségéről, de gyakran idéltlen fordításon kívül egyebet nem élvezett, mint egy pár nyelvtani megjegyzést, melyek néha egészen jelentéktelenek voltak az épen tárgyalt hely megértésére nézve.

De minél határozottabban vetjük el az olvasmány tartalmának fitymálását, minél inkább sürgetjük, hogy a tanuló korán szokjék hozzá, hogy figyelve az értelemre és összefüggésre elkészüljön velős és értelmes olvasásnak gyümölcsös élvezetére, annál fontosabb azon feltevelék kérdése, melyek kívántatnak, hogy a tanuló sikeresen és, a mennyibe kitelik, önerejére támaszkodva bele hathasson a kiszabott olvasmányba. Azt mondjuk: önerejére támaszkodva. Mert ha az iskolai olvasás egykor önálló olvasását a régi műveknek akarja eredményezni, mindenek előtt korán kell rá tartani a tanulót, hogy az ugynevezett praeparatioval önnön maga legyen ura a kiszabott olvasmánynak és hogy a tanár segítségét ne tekintse önfelfogása egyedüli feltételül, hanem annak kiegészítőjeül, bővítőjeül. Azonban, hogy azon erő el ne lankadjon sikertelen kísérletekben, hogy önmunkásságra törekvő kedve el ne muljék, ki kell először szabni a tanulóknak saját erejéhez mért olvasmányt és másodsor kijelölni azon eszközöket, melyek nélkül meg nem mérközhethék az előfordulható nehézségekkel. Ezen eszközök közé tartozik mindenk előtt a sötár és nyelvtan, azután egy czélszerű iskolai kiadás. Fordításokat pedig semmikép sem szabad használnia; mert bizony a legkritkább esetben lehet a tanulónál feltenni annyi önmegtágadást, hogy a fordítást csak akkor vegye kezébe, ha a megértés körüli önfáradozása meg-hiusult; általában a tapasztalás azt tanítja, hogy tanulóknak, kik ily támaszra szoktatták magukat és ennelfogva mindig is szükségelték, önálló olvasásra és megértésre soha sem vitték.

A mily szigorral tehát kell rá tartani a tanulót, hogy a kellő eszközök lelkismeretes használata által lehetőleg önerejére hagyatva is megérthesse az írókat, oly kevésé válhatik mind a mellett feleslegessé a tanár oktatása. A hathatós oktatásnak főfeltétele különösen a felsőbb osztályokban a közölés önállósága és ugy szólva eredetisége; azon tanár, a ki valamely írónt öntanulmányozása alapján magyarázza, egészen más benyomást gyakorol, mint a ki megelégszik annak utánszólásával, a mit mások elmondtak. Ez a kérdés oly fontos, hogy a tanárnak kötelességévé teszi, miszerint azon írónt, melyet olvastatni készül, tanulmányok által jó alaposan megismerte legyen. Nem jól cselekszik az a tanár, a ki mindig csak egyegy leczkével van elébb a tanulónál; mert ekkor azt az előnyt nem nyújthatja a tanulóknak, a mit más jól elkészült tanár nyújt, hogy t. i., kiegészítőleg a többi eszközöket, a jövő leczkének nyelvtani, történeti, földrajzi és egyéb nehézségeit az óra végén rövid megjegyzésekben vagy önfeladatul kijelöli vagy szükség esetében megkönnyíti. A ki íróját ismeri, annyit tehet, mennyit egy iskolai kiadás sem: tanulóknak erejét kellő arányba hozza azon követelésekkel, melyeket igényel valamely írónak megértése, készülőknek oly irányt szab, melynél fogva a különböző években különböző tehetségük kiegyenlődik az írónak változatlan sajátágaival.

Veress.

B e s z é d

a természettudományok fontosságáról az emberi nem anyagi jólétére nézve; tekintettel hazánkra.

A m. kir. tud. egyetem ujjáalakításának 84. emléknapján 1864. sz. Ivánhó 25-én mondotta Dr. Jedlik Anyos, a m. királyi tudom. egyetem e. i. rectora.

(Folytatás)

Ha a körülöttünk létező és érzékeinkre ható tárgyakat figyelmesen észleljük, az azokban egymást szakadatlanul felváltó változásoknál fogva bizonyos és állandó törvények szerint működő erőkre szükségkép következtetnünk kell, melyeknek minden akár szervetlen, akár szerves testek, tehát mi magunk is épen úgy, mint bármely más állat alárendelve vagyunk. Így levén a dolog, képzeljünk embert ama természeti erők, s azok működési törvényeinek teljes ismerete nélkül a földgömb habár legtermékenyebb tájékára helyezve; annak állapotát az egyébnemű állatokéhoz képest bizonynyal szánandó és nyomoru volna; mert míg azok ösztönük által vezetettve magukat minden szükségleteikre nézve biztosan tájékoznak, addig a mondott ismeret nélküli ember a legkedvezőbb körülmények között is egészen magára hagyott idegenként busongva, majd hidegtől majd melegtől kinezva, szomjtól és éhségtől gyötörve, és egyéb viszonyosságoknak kitéve nyomoru életének csakhamar végét fogná érni. — Hogy ez valódilag még sem történik, csupán azon természeti ismereteknek tulajdonítandó, melyeket az állati ösztön helyett észszel ellátott ember a körüle létező testekre, és azokban mutatkozó jelenségekre figyelvén, észlelés és tapasztalás útján szerezhet, vagy az ok és okozat közti változatlanság viszonyosság elve szerint a már tapasztaltakból következtethet. Az e szerint szerzett, és a szakadatlan észlelés, tapasztalás és következtetés útján mindinkább szaporodott, s megbecsülhetlen hagyomány gyanánt nemzedékről nemzedékre átszállított, hosszú időszakok lefolytával rendszeres egészszé szerkesztett természeti ismeretek jelenleg, a hatalmas folyamokká összegyűlő csermelyek és patakok módjára már is ama szerfelett bőrtartalmu, s naponkint mindinkább terjeszkedő tudományt, a természetismét (Naturkunde) alkotják, melynek egyes, a testek különböző minőségeire és ezeket eszközölő erők hatási törvényeire vonatkozó ágait természeti tudományoknak nevezzük. A természeti tudományok tehát minden, az érzékekre ható tárgyakról, azokban mutatkozó erők hatási módjáról és törvényeiről a jelen korig összegyűjtött ismereteket magukban foglalván, az emberi élet zavargó s tekervényes folyamán oly fénytornyok-gyanánt tekinthetők, melyek világánál a magára hagyott ember életének anyagi viszonyai között magát biztosan tájékozhatja, s kitűzött céljainak eszközzésére a legközelebb utat választhatja. — A természettudományok világánál ugyanis az ember a nélkül, hogy a földgömb nagyobb területeit beutazni kényteleníttetnék, aránylag rövid uton megismerkedvén, nem csak kíváncsi tudvágyát kielégítheti, hanem azokat a kipuhalt tulajdonaiknál fogva élete fentartása végett majd czélszerű táplálécul, majd alkalmas ruházatul, avagy a szabad légkör zordonságai és ártalmas befolyásai ellen menedécul szolgáló lakhelyének anyagául felhasználhatja, szóval magát azoknak czélszerű alkal-

mazásával a reá ártalmas külbefolyások ellen annyira biztosíthatja, hogy midőn egyéb, ámbár erős és minden időváltozásokkal daczó állatok csak bizonyos éghajlati viszonyok között képesek élni, a náluknál gyengébb és finomabb testalkotásu ember természeti ismereteire támaszkodva a legkülömbözőbb éghajlatok viszonyosságai között fentartja magát, és azon felsőbbbséget, mely őt észbeli tehetségénél fogva a többi élő teremtmények felett kizárólag illeti, a föld-sarki tartományokban úgy, mint az egyenlítő alattiakban méltóságának annál élénkebb öntudatával élvezi, minél terjedtebb természettudományi képzettséggel bír.

Kezdetben a csekély természettani ismeretekkel bíró embert csak igen egyszerű segédeszközök gondolásával könnyíthetett sorsán némileg, a mennyire azokat körülmények szerint a testeknek metszés, megtörés, vagy őrlés általi eldarabolására; fúrás, faragás, ütés, nyomás s egyéb műtélekkel való idomítására, avagy bármely egyszerű földmívelési munkálatok kényelmes megtételére használta; de mivel mind az efféle segédeszközök kellő alkalmazását nem máskép, mint csupán saját izmainak fárasztó megfeszítésével eszközölheté, helyzete még elég nyomasztó vala, melynek könnyebítésén alig történhetett előbb valamely jelentékeny lendítés, míg az ember a vadonság oktalan lakói természetének tanulmányozása által magát annyira nem képesíté, hogy azok közül az alkalmasbakat szelidítés útján házi állatokká változtathatta, és egyéb haszonvehetőségök mellett a terhebb munkálatok eszközölhetése végett iga alá is meghodíthatta. — Valószínűleg igen hosszú időszaknak kelle lefolyni, míg az eszmélkedő emberiség a természetben rendelkezésére álló durva tömegeknek nagyobb mérvben eszközöndő tovaszállítására magát biztos és alkalmas szekér- vagy hajóféle szállító műszerekkel elláthatta; és míg a kezdeti hiányosságu segédeszközöket czélszerűbbekkel pótolhatta, s azoknak számát több más olyféle szerkezetű gépek és erőművekkel növelhette, melyek a természetben készen található, vagy a földmívelés által nyerhető durva terményeknek majd vegyészeti vagy külmüvi uton eszközöndő tisztításához, finomításához, bizonyos czélra elkészítéséhez, szóval a műipari foglalkozás megindításához és életbeléptetéséhez elkerülhetlenül szükségesek valának; s végre míg a műipari munkák könnyebb, kényelmesb vagy pontosabb megtétele végett használandó nagyobb szerű erőművek kellő mozgásbani tartására állati erők helyett a testek súlyát, ruganyosságát, folyó vizek és szelek hatását jutányosan alkalmazhatta; mert ezen egész általánosságban érintett javítások egytől egyik mindannyian csak a felismert természettudományi törvények alapján valának létesíthetők; már pedig könnyen belátható, hogy azoknak inkább a vakeset, mind szándékos kutatás általi felfedezése, megismerése és észleges felhasználása a gyámoltalan őskor kevés és hiányos előismereteinek gyenge világa mellett igen hosszú, és a legmerészebb gyanítást is túlhaladó időszak lefolyta alatt történhetett.

A mint azonban az emberiség a természettudományi azokon alapuló műtani ismeretek érettebb gyümölcseit megizlelé, s azokat az anyagi jólétnek nélkülözhetlen emeltyüi gyanánt tekinteni kezdé, igen természetes: hogy a természettudományi ismeretek kedvelői ezek további gyarapodását nem várták többé a szeszélyes esetlegességtől, hanem annak minél gyorsabb az ala-

posabb előmozdítása végett minden igyekezeteket szándékosan kitűzött észlelések és kutatások tételére fordíták. Az ekkép megkezdett pályán a legközelebb mult századok óta bámulandó szorgalom- és erőfeszítéssel haladva, a legbonyolodottabb jelenségek okait puhatólva, s a mennyiségtan mélyen beható világánál a belőlök levezethető következményeket felderítve, az elvont és száraz elméleti igazságokat a rájuk vonatkozó, vagy belőlök közvetlen folyó, és az anyagi jólétezt elősegítő tényekkel mintegy megtestesítve, az irodalmi téren számtalan majd elméleti, majd gyakorlati és műtani könyvekbe és folyóiratokba lerakva, a fáradhatatlan szorgalmu természetbuvárok a természettudományokat mindinkább népszerűekké tevék, és a közhasznu ismeretek oly világos tárházaivá változtatták, hogy azokban a hasznos munkásságra ösztönző és vezénylő szellemet úgy, mint az abbani előmenetelre szolgáló legokoszerűbb eszközöket és utasításokat a józan egyszerű ész is bizton fellelheti.

Csak az ekkép gyűjtött és szakadatlan fejlődés következtében vegytani téren folytonosan szaporodó elfoglalásoknak tulajdoníthatni, hogy jelenleg szükségleteink kielégítése, kényelmeink előmozdítása, és jólétünk eszközlése végett már nem vagyunk csupán azon terményekre szorítva, melyek a természetben kisebb-nagyobb mennyiségben a többi különműektől külön valva, s a közvetlen használatunkra mintegy előkészítve feltalálhatók; hanem olyféle anyagok élvezésére és alkalmazására is kiterjeszkedhetünk, melyek más termények tömegével szerfelett finom részecskében elegendve, vagy vegyileg egyesülve, habár csekély mennyiségben is foglaltatnak; mert azokat a felfedezett vegytörvények alapján a kezünk ügyében álló czélszerű eszközök és módoknak eszélyes alkalmazása által a jelentkező szükséghez mért mennyiségben tetszésünk szerint, s kellő tisztaságban elválaszthatjuk. — Az újabb időkben tett, és meglepő haladással folytatott vegytani vívmányoknak köszönhetni továbbá, hogy a vegyelemeknek különféle, de okszerűleg kipuhatót körülmények között működésbe hozott egymás iránti rokonságuk folytán még olyféle vegyállományok is előállíthatók, melyek a természetben vagy sehol, vagy legalább elegendő mennyiségben és kellő minőségben fel nem lelhetők. Mily hataimat gyakorol ezen csaknem a szemünk előtt felserdült tan az anyagnak különféle czélok szerinti átváltoztatásában, leginkább onnét kitünik, hogy a szerves vegyek közül, melyek a magára hagyott természet utján csak az élő szerves testekben képződnek, jelenleg már a vegyműhelyek élettelen gőrebjei- és lombékjaiban jelentékeny számban mintegy elővarázsolatnak. A szerves testek azon tulajdonánál fogva, hogy belőlök számos más vegyállományok előállíthatók, a vegytan több értéktelennek látszó és az avatatlanok által eltávolítandó szemét gyanánt tekintetni szokott állati és növényi maradványokat valódi kincsforrásokká átváltoztatja.

Nem kevésbbé figyelemreméltó azon befolyás, melyet a civilizált népek jóléti állapotára a természetani téren újabb időkben tett előhaladás gyakorol. A természettan újabbkori vívmányai nyomán ugyanis az emberiség polgárisult része jelenleg már oly erővel is rendelkezik, melyeknek varázshatása a középkorban még vagy éppen nem, vagy csak igen fölületesen vala ismeretes. Ilyenek a meleg, világosság, villanyosság és delejesség. Ezek habár csak az anyag részecseinek rezgéseiben, vagy a testek tömeceinek

sajátszerű elhelyezkedésében állanak, az anyagi világ legnagyobb szerű tüneményeinek elismert tényezői, s mint ilyenek egyrészt azon tulajdonuknál fogva, hogy czélszerűen alkalmazva a legváratlanabb, s az anyagi jólétre vonatkozva megbeesülhetlen értékű eredményekhez vezetnek, másrészt pedig azon sajátosságos egymás közti viszonyuk következtében, hogy bizonyos körülmények között egymásra átváltoztathatók, s ennél fogva mindegyikök által a többieknek megfelelő eredmények is legalább közvetve előidézhetők, egykönnyen számra nem vonható esetekben a felhasználásra igen alkalmasak. — Szabadjon okszerű alkalmazásuk által eszközöltetni szokott hasznos eredmények közül néhányat megemlítenem.

Mi a meleget illeti, az némely testeket vagy azoknak egyik-másik aikatrésztét lég vagy gőznemű állapotba változtatván, és tulhevítvén a legkicsapongóbb modorban — majd a föld kérgét megrázkódtatva, s ennek következtében népes városokat sorba döntve, néhány előre nem látható másodperc alatt ezekre menő életet kioltva, majd az összefüggő szárazföld részeit egymástól elszaggatva, egyhelyt a tengerfeneket szárazfölddé vagy szigetté feltolva, másutt a száraz földet viz alá süllyesztve, itt a feldult föld felületén tátongó mély repedéseket, amott a felhőkig emelkedő hegyeket torlasztva, ezeknek szétrobantott csucsain hamuval s kőtöredékekkel elegyült gőzoszlopot fellövelve, megolvadt izzó folyadékot (lávát) kiürítve — már az emberiség e földöni megjelenését tulhaladó időktől fogva rakoncátlanokká a nélkül, hogy a 13-dik század vége előtt találkoztott volna gondolkozó, ki a természetnek ezen minél borzasztóbb, annál nyilatban szóló jelenségeiből a felhevített lég és gőznemű testekben rejülő, s az ember szolgálatára fordítható erőre következtetni, s annál kevésbé, ki annak szilaj hatását kellően igénybe venni képes, és bátor lett volna. Schwartz Berthold freiburgi születésű Sz.-Ferenecz rendű szerzetes vala az első, kit az e téren kezdeményezés dicsősége illet; mert ő 1300-ban a löport feltalálván, a venetziaiaknak alkalmat nyújtott, hogy e meglepő hatásu szert már 1343-dikban a genuaiak ellen viselt háborujokban kisebb s nagyobb löfegyverek töltelékül sikerrel használhatták. — E találmány anyagi hasznának fontosságaul már csak azon körülmény tekintetéből sem lehet kétség, hogy az előtte használatni szokott löfegyvereket minden kivétel nélkül háttérbe szorítván, magában a hadviselési módszerben gyökeres változásokat vont maga után; de még inkább kitünik az, ha meggondoljuk, hogy löpor nélkül mily erő-áldozat, mekkora idővesztésbe kerülne olyféle építkezések és munkálatok végrehajtása, melyek csak tetemes sziklatömegek széthányatása, és repesztgetése által eszközölhetők; löpor alkalmazása nélkül számos munkálatok, melyek a mint egyrészt a tudományal fegyverkezett ész diadalát büszkén hirdetik, ugy másrészt az anyagi jólét előmozdítására nélkülözhetetlenek, s o ha nem jöhettek volna létre; ilyenek például: a sziklás tömegű hegyeken keresztül vezetett vaspályák, és alagutak.

(Folyt. köv.)

Hazai irodalom.

Államférfiak és szónokok könyve. Szalay László által. Második javított, bővített kiadás. I. kötet. Pest, kiadja Osterlamm Károly.

A „Kalauz“ t. olvasói tudják, hogy mi csakugyan

szigoru birák szoktunk lenni, és pedig annál szigoru-
 abbak, mennél inkább meg vagyunk győződve, hogy
 irodalmunk az, melyet mint legszentebb kincsünket,
 leginkább kell féltenuünk s a satnyulástól megőriznünk.
 Mi észszerűen szeretjük az irodalmat s azért
 vagyunk iránta szigoruak, valamint az észszerű apa
 nem kényezteti el gyermekét, a melyet szeret. S ép
 ezért nagy nevek sem vakítanak el, mióta azon szor-
 morú tapasztalást kellett tennünk, hogy nálunk csak-
 ugyan sok híres ember van, a ki tulajdonképen semmi
 hasznosat, vagy legalább igen keveset tett, s hirnevét
 különösen csak annak köszönheti, hogy ritka ügyes-
 séggel tudta nevét gyakran az „Ujdonságok“ rovatá-
 ban szerepeltetni. Ha nálunk inkább csak azt szokták
 kérdezni, hogy kicsoda? mi az ellenkezőt teszszük,
 ezen elvünk szerint: nem ki, de mit? és ezt pedig an-
 nál inkább, mert tudjuk, hogy voltak olyan népek is,
 melyek a legneveltségesebb dolgokat istenítették, bál-
 ványozták, imádták; — s vannak most is emberek,
 kik torzképek, kigyók, békák előtt porba esnek. Pe-
 dig a mi irodalmunkban is vannak hamis istenek, ki-
 ket egy egészségesebb jobb kor le fog majd dönteni
 azon olympusról, a melyen törpéknek nincs helye so-
 káig. Mindamellett hála az égnek! vannak oly férjfi-
 aink is, kik előtt őszinte tisztelettel meghajlunk, kik a
 nemzet valódi tanítói s kik hirnevüket nem az ujdon-
 dászoknak, hanem saját munkásságuknak köszönhetik.
 Meg vagyunk győződve, hogy senki sem találkozik a
 széles magyar hazában, ki velünk nem értene egyet,
 midőn állítjuk, hogy ezen valódi nagyjaink sorában
 Szalay László az elsők közt áll. S ezt még akkor
 is állítanók, ha más irányban való munkálkodását nem
 tekintve, csak az előttünk fekvő munkáját ismernők,
 melynek minden lapja nem csak mulattató, de — kü-
 lönösen reánk magyarokra nézve — sok tekintetben
 tanulságos is. A ki tudja, mennyire igaz a közmondás:
 „exempla trahunt,“ a ki tudja, milyen hatást idézett
 elő Plutarch olvasóra stb.; bizonyosan velünk együtt
 be fogja látni, hogy pl. csak az egy Mirabeau életének
 tanulmányozása reánk nézve hasznosabb, mint
 száz kötet regény, vagy novella, vagy politikai ve-
 zérczikk stb.

Nem lehet szándékunkban a munka részletes tag-
 lalásába bocsátkozni s egyes kivonatok közlését a tér
 szüke nem engedi; de kötelességünknek tartjuk azt
 mint hasznos könyvet t. olvasóink figyelmébe
 ajánlani és kijelenteni, hogy a mint egyrészt valóban
 meg nem foghatjuk, hogy ilyen mű csak 20 esztendő
 mulva érte el a második kiadást, ugy másrészt re-
 ményljük, hogy minden mivel magyar ember meg fog
 szerezni magának egy munkát, mely belbecsére nézve
 irodalmunkban párját keresi, s melyről el lehet mon-
 dani: haec studia adolescentiam alunt, senectutem
 oblectant.

A vegyelemek paránysúlyáról. A magyar
 tudományos Akadémia Apr. 20-ki ülésében
 előadta Than Károly. 1864. 4-rét füzve.

Az exact tudományok általán, de a vegytan kü-
 lönösen, hazánkban csak kevés valódi mivelőjére ta-
 lált, még kevesebbre azonban a tudománynak irodalmi
 terén, hol e hiány nagyon is érezhető. — Annál örven-
 detesebb jelen értekezés megjelenése, melyben a jeles
 tudós, mindenkinek előtt érthető kellemes nyelven
 adja elő a vegy- és paránysúlyról s ez utóbbiról külön-
 ösen e század legkitünőbb vegyészének nézeteit.
 Mindenekelőtt Dalsont említi, ki első volt a vegysúly

törvényeinek megállapításában. Azután áttér Berze-
 liusra, ki a Gay-Lussac-féle törvény alapján, a vegy-
 suly fogalmát a paránysúlyétól megkülönböztette.
 Előadja továbbá a tömecs suly fogalmát, s árvegy suly
 és a fajmeleg közti viszonyt, melyre több példát hoz
 fel; ugyanitt előadván, mikép kelljen a közalaku ve-
 gyületeket nem képző elemek paránysúlyát meghatá-
 rozni. Áttér mindezekről a paránysúlyételnek az Iso-
 morphia alapjáni támogatására, melyekhez saját né-
 zeteit csatolja a parány sulyok használatának indoko-
 lására.

Mindez a nagy közönség által is élvezhető és föl-
 fogható módon levén előadva ohajtható, hogy minnél
 többet olvassák el e művet, miáltal a vegytudományban
 ujjabban beálló fordulatól is helyes tudomást szerez-
 hetnek.

N y i l t l e v é l.

A „teljes magyar-latin szótár“ bírálójához.

Bírlatában kétféle megjegyzése vagyon: az első
 az, hogy „az oskolai szótárban nem valók oly szók,
 melyek részint elavultak, részint csak tájszavak;“ a
 második pedig az, „hogy kivánatos lenne, ha a szer-
 kesztők a prózai és költői, az aranykori és kevésbé
 tiszta kitételeket megjegyezték volna.“

Az elsőre csak az a válaszuk: A szótár nem
 iratott egyedül és kizárólag az oskolák használatára,
 az épen talán az előnye, hogy az oskola szük határai
 fölé emelkedik s ennél fogva lehetségessé teszi, hogy
 mindenki, a ki a latin irodalommal és a latin nyelv
 tanulásával foglalkozik, ezen nyelv kitelhető legtöbb
 remek kitételeivel megismerkedhessék.

Innen van az, hogy a magyar szójárások, példa-
 beszédek, mindenféle irányu fordulatok és összeköt-
 tetések szabatos latin visszaadására a lehető leg-
 nagyobb gond fordított; és itt fekszik a szótár fő-
 súlya, nem pedig abban, vajjon c z é d á l k o d n i stb.
 felvétel-e vagy nem? miután ugy is nehéz szabato-
 san kijelölni azon határt, melyet az elavult, tájszavak
 használatában szabni lehetne. Tanuskodnak erről
 Kresznerics, Páriz Pápai, Molnár, Fogarassy és leg-
 ujjabban a magyar akadémiai szótár, melyeket irány-
 adókul használtunk.

A második megjegyzésre nézve figyelmeztetjük a
 bírálót, hogy a költői és a későbbi korban használt
 kitétel stellulával (*) van megjelölve.

Különös, hogy ez bíráló figyelmét kikerülte. Kü-
 lömben megbocsátható ezen tévedés, mert bíráló az
 előszót még nem olvashatta.

Végre figyelmeztetjük, hogy a dolog érdeméhez
 szólván jobban nézze meg a bíráló azon szokat, me-
 lyekre megjegyzéseit teszi, ilyen: c a n g a, melyről
 mondja, a lesóványodott, elcsenevezett gyapjus állatra
 (talán: ról) mondatik és legtöbbször melléknévi-
 leg, holott a latin kitétel ugyan azt mondja: ovis agno or-
 bata; incustoditus.

A „betyár“ (homo nequam, semmire való
 ember) szó javaslatára azon jó akaró tanácsot adjuk
 bírálónak, hogy vegye jobban fontolóra, vajjon a
 „betyár“ szónak inkább felel meg a „semmire való“
 vagy az általunk kitett „homo agrestis (paraszt, mi-
 veletlen)“ értelem.

Egyébiránt szivesen veszünk akármely oldalról
 talpraesett és a dolog érdeméhez szóló észrevételeket,
 utbaigazításokat, mert tudjuk, hogy: nihil sub sole
 perfectum.

Bartl és Veress.

Az akadémiai Nagy Szótárhoz való jegyzetek.

(Tizedik közlemény.)

87. Folytatása a 86. jegyzetnek.

v.) *munkát, dolgot ad* sem tulajdon sem átvitt értelemben nincs a szótárban.

z.) *gondot ad* = gondot okoz. Nincs a szótárban.

Régi példa:

Az király fianac kezdne nagy gondot adni. *Tinódi. zs.) hátat ad* = hátat fordít. Nincs a szótárban. Ha ő (t. i. a szerencse) gorgonhanggal agyarkodik terád.

Neved el magadat s azonnal hátat ad. *Csokonai.*

aa.) *okul ad*. Nincs a szótárban.

Itten letett, ezt adván okul, hogy nem bir tovább emelni. *Hóra pórhada 29. lap.*

áá.) *szakállra ad*, auf das Gesicht geben, wagen, kreditiren. Nincs a szótárban. *Ballagi M. példab. 6655.*

88. *adat*. Nincs a szótárban, hogy annyi is volt régenten mint *adás*.

Ha természetinktől volna.

Vagy istenink akaratja

Ez magzatnak nem adatja? (= meg nem adása)

Kat. leg. 223—5.

89. *adózó* — *jobbágy*.

Kinek lakása kapujánál, az akkori Rendelések nyomán éjjel nappal két falusi Adózó állott őrt.

Hóra pórhada 7. lap.

90. *ohajt, ehejt*. Hogy 7 jegyzetemben adott etymológiájok kétségbe vonhatlan, bizonyítja a correlativ *mihelyt*.

91. *aluszékonykodik* nincs a szótárban.

A középszerű értelmű ember, ha ugyan csak körmös kézzel nyul a munkához: tovább bírja, hogy sem más egy felséges eszű; ki mellette sokat ásít és aluszékonykodik. *Faludi, Udv. emb. P. T. J-féle kiad. 21. lap.*

92. *alkalmatosság* = *alkalom* idői értelemben véve.

Es siralmas történet alkalmatosságával szerencsétlenségre jutott Magyar Nemzetiségek.

Hóra pórhada 8. lap.

93. *anyaszék*. Nincs a szótárban.

Udvarhelyszék anyaszékibe

Nöttem fel én, marhát őrizve. *Vadrózsák I. 297.*

94. *asszalószín*. Erdélyi szó. Nincs a szótárban.

V. ö. *aszalóház*.

Elvitt egy cziher (= dumetum) mellett lakott Oláhnak gyümölcskertébe, és itt az asszalószín ajtója mellé letett.

Hóra pórhada 30. lap.

95. *asztalkeskenő*. Erdélyi szó. A mi Magyarországon *asztalkendő*. Nincs a szótárban.

Egy darab tömlő-turót és két darab cipót vevén elő, egy asztalkendőbe bebonyalítottam (=bebonyalítottam, betakartam).

Hóra pórhada. 15. lap.

96. *avaték*. Nincs a szótárban. Anynyi mint avított valami, avított ruha.

Valami rongyos avatékba ötotztették. *Vadrózsák. I. 415.*

97. *ácska*. = ágacska. Nincs a szótárban.

Ültess akármilyen kis ácskát. *Vadrózsák I. 98.*

98. *Ádambúz* vagy *Ádamszag* = *finng*. Nincs a szótárban.

Tisztességesebb kitételnek veszik.

Cih! mien Ádám-búz van itt! *Vadrózsák I. 419.*

99. *álomszagatás*. Véleményem szerint = meg-megszakasztott alvás, álmatlankodás. Nincs a szótárban.

Bódog isten, sok sirásim

Tenger álomszagatásim!

A kiért sokat szaggattam,

Jaj én attól elmaradtam.

Vadrózsák I. 156.

100. *általáll* nincs a szótárban.

Abrudbánya és Zalathna körül lakó Magyarok is haza telepedtek, és Oláh vallásra általlottak.

Hóra pórhada. 37. lap.

101. *általbucskázik* nincs a szótárban.

Én a fejemen általbucskázom (azaz: bukfenchezet csinálok v. hányok, kecskebukát hányok, bukfenchezem.)

Vadrózsák I. 400.

102. *általköltözik* benne van ugyan, de *sajátképi* értelme nincs eltalálva:

Ezután többi társaimnál együtt a Maroson általköltöztem (azaz: átkeltem). *Csaták Hóra követőjével 18. lap.*

103. *általköltöztet* nincs a szótárban. Eredeti értelme *átszállít*.

A Városiak mindnyájon a Maros mellett vannak portékájikkal, hogy ezeket a vizen általköltöztessék.

Hóra pórhada 47. lap.

104. *által- v. átszakad* nincs a szótárban.

Átvitt értelemben anynyi is mint az erdélyi *meghuttyan*, azaz hirtelen megsoványodik; „De átszakadt ez a ló!” Lásd 113. jegyzetemet is.

Ponori Thewrewk Emil.

Budai népszínház.

(Gy.) Mig Molnár — a népszínház practicus igazgatója — gépjei segítségével ellátja a bécsieket ördögös pilulákkal, még pedig, mint tudjuk a legnagyobb tetszés között, addig itthon a népszínházban — a látványosságok e kifogyhatlan oceánjában — a közkedvességű Balázs — Bogsnár Vilma asszony vendégzerepel. Miután tehát a szemuek a tömérdek fény által eleget tettek, meghozatott a fiúknak is az áldozat. A gépek, syrének, tündérek, görög tüzek egy időre eltűntek s helyöket kedélyes alakok, talpraesett humor, fülbemászó zene, s mindenek felett egy fürge nő foglalta el, kinek kedves modora a néző jó kedvre, kellemdús hangja, éneke zajos tapsra ösztönzi. Eddig elő négyszer lépett fel és pedig július 2-án „Dajka” 3. és 4-én „Dunanan” — és 6-án „Choufleuri ur ott-hon lesz” című operettekben. Mint dajka, különösen trombitadalával — melyet ismételnie kellett — elragadta a nagy közönséget. Mint Pamela („Dunanan”) szintén tetszett. Még jó, hogy kevésbé kedvetlenül játszott, mert a karzat — mely a felhangoltság legfelső stadiumán látszott lenni — bizonyára akkorát lelkesül vala széles jó kedvében, hogy alig ha épen marad alattok a padlat. Mellette dicsérettel kell említünk Szilágyit, mint Timpanont, kit a népszínház közönsége az operette-játszók legjobbjának tart. Hiszen volna is benne valami, ha igyekeznék kissé több alakító képességre szert tenni, mert nála az az egy baj van, hogy minden szerepet egy kaptára húz; egy szerep, ha többben nem látta valaki, kivívja neki

az egri nevet, de többször látva, vége az illúsióknak. Ó Kakasfiban is ugyanaz, ki a Timpanonban; a kéményseprőben, („Dajka“) a ki Siegfriedben, az az mindig Szilágyi. Pedig azt hiszem, ha nem tartaná magát az Offenbach alakjai tökéletesen teljes megtestesülésének s kezdene ügyelni a különbféle operettek különbféle jellemeire: még sokra vihetné. A „Dunában“ jó volt még Simonyi: Dunában, és Vincze: Patroclus szerepében, no és Tóth Jenő. A cancant is eltánczolták; a legtöbb frivolitással, ergo legnagyobb tetszés között.

Szilágyiné (Vig Róza) most már jobban beszél magyarul; ha olyan soká fognak zúgolódni reá a lapok, mint a nyelvért, talán több elevenségre fog szert tenni. „Tíz leányban“ — melylyel a „Dajka“ előadását nyitották meg — szépen énekelt. Agamemnon Páris szerepét jobb lesz csak a Vincze kezében hagyni, mert Szűcs nagyon Aránás Páris; a szokatlan számú közönségtől úgy megijedt, hogy nyelve ke-reke szünetlenül akadozott; mint látszott szinte jól esett neki, (de nekünk is), hogy a concert jelenet alatt ülni és hallgatni kell.

Még egyről kell szólanunk — Bokor József-ről, ki a kolosvári nemzeti színháztól — mint vendég lépett fel ugyanazon darabokban, melyekben Balázs né. Hangja erőteljes, mély; átgondolt játéka dicséretes szorgalomra mutat, melyekhez még ha hozzá teszük a kellő szinpadai otthonosságot — melylyel rendelkezik — nem csodálkozhatunk hogy a közönség tetszésében Balázs néval némileg osztozott.

Vegyes közlemények.

Magyar Tudományos Akademia.

Miután a M. Tud. Akademia legközelebbi nagygyűlésén az akadémiai nagyjuttalom és a másod, vagyis a Marczibányi-juttalom kiadásának sora a matematikai szakosztályra kerül: felszólíttatnak mindazok, kiknek e szakosztályhoz tartozó munkájuk, nevezetesen: a tiszta mathesis, mechanikai, matematikai, természettan, csillagászat, geodaesia, építészet (polgári és vízi) hajózási és haditudományok, műtan és a bányászat köréből, 1858. január 1-től fogva egész 1863. dec. 31-kéig nyomtatásban megjelent, hogy azokat 1864. nov. 1-éig az Akademia titoknoki hivatalához küldjék be, följegyezve egyszersmind röviden, a mit munkájuk kiváló vonásának tartanak.

Kelt a M. Tudom. Akademia 1864. július 4-én tartott osztályüléséből. Csengery Antal, akadémiai jegyző.

Az austriai birodalomban, Velence kivételével, 59 színház van, ezek közt csak 16 olyan, melyben állandó színésztársulatok működnek. Az igazgatók száma 54, és a szinpadokon foglalkozóké 2400.

Legújabb könyvek.

Heckenast Gusztáv kiadásában megjelentek:

Tartalom: Vihar az Akademiában. — Az ó-remek művek olvasásáról. Irta Veress. — Beszéd a természettudományok fontosságáról. Dr. Jedlik. — Hazai irodalom. Államférfiak és szónokok könyve. Szalay László. — A vegyelemek paránsúlyáról. Dr. Than Kár. — Az akadémiai Nagy Szótárhoz való jegyzetek. — Budai Népszínház. — Vegyes közlemények. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő **Riedl Szende.**

Pest 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál, 3 korona-utca 18. sz.)

Ethika vagy bölcsészeti erkölcsstan. Irta Télfy János, magy. kir. egyetemi tanár. Ára 2 frt.

Berzsenyi Berzsenyi Dániel munkái. Újra átnézett kiadás, a költő örökösei megbizásából Toldy Ferencz által. Első s második kötet. A költő hú arczképével. Ára 1 frt 50 kr.

Eredeti tréfák, adomák s mondák, a cigányéletből. Irta öreg Hegedüs Lajos. Második, 200 új adomával bővített kiadás. Ára 80 kr.

Magyarok történelme versekben. Falmetszvényekkel ellátva. Ára 50 kr.

Ujdonságok.

— A mivel köreinkben is ismert „Revue de deux mondes“ című híres folyóiratot, mely ismételve magyar dolgokkal is szokott foglalkozni, Plon párisi nyomdász vette meg, és pedig 1,200,000 frankon. Nálunk az encyclopaedicus tudományos lapok még ingyen sem kellenének a nyomdászoknak.

— Budán egy szerb élczlap fog nem sokára megjelenni. Címe: „Zmaj“ (Sárkány); szerkesztője Joanovics János.

— A dunagőzhajózási és a déli vaspályai társaság elhatározta, hogy a f. é. aug. 24-től sept. 2-ig tartandó magyar orvosok és természetvizsgálók nagygyűlésére utazók számára az illető osztályok árát felére leszálítja.

— Mint halljuk egy kegyes udvari rendelet szerint a philosophia ez idén még nem fog felvétetni az érettségi vizsgálat tárgyai közé.

— Az állatkert számára kijelölt városligeti téren ötven □ ölet vett át a bizottság. A mi halad, el nem marad.

— Beküldetett a pesti evang. gymnasium értesítője, melyben egy tudományos értekezésen (a görög dialectusokról) az igazgatói tanévi jelentés, a tanárok névjegyzéke s a lefolyt évben tanusított irodalmi működése, végre a tanítványok névsora foglaltatik. Ezen haladó intézetnek ez idén 182 növendéke volt, tehát négygyel több, mint tavaly, s huszonnégygyel több, mint harmadéve.

— Corzan Gábor, pesti kir. főgymnasiumi tanár s akad. tag, kinek nevével t. olvasóink a „Kalauz“ hasábjain ismételve találkoztak, egy „Szögmértant“ irt meg, mely már sajtó alatt van, s rövid idő mulva Eggenberger kiadó hivatalában fog megjelenni.

Előfizetési feltételek

a „KALAUZ“ jövő félévi folyamára.

juliusától szeptember végéig . . . 2 frt.
„ december „ . . . 4 „

a Kalauz szerkesztősége.

Néhány teljes számú példánnyal is rendelkezhetünk

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: Nagyhíd-utca, (redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kézíratu levelek fogadtatnak el.

Előfizetési ár: Egész évre 8 frt. — Félévre 4 frt. — Negyedévre 2 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam 2-ik fele.

3. szám.

Pest, 1864. Julius 17.

Azon t. cz. előfizetőinket, kiknek előfizetési ideje a m. hó végével lejárt, ezenel tiszteletteljesen felkérjük, hogy megrendeléseiket mielőbb beküldeni sziveskedjenek.

A Kalauz szerkesztősége.

Voltaire és Rousseau. *)

Az újabb kor inkább feldolgozó, mint teremtő; inkább bíráló, mint alkotó. Visszatekint a multba, s tanulmányozza a lefolyt századok nagyjait, feleml sokat, a kiket kortársaik üldöztek, s leárazoz másokat, a kik éltökben a közbecsülés és bámulat tárgyai valának. A kritika szigorú bonczkése alatt megszünik minden álnagyság, elhervadnak a meg nem érdemlett babérok, s eltünik a dicsfény, a mely csak külső eszközök segítségével szereztetett. Ezen ítélőszék előidézte a külföldi kritika egyebek közt a mult század legnagyobb két íróját is, t. i. Voltaire-t és Rousseaut.

Valamint Corneillet Racinnel, ugy Voltairet Rousseauval ezerszer összehasonlították, úgy a közélet, mint az irodalom terén: kísértünk meg ujra az utóbiaknak rövid vázolatát adni; állítsuk egymással szembe e két nagy férfit, mutassuk be őket nyíltan s szabadon olvasóinknak elmetehetségök- s szívtulajdonságaikkal.

Főleg irányja miatt istenitük sokan Rousseaut — a genfi hirneves polgárt; azonban munka-, szorgalommal, időjártával magunkévá tehetjük Rousseau kifejezését: de Voltaire irányát semmi módon és semmi tanulmányzás által nem nyerhetjük meg. Ennek folyóbeszédjén lángelműség, játszi könnyedség s finom izlés áradozik; semmi keresett körülírást és nehezkés szöveget nem találunk benne; az egész gyönyörű, érzé, melynek hatását érezzük anélkül, hogy valódiilag éreznők büverejét; Voltaire irányja folyton világos, érthető, finom ékes, magas, fennszáryaló, mindazonáltal kissé egyforma öntet, s mindig ugyanazon vonalokkal, vagy ugyanazon alakban. Rousseau sokkal változatosb: János-Jakabban több a tanulmány; Voltaire mesterkéltn s benne több a természetes. Emennél minden

dús forrásból áradoz; amannál fáradságos minden s Rousseau önmaga megvallja, hogy egy szövövegét, s némely tárgyát igen terjedelmes vonalokkal írta körül, mi gyakran nem csekély erőlködésbe került, minél fogva gyakorta bőven élt szóékekkal, s hozzá nem kevés elidegenített eszméket új mezbe kellett burkolnia, hogy egykissé érdekelje olvasóit.

Nem csekélyebb különbséget látunk ezen két szellemóriás közt, ha jellemöket vesszük tekintetbe: egyiknél szeszély, hevesség, indulatosság, harag, másiknál komorság, gög, szívos gyűlölet, s végre vétkek jönnek elő.

Voltaire kiházasítja, s gazdag nászajándékkal látja el a nagy Corneille egyik unokáját, — kiragadja a halál kezeiből s megmenti a becsvesztéstől Callas és Syeven családokat.

Mivel ellensúlyozhatja Rousseau vetélytársa ily szép tetteit?

Kalvin székvárosának megtiltja a vigjátékokat, s a szabad Genf ellentáll János-Jakab rendeletének.

Voltairenek sok érzékenykedést tulajdonítanak művei bírálata felett s szemére vetik, hogy az illetet sokszor feledte gúnykölteményeiben; kétségkívül hibázott mindakettőre nézve, — de ezekben többnyire lángszelleme vezette őt tévutra, mindamellert jószívű volt, s nem habozunk állítani, hogy ha Freron — legtűrhetlenebb censora lapjától megfosztatván, nagy szukségben Voltairehez fordul: benne buzgó védnökét, igaz pártfogóját találta volna. Ó a Franciaország s önnön hazájából száműzetett Rousseauak menhelylyel kínálkozott: János-Jakab hálaadásul az után áskálódott, ki neki segédkezét nyujtotta oda. Rousseau Londonba menekült.

Hume, a bölcsész János Jakab részére jelentékeny évpénzt szorgalmaz s eszközöl ki III. Gergely pápánál. Rousseau elutasítja a segélyt, vádolván Hume: miszerént őt lealacsonítani akarta koldult jótétemény által. Megkellett volna-e hát előzni Gergelynek Rousseaut, kit annakelőtte nem ismert?

S e kiselműség, mely durván elutasítja egy fejedelem nagylelkű adományát, nem csodálatraméltó-e

*) Miután értésünkre esett, hogy egy hazai író „Rousseau“ munkáinak megmagyarításával foglalkozik, czélszerűnek tartottuk, t. olvasóinkat tudósítani, mit tart a mai kritika ezen, egykor oly annyira gyalázott s oly annyira istenített férfiről.
A szerk.

egy emberben, ki részéről csupán terhes szegénysége érvével állhatott elő annak igazolására, hogy gyermekeit agg ipjával együtt a szegényházba helyezte.

Mellőzzük e tényt, s egyebeket még Rousseauról, s vegyük szemlőgyre János Jakabot — az apák oktatóját, valamint a szigorú erkölcsitanítót — a családi tűzhelynél s mit látunk itt?

Őt gyermekét a feledés s balsors örvényébe veti, maga s tekintete elől mindenkorra száműzi s ez nem a kétség sötét sugalma volt Rousseauban, nem egy nehéz gondok s szűkség által háborodott lélek tulajdossága: ez határozott szabály s eltökélt terv egy apában, ki szilárdul feltette magában, egyik gyermekének sem viselni gondját, hanem kitenni valamennyit a közirgalom-, s felebaráti szeretetnek, s elvonni tőlök minden ismejt, hogy ma-holnap a lelkisméret ne birja visszavétni vele emez ártatlan áldozatokat.

Azonban — állítják mások — Rousseau csakugyan szegény volt, és hitvese s gyermekei legmélzhetlenebb szükségét fődözte csupán. Ezen esetben hírneves bölcsész, mondj le inkább az asszonyról, mintsem könyörtelenül gyermekeket tégy ki a nyomor-könyveknek.

Egy orvos a rocheforti tengerészetenél általában nagyrabcsültetett; üszolák őt: telepednék le végkép a nevezett városban, s házasodjék meg; a derék ember legszebb korában volt, de sajnosan alávétve a köszvénynek. „Nem — ellenveté folyton — nem házasodom: a nők minden áron megvannak tiltva nekem. — Nem akarok az új nemzedéknek hagyományozni egy ádáz bajt, mit apáimtól öröklöttem!“

E cizmetlen bölcsész, e valódi bölcs férfit Ca-valiernek nevezték.

Jelentsék ki már most Rousseau számos párthivei, ki méltóbb inkább becsülésünkre: a rocheforti egyszerű orvos-e, avagy János-Jakab, kit ime vázolunk, s ki szépen beszél a helyett, hogy jól cselekednék?

Rousseau nehéz szükségét látott. Semmi sem kevésbé igaz emez állításnál, miután ebédje majd naponta nyolcz frankjába került, mely jelentékeny összegnek tartatott azon időben egy lakmáért.

Ő valójában szűkölködött — mondják továbbá mások. Igen szűkölködött fenhéjazása miatt; „miért utasította vissza Nagybritannia királya évpénzét? A szabad Genf háborút viselt-e akkoriban Angliával? s egy szabadelmű honpolgár kötelmei megtöltötták-e János-Jakabnak hatalmas ellene némes adományát?”

Szegény volt — teszik hozzá még egyebek; mindazáltal munkái roppant keletnek örvendettek. — Isten nevében engedte-e át kiadójának? bizonytal nem! Rey Mark-Mihály ama jelentékeny dijon kívül, melylyel ugyanis „Emiliáját“ magáévá tette: a szerző hitvese, avagy barátja kezéhez elősmerésből szép évi járadékot juttatott.

És hány herczeg, főrendű ur, vagy tőkepenzes magára vállalta volna Rousseau gyermekei élelmezését s fölnevelését! de János-Jakab nem akarta ezeket felalálni a világon; jobban szeretete, hogy gyermekei elhagyatva szegényekként koldulják kenyerüket.

Egy megjegyzést hozhatunk fel erre: Rousseau lelkes tempénézői keserűen gyűlölik Voltaire pártfeleit, s ezeknek így szólnak: önök rosszul fontolák a mérlegeket; egyikben mérő elnézés, a másikban mérő szigor versenyez a tulsúlyért.“

Jól van. Vessük tehát Voltairt is kissé szigorubb bírálat alá; mondjuk: mennyire elkeseredett, mily boszus volt a zsidókra s hogy feledte irányokban a

vallás-türelmet, melyet egyébiránt világszerte hirdett szünetlen.

Vegyük mindamellet tekintetbe, hogy Voltaire Jakab hitsorsosait csupán ős hitőkhez való konok ragaszkodásuk miatt gyűlölte annyira, melyet babonásnak tartott. Habár a testületet utálta, azért minden egyes tagjának készséggel szolgált volna, s mihelyt valakinek hasznára lehetett: világpolgári nézeteinél fogva az emberben pusztán csak az embert nézte nem ellenét, s szivesörömet nyújtott segélyt mindenkinek, a ki rászorult. Ő nem különözte el embertársait párt s rang szerént; benne mindenki hű s valódi védnökét talált: tolla-erszényével gyakorta megszáritotta a szűkölködő forró könnyeit...

Voltaire lángesze csaknem minden művében mutatkozik; mindamellet mintegy vakmerőn dolgozta fel anyagait, melyeket nem tanulmányozott kellőleg. Ne mellőzzük végül hallgatással: hogy többször keletkezni olvasóira, s néha-néha legkomolyabb értekezéseit inkább a szórakodni vágyó hölgyek s ifjú emberek, mint a tanultabbak számára látszatott írni, kik ugyanis egy kevésé gondolóra szeretik venni olvasmányaikat, s kissé buvárkodni tartalmokban.

Közli Kovács János.

B e s z é d

a természettudományok fontosságáról az emberi nem anyagi jólétére nézve; tekintettel hazánkra.

A m. kir. tud. egyetem újjáalakításának 84. emléknappján 1864. sz. Ivánhó 25-én mondotta Dr. Jedlik Ányos, a m. királyi tudom. egyetem e. i. rectora.

(Folytatás)

Miután a fellobbantott lőpor a belőle keletkezett és magas hőmérsékig felhevült lég ruganyosságánál fogva a legmerészebb várakozást fölülmuló erővel hat, és a pillanatnál sokkal rövidebb időcske alatt roppant ellenállásokat bámulatos könnyűséggel legyőzni képes, feltűnőnek látszik, hogy a gépek hajtására alkalmaztatni szokott drága állati erő pótolása a mindenkor és mindenhol jutányosan előállítható vízgőz hatása által nem sokára a lőpor feltalálása után megkísértetett, holott Krisztus születése előtt körülbelül 210 évvel élt alexandriai Heron korában a hevített vízgőznek feszereje már ismeretes volt. — A vízgőznek hajtó erő gyanánt használtatása végett némi sikerrel tett kísérletek csak a 14-dik század utolsó évében vették kezdetüket, midőn Savery angol kapitány egy a vizemelésre készített gőzkészüléket nyilvánosságra hozván, Newkomen dartmuthi kovács, és Cawley ugyanodavaló üvegesnek alkalmazni szolgált 1705-ben olyféle szerkezetű gőzgépnek létrehozására, mely Watt által 1768-ig lényeges javítást nyelve, később pedig a legújabb időkig mind külső alakjában, mind egyes részeiben számtalan javító módosításokon keresztülmenve, a tökéletesség oly magas fokát érte el, hogy jelenleg már nem csak a gyárakban állandó helyen igényelt szolgálat megtételére, hanem a hajóknak úgy, mint a vaspályai vonatoknak tovaszállítására is nem annyira kielégítő, mint inkább meglepő eredménnyel erőgés számtalan használtatik. — Ha azon összes erőt, melyet a világ polgárisult részeiben az emberiség érdekében működő gőzgépek kifejtének, Watt nyomán követett szokás

szerint lóerő egységben tisztán kifejezhető, akkor a gőzgépi lovaknak oly roppant számára bukkannánk, hogy azoknak táplálékul szolgáló takarmányt előteremteni a mostani körülmények mellett annál nehezebb feladat volna, mivel a közönséges lovak többnyire csak kétharmadnyi részben bírnak a Watt által erő-egységül vett ló erejével, s azonfelül naponként nem is dolgozhatnak 8 óránál tovább, holott a képzelt gőzgépi ló minden pihenés nélkül, táplálékát a közszen égése által kifejlett melegből munkálkodása közben magához vevén, szakadatlanul működhetik. Tekintettel ezen körülményekre, könnyű belátni, hogy az aránylag igen olcsó táplálékú bizonyos számú gőzgépi lovak által végezni szokott munka megítélésére legalább is háromszor nagyobb számú közönséges lovak szükségeltetnének. E nagyszerű erőnyeremény, melyben az emberiség a gőzgépek működtetése által részesül, értékre nézve még inkább öregbedik, ha meggondoljuk, hogy ezek oly esetekben is teljes sikerrel működnek, melyekben a természetes ló, vagy bár miféle állati erő épen nem alkalmazható, például a folyókön, tengereken és vaspályákon az állatoktól ki nem telhető sebességgel eszközöltetni szokott szállításoknál, vagy melyekben a gőzgépek használata előtt csak az emberi kéz ügyessége vétethetett igénybe. — Mindezekről meggyőződés végett nézzünk be egy pár nagyobb szerű gyárba, melyeknek magas képményei magában a gyárban alkalmazott természettudományoknak megannyi dicsőítő obeliskusai. Ezek közül egyikben szilárd alkotású, s eszélyesnél eszélyesebb szerkezetű eróműtani szerek hosszú sorai tűnnek előnkbe, melyek a működő gőzgép hatása által élénk mozgásban tartatván, minden figyelmünket magokra vonják, midőn általuk a felügyelő kívánata szerint eszközölhető nyomás, nyújtás, nyírás, gyalulás, esztergályozás, fűrészelés, lyukgatás s egyéb, a gépek által végzett műtételek következtében a legszilárdabb fémanyagot is a kitűzött célznak pontosan megfelelő alakúvá aránylag rövid idő alatt átformíthatni, vagy midőn a gőz közvetlenül gyakorolt nyomása által sok mázsányi, óriás nagyságú sulyok vagy kalapács gyanánt szolgáló vastömeget több lábnyi magasságra gyorsan felemeltetni, és onnét az alája helyezett testre eszközözendő ütés végett tetszés szerint mérsékelhető erővel leboosztatni meglepetve látjuk. — Ha egy másik, például gyapot vagy gyapju szövetek készítésével foglalkozó gyárba tekintünk, annak egyik osztályában csak néhány lóerő által több százakra vagy ezrekre menő orsót látunk sebes pergésben, melyeknek mindegyikére bizonyos idő alatt jóval hosszabb fonal tekerődzik, mint a mekkorát ugyanazon idő alatt bármely ügyes fonó képes volna előállítani. — A példál felhozott esetekben tehát a gőzgépek nem csak számos lóerők jutányos pótolói, hanem még számos munkás emberek helyettesítői gyanánt méltán tekinthetők. Mivel pedig ezen erő és munka-nyeremény számtalan más műtani foglalkozásokra alkalmazott gőzgépeknél is hasonló arányban mutatkozik, minden kétségen kívüli dolog: hogy az eróműtannal szövetkezett hévtan már magával a gőzgépek létrehozásával az emberiség miveltebb részét minden tekintetben jogszerű, és sokkal nagyobb anyagi értékű szerzeményhez juttatá, mint a mekkorát ugyanazon miveltebb rész miveltségéről megfedkezve, minden emberi érzésből kivetkezve és minden természeti jogot lábbal tiporva egy egész világrésznek természetiságba erőszakolása által képes volna összeharcsolni és kizsákmányolni.

Azonban bármily nagyszerű is a hévtannak az emberiség anyagi jólétének előmozdítására gyakorolható befolyása, mind a mellett még elég tág hatási tért enged a fény-, villany- és delectan testvéreinek is. Igy a világosság tulajdonait kutató fénytán a különféle alaku közegeken átboosátott fénysugaraknak megtörési törvényei nyomán biztosan meghatározza, mily görbülettel kell bírnia a homoru vagy domboru fölületű szemüvegnek, hogy a közel-, vagy távollátó szem rajta átnézve, a különben kellő szabottsággal ki nem vehető tárgyak alakjait tisztán láthassa. E szerint a fénytán az emberiség jelentékeny részét ama jótékony segédeszközhez juttatja, mely nélkül az a kenyérkereseti munkálkodását vagy épen nem, vagy szeméinek ártalmas megeröltetése mellett folytathatná. Sőt mi több: néhány üveglencse a fénysugártörési törvényekre alapított szabályok szerinti összeállításával akár a távolság, akár a parányiség miatt a közönséges látási tehetség határain kívül eső testek láttani képei minden egészséges szem tiszta látási körébe annyira bevonhatók, hogy azok nem csak kellemes, de az emberiség anyagi jólétét több tekintetből előmozdító észlelések tárgyaivá tehetők. Szolgáljon például a gorcsöveknek különféle czélok megközelítése végett szükségessé vált használata, és a távcsöveknek nélkülözhetlensége ama magasztos tudomány gyakorlati terén, mely az égi testek mozgásait a távcsövek segítségével észlelvén, és álmétkodásra méltó pontossággal meghatározván egyéb eredményeken kívül a polgári élet ezernenü foglalkozásainak kellő rendbeni gyakorlása, és czélszerű felosztása végett annyira szükséges időmérést lehetővé teszi. — Hogy az érdekes tárgyaknak például bármely tekintetből emlékezetre méltó személyeknek, kies tájékoknak, nevezetesebb építészeti és szobrászati műveknek, valamely bonyolodott szerkezetű gép a közönséges rajzolású uton csak nagy fáradsággal készíthető képei, avagy bármely uton készült képeknek, okleveleknek, térképeknek, kéziratoknak a legszigorubb hűségű másolatai napjainkban a fényképszet igénybe vételével oly rövid uton megszerezhetők, egyedül a fénysugarak vegyhatása iránt szerzett ismereteknek köszönhetni. — Csak a fénytani ismeretek alapján lön lehetséges, hogy Mitscherlich és Soleil-féle czukormérők használata mellett valamely czukros oldaton átvezetett sarkított fénysugarak sarkulási síkjának nagyobb vagy kisebb elfordulásából az oldatban létező czukornak mind fáját, mind mennyiségét biztos pontossággal kiszámíthatni; valamint Kirchhof és Bunsen csak három év előtt történt abbéli fölfedezésök fonalán, hogy az izzó és gőzállapotha hozott vegyelemek színképei több vagy kevesebb számú, nagyobb vagy kisebb szélességű, és külömböző színezetű és élénkségű csíkokból állanak, nem csak valamely lángban, hanem még a tőlünk roppant távolságokban levő égitestek, ugymint a nap-, és egyéb álló csillagoknak izzó gőzkörükben létező, és a mi földi anyagainkkal tökéletesen megegyező vegyelemekre is bizton következtethetni.

Mind ez némileg háttérbe szorul, ha meggondoljuk, hogy még azon rettentő hatány is, mely a légkör felsőbb rétegeiben lebegő felhőket utólérhetlen sebességgel hasítja, zaboláttanul ide s oda czikáz, s a földszinén létező tárgyakba borzasztó robajjal le-lecsap, és azokat össze-vissza roncsolja, meggyújtja, vagy ha állatok, egy előre nem sejdíthető pillanat alatt életlen tetemekké teszi, mely ezen rémitő hatásainál fogva minden egyéb fenséges tüneményeinek daczára

valamint az ős mesés korban a haragvó és boszuló Jupiter sujtó fegyverüül tekintetett, úgy a honunk magyar ajku népe által jelenleg is „isten-nyilá“-nak mondatik, a mindinkább terjeszkedő természettani ismeretek következtében már nem csak megfélemezni, ha kell, ha nem ha kívánatos, még az emberiség jólétének előmozdítására is kényszeríthető. Látjuk ugyanis, hogy mindazon épületek, melyek a villanynak elvezethetése körül tett kísérletek alapján Franklin által 1753-ban ajánlott villámhárítókkal ellátvák, a legvadabb villámcsapást is minden észrevehető kártékony eredmény nélkül kiállják; minthogy a villám a hárító fém rudjainak menetét tántoríthatlan hűséggel követvén, azokon az elszéledési helyre legkönnyebben levezetetik. Davy természettudós is csak a Volta-féle oszlop működési törvényeire támaszkodott, midőn 1807-ben annak hatása folytán az addig minden vegybornak ellenszegült égvényeket és égvényes földéket alkatrészeikre felbontván, a vegytannak, az anyagi jólét leghatalmasb tényezőjének további fejlődését egy igen jelentékeny horderejű lendítéssel előmozdítja. — Jacobi által 1837-ben felfedezett s az orosz czár által 25,000 rubelnyi jutalomra méltatott galvánképeles, valamint ennek egymást gyorsan követő: galványnyomat, galvánirak, galvánfémezés, — (vagyis bármely tárgynak arannyal, ezüsttel vagy valamely más fém-mel való bevonása), — galvánvetés nevek alatt ismeretes, és a közéletben gyakori használtathatásuk következtében már nagyobb részt műtani foglalkozásokká vált módosításai nem egyebek, mint a tudomány hatalmának hódoló, és ember szükségletei szerint működni kényszerült villanyosság meglepő eredményei. Megemlíthető még, hogy a villanyosság a hőség, világosság és delezesség hatalmas kuforrása gyanánt is alkalmazható. Köztudomásu dolog, hogy egy szén-csucsból másik szén-csucsba átbocsátott villanyfolyam, azokat szerfelett magas hősiégi fokra megizzósítván, minden egyéb mesterséges uton előállítható világosságánál erősebb fényvel ragyogtatja, valamint az is, hogy a lehető legnagyobb delezjerő az ugynevezett ideiglenes delezekben csak a villanyfolyam által ébreszthető fel. — A villanyosság ezen utóbbi hatásának következtében lön lehetséges, hogy bármely távolságokra, egyik országból vagy világrészről a másikba tudósításainkat a fényugarak haladási sebességét túlszárnyaló gyorsasággal átszállíthatjuk, és onnét a netalán sürgős kérdéseinkre kevés idő közbenjöttével feleletet is nyerhetünk.

Ezen habár minden időkben álmé-kodásra méltó, és egyes esetekben nagy hasznót hajtható eredményt azonban az egész emberiség kiképzettése és anyagi jólétének előmozdítása tekintetéből sokkal fölülmúlja az, melyhez a delez azon sajátágának ismerete által juthatni, hogy mozgékony állapotában egyik sarkával éjszak, másikkal pedig délfelé irányul. — Mily elhagyatott és kinzó lehete a delez ezen tulajdonának ismerete és használata előtt a reugeteg erdőkön, homokkal vagy hóval egyenletesen borított sivatagokon, messze kiterjedő pusztákon utazók és tengeri hajósok állapota, ha azon egyetlen tájékozhatási módtól, melyet csak a nap és egyéb égi testek állása fonalán némileg gyakorolhattak, az égnek gyakran előforduló és több napokig tartó beborulása következtében magukat megfosztva találgát? E bajon csak a 14-dik század kezdetén a delez tájékozási tulajdonának Flavio Gioja által felfedezése folytán lön segítve; azóta t. i. a delez egyszerű delezítő alakjában az ugynevezett

tájoló (Compass) lényeges részét teszi, mely számos esetekben, de különösen a tengeri hajókon mellőzhetlen tájékozási eszközül szolgál. Csak ennek használata mellett vált lehetővé, hogy a tengeri hajósok az eltévedés veszélye nélkül a nyílt tenger távolabb részeinek bekalandozására vállalkozva, részint esetlegesen, részint tüzetes kutatások utján számtalan, azelőtt nem ismert, s a delezítő ismerete nélkül még határtalan időigig homályban maradandó szigeteket, sőt egész világrészeket fedezhettek fel; mi által az emberiség miveltebb részére nézve oly nagyszerű következmények idéztettek elő, hogy azoknak nélkülözését jelenleg már valódi szerencsétlenségnek kellene tekintenünk.

(Folyt. köv.)

Horatius itélete a korabeli alagyás költőkről, s azokhoz való viszonya.

A római köztársaság megszűntével, s Octavianus Augustus trónra léptével, az irodalmi munkásságnak is meg kelle változtatnia Rómában irányzatát. A szabad eszmék megszűntével, megszűnt a prózai előadás fő forrása, megszűnt a nálok legelőször tökélyre emelkedett szónoklat, a római polgári életnek ezen első rendü szüksége, a forumi harcokban a támadás fegyvere és a védelem paizsa, a kedélyek ezen időtől, mintegy az előbbi korszak ellensúlyozásaul, általában inkább a költészet felé vonzódtak, ennek magasságába a forum és a senatus vitáiban megedzett erőteljes és kifejezés dús nyelv már bátran emelkedhetett.

S habár a római költészet általában a görög minták nyomán, s az ugynevezett aranykorban a költészetet, annak az egyuralomhozi simulása miatt, előszertetettel pártfogoló Octavianus Augustus, s a tudósok halhatatlan kegyelője Maecenas korában is nem emelkedett sokkal fölebb a görög elme terményei ugyszólva művészies utánzásánál, s szoros értelemben egyedül a satyra azon költői műnem, mely függetlenül az idegen előképektől a hazai irodalom mezején nyerte virágzását s Lucilius után Horatius általi kiműveltetését; — mind a mellett még is, mind a nyelvet, mind a műalkatot tekintve, nevezetül az eposban Vergilius Aeneása által, daczára annak, hogy abból sok helyütt Homer Odys. I.—VI. és Iliás VII.—XII. énekének viszhangja is szól, ²⁾ de azért még is kétségkívül önálló, Homerién kívül bármely nemzet irodalmának legtekélyesb, nemzete jövőjét megéneklő remekműve által bevégzettsége lehető legmagasb fokára emelkedett, ³⁾ bevégzettsége hason magaslatára emelkedett

¹⁾ Már Quintilian műitész és a régiség műbölcsé Inst. or. X, 1, 93. §. eme megjegyzése szerint: „Satyra quidem tota nostra est, qua primus insignem laudem adeptus Lucilius“; s U. o. 94. §: „multum et tersior ac purus magis Horatius et ad notandos hominum mores praecipuus.“

²⁾ Aur. Th. Macrob. Saturn. V—VI könyvében részletesen olvashatjuk, mit sajátított el Virgilius a görög írókból s névleg Homerbol, nem csak általában az eszmemenetet illetőleg, de egyes könyveket és verseket is.

³⁾ Quintilian Inst. or. X, 1, 56, 85 §. mondja: „Itaque ut apud illos (Graecos) Homerus, sic apud nos Virgilius auspiciatissimum dederit exordium, omnium eius generis poetarum, Graecorum, nostrorumque, haud dubie proximus. Utor enim verbis iisdem, quae ex Afro Dumitio iuvenis excepi: qui mihi interroganti, quem Homero crederet maxime accedere, secundus, inquit, est Virgilius, propior tamen primo, quam tertio. Et hercule, ut illi naturae coelesti atque immortalis cesserimus, ita curae et diligentiae, vel ideo in hoc plus est, quo ei fuit magis laborandum: et quantum eminentibus vincimus, fortasse

továbbá ezen költészet a lyrai költemény nemekben is, a szinte Homerból lelkesedést merített, s görög lyricusoktól, főleg Pindartól, ihletett Horatiushal is ezen nemű művei által, ⁴⁾ az alagyásban pedig azon időben s kiválólag az eroticusban az idegen előképekből főleg Tibullus- és Ovidiusnál még nagyobb sikerrel, mint más költeménynemekben, a satyrát kivéve, kibontakozva, saját eredeti, teljesen önálló, s legszebb virágzása magasságára még inkább fölemelkedett. ⁵⁾

A hős, lyrai s alagyás római költészetnek ezen általános vonalokbani rövid jellemzése után tárgyunkhoz jövén, s Horatius költeményeiben elszórt adatokból körvonalozni akarván legalább nagyjából azon irodalom tekintetbeni viszonyt, a melyben Horatius, mint elismert szövívője a monarchiai költészet új iskolájának, kinek az itészet legerősb oldala is volt, a korabeli alagyás költőkkel állt, mulhatlanul szükséges, még egyelőre a Horatius korában tekintetbe jövő jelesb alagyás költők időrendi sorára átfutó pillantást is vetnünk, s illetőleg azokat kijelölnünk.

S ezt a mellett: hogy Bernhardy, vagy Baehr, vagy más római irodalmi történetből is összevetve kimutathatók, miután Horatius költeményeiben az alagyásokat mind, például: magát Propertius-t és Ovidius-t is ahol névszerint világosan megnevezve, vagy rájuk utalva nem találjuk, Ovidiusnak Tibullus kora halála fölött kesergő alagyájának Amor. III, 9, 59 s következő verseiből, hol őket följegyezve leljük, kivehetjük, midőn ekkép ír:

Si tamen est nobis aliquid, nisi nomen et umbra
Restat; in Elysia valle Tibullus erit.
Obvius hinc veniens, hederá iuvenilia cinctus
Tempora, cum Calvo, docte Catulle, tuo.
Tu quoque (si falsum est temerati crimen amici)
Sanguinis atque animae prodige Gallae tuae.
His comes umbra tua est, si quid modo corporis umbra
Auxisti numeros, culte Tibulle, pius.
Ossa quieta, praecor, tuta requiescite in urna:
Et sit humus cineri non onerosa tuo.

De kivehetők ezen alagyások, Ovidius saját élet-rázátadó, s korabeli költőársait megemlítő, s egymás utáni következéseiket is meghatározható Trist. IV, 10, 41 s köv. verseiből is:

Temporis illius colui, fovique poëtas:
Quotque aderant vates, rebar adesse deos:
Saepe suas voluceres legit mihi grandior aevo,
Quaeque nocet serpens, quae juvet herba, Macer.
Saepe suos solitus recitare Propertius ignes,
Jure sodalitiis qui mihi iunctus erat.
Ponticus heroo, Bassus quoque clarus iambo
Dulcia convictus membra fuere mei.
Et tenuit nostrus numerosus Horatius aures,
Dum ferit ausonia carmina culta lyra.
Virgilium viditantum: nec avara Tibullo
Tempus amicitiae fata dedere meae.
Successor fuit hic tibi, Gallae: Propertius illi:
Quartus ab his serie temporis ipse fui.

(Folyt. köv.)

aequalitate pensamus. Ceteri omnes longe sequentur.“ — U. o. VIII, 3, 24 §.: „Acerrimi iudicii P. Vergilius,“ s I. 10, 10 §. „auctor eminentissimus“ -nak mondatik. — Azonfelül A. Th. Macrob. Saturn. V, I. s köv. összev. VI, I.

⁴⁾ Quintil. Inst. or. X, I. 90. jellemzése szerint: „Lyricorum idem Horatius feresolus legi dignus. Nam et insurgit aliquando, et plenus est iucunditatis et gratiae et variis figuris et verbis felicissime audix.“

⁵⁾ U. o. 93 §.: „Elegia Graecos quoque provocamus“ jegyzi meg ugyanazon illetékes műtész.

Hazai irodalom.

Adalék észak-nyugoti Dácia föld- és hely-iratához. Három táblával, Torma Károly lev. tagtól, székkfogaló értekezés. Felolvastatott a magyar tudományos Akadémia ülésében június 15-én 1864. Pesten, Eggenberger Ferdinándnál. Ára 1 frt o. é.

Szerző főntczimzett műve által, mint annak végén maga is megemlíti, nyolcz római állótábor elhelyezésével, a régészett Dácia ókori föld- s helyirata; tizenhárom számmal pedig a „Corpus inscriptionum Romano-Dacicarum“; s méltó önérettel mondhatja is el azt, mert a mű mind végig alapos vizsgálatokon nyugvó meghatározásokat tartalmaz.

Bevezetésül az ókori föld-helyirat és felirattan ismeretének s mivelésének szükségességét fejtegetve a régészett ezen ágának állásáról honunkban így szól: „Sajnálatos nálunk magyaroknál az a jelenet, hogy a római régiség- és felirattannak, általában a komoly tudományok ezen mezejének napjainkban kevés mívelője van. Nem csak hogy a régiségtannak arra a magas általános vonalára, melyen már a nyugot áll, felemelkedni nem törekszünk, hanem egy pár derék tudósunk kivételével, a specialis vizsgálat kellemesebb — mert könnyebb — fáradságát is resteljük átvállalni, mintha a római világalom jelentőségét, s ezáltal a római polgárisodásnak hazánkra gyakorlott hatását is tagadni akarnók“ stb.

Ilyes előzmények után áttér Felső-Dácia föld-iratának eddigi ösmertetőihez, s ezek közül Manrezt és Acknezt említi teljesen méltánylólag, kik ezen téren, az előbbi a múlt század végén, az utóbbi a jelen időben több nevezetes fölfödözést tettek.

Saját vizsgálódásainak egyes helyeken eredményét szakaszonként adja elő, melyekben a vizsgált hely, talált régiségek s az ezek által megállapított topographiáról szól. Ezek közül első helyen áll Szucság, hol négy föliratos követ talált, azután Magyar-Gorbó, Zutor, Vármező, Szentpéterfalva, Magyar-Egereg, Romlott, Mojgrád, mindezek római állótábor helyek; az utóbbi nevezetes római gyarmat is volt, melynek romladékai közt sok érdekes régiségre akadtak már, ezek közül érdekes egy római cursivbetűkkel teleírt tégladarab, s több gyűrűfő.

Áttérve az útmenetek meghatározására, a dáciai helységeknek egymástól távolsága Ptolemaeus után, némelyeket a Peutinger táblán látható útmentés szerint, s több eddigi kétséges kérdést földerítve a római közlekedési utnak Kolosvár, Ludor, Magyar-Egereg, Romlott és Vártelek, ismét Vármező és Vaskapu, s végre Vártelek és Tihó közti nyomait kimutatja. Tovább menve a Kapjon és Deés, s Somkerék és Alsó-Ilosva közti utat, s nyugat felé a Kis-Sebestől Mojgrádig terjedt Vallum Romanumot hozza világosságra, mely utvonalak a műhöz mellékelt földabroszon a csak képzelt vagy még eléggé meg nem határozott utvonaloaktól különböző jegyekkel levén ellátva, az észak-nyugoti Dáciában volt római közlekedés vonalainak világos képét és fogalmát nyújtják az olvasónak.

A magyar nyomdászat jelen állása. Irta Aranyossi Lajos. Nagy-Kanizsa, Wajdits József bizományában. (Pesten, Demjén és Sebes.) Ára 40 kr.

Milyen a kis mű, mit tárgyal és kikre érdekes, oly

kérdések, melyekre röviden felelni akarok. Minthogy e téren nálunk még senki sem szólalt fel, pedig sok mondani való van, — úgy hiszem — érdemes hirdalomban emlékezni meg róla; továbbá jelen kis mű üdvös indítványai tán életre is vergődhetnek, de az aligha lehetséges eddigi kis olvasó körében, s így terjesztése kívánatos, ha ugyan használnák ez ügynek; végre: hogy azok is, kik a műt nem szerezhetik meg maguknak, (mivel kevés példány van már) értesülhessenek tartalmáról — ez indította jelen sorok íróját, hogy a t. közönség elé lépjen. — Hogy ily szakiratok általában hasznosak — úgy hiszem — senki sem fogja kétségbe venni, annyival inkább, mivel jelenleg nem létezik oly magyar néplap, mely az iparosztály érdekét képviselné.

A nyomdászok elválhatlan szövetségesei az irodalomnak, és így figyelemre méltó tényezők a művelődés terjesztésében; tehát nem veheti senki rosz néven, ha ezuttal a Guttenberg-művészet érdekében emelünk szót. De térjünk szakkönyvünkhöz. Szerzők tapintattal és lelkesedéssel tárgyalja honi nyomdászatunk jelen állását, (művészeti szempontból) pangását, hiányát stb. úgy ennek rokon ágait. „Nyomdászatunk pang, tesped; — mondja szerző — s ezt nem lehet csodálni, mert az önzés s hanyagság oly mérvben, mint nálunk, sehol sem tapasztalható. Nyomdáink többnyire munkahiányról panaszkodnak; igaz, de leszámítva a körülmények okozta akadályokat, csupán czélszerű, s tapintatteljes kezelés áldozatkészséggel párosulva, teszük lehetővé; hogy nemcsak nyomdászatunk emelkedni, de az irodalom is gyarapodni és terjedni fog, stb. — A mint a nyomdászat, úgy állunk annak mellékágaival is — panganak; és virágzásukra kevés a remény pl. halljuk a szerzőt a betűöntésről, gépészetéről és fametszéséről (Xylografie) szólani: „hazai iparunk ezen ága pang — mert nem pártfogolják; s ha kérjük, hogy mért van ez így — e kérdésre vajmi nehéz a felelet. Vegyük: hogy a külföldieskedés és hiúságvágy háttérbe szorítják a kötelességet, melylyel hazai iparunknak tartozunk, s oly világosságot keres, mint a lepke, mely odaérve, elégtel szárnyait.“ Igenis panganak s tökélyesbedhetnek, mert már elfogadott elv mindent külföldről hozatni, s ha mindjárt — s ez már sok esetben valósult — drágább és rosszabb a belföldinél. Pedig ha hazai művészeinkhez fordulnánk megrendeléseinkkel — úgy vételkednék mindegyik, hogyha jobbat nem is, de legalább olyat mutasson fel, mely a külföldivel kiállja a versenyt, és a haszon kettős lenne, mert míg egyrészt hazai művészetünk nagyobb lendületet nyerne, másrészt sok pénz megtakaríthatnánk, s e mellett a hazában maradna; nincs oly sok pénzünk, hogy csak úgy kifogytassuk az országból.“ Ezek szerző szavai röviden a nyomdászat mellékágairól, melyek után ismét visszatérünk czímünk alá választott tárgyunkhoz. Röviden és igazságszeretettel ostromozza szerző művében mindazt, mit szükségesnek tart; elénk tárja e szakmában előforduló visszaéléseket, hiányokat és beteges részeket, de nem csak azt mutatja, hol és mi a baj, hanem mint ügyes szakértő tanácsával előáll, és elmondja mikép lehetne segíteni, ha ugyan összetartás és erős akarat a nyomdászok erős oldala lenne, nincs kétség, hogy a mű a művészetnek sokat használna, holott így félnünk kell, hogy szerző szavai elhangzanak a pusztában. Vannak — mondja — (és ezek alatt a haszonvágyó és indifferens nyomdászok számát érti),

kiknek nézete szerint minden jól van így, a mint van. Mit bánják pl. szépen van-e a mű, vagy nem, csakhogy „schwarz auf weiss,“ s mellette sok haszon legyen. Hanem mit szól a közönség azon része, melynek asztalain a külföldi nyomdászat művészileg kiállított példányai vannak felhalmozva?“ A magyarországi nyomdatulajdonosok — mondja egy más helyen — nagy része nem tanult nyomdász (s ügyvezetőik sem igen ügyes szakértők) s így a nyomdászat mysteriumba beavatva nincsenek, s ahhoz sem fogalmuk, sem művészeti szellemük s lelkesültségük nincs; vállalatuk: spekulatio; czéljuk: haszon.“ Mig az így lesz, ne várjuk a magyar nyomdászat fejlődését és felvirágzását. Mert a milyen a gazda, olyan gazdagsága is. „Szerző e szavai után csak annyi legyen mondva, hogy legyen olyan férfiaknak az aesthetikai izlés egyik főfeladata, mit a mai kor és szelleme kiadóinktól követel?... Hogy mért választotta sok helyt a satyra hangját, azt minden az ügy beavatott meg fogja érteni. Természetes, hogy e mű nem fog tetizeni mindazoknak, kiknek az igazságot fülökbe sugja, de kik azt sehogysé akarják hallani, mert önzéssel párosult közönyösségükkel ellentétben áll, de annál melegebben szolgál a jó ügynek. Hogy e mű irányát jobban megjelölhessem, szerző saját szavait, „az olvasóhoz“ jegyzem ide: „fáj lelkemnek — mondja — midőn látom, hogy „kertünkben levő gyümölcsfáinkról, melyek saját fáradságunk ültetményei, mások szedik le az érett gyümölcsöket, s nekünk csak az jut, mi a fáról le hull — vagy a vendéggazdák mintegy nagy lelküleg, de mégis bizonyos nemével a feletünk felsőbbbségnek, amugy szeszélyből — oda dobnak.“ S ennél fogva bátorkodom e kis művet — mely nem annyira az irodalomban, mint a nyomdászat ügyére nézve fontossággal bír — azok figyelmébe ajánlani, kiket ez ügy érdekel: az irodalom és művészet barátainak, kiadóinknak, nyomdászaiknak stb., kikre nézve érdekes olvasmány.

A mondottak után azonban különösen egy, nyomdászatunkban előforduló visszaélésről akarunk ezuttal megemlékezni, mely az olvasókat nem is érdekelheti annyira, de melyet az irodalom és művészet barátai előtt szükséges fölfedezni. Nevezetesen Magyarország nyomdatulajdonosai legnagyobb része azon lelkiismeretlenséget követi el a művészet és azok szolgálói iránt, hogy mű-intézeteikbe (a nyomdákat) „sok oly gyerkőcöt is fölvesznek, kikből minden, csak nyomdász nem lesz.“ A nagyobb nyomdáknak 20—40 tanoncz van. Egyébiránt halljuk a szerzőt a rendszer fölött: „Felszabadulván s segéddé levén ilyen szemmit som tudó egyén (mert a legkevesebb iskolai képzettség nélkül lépnek a nyomdába, holott ma nyomdásztól ismeretekre nézve annyit követelnek, a mennyi materiális körülményeivel a legnagyobb ellentétben áll) a nélkül, hogy szülővárosa határát átlépte — szent megadással járomba hajtja nyakát — megházasodik, letelepül, családot alakít — egy koldusból kettőt csinál; lesz belőle tudomány nélküli nyomdász, gyenge gyármunkás, s még rosszabb napszámos! Hazája földét más hasznára műveli, s miután sorsa javulását nem tapasztalja, elkomorul, elkedvetlenül, eleséged, végre elaljasul, s a művészet úgy, mint a társadalom hasznavehetlen tagjává válik; mások még a világba lépnek, s alig képesek kenyerüket keresni. S míg így a nyomdák tanonczokkal telvők, a szegény nyomdászsereg egyre lótfut, nem kaphat munkát, — éheznek, szomjaznak, — átkozva pályáját, meghason-

lik az emberekkel, önmagával, s örömtelen folynak le sivar élete rövid napjai, s ez mind azért — mert ott a sok tanonc; erre nézve a példák sora elég nagy, semhogy valami ellenvetést használni lehetne, csak annyit akarunk megjegyezni, hogyan lehet csak gondolni is, hogy ily rendszer mellett, ügyes, vagy legalább jó magyar szedő kerülhet ki műintézeteink legnagyobb részéből? kevesebb tanonc, (és pedig a fennálló szabály szerint, melylyel, a mint látszik, már senki sem akar gondolni) és a kellő iskolai képzettséggel bíró jól nevelt ifjakat a nyomdászatra kiképezni — ez kívánságunk; és ha azután cselekszenek nyomdatulajdonosaink, nem lesz már oly gyakran panasz szomorú szellemi és morális helyzete fölött, mi szóban levő tagjairól — sajnos — oly gyakran található.

Hogy mily szükséges a jó szedő — arra feleljenek írónk, de arra is, hogy igazságos, és helyes-e, ha nyomdatulajdonosaink ily ifjoneczokkal, mint a fent említettek, a jókat pótolják? Ez a világosság, mit Guttenberg terjesztett? Ki itt a hibás? Nincs okunk elhallgatni, hogy főkép az újabb időben keletkező könyvnyomdatulajdonosok ily módon akarnak megvagyonsodni, nem törődve azzal, hányakat döntenek rendszerük által a szükségbe, sem azzal, hogy hova vezethet ily rendszer a művészetnél és annak ugy sem igen irigyelhető situációjában levő szolgálójánál. Ha tudod, mily alacsonyán állnak már az árak a munkáért, ha tudod, hogy ha még olcsóbban csinálod, nem fizetheted meg a szegény munkásnak megkeresett bérét, és így tanoncokkal kell magadon segíteni, miért nyitsz nyomdát? A verseny hasznos a közönségre nézve — felelhetnek erre nekem. Igen, csakhogy a minőség eszközölése nagyon különböző — és sehogyszem hihetem el, hogy egy tiszta eszű ember kívánja, hogy a szegény munkás azért alig élhessen, hogy ő munkáját vagy hirlapját potom áron megkaphassa, még akkor sem, ha azon elvet állítom fel, hogy minden ember természeténél fogva önző. De azt csak azért említém fel, hogy jobban megmutathassam e tanonc-gazdagság oldalát. A szülők vagy előljárók erről mit sem tudnak, sem arról, hogy mily iskolai képzettség szükséges a jó nyomdásznál, és sokszor sem magyarrul sem németül olvasni nem tudó gyermekeiket aggodás nélkül adják ezen szakmára, melynél szerencsések soha sem lehetnek, némelykor egy a nyomdában szokásos materialis rendszer végett.

Nyomdatulajdonosaink mindenre legfőlebb azt felelhetik: „hogy nekik jogukban áll tanoncokat venni fel, a mennyit akarnak, és a minőt kapnak, ezáltal nem ártanak semminek és senkinek.“ Hogy igen is ártanak, fentebb megmutattam, másrészt elég sajnos, hogy jogukban áll; de van-e művészeti rokonszenyük és lebeg-e szemük előtt a jelszó: „haladás,“ ha jól olvasni sem tudó miveletlen gyermekekkel akarják a magyar nyomdászatot elárasztani, azt mindenki ítélletére bízom. Részemről csak annyit, hogy én senkit sem akartam megsérteni, mert: „elismerés az érdemnek“ — vannak kivételek, de azok száma a legkevesebb. Eszem ágában sincs valakit rágalmazni, hogy nevezett szakkönyv e pontját oly különösen előtűntettem, mert erre nézve az irodalom sokkal nagyobb tisztelője vagyok, hanem a művészet és azok szolgálói érdekében léptem a nyilvánosság elé, használni akarok azon művészetnek, melynek amugy is szolgálója vagyok, s bűnnek tartanám: hallgatni ott, hol belső meggyőződése oly hangosan szól — „egyéb iránt, a mit előhozta, az nem egyéni

nézet, hanem testületi“ — s ezért ragadtam meg az alkalmat, a nevezett szakirat megismertetésénél feltűntetni — mi szükséges. — Vegye szívére mindenki, a kit a vád nyom, és lásson az ügy javításához, miért a köszönet el nem marad; és így bucsuzom el t. olvasóimtól a nyomdászok szokott felköszöntésével: „Isten áld meg a művészetet.“

F.....

Az elorzott végrendelet, eredeti regény, írta L. Bodor László. Két rész, egy kötetben. Kolozsvárt 1864. A szerző sajátja. n. 8-dr. I. köt. 131. lap. II. k. 106. lap. Nyomatott az ev. ref. főtanoda be-tüivel.

A tudománynak szintűgy mint az irodalomnak általában, s a szép irodalomnak különösen célja főleg az, hogy tanítson s a szép, jó, igaz örök, velünk született eszméit bennünk életre gyümölcsöző életre keltse; e magas szent célt amaz elvont úton, az igazság szoros körvonalozása s illetőleg annak exclusiv magyarázata, — ez szép alakba öltöztetése által éri el. Ez levén tehát az indok, mely tudóst és szépirodalmi művészt írásra gerjeszt, monnó működése a szellemnek, egyenlően megérdemli és követeli figyelmünket. A mennyire elérte vagy legalább megközelítette az író célját, annyiban az ítéset méltánylata, s mennyiben attól szándékosan vagy tudatlanságból távozott el, annak szigora, sújtó fegyvere éri.

Jelen mű szerzője ez utóbbi osztályba soroztatik bíráló által, miért? majd megmutatják azon okok, melyek bírálót eme feltevésre jogosíták. A mű célja: kimutatni az igazság, erény, győzelmet, megutáltatni a bűnt, s az ártatlanságnak feltűzni a dicsó babért. Lássuk a regény meséjét, miként törekvék szerző célját elérni.

Ároni Péter, egy könnyelmű, vagyonzaroló úri ember; neje a világ szép asszonya; s szende romantica kedélyű leánya Anna azon család, melynek körébe, Anna után sóvárogván Kendei Béla, egy gaz iparlovag, jószágát szétfecsérelt ficsúr, ámtások, hazugságok által segítettvén, befurakodik, s a leányt szülőitől megnyeri. Hazugságai kiderülvén, kegyvesztett lesz s Mocs Aurél, ki osztatlanul birta már előbb a hölgy szívet, eljegyzi őt magának, mely eljegyzésnek Kendei is tanúja, hol gazsága szemére lobbantatik a háziasszony által. Kendei rokona, Mocs Ferencz gazdag tudós tanár végrendeletében őt tevő örökösévé, de kiösmervén, másik végrendeletet ír, s Aurélt boldogítja vagyonával. A regény szövedékét tehát: Aurél elleni bosszúja Kendeinek s Anna bármí ároni megnyerése képezi. Kendei, Aurél honn nem léte alatt, annak lakába lopózik, 10 darab bankrészevényt s Anna hozzáírt leveleit onnan s egy M. A. betűkkel jegyzett tört ellop; azután Mocs Ferenczet meggyilkolja, kirabolja, s monnó végrendeletet magához keríti. Aurélt feladja, elfogatja s a vérbűnnel vádolja. Ezt barátja Ungváry ügyvéd kezességére, pere eldöntéseig kiváltja.

Kendei czinkostársa, Mitulu Juan, egy oláh dászkel, kinek lakán követetik el, rablók összeműködése által minden gaztett, egyszersmind ezen hurubában veszi el Kendei a bankrészevényeket, melyeket Mitulutól nagy áron kénytelen visszaváltani egy kivételével, melyből a dászkel fogadott leánya Berta, kit később Ungvári nőtül vesz, bábjának ruhát készít, s mely Aurél részére

Kendei ellen az igazság kiderítésénél, okmányul szolgál. Ároni és Áronin é halála kevésbé indokolt; általában szerző minden személyt félig agyon ver fáklyákkal és furkós botokkal. Helylyel közzel az Ungvári és Kendei lakodalmán meg is füstöli őket pogányul. Kendei gaz alakja oly nyomorultul van festve, hogy sem megvetést, sem bámulatot nem érdemel. A ur él nyafogó, majd hős, ismét asszonyias. Az egész regény össze-vissza kúszált idéttlen elmeszülémény, egyes részletek nem is tartoznak a dolog érdemére. Berta naiv leány 16 éves, férjhez megy és bábbal játszik, s férje bonvivant jó gyermek. Általában a fekete álarcz gyakori szereplése a szegény gazdagokra, az elorzott végrendeletek a Kárpáthy Zoltán német részreire emlékeztetnek, s hatalmas reminiscenciákat költenek fel bírálóban.

A regény ilyen félkegyelmű levén, talán irálya szabatos, nyelve sima, hajlékony? Világosítsanak a példák: Kendei egy helyen így beszél: Külömben — ebatta stb. Hemzseg az egész könyv a nyomdahibáktól; szerző — úgy látszik — vagy nem tudja a magyar nyelvtan főbb szabályait, vagy szándékosan sértegeti, részint az által, miszerint az ik-es igékre nem fordít figyelmet, részint esetlen provincialismusai belezavarásával művébe; — mindkettőre lássunk néhány példát: kocsis elé u g o r d v a — tovább m e n y e k (Sic!) — Ü l j e n l e! — Csodálkozok — Szándékozok — Esküszök — stb. (Sic! Sic!) . . . .

Azon remény táplálja szívünket, hogy szerző belátván idéttlen szülötte félkegyelműségét, beadja a kulcsot, s nem kíséri a közönséget holmi ütött-kopott rémregényekkel; s főleg, hogy ha ezentúl ir, jól megtanulja saját anyanyelvét, mert mostani irálya szánalmat és bosszúságot gerjeszt minden igaz keresztyén keblében, oly pogányul bánik el a szegény magyar nyelvünkkel, keresztül kasul meherceze-hurczálja igéinket, szavainkat járatlan úton.

A mű külső állapota eléggé csinos, jó papírra van nyomtatva, jó nagy betűkkel, jó nagy széle van, s jó sok ü r van helylyel-közzel hagyva, létre nem jött ideák számára. Ajánljuk e művet azok figyelmébe, kik nyomdahibákban gyönyörködnek, s kik egymást kellőleg bosszantani nem tudják, ezen rémhistoriákból, melyekben egymást lecsákányozzák, lefáklyázzák és agyonfüstölik, bőven megtanulhatják.

Szerzőnek ezt tanácsoljuk: ezentúl kevesebb tüzzel dolgozzék, mert jelen műnek s e mint a tüze. Kun Pál.

Külföldi irodalom.

Ama nagyszerű, több év óta Florenczben megjelenő mű, mely a 16. századbeli velencei követeknek jelentéseit a velencei kormányhoz tartalmazza, a 15-ik kötettel már befejeztetett. Legelső, ki ezeknek közzétételét indítványozta, Ranke Lipót volt. Ennek következtében Marchese Gino Capponi több földijével szövetkezett, különösen Eugenioval Alberi, ki a munkát magyarázó jegyzetekkel ellátta és kinek ez

leginkább köszöni létrejövetelét. Honi történetünkre nézve is különös fontossággal bírnak ezen jelentések azon ismeretes összefüggésnél fogva, mely a magyar és velencei állam közt létezett. A munka teljes czime ez: „Le Relazioni degli ambasciatori Veneti al Senato durante il secolo decimosesto, raccolte ed illustrate da Eugenio Alberi. Vol. XV. (Appendice.)“

Hachette és társa ismeretes könyvkereskedésében a folyó év kezdetétől fogva egy képes hetilap jelenik meg ily czim alatt: „Les trois régnés de la nature“, melynek feladata, a természet három országát a néppel érthető módon megismertetni. Eddig leginkább az állattan van képviselve benne. Ez igen észszerű népszerűsítése a tudománynak, melyet mi is törekszünk hazánkban létesíteni.

Vegyes közlemények.

Uj hold-térkép. A „The Reader“ czimű jeles angol folyóirat, melyről mi is több ízben megemlékeztünk, egy új hold-térkép megjelenését jelenti, mely egyszersmind minden, a holdban észrevett hegyek, völgyek, síkok (ugynevezett „tengerek“), világos és sötét foltoknak stb. pontos lajstromával lesz ellátva. Beer-Mädlernek ismeretes hold-térképe alapját képezi ezen új térképnek is, de természetesen mellőzésével az azóta fölfedezett tévedéseknek és felhasználásával a legujabb észleleteknek, kiváltképen azoknak, melyeket de la Rue csillagász a londoni királyi társaság által felállított nagytávcsók segítségével tett. Az új térkép négyszer akkora lesz, mint a Beer-Mädler-féle, és övekre valamint négyszögekre lesz beosztva, megfelelő megjelöléssel, úgy hogy a térkép és lajstrom egymást kölcsönösen kiegészíteni fogják.

A nap forgásideje tengelye körül. Carrington, angol csillagász napfolti észleletei és számításai szerint a nap 28, 86 és 30, 86 nap, általában tehát 29 nap alatt forog tengelye körül. Ezen forgásidőnek pontos meghatározása azonban még nincs tökéletesen befejezve. Igen nevezetes volna, ha a nap forgásideje a hold forgásidejével a föld körül megegyeznék, a hold tehát a nap tengelye körüli forgásának csillagászati időmérője lenne s ez által a három nagy világtestnek, mely az emberre, valamint általában a földi életre oly fontos befolyással bír, kölcsönös hatása egymásra meghatározatnék.

Uj üstökös. Tempel ur Merseilleben f. hó 4. és 5. közti éjszakan egy üstökösöt fedezett fel, melyet f. hó 6. reggel Respighi Bolognában is látott. Az üstökös gyengén világító, gömbölyű, közepe felé sűrű ködnek mutatkozott; világossága azonban észrevehetőleg gyarapodik, de még igen távolnak látszik, mivel rendkívüli lassúsággal mozog. Az észlelés csak közvetlenül hajnal előtt lehetséges.

Tartalom: Voltaire és Rousseau. Kovács János. — Beszéd a természettudományok fontosságáról (Folyt.) Dr. Jedlik. — Horatius itélete a korabeli alagás költőkről és azokhoz való viszonya. Balugyánszky József. — Hazai irodalom: Adalék észak-nyugoti Dácia helyrajzához. Irta Torma Károly. — A magyar nyomdászat jelen állása. Irta Aranyossi Lajos. — Az elorzott végrendeletek. Irta L. Bodor László. — Külföldi irodalom. — Vegyes közlemények.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő **Riedl Szende.**

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: Nagyhid-utca, (redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kéziratú levelek fogadtatnak el.

Előfizetési ár: Egész évre 8 frt. — Félévre 4 frt. — Negyedévre 2 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam 2-ik fele.

4. szám.

Pest, 1864. Julius 30.

A budai népszínházról.

(Eszmezsere a „Koszoru“-val).

A „Koszoru“ közelebbi számában, a színházi referens a budai színházról emlékeztetve meg, egészen új dolgokat mond, melyeket egy kissé meghányi-vetni talán nem lesz haszontalan munka, tekintvén néhány coryphaeusunk azon ismert szokását, hogy midőn jót és utat mondanak, beszédükben a mi jó, az nem új, a mi pedig új, az nem jó.

E sorok írója a magyar irodalmat csak nem régi óta tette figyelme rendszeres tárgyává, de már eddigelő is úgy tapasztalta, hogy a „Koszoru“ tekintélyes referense igen gyakran csak azért mond feketét, mert más jámbor halandó fehérte kiált. Innen lehet talán kimagarázni azon állítását, hogy a budai népszínház nem nemzeti ügy. Tekintve, hogy a mit egy nemzet saját ügyének ismer és vall — úgy véljük ilyen nagyszerű tévedés felvilágosítására tiz-tizenöt sor nem indokolt magán vélemény alkalmasint kissé neveléses fontoskodásnak fog feltűnni.

Referens ur azt mondja, hogy ilyenformán „egyesek, községek és városok mindennemű vállalatait a nemzeti becsület paizsa alá lehetne helyezni.“

Meg kell különböztetni a fogalmakat.

A nemzet fővárosa az országot képviseli; a mi a nemzet fővárosára szól — az sok tekintetben az egész országra hat. Egyesek vállalata csak egyeseket, községeké csak önmagukat emeli, vagy rongja meg.

A budai népszínház nemcsak Budára, de sok részben Pestre is szól és hat, és így alapszemléje tekintetében nemzeti-ügy; a mennyiben csak színház nemzeti ügy lehet.

Hogy a mostani kezek közt és eszmék vezérlete alatt talán hatása nem emeli oda, a hová valóban emelkednie kell, hogy pénzvisszonyaink akadályozzák működésében, az az alapszémén mit sem változtat.

Ha betudja nekem bizonyítani referens ur, hogy a kerepesúti színház főállása nem nemzeti ügy, akkor elhiszem Mátyás- király egykori istállójáról mondott ítéletét. S ha nem az, azzá kell tenni!

E két színház nemzeti szempontból egy rovatba esik, mindazok szeme előtt, a kik az alsóbb osztály mívelődését és magyarosítását nem tartják alábbvalónak a míveltebb és magyarosodottabb felsőbb osztályénál.

Hogy referens szerint némelyek a Nemzeti Színház versenytársává akarták tenni, holott persze más működési köre van, az még az egésznek nemzeti-ügy

voltára keresztet, még ezer más elhibázott lépéssel sórakoza sem húzhat. Hogy Molnár ur botlott és csak lassankint tudott reájöni valódi hatáskörére (azaz csak nem rég látta be, hogy neki alsóbb genret kell mívelnie), az is csak azoknak hibája, a kik oly könnyedén ütök el rajta a port, de azért soha még jó tanácscsal sem szolgáltak neki, a mi pedig nem is a legfőbb és olyan határozott rövidségű belátással bíró férfaktól a legkönnyebb mesterség. Hiba-e az valakitől, ha nemesen merész egy eszmével egy maga birkozni meg, midőn más segítséget nem talál? már pedig ezt egész hibáztatólág említi föl Molnárról referens ur.

Ha egymaga ennyi eredményt mutat fel, mit tehetett volna, illetőleg mit tehet még, egy nemzet pártfogásával?!

Hogy „olyat ne akarjon az ember, a mi egy egész országnak nem sikerült,“ az mégis csak legalább is furcsa elv. Itt már nem szólok Molnárról: meglehet neki valóban nincs elég míveltsége és képessége semmi tekintetben „olyat akarni,“ de általában szólva nem tudom, mikor irt volna Shakespeare drámákat, ha magát azáltal visszaretenteni engedte volna, hogy az egész angol nemzet összesége ilyes munkát véghez vinni nem tudott; a mi azonban persze mégis más, mert szellemi és nem anyagi.

Hogy valaki hibáztatná Molnárt, a miért magától reá jöven hivatásának öntudatára, az alsóbb genret igyekszik mívelni, ez is egészen új dolog előttünk.

Referens főlebb elismeri „a budai népszínház fontosságát,“ de azután mindent megtagad tőle, úgy hogy azt sem tudhatja az ember voltaképen, miért tartja hát fontosnak?

Aztán a tavalyi petitió és a mostani Bécsbe rándulás között semmi eszmei egybefüggés nincs. Ismét mondom, különböztessük meg a fogalmakat, ne zavarjunk mindent össze csak azért, hogy gunyosoknak látszassunk és magunkat „nagy ördögnek“ tarthassuk. A petitió embereit eszme vezette, (hogy téves eszme-e? még nincs bebizonyítva), tömegesen léptek fel és köztük nem egy magasabb elméjű férfi; emezeket egyszerűen élvezet — vágy vitte Bécsbe, s mind jelentéktelen személynég vett benne részt.

Másik vádja a népszínház ellen referens urnak, hogy lábbal tapodja az izlést és erkölcsöt. Kinek a hibája ez, ha nem tekintélyesebb lapjainknak s különösen a legtekintélyesebbnek és igazán legjobbnak a „Koszorunak“-nak, mely azon hiszemben, hogy a népszínház nem nemzeti ügy, nem igen igyekszik reá erősebb hatást gyakorolni?

Az sem szól ellene, hogy nincsenek még költői; mert hiszen tudjuk talán, miszerint a színház teremtí a maga költőit, s ha a kerepesi tudott magának rendezeres színirodalmat teremteni, higgye el ref. úr a Buda is megtermi a maga Szigligetijét. De nem foghatom föl, hogyan kívánhat valaki rögtöni óriás hatást oly intézettől, melytől a hatás képességét is megtagadta előbb. Ha kimutatja referens, hogy először a színházak egyáltalában, s hogy másodsor a kerepesi-uti színház különösen nem számíthatók a nemzeti-ügyek közé, akkor elhiszem, hogy a budai színház sem érdemli a levegőt, de addig — bocsásson meg — nem.

Pest, jul. 25-n.

Gy.**

B e s z é d

a természettudományok fontosságáról az emberi nem anyagi jólétére nézve; tekintettel hazánkra.

A m. kir. tud. egyetem ujjaalakításának 84. emléknapján 1864. sz. Ivánhó 25-én mondotta Dr. Jedlik A nyos, a m. királyi tudom. egyetem e. i. rectora.

(Folytatás)

De szerfelett visszaélnék a tisztelt gyülekezet türelmével, ha a természettudományi egyes ismereteknek az emberiség anyagi jólétére gyakorolható befolyását még tovább is némi részletességgel tárgyalnám; csak azt vagyok bátor még megemlíteni, miként közönséges azon meggyőződés, hogy az anyagi jólét alapfeltétele az egészség; senki sem kételkedik azon, hogy türhetőbb egy szűkölködő, de egészséges ember állapota, mint a testileg elnyomorodott dúsgazdagé. A mindennapi tapasztalásból tudjuk, hogy az ember egészségének kívánt állapotban megőrzéséhez saját részéről csak annyiban járul, a mennyiben tetteiben az élet fenntartására szükséges táplálék, ruházat és egyéb segédeszközök használatában a természeti törvényeket át nem hágja; ha pedig az egészség bármely oknál fogva rendtelenségbe jön, azt csak olyféle orvosi szerek alkalmazásával állíthatja helyre, melyeknek czélszerűsége a természet változhatlan törvényein alapszik. Minthogy pedig a természet törvényeivel csak a természettudományok vezetése által ismerkedhetni meg, látni való: hogy azok az anyagi jólét legelső feltételének, az egészségnek fentartásával, vagy annak háromlásnak indult visszaállításával foglalkozó mindenemű orvosi tudományok alapját is képezik. Szóval, egész általánosságban mondhatni, hogy minden, bármely anyagi haszon elérhetése végett tett fáradozásaink, alkalmazott segédeszközök csak akkor és csak annyiban lehetnek czélszerűek, mikor és mennyiben a kitűzött célra vonatkozó természeti törvényeken alapulnak.

Ezeknél fogva úgy látszik, hogy az anyagi jólétet a különben egyenlő körülmények mellett az emberiségnek csak azon osztályai fejleszthetik magasabb és állandóbb fokra, melyek minél számosabb természet-tudományi ismeretek czélszerű és ügyes gyakorlati alkalmazásával, s minél kevesebb akár természetes, akár mesterséges akadályok nélkül foglalkozhatnak. Egy legnagyobb részt csak a mezei gazdaságot teendőjével elfoglalt nép tehát, habár a hajdani Kánaán termékenységevel vetélkedő földje a szomszéd országok buzakamrájával tekintetnek is, alig vergődhetik fáradozásaihoz aránylagos és állandó jóléti állapotra; mint-hogy általános bőtermés idejében összehalmozott, és

mostohább időkre el nem tartható terményeit kellően nem értékesíthetvén, azokat az elkerülhetlenül szükséges műipari czikkek beszerzése, és egyéb a gazdaságnál előforduló költségek fedezhetése végett többnyire csak elvesztegetni kényszerítetik, a nélkül, hogy a netalán bekövetkező szűkebb termésű évekre némi tartalékul szolgáló készletet megtakaríthatna. Oly jóléti állapot tehát, mely nagyobb részt csak az esetleges időjárás szeszélyeitől van függőben, nem lehet kellemes és biztosan állandó. Elég annak tönkretételére egy mostoha év is, melynek következtében sokan, kik még tavaly az ügyefogyottakat bőven táplálták, az idén már maguk is a felebaráti szeretet segélyadományain kénytelenek tengődni, miként azt a hasonló állapotú édes hazánkban a mult évi aszály következményei folytán teljesen igazolva látjuk. — Ellenben egy másik, ámbátor a mezei gazdaságra kevésbé alkalmas területre szorult nép, mely a terméketlen hona viszonyaihoz illeszkedve nagyobb részt csak a múltani munkálódásokra vonatkozó természettudományi ismereteknek az időjárástól független alkalmazását úzi, többnyire kielégítő anyagi jóléti állapottal dicsekszik; mert szorgalmas műipari foglalkozásainak gyümölcsét a már annyira megkönnyített közlekedés használatával értékesítvén, nem csak az életnek kellő egészségben fentartására szükséges tápszereket megszerezheti, hanem még a fényűzési tárgyakkal is megbarátkozhatik, és fáradozásait majd czélszerűen közbesített kényelmek élveztével enyhítheti, majd pedig valamely a szellemi képződést elősegítő szórakozásokkal fűszerezheti.

A mondottakat hazánkra alkalmazva, korántsem akarnám azon értelemben vétetni, mintha hazánkra nézve csupán csak a műipari üzlet felkarolásában vélném az anyagi jólét fötenezőjét rejteni. Tagadhatatlan az, hogy a mezei gazdaságot azon sarkpont, mely körül a nem műipari foglalkozások úgy mint az iparnak egyes ágai kivétel nélkül forognak, és hogy a földmivelés azon közérdekű tápláló forrás, melyre az iparos és a nem iparos egyenlően szorul, s melyből életerejét mindegyik meríti. Hogy a földmivelés mind ezen nagy fontossága mellett is némely vidékeken kevesebb figyelemre méltatik, igen természetes, ha ott a háládatlan talaj művelésére fordítandó munka és költség valamely más iparüzletre alkalmazva több haszonnal jár; de ha a földmivelés hazánkban, mely nem csak földirati helyzeténél, hanem dús talajánál, és népe jelleménél fogva is ezen iparágra kiválólag utalva van, a netalán felkarolandó műipar érdekében elhanyagoltatnék, akkor valóban egy oly természetellenes hiba követetnék el, mely magát kétségen kívül meg fogná boszulni. — A földmivelés nincs ellentétben műipari foglalkozással, sőt ez mint fogyasztója és felhasználója feltételezi, és viszonzlag elősegíti, miként erről az igen sok tekintetben utánzásra méltó a nyers terményeknek, amazt Angolhon nyomán meggyőződhetni, hol a legkifejlettebb műipar mellett a földmivelés is párhuzamban virágzik. A végett tehát, hogy honunknak anyagi jóléte lehetőleg előmozdításék, legczélszerűbbnek látszik a természettudományi ismereteket mint az anyagi jólét mellözhetlen alapjait legelőször is azon iparág fejlesztésére alkalmazni, melyre honunk talaja természeténél fogva kiválólag alkalmas, s melyre népe legtöbb előkészülettel bír; úgy hiszem nem igen szükséges megemlítenem, hogy ezen iparág a mezei gazdaságot, a földmivelést. — Ennek kell mindenek előtt a régi pongyola állapotából kibontakozni, és a tudomány vezérelte mellett nyert elvek és tapasztalatok nyomán a tö-

kélyesedés azon fokára emelkedni, miszerint kereskedelmi nyers terményeivel a világ piacán tisztes helyet foglalhasson, és azt a bármely világrészből vállalkozó versenyzők mellett is háborítlanul megtarthassa.

Miként honunk földmívelése ily kecsesgetető eredményhez juthasson, részéről még több, eddig figyelembe nem vett természettudományi szabályok kitartós alkalmazása elkerülhetlen. Így a honunk legtermékenyebb részén a gyakorta előforduló esőhiány ártalmas behatásának lehető meggátolása végett igen kívánatos a homokosabb területeknek alkalmas fákkal, vagy csalittal való beültetése; minthogy annak következtében a nyár hó napjaiban annyira, mint kopár állapotában fel nem hevülhetvén, a fölébe jutott, és a szomjas földet már-már üdítő erővel megöntözni készülő felhők feloszlására és teljes elenyészésére minden esetre kevesebb befolyást gyakorolandnának: azonban e módon habár a rendszerint előforduló esőhiányt némileg gyéríthetni is, teljesen eltávolítani nem lehet. — Ez ügyben balgatagság volna a természettantól várni, hogy a tetszés szerinti esőnek eszközlésére valamely alkalmas módot ajánljon; mert mind a mellett, hogy az eső beállására megkívánató feltételek teljesen ismeretesek, az embernek a böles gondviselés által kimért hatásköre sokkal parányibb, mintsem ama ismert feltételeket a légkörben tetszése szerint valaha előidézhetné. Nincs azonban az ember szűk hatási körén kívül, hogy a föld színének magasabban fekvő vidékeiről lefolyó, és mesterséges tavakban felfogott, vagy miután az a víz-műtani segédeszközök közbesítése által kellő magasságra felhajtattott, esatornákon a szükség helyére vezesse, és ott a földalatti viszonyok miatt kimaradt esőt tetszése szerint eszközölhető öntözés által pótolja. Ezen elegendőleg nem ajánlható mód alkalmazása folytán a földmívelés honunk jelentékeny területén függetlenül tételné a bizonytalan időjárás káros szeszélyeitől, és az arra fordított költséget kétségen kívül bőven jutalmazandná, valószínűleg gátolhatná is, hogy honunk népe valaha aszály következtében a jelenhez hasonló inséget szenvedni kénytelenítették.

(Vége köv.)

Horatius ítélete a korabeli alagyás költőkről, s azokhoz való viszonya.

(Folytatás.)

Azon koru jelesb rangu alagyás költők sorát tehát, már a fölebb említettek nyomán is, akkép határozhatjuk meg: hogy a még előbbi Corn. Licinius Calvus, és C. Valerius Catullus után, e korban következett Cornelius Gallus, azután Albius Tibullus, S. Aurelius Propertius, s végtére a közöttök legifjabbik, de legtermékenyebb P. Ovidius Naso.⁶⁾

Ovidius pontusi IV. k. 16. lev. még más azon koru alagyásokat is, habár részletesen költeményeiket nem említve, azokból kevés vagy alig is valami maradván föl korunkra, nevez meg, u. m. Julius Montanus II v.

Quique vel imparibus numeris Montane vel aequis Sufficis; et gemino carmine nomen habes.

⁶⁾ Baehr, Gesch. d. Röm. Literatur jellemzése szerint: „der grösste Versificator“ költeményeiből elvont saját tanulmányosága nyomán:

Sponte sua numeros carmen veniebat ad aptos, Et quod tentabam dicere, versus erat. Trist IV, 10. 25.

Proculus t, Callimachus- görög alagya fejedelmének utánzóját 32 v.

Callimachi Proculus molle teneret iter.

Fontanust és Capellát 35 s következők versben:

Naidas a satyris caneret Fontanus amatas,

Clauderet imparibus verba Capella modis,

s másokat még, habár inkább még Catullus korabelieket, Cinnát, Tucidát, Varrót stb., kiket egyébiránt maga Ovidius is Trist. II, 428 s köv. több verseiben nem épen kedvező bírálatokkal kísérve mutat be.

Feltünőbb volt ezeknél Pedito Albinovinus Ovidius egyik legmeghittebb barátja, kihez különösen pontusi IV. k. 10-ik alagyás levelét írta.

Ide számítandó még Horatius barátja C. Valgius Rufus, kihez ő Carm. II, 9 ódáját írta, s kit Sat. I, 10, 82 versben említ, kiről Tibullus is IV, 1, 179 és 180 versében emlékszik, őt epos költőnek is mondván:

Est tibi, qui possit magnis se accingere rebus,

Valgius; aeterno propior non alter Homero

Svetonius⁷⁾ egyébiránt magáról Horatiusról említi: hogy ő is alagyákat írt, de azok ugymond „volgares.“ „Venerunt in manus meas et elegi sub eius (t. i. Horatii) titulo et epistola prosa oratione quasi commendantis se Maecenati, sed utraque falsa puto, nam elegi volgares, epistola etiam obscura, quo vitio minime tenebatur.“

Már a régiek Tibullus elsőségét az alagyában elismerték s költeményeinek halhatatlanságot jósoltak. Ovidius a már idézett Am. III, 9, 60 versén kívül Am. I, 15 alagyájában, a melyben a maga és a költők halhatatlanságáról szól 27 v. őt ekkép magasztalja:

Donec erunt ignes arcusque cupidinis arma

Discentur numerice culte Tibulle tui.

Másutt Trist. II, 463 s köv. pedig ekkép:

— — — legiturque Tibullus

Et placet, et iam te Principe notus erat.

Quintil. műtész (Inst. or. X, 10, 93. §.) pedig, így jelzi őt: „Tersus atque elegans maxime videtur auctor Tibullus. Sunt, qui Propertium malint. Ovidius utroque lascivior; sicut durior Gallus.“ Szerinte tehát létezett párt, melynek Callimachus és Philetas utánzója a költeményeiben mythologiai és történelmi tudakossággal fényleni törekvő Propertius jobban tetszett, Ovidius, ki kevésbbé volt oly gyöngéd, mint Tibullus, s kevésbbé oly szolgálai utánzója is a görög előképeknek, mint Propertius, mind kettőnél még bujább is volt, nála rohamosb érzéki szárnyalatiban a szemérem megsértése igen sok helyütt bántó is. E tekintetben találólág összehasonlító jellemzést át Schlegel⁸⁾ „Propertius lässt mitten unter der verzehrenden Glut der Sinnlichkeit eine gewisse ernste Hoheit hervorstrahlen; Tibullus rührt durch schmachtende Weichheit; die sinnreiche und gewandte Üppigkeit des Ovidius ergötzt oft und ermüdet zuweilen, wenn er die Gemeinplätze der Liebe so lange ausspinnt.“ Gallus pedig, benső barátja Vergiliusnak, ki őt X. eclog. igen dicséri, így szólván többi közt hozzá:

Pauca meo Gallo — — —

Carmina sunt dicenda. Neget quis carmina Gallo?

⁷⁾ Vita Horatii.

⁸⁾ Kritische Schriften I, 39 I.

darabos, töretlen, kemény nyelvű volt még, Calvus, s az Am. III, 9, 61 v. szerint „doctus“ melléknevű, habár a római alagya teremtője Catullus, ki akkorában már irt, mikor Horatius még mint gyermek (parvus) olvasni, s tán épen a rideg Orbilius Pupillus alatt (Epist. II, 1, 71 : meminī, quae plagosum mihi parvo Orbiliū dictare stb.) első versecskéit tanulatá, szinte darabos és ódon nyelvű volt, ezen ódonságaik miatt már nem is becsültettek annyira, a költők ez ódonságát Horatius Augustushoz utolsó levelében, a melyben sokat beszél a költészet kellékeiről meg is rója, megróván általában azokat, kik csak a régieket becsülik, irván Epist. II, 1, 63 s köv. versekben :

Interdum vulgus rectum videt : est ubi peccat,
Si veteres ita miratur laudatque poetas;
Ut nihil anteferat, nihil illis comparet;
errāt.

Si quaedam nimis antiquae, si pleraeque
dure

Dicere credit eos, ignave multa, fatetur;
Et sapit et mecum facit et Jove iudicat aequo stb.

Helyén látjuk itt megjegyezni a venusiai költőről : hogy ő illetén ítéletei- és megrovásában illetékes műbírónak vehető, nem csak : mert az ítészet (mint már fölebb is futólagosan érintők) legerősb oldala is volt, de mert az irodalmi világ ítélete szerint ő a lyrai költészet magaslatán áll, felül nem mulva, utól nem érve senki által, s azon kornak költői közt a római szellem által sikolt irodalmi drágaságokat megítélni, a költészet hivatását, valódi érdekeit a régi iskola irányában épen úgy, mint saját köre tulzásai ellen is férfias szóval képviselni, megvitatni nálánál senki sem volt képesebb.

Meg kell még itt az időrendet is jelölnünk, a melyben Horatius kiadá költeményeit, miben habár a a philologusok véleménye határozottan össze nem egyezik, legalább körülbelül szükséges azt megalapítanunk, annál is inkább : mert Horatiusnak az alagyasok felőli nyilatkozatában e kort különösen tekintetbe is kell vennünk, sokban az ő nyilatkozata összefüggésben levén azon viszonyokkal, a melyekben ő az alagyasokkal állott.

Ez időrendet ekkép határozzuk meg :

- 1) Satyráit közzé tette Kr. előtt 39—32 évben.
- 2) Epódjait . . . . . 32—31 „
- 3) Ódái I—III. könyvét . . . . . 29—22 „
- 4) Epistoláit . . . . . 20—14 „
- 5) Carmen saeculare-t . . . . . 17 „
- 6) Ódái IV k. legkésőbb jelent meg 14 évben Kr. előtt. ⁹⁾

Hogy tehát Horatius satyráinak legelső kiadásakor Kr. e. 39—32-ig Sat. I. 10, 42 s köv. versekben a jelesebb költők fölemlítésénél az alagyasokról egészen hallgat, azon mit sem csudálkozhatni : Tibullus, de Propertius is, s annál inkább még a közöttök legifjabbik Ovidius, Horatiusnak serdülő vagy ifju korában születvén, még nyilvánosan egészen föl nem léphettek.

Az akkorában épen Rómából távollevő Corn. Gallus kit Vergilius barátja X. ecl. 44 s köv. versekben Lycoris kedvesének hütlensége miatt vigasztal :

Nunc insanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media atque adversos detinet hostes
Tu proculsa patria — — —
Alpinus ah dura, mives et frigora Rheni
Me sine sola vides.

nyelvkeményisége miatt, melyet Quintilian is (Inst. or. X, 1, 93. §.) „durior Gallus“-nak nevezvén őt. említ. épen oly kevéssé tarthatott igényt a dícséretre, mint a szóvirágos és dagályos kifejezései miatt a költészetrel inkább csak mükedvelőleg foglalkozó Maecenas, kit Horatius elegendőleg megbecsült avval, hogy őt nem sorolta magas pártfogói közé I. Sat. 10, 84 s köv. verseiben :

Ambitione relegata te dicere possum,
Pollio, te, Messala, tuo cum fratre ; simulque
Vos, Bibule, et Servi, simul his te, candidae Furni,
Complures alios, doctos ego quos et amicos
Prudens praetereo ; quibus haec sunt qualiacunque,
Arridere velim, doliturus, si placeant spe
Deterius nostra.

hanem őt épen a jelesb költők közé is számítá, ugyanazon Sat. I, 10, 81 s köv. versében ekkép irván :

Plotius et Varius Maecenas Virgiliusque
Valgius et probet haec Octavius, optimus atque
Fuscus et haec utinam Viscorum laudet uterque!

C. Valgius Rufus Horatius egyik legrégebbi barátja, kinek szellemi terményei ellenében az idő ki-méletlenségét annyira gyakorolta, hogy alagyaiból korunkra alig is maradt fön valami, akkorában még kevés hajlamot mutathatott az alagyas költészethez, a melytől őt később Virgilius és Tibullus halála után Horatius elvonni és lebeszélni akará, ösztönözvén őt : hogy szünjön meg Myster kesergeni, s inkább Augustusnak keleten való dícsőséges győzelmeit énekelje meg. Carm. II, 9 odában :

— — Desine mollium
Tandem querelarum, et potius nova
Cantemus Augusti trophaea
Caesaris stb.

Őt egyébiránt Horatius a jelesebb költők közé helyezi a már idézett Sat. I, 10 vége felé :

Plotius et Varius, Maecenas, Vergiliusque
Valgius et probet haec Octavius optimus atque
Fuscus et haec utinam Viscorum laudet uterque!

Őt Tibullus is IV. k. 179. és 180. már idézett versében mint epos költőt is ajánlja :

Est tibi, qui possit magnis se accingere rebus,
Valgius ; aeterno propior non alter Homero.
Balugánszky József.
(Folyt. köv.)

Hazai irodalom.

Ethika, vagy bölcsészeti erkölestan. Irta Tótfly János, a bölcsészet tudora, magyar királyi egyetemi tanár, a magyar és a páduai akademia, s a görögországi archaeologiai társaság levelező tagja. Pest. 1864.

Az ítészekről és recensensekről szólva helyesen mondja szerző, hogy : „ezek lelkesmeretlenül cselekesznek, ha nincsen elegendő tehetségek és készülétek valamely munka megbirálására, vagy alapos ismertetésére, vagy ha ezzel fel is vannak ruházva, de oly igazságtalanok, hogy a silány, értéknélküli munkát

⁹⁾ V. ö Zumpt, Über das Leben des Horatz und die Zeitfolge seiner Gedichte namentlich der Satyren ; azonfelül : C. Frankli, Conspectus temporum, quibus Horatius opera scripsit et edidit.

dicsérik és magasztalják, a tudományos érdeműt pedig gyalázzák; mert ez elárulása az igazságnak.“

A bírálat vagy alapos ismertetés feltételezi tehát először, hogy a bíráló vagy ismertető a tárgy felfogására tehetséggel bírjon; másodsor, hogy a tudománynak, mely körül bírálatát forog, színvonalán álljon; harmadszor, hogy tollát az igazság szeretete, tiszta meggyőződés vezérelje, mely bárki mellett vagy ellen részrehajlatlanul mondja ki ítéletét.

Hogy eme kellékek két elseje a jelen iratban meg van-e vagy nincsen, arról mások mondjanak ítéletet, de hogy annyiban, a mennyiben a két előbbi kellék által feltételezett igazságosságnak helye lehet, ezt szem előtt fogjuk tartani, arról mindenkit biztosítunk.

Valamely munkát annak minden egyes állításaira kiterjeszkedve kimerítőleg bírálni vagy csak tüzete-
sebben ismertetni is, nem egy-két napi fáradságba kerül; — ily bírálatot a jelen esetben senki se keressen. A mit Tély ur etikájáról mondandók, nem fog annak mindazon helyeire kiterjeszkedni, melyekben nézeteimmel szemben álló nézeteiket, ellentétes vagy különböző felfogást találunk. Csak azon helyeket akarom kiszemelni, melyek a munka átlapozása alkalmával előttem nagyon feltűnőknek látszottak. — — — De lássunk a dologhoz.

Tély ur bölcséleti erkölestant írt. A ki erkölestant ír, ha theologus, meg kell előbb állapítani hitágazatait, ha philosophus, alapgondolatait. A ki ezt elmulasztja, a ki bölcséleti erkölestánát philosophiája többi részével szoros összeköttetésbe nem hozza, az az ismeretek nagy mennyiségét összehalmozhatja és sok tekintetben jeles munkát írhat ugyan, de elméletében csak is a felületesebbek fognak megnyugodni.

Ezen ítélet az eklekticismusnak nem nagyon kedvez, s szerzőnk, úgy látszik, eklekticus, mert a többi között egyszer az eklekticismusról ezeket mondja: „Az emberi természet sajátsága, mely szerint a legeltérőbb tanokban és véleményekben is megkedvelünk olyasmit, a miről meg vagyunk győződve, hogy az valódi állandó becsesél bir. Igaz, hogy minden philosophiában van valami, a mi legalább eddig még nem czáfoltatott s így helyesnek, igaznak kell azt tartanunk: de azon embert, ki a különféle rendszerekben talált egyes igazságokat, úgy szólván, csak összeérzi, azoknak egymással való szoros összeköttetését kimutatni, azokat egy alapgondolatra visszavinni nem bírja vagy nem akarja; a ki azt gondolja, miszerint a nélkül is lehet eklekticus maradjon, hogy az eklekticismus a bölcselkedés végezlőjét képezze, hogy mint szorosan ilyen magáért műveltessék, sőt hogy aztán művelői maguknak nagyobb, tudományosabb érdeműt tulajdonítsanak, mint azok, kik az eklekticismust csak is mint a bölcsélet propylaeumát tekintve, Fichte, Hegel vagy Herbart rendszerét tartják a megelégek közt legjobbnak, *) vagy pedig e rendszereket halomra döntve,

romjaikból új épületet emelnek, — hogy az eklektikusok mint szorosan ilyenek ezeknél helyesebben cselekedjenek, azt belátni addig legalább még nem voltam képes. — Az álláspont tehát vagy inkább a különféle álláspontok, melyeket szerző etikájában elfoglal, művének, véleményem szerint, nincsenek előnyére.

Ezen tán egy kissé hosszadalmas bevezetés után bevezetjük az olvasót mindjárt az ethika bevezetésébe.

A 2-dik pontban szerző az erkölcsöt szóról szóra így határozza meg: „Erköles alatt értjük mindazt, mi az ember-életben bizonyos állandósággal mutatkozván, magaviseletünket, cselekvésünket s abbanhagyásunkat meghatározza.“ Ezen meghatározás helytelen; mert nem mind erkölcs az, a mi az ember életében állandósággal bír; ez oldalról a meghatározás kelleténél tágabb. Az pedig, a mi cselekvésünket vagy abbanhagyásunkat meghatározza, épen nem erkölcs s így azzal, a mi az erkölcs meghatározására nézve alább helyesen mondatik, nem azonosítható. Tovább ugyanczen pontban kifogás tétetik az etikának általános és különösre való felosztása ellen. Ez nézetem szerint nagyon ártatlan valami s épen helytelen. Minden tudományban bizonyos elvek uralkodnak, míg ezen elvekkel foglalkozunk, általánosságban maradunk. De szerző az újabbkori moralistákkal azon ellenvetést teszi, hogy, miután minden akarás az emberi élet különös viszonyaira vonatkozik, helytelen az akarati cselekvést szabályozó elveket az egyes viszonyoktól elvontan tárgyalni. Igen; csak hogy az ethika általános része nem az egyes specialis akarás és cselekvéssel foglalkozik, mely az életnek ebben vagy amabban a viszonyában alkalmaztatik, vagy létre jó, hanem az ilyen specialis akarások (tán akaratok? — ezek közvetlenebb tárgyai az etikának) természetében rejlik, ezekből inductio útján létre hozott, egyetemes, minden egyes akaratot kötelező szabályokkal. Ha az ethikában mellőzöm az általános részt, akkor minden tudományban mellőzhetem azt; mert az elvek ezekben is egyes esetek, tünetnyek megfigyelésének eredményei, s egy elvet sem gondolhatok, mely az egyes viszonyokkal összefüggésben ne volna. Hogy aztán a tudomány azon részét, mely az általánossággal, elvekkel foglalkozik, különös cikkekben tárgyaljuk-e vagy nem, mellékes dolog. Az igazság, melyről szólok, az ethika íróján is beteljesedett; mert ha ő az általános résznek különös cikket nem szentel is, művét nem osztja is fel általános és különös részre, az általános és különös rész azért nála is csak épen úgy megvagy, mint bárkinél; az erkölcsi alapvet, az erényt, bünt általában, habár nem kellőleg, ő is megvitatja.

Ezek után szerző erkölestánát hét fejezetre osztva, az elsőben némi előzmények után a legtöbb erkölcsi elvet ekként fejezi ki: „Tedd az ész által nyilatkozó erkölcsi törvény iránti tiszteletből azt, a mit helyesnek, és kerüld azt, a mit rosszal.“ Nem ezen elv ellen, hanem az ellen teszünk kifogást, hogy szerző ugyanczen elvet mindannyiszor megtámadja és elveti, valahányszor előtte más szavakba foglalva jelenik meg.

Ezen elvnek az előttünk fekvő műben felhozott különféle alakjai közül a következőket említjük meg:

Socrates: Cselekedjél a benned nyilatkozó isteni akarat szerint = az ész szerint.

A cyrenaeusok: Tedd azt, a m ésszerűnek látszik. Tély ur ezen alapelvek elsejét, minthogy azt az általa helyesnek talált alapelvvel azonosnak tekint, meghagyja, az utóbbit mint az általa ki-

*) De nem vakon. Annak, ki bölcsélettel foglalkozik, ki a nagyobb bölcséleti rendszereket felfogni, átérteni képes, nem lehet vakaságot szemére lobbantani; — e jelző még az eklektikusokon is nagyon kemény.

fejezett alapelvvel össze nem egyezőt elveti. S vajjon mért veti el ezen utóbbit? Mert, úgy mond, e látszat után, ha csak igazságtalanok nem akarunk lenni, nem mehetünk. De hisz a cyrenaeusok sem azt akarták ám mondani, s nem is azt mondták, hogy azt cselekedjünk, a mit homályosan látnak, tehát a mi szorosabb értelemben vett látszat, azt pedig, a mit világosan látnak, de a mi azért, bár miként vegyük a dolgot, mégis csak látszat marad, elhagyjuk.

A cyrenaeusok ugyanazt mondták, a mit Socrates a mit Télfy ur is mondott: cselekedjél észszerűleg; mert hogy mi emberek mindig azután szoktunk indulni, a mi egyik, vagy másik esetben látszik, és soha sem azután, a mi nem látszik, a fölött talán felesleges vitakoznunk. Azért ha én valakinek mondom: tedd azt, a mi észszerűnek látszik, azt mondtam neki: tégy észszerűen.

Aristoteles erkölcsi alapelve körülbelül így hangzik: cselekedjél a józan ész szerint. Ez ismét ugyanaz, a mit Socrates és a cyrenaeusok állítottak; de szerző azért kifogást tesz ellene, s a mi legfeltűnőbb, oly kifogást, melyről az előbbieknél egy hangot sem hallottunk. Azt mondja ugyanis, hogy ezen elv csak alaki, azaz, csak azt szabja ki, hogyan, de azt nem, hogy mit cselekedjünk. Már pedig az erkölcsi alapelvnek egyszersmind anyagának is kell lennie, azaz, olyannak, mely megmutatja, hogy mit cselekedjünk. Minthogy ezen, Aristoteles ellen tett kifogást szerző még egyéb bölcselőknél is ismétli, tekintsük azt egy kissé közelebbről, s szállítsuk le saját értékére.

Midőn elvről van szó, mindenki tudja, hogy oly általános igazságot, oly itéletet kell az alatt értenünk, mely ha nem képezi is az emberi ismeretek összegének legvégső alapját, legalább az egyes részek, az egészben foglalt kisebb egészek, az egyes tudományszakoknak szolgálnak támpontjául. Hogy eszerint az elvek vagy egyetemesebbek, távolabbiak vagy közelebbiek, természetes. Hogy azon alapigazság, melyre az erkölcs tan közvetlenül támaszkodik, szerzőnk által minő szavakba van foglalva, már említettem. Ezen elv már, mint mondatik, nem csak alaki, hanem egyszersmind anyagi is, tehát nemcsak azt jelenti ki, hogyan, hanem egyszersmind azt is, hogy mit cselekedjünk. Én azonban csak annyiban ismerem el ezen elvet anyagának, a mennyiben az anyag alatt az elv természetéből folyó egyetemes észszerű cselekedet értetik; itt az egyes esetekben előforduló cselekrészekről képzelenség volna szólani. Az elv tehát csak általánosságban szólhat s így szerző is, bármikép fejezze ki alapelvét, csak azt mondhatja meg, hogy mit tegyünk általában. És így fogva fel a dolgot, azt kérdezem most már, vajjon nem ennyit mond-e a cyrenaeusok és Aristoteles elve is? Vajjon ha azt mondom: cselekedd azt, a mi észszerűnek látszik, vagy: cselekedjél a józan ész szerint, nem fejezem-e ki a cselekedet tárgyát ép oly általánosságban, mint Télfy ur? Ezen szó: „cselekedjél” már azt mutatja, hogy valamire hatnom kell, ez pedig „észszerűleg” azt, hogy miképp kell hatnom. Ennél többet szerző elve sem mond. Az „azt” szócska itt nem specifikál, nem ezt vagy amazt az azt-ot jelenti, hanem az elv természetét szerint az általános, az észszerű azt-ot.

(Folyt. köv.)

Eredeti tréfák és adomák a cigány életből. Összeszedte Hegedüs Lajos. Pest, 1864. Heckenast.

A magyar népnek két kitűnő tulajdonsága van:

a humor iránt és a méltóságos iránt rendkívüli érzékel van megáldva.

Pedig általában az emberek között mindenfélét inkább lehet találni, mint az egyéniség azon méltóságát, mely mindig tiszteletre ragad. Több a lángeszű, több a meleg kedélyű férfi, mint a komoly, respectusra gerjesztő alak; az olyan tudniillik, melyet a gúny sem mer bántani, s melyből szoros következetességgel ki lehet mutatni, hogy a költészetben is legmagasabb elem a fenséges, s jóval alább áll a satyra és humor, melyről pedig, élvezet közben az ember hajlandó elhinni, hogy mindent hatalma alá vetett, s ha akarja, előtte semmi szent sincs.

Mig a német vagy a francia nép között az igazi jelentékeny és vizenyösség nélküli humor oly ritka, s a tiszteletreméltó paraszt ember pedig csak kivételes, addig, büszkén mondhatjuk el, hazánkban azon részén, hol maig is még legvegyületlenebb tisztaságában tartotta fönn magát a magyar vér, e két elem mindennapi, s majd minden emberben vagy egyik vagy másik fedezhető föl.

Különösen a mi a humort illeti, e tekintetben népünkön senki túl nem teszen; keserű vagy víg órájában, munka alatt vagy pihenés közben kifogyhatatlan a humoros hangulatból; úgy hogy általános hangja az igazi magyar embernek mindig tréfás s kitűnő érzékénél fogva nem az élcz tréfájának végcélja, mint a németeknél többnyire, hanem azért gyakran mond igen ép, igen egészséges éleceket.

Példának okáért, mily találó adoma az, melyet, minthogy még sohasem volt leírva, ideiglatok.

Valami emberek a gyulai vásárról hazamenő félben egy nagy rét végén állottak, mig két utitársuk a rét közepén lévő kuthoz ment inni. Ezek egyszer csak azon veszik észre magukat, hogy a város bikája letartott fővel egyenesen feléjük fut; társaikhoz szaladni már nem volt idejük, azért szorultságában egyik a vederbe ült, s a kútba szállott alá, mig a másik föl-mászott az ugynevezett ostorfa tetejére; s mig a bika a kútba szagolgotott, és fel-fel pillantgatott, s mig az életveszélyben levő két ember csaknem reszketett — a fönlévő, kinek álványát hatalmasan döfölte a bika, elkezdette, nagy szomoruan az ismeretes zsoltárt énekelni:

„Együtt mélység, és magasság,
Tiszta fénylő világosság,”

mire természetesen a bennlevő is hatalmasan kezdett kacagni.

Ime! a magyar ember nemcsak akkor tréfál, mikor jó dolga lévén, önhittent pöffögni kezd, hanem mikor aztán a humor alapfogalma szerint legjelentékenyebb, bármily szorongatottság és baj közepette is kitör belőle.

Vagy említsem-e a Lombardiában bakáskodó alföldi embert, ki kissé trivialis módon ugyan (mert a magyar embernek a finom izlés nem gyengéje!) de igen sokat kifejezőleg így sohajtott fel: „Mindig mondta szegény anyám, menjek messze a háztól, ha csünyitani akarok; nó most már elég messze jöttem.”

A kifejezés ilyen bőségenél fogva s a jellemző vonások sokasága következtében a népelet tanulmányozására az adomák tehát csak oly jelentékenyek, mint a népdalok vagy épen a népmesék.

Azért egy adomagyűjtő az egyszerű mulatságnál hasznosabb ügynek tesz szolgálatot, és mindig számíthat méltánylásra.

Hogy a cigány-adomák bírálata alkalmával a

magyar népről beszéltem, csak onnan van, mivel a cigányélet, nálunk csak egy része a magyarnak, s egészen külön választani nem igen lehet. A magyar ember minden élczet, a mi a ravasszágra vonatkozik, reá fog a cigányra, de azért a magyar szellem mindenütt szemmel látható.

Hanem mint fönnebb is mondtam, az élcz nem végczélja adomáinknak, s ez sokszor az előadásban, a fordulatokban és kifejezésekben rejlik; azért oly ember, kinek a népéletben nem lehetett mélyen belétekinteni, továbbá a kinek igazi érzéke magának is nincs a humor iránt, valamint, a kinek elég könnyed stylja nincs, jó adomagyújtó nem igen lehet.

Csudálatos, hogy míg népünk annyira hajlandó a humorra, míg vándorszínészek közt is annyi a jeles komikus-, irodalmunk humoristákban végtelen szegény, a mit mutat a Zilahy Károly által gonddal összeállított „Tréfás versek gyűjteménye,“ melyben majd minden jobb írónk tanuságot tesz humorszegénységéről.

A régi időben erre tehetsége volt Gvadányinak, Kisfaludi, Károlynak, Csokonainak, némileg Fáynak, újabb irodalmunkban Petőfinek és különösen Jókainak. Még Zilahy Károly néhány beszélye és Vida József több verse is árulnak el ilyes tehetséget.

Legkitünőbb adomagyújtónk Jókai, szinte kifogástalan; őtet kellene a többieknek is tanulmányozni.

Hegedüs sok élcz nélkülit tett közójük, stylusa pedig nem népies, sőt sokszor nem is magyaros. Azt a sok ván-vén-t, azt a sok tatik-tetik-et sohasem hallottam magyar paraszt szájáról, pedig e nélkül egy mondata sincs.

Emericus Curatius.

Lengyelhon vészangyala. vagy: a varsói szomorujátékok, írta gróf Oginsky, fordította Gothard Endre. Eger. Nyomatott Jentsch G.-nél. 1864. n. 8. r. 48. lap. I. füz. Ára 40. kr. o. ért.

Valahányszor oly művel gazdagodik irodalmunk, mely egy uj, eddig még nálunk csak kevésé ösmert bányáját nyitja meg a gazdag északi gondolatvilágnak, melyet tanulmányozván, a szellemiség országában nem csak uj foglalatásokat tehetünk, de saját eszmekörünk szük láthatárát tágíthatjuk általa: azt csak őszinte örömmel üdvözölhetjük.

Gróf Oginsky műve mindenestre egyike azoknak, melyek egy uj, eddig csak általános vonalakban vagy csekély töredékekben ösmert világot tárnak elénk: lefestvén egy nemes, de szerencsétlen nemzet halála küzdelmét.

Kit ne érdekelnének olvasóink közül a lengyel nemzet forradalmi? kit ne hatnának meg a hősiesség példányképei? Ki ne merítene tanulságot hazája számára ezen boldogtalan történetekből, melyek világosan mutatják, hogy azon nemzet mely a sárkány fogakat elvetvén, behagyja kelni kebelében; melynek tagjai egyenetlenkednek, vizsgálkodnak egymást közt: nem állhat meg a szabad nemzetek sorában.

Oginsky az 1830-ki forradalmon kezdi művét, s jelen füzetben annak kitérését ecseteli, ügyes kézzel rajzolván az egyes eseményeket, s oly élénkséggel, miszerint a figyelmes olvasó áttéve érzi magát azon hazába, melynek minden része vérrel ázott, minden folyója könnyel elegyült.

A fordító munkáját elég ügyesen kezelte, nyelve sima, folyékony: csak már azon gyöngé humbugra hajlást nem szeretjük, mely elfeledteté vele kitenni

a borítékra miből (németből vagy francziából?) fordítattat a mű?

A kiállítás elég csinos, az érseki lyceumi könyvnyomdának nem válik szégyenére, hibátlanabb könyvek fővárosi nyomdáinkból is alig kerülnek ki.

E művet ajánljuk az olvasók figyelmébe azon biztosítással, hogy ráfordított idejüket dusan kárpoztolja a belőle meríthető szellemi élvezet.

Külföldi irodalom.

Közismeret ü dolog, hogy Don Carlos, úgy a mint Schiller őt feltűn teti, nem tükrözti vissza a történelmi Don Carlos valódi jellemét. Már Ranke is kimutatta Don Carlosnak Schiller által történt eszményítését. Különösen az újabb vizsgálatok derítették erre nagy világosságot. A folyó évben pedig Warnkönig L. A. egy külön munkában foglalta össze ezen vizsgálódások eredményeit és ezt ily czim alatt adta ki: „Don Carlos. Leben, Verhaftung und Tod dieses Prinzen. Nach den neusten Biographien und mit Rücksicht auf frühere Forschungen bearbeitet von L. A. Warnkönig. Stuttgart. A Kröner, 1864.“ Az újabb vizsgálok közül különösen nevezetesek Ranke, Raumer Frigyes, de Mouy, Gachard és Ahrendt, a löweni egyetem tanára. Warnkönig ezeknek kutatásait felhasználta és említett munkája különösen népszerűsége és érthetősége által tűnik ki. Külömben V. Károly ezen féltész unokájának, ki atyja és nagyatyjának csak beteges, nem pedig magasztos oldalát is ösmerte és ki szomorú életét már 23 életkorában (1545—1568) végezte, alig volna érdekessége, ha Schillernek nemesítése őt oly ismeretessé nem tette volna.

Horváth Mihálynak német nyelven írt magyarországi történetéről (Michael Horváth, kurzgefasste Geschichte Ungarns. In deutscher Übersetzung. 2. Bände. Pest, Heckenast.) igen rosszalólag nyilatkozik Zarnke Centralblatt-ja. Mi bírálónak a megnevezett mű elleni kifogásainak részletes bírálatába itt nem bocsátkozhatunk, de nagyon óhajtánók, ha tudósaink közül találkoznék valaki, ki a külföldi sajtó útján ezen tudományos nézetkülömbőség eldöntése végett a külföldet a dolgok valódi állásáról a mi szempontunkból fölvilágosítaná. A bírálat tartalma röviden ez: „Egyike a leghaladatosabb munkáknak volna — úgy mond bíráló — Magyarországnak egy oly történelme, mely különös tekintettel lenne a belső viszonyok, nevezetesen az alkotmány fejlődésére; miután Engel, Fessler, Majláth munkái a kor igényeinek többé nem felelnek meg. De Horváth munkája nem pótolja ezen szükségét, mivel a 15-ik századig nem csak hogy nem haladást, de Engellel összehasonlítva, még határozott hátramaradást is mutat. A német vizsgálódások, melyeket pl. Dümmler, Büdinger tettek, sőt a középkor nem magyar chronistái sincsenek felhasználva. A legrégebb időre nézve alapul szolgál a német kritikától által teljesen haszonvehetetlennek talált Anonymus. A magyar alkotmányának megértése lehetetlen, ha az ember félreismeri annak német intézményeken nyugvó alapját és a magyarok által már déli Oroszországból hozottak mondja. Az 1222-i arany bullát jó törvénynek tartja szerző, holott ez a királyi hatalom megsemmisítése következtében a legféltetlenebb aristokratiai uralmat vonta maga után. A hűbéri formák behozatalát csak a 14. századra teszi szerző. A polgári rendnek 14. századbeli német tömeges bevándorlások folytán

történt keletkezéséről nem szól H. Nagy ismerethiányra és gondatlanságra mutat, hogy H. már a 11. században austriai hercegekről, a 13-ikban pedig főhercegekről szól. Némileg kielégítő a munka csak 1439-től kezdve, hol jobb magyar tanulmányok befolyása mutatkozik már; sőt Martinuzzi fölött ugy látszik, szerző önálló tanulmányokat is tett. Ellenben itt sem vétnének tekintetbe a német vizsgálódások, mint pl. Firnhabernek közlése a habsburgiak és Magyarország közti szerződésekről. Sőt olyan dolgokat is beszél el, melyeket már Majláth is megczáfolt, pl. hogy az udv. hadügyi tanács Eugent zentai győzelmé miatt hadi törvényszék elé akarta állítani.

Vegyes közlemények.

Az új üstökös. Az új üstökös július végeig a fiastyuk felé mozog, melyeknek közelében augusztus elején a későbbi éjszakai órákban szabad szemmel is látható lesz. Augusztus 5-ike és 8-ika közt folytonosan növekedő világossággal a rák és az ikrek csillagképeim megkeresztül; augusztus 8-án legnagyobb világossággal fog birni, de ekkor csak alkonyat- és hajnalkor lesz látható a láthatáron, este pedig a hold miatt kevésbé. Ezen időtől fogva világossága épen oly arányban fog fogyni, a milyenben kezdetben növekedett, úgy hogy csak igen későn este lesz észrevehető. Augusztus közepe táján végtére a szűz csillagképében fog eltűnni.

Ujdonságok.

— Hartleben Adolf kiadóhivatalában megjelentek:

Egyőrült szerelmei. Irta Xavier de Montépin. A francia eredetiből fordítá Ágai Adolf. Első és második rész (Hartleben Olvasó-Tára 136—140 füzet). A két kötetnek ára 1 frt 25. kr.

Kiért ürítsük e pohárt? Felköszöntések (toasztok) gyűjteménye. Közli egy vig czimbora. Ara 60. kr.

Bolond Miska Naptára 1865. évre. Számos eredeti fametszettel. Nyolczadik évfolyam. Ara 80. kr.

— A magyarországi kath. gymnasiumok jövődöbeli szervezése iránt 1861-ik évben felterjesztett tervek és javaslatok újabb viszonyok és változások közbejövetele miatt érdemleges átvizsgálás és tárgyalás alá mindaddig nem vétethetvén; új javaslatok s módosítások kidolgozása végett f. é. szeptember 1-én Budán a Nm. m. k. Helytartótanácsnál tanácskozmány fog tartatni, melyhez a tankerületi főigazgatókon és a gymnasiumi tanító vizsgáló bizottmány némely tagjain kívül még egyes szakférfiak is meghívának. — Miután ekkép a magyar tanügy illető helyen ismét szőnyegre kerül, mi is kötelességünknek fogjuk tartani, a magyar tanügyről való nézeteinket a „Kalauz“ jövő számaiban közzé tenni.

Lapunknak, közbejött akadályok miatti elkéséseért szives elnézést kérünk.

Tartalom: A budai népszínházról. — Beszéd a természettudományok fontosságáról (Folyt.) Dr. Jedlik. — Horatius itélete a korabeli alagyas költőkről és azokhoz való viszonya. (Folyt.) Balugyánszky J. — Hazai irodalom: Ethika. Irta Télyf János. — Eredeti tréfák és adomák a magyar czigányéletből. — Lengyelhon védangyala. Irta gróf Öginszky. ford. Gothard Endre. — Külföldi irodalom. — Vegyes közlemények. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő **Riedl Szende.**

Pest 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál, 3 korona-utca 18. sz.)

— Heckenast Gusztáv kiadóhivatalában megjelentek:

Gróf Széchenyi István politikai iskolája. Saját műveiből összeállítva. Harmadik kötet. Ara 2 frt. 50 kr.

Az austriai birodalom jelesen a magyar korona országainak statisztikai kézikönyve. Irta Dr. Konek Sándor, egyetemi jogtanár. Első füzet. Az egész műnek ára 5 frt.

Hitregétan. Az aegyptomnak, phoenicziek, perzsák, rómaiak és görögök hitregéje. Iskolai és magánhasználatra, irta Báttaszéki Lajos. 20 fametszvénynyel. Ara 80 kr.

— A Bartl és Veress által szerkesztett „Teljes Magyar Latin Szótárnak“ harmadik és negyedik füzeete már megjelent.

— A Kisfaludy-társaságnak jul. 27-én tartott rendes havi ülésében a tanácskozás egyik fő tárgyát a társaságnak rövid idő alatt elhunyt három jeles tagja, Kazinczy Gábor, Szalay László és Fáy András emlékezetének méltó megülése képezte. Kik és mikor fognak emlékbeszédeket mondani feleltök a Kisfaludy-társaságban, még nincs végleg megállapítva. Erről a közönség annak idején hivatalosan értesítettni fog. Camoensnak Greguss Gyula fordította „Luziáda“ ja ez ülésben végleg elfogadtatván, a pártolóknak járó kiadványok között fog megjelenni. Minthogy a munka teljesen kész, azonnal sajtó alá megy, s bizton remélhető, hogy az új pártolók még ez idén több mint egy évi könyvilletményben fognak részesülni. (A „Luziáda“ mintegy 25, Abonyi Lajos „A mi nótáink“ czimű regénye pedig, mely már szintén sajtó alatt van, mintegy 50 ivre fog terjedni). A társaság pénz- és gazdasági ügyeinek viselésére állandó gazdasági bizottság állított föl, melynek elnöke Csengery Antal, tagjai pedig a társaság ügyésze és pénztárnoka, Hinka József és Szathmáry Lajos urak, továbbá a társaság tagjai közül Hunfalvy Pál, Kiss Károly, Tóth Lőrincz. A társaság legközelebbi havi ülése nem augusztusban, hanem szeptemberben fog tartatni. Kelt Pesten, jul. 30-án 1864.

— A lőcsei kath. kir. főgymnasium szegény, jó erkölcsű s elömeneteli tanulói fölsegélésére 1863-ban segélyegyletet alakított, melyhez ez év folytán számos alapító- és gyámolító tag járult. A tagok ezen egylet fenntartására befizettek készpénzben 655 ft 16 krt. Egy mükedvelő előadás az egylet javára jövedelmezett 215 ftot; egy ugyanily czélebből rendezett táncvizigalom 154 ft 33 krt. Összes bevétel 1024 ft. 49 kr. Ezen összegből a szegény tanulók segélyezésére azonnal 20 ft fordítottatott. A maradványösszeg a lőcsei takarékpénztárba helyeztetett el. Az iskolai igazgatóság részletes jelentését köszönet-nyilvánítással fejezi be az örvendetes sikerü pártfogásért s kéri a további buzgó gyámolítást. A segélyegyletnek szánt szives adományok, kész pénz, vagy élelmi szerek és ruhaneműek a lőcsei kir. kath. főgymnasium igazgatóságához intézendők, mely azt az egylet számára bevény mellett a leghálásb köszönettel átvevendi.

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden vasárnap.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: Nagyhid-uteza, (redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bórmentetlenül csak ismert kéziratú levelek fogadtatnak el.

Előfizetési ár: Egész évre 8 frt. — Félévre 4 frt. — Negyedévre 2 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam 2-ik fele.

5. szám.

Pest, 1864. Augustus 14.

Beszélyirodalmunk a forradalom után.

(Irodalomtörténeti vázlat).

A forradalom után, hogy elnémult a háboru vésze, zaja, a sivár és még ki nem zöldült temető fölött a nagyoknak nem volt kedvük a lant szelid hurját pengetni, azért a fölmile szerepét egy csoport veréb vette által, ország hozsant édesen csirippolván.

Mindazáltal a versírók közül kettő vált ki, a verébekek közt két pacsirta, kik hangjuknak mélysége vagy találó volta miatt maig is megérdemlik a figyelmet. Vajda János szenvedélyének igaz hangja, habár hóbortos muzsája a belső alkotásig sohasem emelkedett, a valódi kedélyüeknek mindig hű kifejezése marad; míg Tóth Kálmán egyszerű naivsága a higabb érzésű tömeg szívébe sokkal könnyebben utat talál, s a kriticus figyelmét is felkölti maga iránt, a jétszés tagadhatlan jelei miatt.

Ellenkezőleg e kor prosairói közül még csak egy sem tudott az általános becs mértékéig emelkedni; mert bár a Gyulai Pál meglehetősen correct volt, de a szinezés és báj, valamint az érzés bősége mindig hiányzott belőle; mindazáltal ő legfigyelemreméltóbb jelenség volt beszélyei következtében, melyekről alább pár sorban ismét megemlékezünk.

Hogy a prosairodalom nálunk így el lön hanyagolva, annak talán az lesz oka, hogy a szabad eszmék tilalma következtében a bő forrás kiapadt, és a szónoklat tökéletesen meg lön semmisítve.

Mint a római irodalom, a nagy polgárháboruk után, ugy rohant a miénk is a költészet birodalma felé. Mikor nagy a politikai élet, akkor silent musae, ellenkező esetben clamant.

Mindazáltal irodalmunk balvégzete jó időre tespedésbe akarja sülyeszteni közéletünk jelenleg egyedüli nyilatkozatát; elszólítván körünkől mindazokat, a kik új életet lehelhetek volna belé, s a kik a belső erő bősége által egykor az irodalom legfőbb polczán ragyoghattak volna.

Olyan erő, minőnek a tizenkilenc éves Tisza Domokos mutatkozott a költészet terén nem tűnt fel, egész Bajza Jenőig, kinek költői műveiből pompás phantasia, igazi mély érzés, eszmedusság és mindenekelőtt eredeti észjárás tűnt ki. Mi természetesebb, minthogy a halál rettentő angyala reá lehelt! s e valóban nem köznapi tehetséget jobb világba ragadta föl.

Avagy kell-e szólanom Zilahy Károlyról a ki egyébíránt nagy munkássága következtében már az irodalomtörténet egyik jelentékeny alakja lön; ki kritikai dolgozataival már hatalmas nyomokat hagyott irodalmi életünkben, azt szabadelvübbé tette és eszmékkal gazdagította meg! kinek erős, szin és ötletgazdag, érzésdús és emelkedett stylja örökké a legjobb magyar prósák egyike marad, s mindenkinek példányképül szolgálhat; költeményei, mik nála nem rendszeresen nyilvánultak — csak nagy szenvedés által vannak ugyan felszínre hozva, de épen ezért mindazok előtt, kiknek az emberi élet érdekes — örökké jelentékenyek maradnak; míg Petőfi je a történetírási tehetség fényes bizonyítéka. És ily erős, ily munkásságot is el kellett vesztenünk.

Valóban az embernek kevés vigasztalása marad, és fájva kell, hogy nézzen minden feltűnő tehetségre, kikre a sors különös gondot látszik fordítani. Nem az volt-e a huszonöt éves Zilahy a kritika terén, a mi az ugyanily korban letűnt Petőfi költészetünkben?!

S ha még Herepei Ottóra emlékezünk, e négy masszív elme lett volna hivatva irodalmunk minden ágában való fejlesztésére, s mióta ők kidőltek egy-egy epigon jelentkezik ugyan, de tömeges hatást várni az ifjabb nemzedéktől egy ideig nem lehet.

Hanem alapeszménktől kissé eltértünk; holott jelen célunk nem egyéb, mint a forradalom utáni beszély-irodalom rövid áttekintése; aztán áttérünk az ujabbakra, s kimutatjuk benne a jobbak helyét, a mennyire csak tőlünk telik, kik távol a világ zajából hivatalos foglalkozásba merülve, csak kevés időt szentelhetünk a szépirodalomnak, s e kis czikket se irtuk volna meg, ha a szerkesztő úr különös felszólítása nem tiszelt volna meg ily szerű megbizással.

A forradalom után általában a tanulmány hiány volt legjellemzőbb nálunk, és ez beszélyirodalmunkban is rettenetesen jelentkezik. Akkori költőink Petőfit és Heinét utánozták, beszélyíróinkra Jókai és Dumas tett kiváló hatást.

A ki tudja, hogy Dumas s különösen Jókai maga is minő hibás — az bizonyára minden scrupulum nélkül belátja a tanítványok silányságát.

Jókai utánczói közül legkiválóbb P. Szathmári Károly, a ki azonban collegáival együtt nem is sejt a nyelv búbájához és phantasia tündérvilága majd nem merőben hiányzik nála is. S a mi még minden kortársára illik: nem bir a clairvoyance azon adatbőségével, midőn alakot rajzol, mi Jókait annyiszor ragadja tulságra. De modorának tisztasága, cselekvényének ke-

rekdedsege, valamint változatossága, és végre termékenysége (mi különben nagyon negatív érdem!) őt sokak fölébe helyezi.

Győri Vilmos, háttért, stylust, cselekvényt, mindent elannyira másolt Jókaiából, hogy egyéb hatást nem tesz az emberre, mint egy pompás színezetű virágnak fölismerhető árnya. Véle sorakozik Kiséri, Váلكai Imre, Vértesi Arnold (ki később önállóbb térre jutott), és még sokan, a kiknek neve már eszembe sem jut, de a kik annak idejében annyira el-töltötték lapjainkat Jókai-viszhanggal, mint Tóth K., Szelestey, Lisznyai, etc. jussán Petőfivel.

Külön irányt képvisel Vadnai Károly, ki abban az időben belső nyomás és meggyőződés nélkül írta üres beszélyeit, csak hogy minél hosszabbra nyúljanak. A jelentékeny bőség most sem gyengéje ugyan, de Feuillet-től sokat tanult, a mi élmény-szegénységét néha feledteti, és őt a közönség kedvenceinek egyikévé tette. Csak kerülné az érzelgést, mikor érzésre volna szükségünk, s a köznapi okoskodást, mikor reflexiónak volna helye.

Ez időnek azonban legkiválóbb beszélyíró tehetése: Lauka Gusztáv és Balázs Sándor, mert Abonyi Lajos „immer willig“ muzsája csak néha talál a számára kijelölt kerékvágásra, s élőpéldája a szétfolyó, és mindenütt jelenvaló divatos beszélyírói kedélynek. Eredetiségről szó sincs, de például az „Egyetem pallosában“ van egy alak, mely figyelmet érdemel és némi egyénítésre mutat, azonban e regény kifczamadott eseményeit nem igen képes fényesebb világításba helyezni.

Gyulai Pál pedig, ki e téren is, mint mindenütt igen keveset, de gondosan dolgozott, szűkterjedelmű munkálkodása következtében jótékony hatást előidézni nem tudott; hanem mindig élő példája marad annak, hogyan kell, már annyi, a mennyi élményét is az embernek tömören adni elő, s ha nem nagyszerűt is, de lehető tökéletest teremteni. Nagy regényírói tehetség ritka, s oly bőségét az emberismeretnek, különféleségét az alakoknak és változatosságát a cselekvényeknek, a minőt a németeknél Mügge, Freytag és Palzow-asszony regényeiben élvezünk, talán egy magyar regényírónál sem találhatni, ámbár Kemény Zsigmond lélektant az egyiknek sem enged. Szóval bő és széles tehetség, minőt megkíván a regényírás, ritkaság, mindazáltal szűkebb tapasztalása és tisztességes leleményessége minden jobb elméjű írónak van; de a nagyobb rész hosszuvá lapítja és felhasználni nem tudja a magába szedett adatokat, s az emlékezésem alapuló clairvoyance helyett, leleményességük üres játékához folyamodnak. Ezt Gyulai Pál, mint beszélyíró igen kevésszer teszi, s a legpracticusabb tehetségű beszélyírónk, úgy hogy, ámbár a Jókai hatása rajta is látszik, például „Egy régi udvarház“ cz. elbeszélésében, mindazáltal „Varju István“-ja és „Vén színész“-e a legjobb magyar novellák számát szaporítja.

Ezekután reátérünk a főnnebb kitüntetett két beszélyíróra Laukára és Balázásra.

Lauka egyedüli eredeti beszélyírónk. Gúnyja találó, kisvárosi rajzai élethűvek. Kár hogy kevés benne a kedély.

Balázs Sándor mindenekfölött a legszellemdúsabb; styljának és modorának könnyűsége egyaránt kellemes, de eredetisége semmi sincs. Egykor Dumas-t utánozta, utjabban az angol iskola zászlója alá szegődött, és sokat tökéleyesült.

Mindezek a legújabb irodalomba is átjöttek, és

egyrészt maig is főszerepet visznek e téren. Az újabb szerepvivők még ennyi figyelmet sem érdemelnek.

Balázs Frigyes, Major Béla és Pongrácz Emil a szegénység, alaktalanság és minden tekintetben való üresség maradandó példányképei.

Tanács Márton is régebbi harcos, de újabb művei is csak az előbb említett környezet mellett emelkedhetek ki.

Rózsasági a ezinismus mintaképe, Beniczky Emil a jelentéktelenség tanubizonyosága.

Annyira, hogy most már csak kettő bir oly becsel, a mi a kriticus komoly figyelmét is igényli.

Vértesi Arnold és

Kazár Emil, ki roppant termékenységből le-hagyva, találékonyságát tanulmánynyal szélesítve, s tapasztalását tömörítve, egykor még a jobb beszélyírók általános mértékét is megütheti.

Jövő czikkünk lyrai haladásunkról fog elmélkedni.

Ruszkai József.

B e s z é d

a természettudományok fontosságáról az emberi nem anyagi jólétére nézve; tekintettel hazánkra.

A m. kir. tud. egyetem ujjaalakításának 84. emléknapiján 1864. sz. Ivánhó 25-én mondotta Dr. Jedlik Ányos, a m. királyi tudom. egyetem e. i. rectora.

(Vége.)

Azon a földmivések előtt már régóta ismerettest Liebig által pedig megezáfolthatlanul bebizonyított-eredményről fogva, melynek következtében a tisztán földmivelő, és főleg kivitelre termesztő országok ter, mékenysége idővel mindinkább alászáll, honunk földmivelésének kellő karbani fentartása mellőzhetlenül megkívánja, hogy a termő földnek ugyanazon alkatrészek, melyektől a rajta tenyészlő növényzet által megfosztatik, a nélkül, hogy azok a légkörből pótol-tathatnának, visszatérítenének, mert különben bármely termékeny földje idővel egészen kimerül, és a régenten termékenységeről híres, de jelenleg kopár Kánaán állapotára jut. Ezen nagy fontosságú követelménynek kellően megfelelni még eddig a legnagyobb feladatok közé tartozik; mert valahányszor a földmivelés folyó költségeinek fedezhetése, szükségelt műipari készítmények megszerkezhetése végett természetnek jelentékeny részét a külföldre, vagy népes városokba szállítja, birtokát mindannyiszor örökre megfosztja azon tápszerű alkatrészekről, melyek az elszállított gabona vagy bármiféle termény alakjában abból kivonattak. — E tekintetben fellelte kívánatos volna, ha a népesebb városok azon megrögzött szokásukat, mely szerint a seprédéket a lapályos területeik fölébb töltésére, vagy a város melletti folyó partjainak aesthesis elleni beszegélyezésére fordítják, a csatornáik sarát pedig a folyók medrébe vezetik, valahára más okszerű módra átváltoztatnák, és a helyett, hogy e vizsáz eljárásuk által az utzák és lakhelyek levegőjét bűzhödt gázokkal és párákkal ártalmassá teszik, a kutak vizét megrontják, a folyókét pedig csatornáik tartalmával megfertőztetvén undorítóvá teszik, inkább arra törekednének, miként az említett, és a növények

kellő fejlődésére megkívántató alkatrészeket magukban bőven tartalmazó hulladékok czélszerű módszer alkalmazásával megtakarítva, és minden undor nélküli használatra elkészítve mind maguknak (a városoknak) nem megvetendő jövedelmi forrásul, mind pedig a föld termékenységének fentartására hathatósan működő trágyaul felhasználhatnának.

A tisztán földmivelő ország saját határai között rendszerint elegendő fogyasztókra nem találván, kivitelre szorul, de e végett csak olyféle közlekedési módot vehet igénybe, melyen terményeit gyorsan, olcsón és biztosan azon piacra szállíthassa, hol azokat legjobban megfizetik. A gyors közlekedési módnak fő alapvonalai már hazánkban sem hiányzanak ugyan, de még korántsem oly jutányosak, hogy a szokásos fuvarbért a mezei gazdaság terményei könnyen megbírnák. — E bajon Hollán Ernő szerint ¹⁾ leginkább az ország minden részéről a fővonalokhoz vezető jó mellék-utak, de különösen szárnyvasutak által lenne segítve, melyeknek elkészítése szerinte a lehető legnagyobb jutányosság tekintetéből a skót vasutak olcsó építési módja nyomán volna eszközöndő.

Hogy az ezennel felhozott és a hazánk földmivelésének korszerű berendezésére elkerülhetlenül szükség feltételek létesítése nagy nehézséggel van összefüggésben, már azon egy körülménynél fogva is könnyű belátni, mivel pénzbe, és pedig igen sok pénzbe kerül, melynek dolgában hazánk — mi tagadás benne — Európa legszegényebb országai közé tartozik, de ha egyszer honunk vagyonosodása, anyagi jólétének helyreállítása és biztosítása a kitűzött czél, akkor honunknak ezen czélhoz vezető tényezők megszerzésére minden kitelhető módon törekednie kell, ha csak magát a közös haladási pályáról más népek által lezszoríttatni, vagy eltiportatni, és azoknak szolgáivá lenni nem akar. Honunk jelen szorultságában jól esik a nem rég megalapított földhitelintézet, és jelenleg keletkezöben levő közraktári intézetekre emlékeznünk; mert a vagyonság ama hatalmas tényezőjét, melyet hitelnek neveznek, s melyre egyes birtokos közvetlenül nem mindig tudna szert tenni, az említett intézetek közvetítése által igénybe veheti.

Az ilyféle intézetek által nyújtandó segély azonban hazánk földmives birtokosai által csak okszerű ovaossággal és avatottsággal lenne beruházandó, hogy mielőtt maguk észrevennék, a hitelezők tributáriusaivá ne váljanak, vagy mi még rosszabb, birtokuktól egészen el ne ütessenek. Ennek kikerülése végett, és a közös anyagi jólét előmozdításának érdekében sokkal üdvösbnek látszik, ha hazánk haladási hajlama oly irányt venne, mely szerint meg nem elégülve azon kis számú természettudományi ismeretek alkalmazását, melyek az eddig nagyobbbrészt csak durva földmivelésünknel s néhány a műveltség alantabb fokán álló iparágaknál igényeltetnek, figyelmét a természettudományi ismeretek egész seregére fordítaná, és azoknak mint ugyanannyi vagyonsági tényezőknél felhasználását megkeresné; vagyis — mivel a természettudományi ismereteknek vagyonszerzési tekintetből való felhasználása többnyire a műipari uton történik, s alig van műipar,

mely több vagy kevesebb természettudományi ismeretekre nem vonatkoznék, — minél több és a tökélyesedésnek minél magasb fokán álló műiparágakat meghonosítana. Megnyugtatólag hata honának jóléteért pedő kebelre, midőn több lelkes hazafit különféle utakon azért lát fáradozni, hogy a honi közönységet a mű-vagy gyáripár szükségességéről minél jobban felvilágosítsák és meggyőzzék. Ezek között különös felemlítésre méltó Farkas Károly, Kunsch József és báró Eötvös József, ki az országos iparegyesület alapító közgyűlésén nagy hatással tartott elnöki megnyitó beszédében az iparügyre nézve többek között következőleg nyilatkozik: „Hazánk viszonyai nem olyanok többé, melyek alatt, ha kizárólag a földmivelésre szorítkozunk, a nemzetnek jólétét biztosíthatjuk. — A nagy európai mozgalom, melynek egy századig békes nézői valánk, körébe ragadott minket is, hogy részt véve a küzdelemben, a nyugati civilizáció többi népeivel sorsában osztozzunk, s valamint más tekintetben, ugy anyagi érdekeinkre nézve nem állhatunk külön. Haladnunk kell, vagy elragadtatunk, s ha helyesnek tartjuk is azoknak nézetét, kik hazánkban a mezei gazdaság érdekeit minden más tekintetnek elébe tesszik, nem kevésbé hibás azért azoknak felfogása, kik kizárólag csak ezen egy irányt tartva szemök előtt, az ipar kifejlésének semmi fontosságot nem tulajdonítanak. Oly ország, melynek népessége egyes, s épen nem termékeny részeiben négyszegmértföldenkint 3000 lelket fölülhalad, mely mezei termékeinek belső vásárt nem talál, melynek egy részében a munkás kezek elfoglalva nincsenek, s mely azon gyártmányokat, melyeknek nyers anyagát maga állítja elő, drága pénzen a külföldtől vásárolja: megért arra, hogy az ipar egyes ágainak emelésére fordítsa figyelmét.“ — Ha báró Eötvös József az említett alkalomkor a hazai ipar és szabad kereskedés érdekében haladott erélyes felszólalása a pusztában kiáltó szavaként nyom nélkül el nem hangzik, ha az általa kitűzött irányban hazánkban tekintélyesebb férfiai és birtokosai szilárd következetességgel közreműködendnek, alapos a remény, hogy hazánkban a mezei gazdaság mellett a mű- és gyáripár is lábra fog kapni.

Minek megtörténtével mi sem természeteseb, mint-hogy míg a kellően berendezett mezei gazdaságat a műipari osztályt élelmezési, és a gyártáshoz szükséges terményekkel elegendően ellátja, addig abban egy biztos és állandó fogyasztóra talál, mely a mezei gazdaság nyers terményeit az élet különféle szükségleteihez képest elkészítve és átídomítva, az éltető föld termékenységének folytonos fentartása végett czélszerű s jutányos trágyapótlékokról gondoskodva, a százféle múltani foglalkozásainak gyümölcseit egyrészt a hazára árasztva, másrészt pedig a mindinkább elágazó és vízi közlekedési utakon idegen piacokra szállítva, a folytonos pénzhiányban szenvedő hazánk javára nem csak jelentékeny mérvben alábbszállítandja azon, milliókra rugó összeget, mely mindeddig a külföld gyáraiban átalakított terményeink visszavásárlásaért évenkint kiszivárog, hanem annak vagyoni gyarapodását tevőlegesen is előmozdítandja.

Ezekből látható, hogy édes hazánk földmivelési ipara az általános anyagi jólét eszközölhetésére magában már nem elegendő; a végett a természettudományi ismeretek alkalmazása már jóval is nagyobb terjedtségben mint eddig, gyakorolandó; mi csak a műiparnak a földmiveléssel együttes működése által lehetséges. Mihelyt ezen hatalmas, s egymást majd

¹⁾ Magyarország forgalmi szükségletei, s a vasutügynek újabb fejlődése. A skót railway's oeconomies üzletében nyert eredmények, s a franciaia kormány részéről kiküldött bizottság mérnöki jelentésének alapján írta Hollán Ernő m. a. r. t. Pest. 1864. Laufer Vilmos kiadása.

elősegítő, majd kiegészítő tényezők közt a testvéri szövetség életbe lép, azonnal megnyerve leendő azon szilárd alap, melyen minden az anyagi jólét előmozdítására irányított józan működés méltó sikerre számíthat. Akkor, de csak is akkor állandó beazon időszak, melynek folytán a feledhetlen gróf Széchenyi István ama jóvondulása „Magyarország nem volt, hanem lesz” teljességébe indul, s a honnépe csak akkor mondandja igazán, hogy öröm és boldogságban „él nemzet e hazán.”

Hazai irodalom.

Ethika, vagy bölcsészeti erkölcsstan. Irta Télyf János, a bölcsészet tudora, magyar királyi egyetemi tanár, a magyar és a páduai akadémia, s a görögországi archaeologiai társaság levelező tagja. Pest. 1864.

(Folyt.)

Ezután a stoicusok elvét rostálgatja szerző, mely így hangzik: *Élj természet szerűleg.* Ez Télyf ur szerint azért nem jó, mert magyarázatra szorul, mert nem világos. Az igaz, de hát melyik az, mely mindenkinek elég világos; vajjon e mű elejére iktatott elv oly világos-e, hogy azt minden pór ember megértheti? Az elvek mint elvont igazságok a műveletlen emberre nézve mindig hozzáférhetetlenek maradnak, s higgye meg nekem Télyf ur, hogy a stoicusok elvével ép oly könnyen vagy tán még könnyebben boldogulok, ha magyaráznom kell, mint azon elvvel, melyet kiválólag világosnak tart, de a melyet első olvasásra, magyarázat nélkül csak képzett ember foghat fel. A stoicusok csak azt mondták, a mit Télyf ur s viszont; — a világosságra nézve pedig Zeno tanítványai még előnyben is vannak. Azért pedig, hogy a pantheismus felé gravitáltak vagy pantheisták is voltak, egy bölcselő még nincs feljogosítva, hogy nekik csak amugy könnyedén hátat forgasson. Különösen pedig egy moralphilosophnak annál nagyobb tisztelettel kell rólok megemlékezni, mennél bizonyosabb, hogy a philosophiai etikát az életben még senki jobban nem fogatosította, mint ők.

Az angol, vagy határozottabban szólva a skót moralistákat illetőleg, ezek nagyobb részt ugy tekinthetők mint a 17-dik század azon idealistikai visszahatásának képviselői, mely ezen időben a szintén angol eredetű empiristikai iskola ellen nem csak Német- és Francia-, hanem magában Angolországban is lábra kapott. Minthogy ezen moralisták saját bölcséleti rendszerrel nem bírnak s így erkölcsi fő elveiket egy minden bölcséletben nélkülözhetetlen alapfogolatra visszavinni nem képesek, vagy ha igen, ezen alapeszmenélük mindenütt átköleszöztönek fog bizonyulni; minthogy tehát e férfiak csak eclecticusok: azért erkölcsi alapelveikkal mint olyanokkal, melyek az általuk forrásul használt bölcséleti rendszerekben ugy is befoglalhatnának, itt részletesebben nem foglalkozom.

A mi a szerző által felhozott többi erkölcsi főelv czáfolatát illeti, ezek közül még csak Kant elvének czáfolata ellen teszek némi észrevételeket.

Kant az erkölcsi fő elvet ekként alakítja: Ugy cselekedjél, hogy akarato egyéni szabálya az egyetemes törvényhozás elvéül szolgálhasson. Szerző ezen elv ellen következőleg argumentál: 1-ör. Ezen elv helytelen, mert csupán alakí. Minő értéke van ezen ellenvetésnek, már mondtam. 2-ör. Homályos; mert senkit sem nyugtathat meg, mikor lehet akaratom egyéni szabályát az egyetemes

törvényhozás elvének tekintenem. Ez már furcsa ellenvetés! Hát arról, hogy az ész által nyilatkozó erkölcsi törvény iránti tiszteletből azt cselekedtem-e, a mit az ész helyesel, ki fog megnyugtanni? Nemde maga az ész, vagy ha tetszik, a lelkiismeret. Kant elvénel szintén ez az eset. Ha észszerűen cselekedtem, meg fog nyugtanni az ész, ha nem jöttem ellenmondásba a természettel (miután a stoicusok elvének helyes voltát kimutattam, megfogja engedni szerző, hogy erre, az ily alakban kifejezett erkölcsi fő elvre is hivatkozhasam) nyugodt lesz lelkiismeretem, egyetemes érvényre fog emelkedni eljárásom, akaratom egyéni szabálya elvéül fog szolgálhatni az egyetemes törvényhozásnak is. Épen ezért nem áll az, mi róla állítatik, t. i. hogy megértése roppant tanulmányt feltételez; — a ki szerző elvét megértheti, bizonyosan ezt is meg fogja érteni. 3-ör. Azt mondja szerző, hogy abból, ha akaratom az egyes akarattal megegyez, még nem következik, hogy erkölcsös, hanem csak az, hogy összeférő, békés, jogszerű. Ezen ellenvetésnek épen semmi alapja nincs; mert akaratom csak akkor fog megegyezni az egyetemes akarattal, ha észszerűen, ha az emberi lélek lényegében rejlő örök és változhatatlan törvények szerint határozom el magamat; hogy vajjon összeférő, békés, jogszerű lesz-e vagy nem, az egészen más kérdés, ennek oka kivülem fekszik, ez specialis viszonyokat föltételez. 4-ör. Hogy az egyén akkor, midőn akarattát egyetemes akarattá akarja kitágítani, az érzékiség által sokszor megcsalódik, természetes. De hát akkor, midőn észszerűen, az erkölcsi törvény iránti tiszteletből akar cselekedni, ugyanazon érzékiség által vajjon nem csalathatik-e és nem csalatik-e meg? Itt csak egy orvosszer vagyon, és ez: az ember természetéhez mért művelődés, s az ez által eszközlött felvilágosodás. Mennél nagyobb ez, annál kevésbbé van az ember csalódásnak alávetve; de lehetőségessége azért soha sem fog kizárhatni. Végre 5-ör. Kant fő elve azzal vádoltatik, hogy önzésen alapszik. Régi közmondás: qui bene distinguit, bene docet; talán még most is vehetjük némi hasznát, próbáljuk meg. Az önzést tágasabb és szorosabb értelemben szükséges felfognunk. Tágasabb, nemesebb értelemben vett önzésnek azon észszerű vágyat akarom nevezni, melynek következtében hatáskörömet természetemhez következetesen, észszerűen kívánom tágítani; míg a mindennapi szoros értelemben vett önzés e hatáskört észellenesen (ész alatt itt a fő, az egyetemes és nem az alárendelt különös czélokra vonatkozó ész kívánom értetni), tehát mások és, mélyebben felfogva, önmaga sérelmével is (csak hogy ezt a szorosabb értelemben vett önző nem látja) kívánja nagyítani, mért is az ily értelemben vett önzés esztelen, erkölcsstelen szenvedélyre hajló, kárhoztatandó. — Már a mi a nemesebb értelemben vett önzést illeti, az nem csak Kant, hanem édes mindnyájunk erkölcsi elvének alapját képezi; mert minhelyt vagyok, lényegem szerint gondolkodom s külsőleg is cselekszem, és ha ezen tevékenység a meg nem zavart rendesen működő természetből foly, nem azért fog történni, hogy saját magamat elpusztítsam, hanem azért, hogy természetemnek megfelelőleg (a mi az észszerűséget, mások jogainak tiszteletben tartását már magában foglalja; mert különben saját magam ellen is fordultam) hatáskörömet tágítsam, s ez által magamban az életet emeljem.

Hasonló magyarázatát kellene még adnunk Fichte, Schelling, Hegel, Herbart s ezeken kívül még egyéb alsóbb rendű bölcselők erkölcsi elvének is. De mint-

hogy ez alkalommal az ethika minden véleményünk-től eltérő állításait megvitattunk úgy sem lehet, mindezeket érintetlenül hagyom, a munka első fejezetéből még csak azon helyet akarom megemlíteni, hol szerző a hazai bölcselek között Erdélyi Jánosról szólva ennek ellenében, mint hiszi, a tudomány népszerűsítését védelmezi.

Először is bizonyos, hogy sem Erdélyi, sem azok, kik ellen általában Tély ur polemizál, nem mondták, nem mondhatták, miszerint a tudományhoz ennek vagy amannak az embernek, egyik vagy másik osztálynak kizárólagos előjoga legyen; mert a tudományszerzésre mindjárt feljogosítottunk, mihelyt emberek lettünk; hanem csak azt mondták, hogy e jogot valóságosan csak az élvezzi, ki elég szerencsés volt magát kiművelhetni. Mert hogy a bölelethez s a világon bármely tudománynak mint szorosán ilyenek felfogására csak is maga a tudomány képesít, azt tán Tély ur sem fogja kétségbevonni. A ki a tudományt mint szorosán ilyet népszerűsíteni akarja, a ki nem az embert törekszik a tudományhoz emelni, hanem a tudományt az emberhez letaszítani, az a tudomány népszerűsítését nem fogta fel helyesen. Ha azt akarjuk, hogy embertársaink oda lássanak a hová mi látunk, mindennek előtt álláspontunkra kell őket felemelnünk; mert a ki ezt elmulasztja, az a tudomány népszerűsítésére vonatkozó buzgalmában azon emberhez hasonlít, ki a hegytetőn állva s a körülötte elterülő táj szépségeit a völgyben állóknak lekiáltozva, azt hiszi, hogy ezek a völgyből épen oda látnak, a hová ő a hegytetőről. Hogy így azonban czélt nem ér, természetes. Csak azon álláspont horizontját törekedünk tisztán körülvonalozni, melyen hallgatónk állnak s csak azon tárgyakat mutassuk meg nekik, melyek e látkörön belül esnek. És Erdélyi János is csak ezt mondja, midőn a bölelethez népszerű előadását nem helyesli. A természet fokozatos fejlődésének törvénye által a szellemi természet sincs kivéve. A ki a betűket nem ismeri; nem olvashat, kinek birtoka nincs, nem rendezheti azt; a kinek ismerete nincs, hogyan beszéljek én annak az ismeret rendszeresítéséről, a tudományról vagy épen a böleletről? Kísértse meg Tély ur, s adja elő népszerűen a legkönnyebb böleleleti rendszerek valamelyikét, majd megtudja, mi lesz az eredmény. A miveletlennek így sem fognak semmit megérteni, a képzetebbek pedig sokkal kevesebbet, mint különben értettek volna, ha a tudomány színvonalán megmarad. Ne ugorjuk tehát által e természetes fokozatot, ne törekedjünk a philosophiára mint szorosán ilyenre mindenkit megtanítani, hanem tanítsuk embertársainkat fokozatosan alant kezdve s mindig fölebb és fölebb emelkedve — egy szóval, ne kívánjuk a philosophiát mindenkihez vinni, hanem igenis a lehető legnagyobb részt a philosophiához; mert különben, daczára a szerző által idézett Hoffmann von Fallersleben-féle verseknek, soha czélt nem érünk.

Az eddig kifejtett nézetekhez következetesen az ethika második fejezete ellen is volnának észrevételeim. Mithogy azonban az e pontban tárgyalt kérdések igen nagy horderővel bírnak, s a gyakorlati étellel már közelebb érintkeznek; minthogy az erkölcsi jótól, a törvényes és törvénytelen, erényes és bűnös cselekedetektől, az erkölcsi törvényeknek a positiv törvényhez való viszonyáról, a szabad akarati kérdéstről stb. nagyon nehéz s lehetetlen is egy kis recensióban tüzetesen és okadatoltan szólni: azért jelenleg e nagy érdekű tárgyak megvitatását elhagyva, szerző figyelmét csak arra bátorítom felhíni, hogy ethikát nem

csupán csak a közönséges értelemben vett s általa helyesnek talált szabad akarati fogalomra lehet építeni, s higgye el nekem, hogy azon erkölcsi szabályok, melyek egészen más akarati fogalomból következnek azoknál, melyek erkölcesstanában foglaltatnak, semmivel sem tökéletlenebbek. De ne menjünk tovább, mert rögtön oda érünk, hol aztán a megvitatandó tárgyak, úgy szólván ránk erőszakolják magukat; térjünk át inkább a harmadik fejezetre, itt tán könnyebben említhetünk meg egyet mást anélkül, hogy a vitaközösbe nagyon belekeverednénk.

Szerző megkívánja, hogy az erény az erkölcsi törvény iránti tiszteletből gyakoroltassék; a mint ezt a legfőbb erkölcsi elv és az erény meghatározásánál világosan ki is fejezi. Pedig ez ép oly kevésbé szükséges, mint a minő kevésbé van meg az erény művelőinél (nem az erény teoriájának bonczolatóit értem) az erkölcsi törvény iránti tiszteletnek világos tudata. Az erénynek ezen mozzanatot nem synthesis által kell ugyanannak másik mozzanatához csatolni, benne van ez az erényben különben is benmaradólag, folytonosan elválaszthatatlanul s bizonyosan minden bölcselel előbb volt erényes, hogy sem az erény fogalmából ezen momentumot elemzés által kifejtette. Miután tehát az erkölcsi törvény iránti tisztelet bizonyos értelemben az erénynek lényegéhez tartozik, (mert a ki észszerűleg tesz, úgy is azért cselekszik így, mert tiszteli az ést, azaz belsejében, rejltő nagyon becses, de egészen meg nem fogható dolgokat tartja; mert önmaga és mások egymástól függő jólétének biztosítását ennek szava szerint eszközölheti legsikeresebben) miután az 'erkölcsi törvény' 'tisztélet' szavakat sokkal későbbben értjük meg, mint az erényt gyakorolni kezdjük, egy szóval miután az erkölcsi törvény iránti tiszteletnek mint szorosán ilyenek tudata az erény gyakorlatára nem szükséges, épen azért valamint az erkölcsi fölvelnél, úgy az erény fogalmának meghatározásánál is ezt fölöslegesnek tartjuk.

Azt, a mi az erény alakjára nézve mondatik, tán jobb lenne úgy módosítani, hogy ne csak az egyetemes, hanem a részletes akarati törekvést is az erény alakjának mondanók s így aztán, habár az erény egyisége megmaradna is, ezen egységben mint nemből több alárendelt egyes akarati alakokat különböztetnénk meg mint fajokat.

Az erény felosztására nézve szerintem annyi az erény, a hány az észszerű cselekedet. Az ugynevezett négy sarkalatos erény közül az első, az okosság, melyet szerző a bölcseséggel azonosít (pedig csak akkor azonos, ha alatta az ember által elérhető legfőbb okosság, a legfőbb czélra vonatkozó, a czélok rendjét tisztán látó észszerűség értetik) tulajdonképen nem erény, nem specificus erény, hanem maga az egyetemes tiszta erényi alak, s épen ezért minden erény csak benne és általa állhat meg, kivüle, nélkül, soha sem. Ezen erényi alakot pedig jobb bölcsességnek, mint okosságnak nevezni.

(Folyt. köv.)

Izidora dalaiból. A kolozsvári jótékony nőegylet javára. Kolozsvártt 1864. Stein János.

Ki azt hiszi, hogy a nők költészete csak a gyengébb rimek és rozszabb külalak által különbözik a férfiakétól, az nem igen tudott tisztába jönni a költészet alapfogalmával.

A költészet a kedély nyilatkozata, s kivált lyrai versekben, hol az alkotásra megkívántató hosszabb idő az ihletés közvetlenségét el nem mossa, mindig a kedélynek kell nyilatkozni, még pedig megfelelő eszmék által, mert a költő nem elégszik meg azzal, hogy maga érez, — épen ebben áll mestersége, hogy mit annyian éreznek, kifejezni tudja, s azokkal is érezteti, a kikből hiányzott az illető érzelem. Egy szóval kedélye sugarát árasztja másokra.

A mennyire más a női kedély, mint a férfiaké, épen annyira különbözik költészetük, mely voltaképen mindig finomabb, gyöngédebb, bennök az érzés erősségét az olvadékony lágyág kárpótolván.

Azon nőírók, a kik férfiúi szempontokra emelkedvén, a női kedélyt férfi okossággal helyettesítik, mint Stael-asszony, többnyire elvesztik a velök született búbáj egy részét és tulajdonok levén, a nagy János-Farkas, talán önmagára irt mondatára emlékeztetnek: „Schämt euch ihr Nüchternen!“

Ennyit általános szempontnak.

Mi a nők költészetére iránt, megvalljuk, különös előszeretettel viseltetünk, és azért tulszigoru bírálatot tőlünk bár ki is hasztalan várna, ugyis azt tartjuk a latin példabeszéddel: favor in judice plus valet, quam lex in — Jean Paul, etc.

Izidora költészetének főelőnye az érzés közvetlensége és egyszerűsége; látszik, hogy mottojához hiven, minden hang, mely ajkán kijő, lelkének egy darabja; a mit pedig „Az én költészetem“ cz. költeményében magáról ír, az, ellenkezőleg a legjobb francia stylistának Georges Sandnak elvével, ki azt tartotta, hogy az embernek magáról nem lehet helyesen írni — majdnem szóról szóra illik reá; kivévén természetesen az első versszakot, hol finom szerénységgel megtagad magától egyet, a mi minden gondolatát viszi, ragadja: a szárnyakat.

Az ő hangja valóban „örök tartó ima“ és „síró esti szellő“, mely mindig, „nemes és tiszta;“ szenvedélyekig emelkedni úgy látszik nem akar, ezt nőietlennek tartja, pedig hogy képessége volna hozzá, azt mutatja nem egy versszaka, melyben magát elragadtatni engedte.

A mi minden gondolatán, minden érzésén előmlik, a mi benne mindenkit tiszteletre ragad, az idealismus, a tiszta eszményiség.

Képeit is mindig magasabb légkörből választja, a földön legfőlebb a virágra, még inkább annak illatára ügyel, vagy a szellőre, mely nála mindig édes, gyöngéd bánatot fejez ki.

Még meg kell említenünk egy kiváló előnyét, hogy aztán hibáinak is, melyek többnyire csak az előnyök árnyai, szentelhessünk pár sort, és végül egy pár költeményére specialiter reá térhessünk.

Tudva van, hogy költőink nagy része oly érzést dalol, mely sohasem dobbant meg szívében, s nem egyszer sohajt, mikor egyszerűen csak ásitozni akart, — egy szóval ritkán van garantia arra, hogy valóban igazat mondanak és ezáltal elvész az alap, melyre érzésünket építhessük.

Izidoránál sohasem támad ilyen gondolatunk; hogy minden érzésre fogékonytá tette a fájdalom, arra nézve nem kell egyebet felhoznunk, mint több anyja halálára irt örökzöld dalt és a fivére sirja fölibe omló szomorú füzetek. Férfinál a fájdalom nem egyszer keserű, szomorúsága bizonyos szívósságba csap által; nála s talán a nők nagyobb részénél általán a csapások is édes és enyhe fájdalmat zendítenek meg;

férfi szíve egy részét veszi el, a nőé nagyobb lesz, a férfit lesújtja a szenvedés, a nőt fölemeli.

A hang őszintesége, a nyelv kelleme, és a gondolatok roppenése, valamint az igazi érzés alapja — ily sok költői kellék egyesül e pompás füzet élvezhetésére.

Ugy hogy bátran elmondhatjuk — ilyen füzet nőinktől régideje nem jelent meg irodalmunkban, mert Hajnalka hangja kevésbé őszinte, képei szűkebb körben mozognak, Wohl Jankában pedig a nőesség bája, s a nyelv magyarossága sok részben hiányzik.

Hanem a hang őszinteségéből — egyszerűség következik és a változatosság hiányát sokan rendszeres írói tanulmány hiányának tartják, a mi alatt természetesen nem a széles olvasottság nem létezését érti az ember. Ez írói tanulmány hiányának az oka például az olyan kép, minő a „Sötét világ“ cz. költemény e sora:

„Halvány virág piros vére!“

a mi nők előtt igen szép lehet, de plasticitás nem lévén benne, üressé válik, képzelni nem lehet, csak érezni; pedig e kettőnek együtt kell járni, — ebben különbözik a költészet a zenétől. És ilyen nem egyszer található e füzetben.

Aztán még kiváló hibája a fönnebb, általános szempontból megdicsért idealismusból folyó üresség; az igazi idealismus a valót, a meglévőt eszményíti, de Izidóra a földet nagyon sokszor elveszti maga alól, és így hatása is légszerű, gyenge; mert Izidorának az igazi eszményről tiszta fogalma nincs.

A másik pedig talán az lenne, hogy érzésének, mely, újból is mondjuk, fő, nem mindig felel meg a kifejezés, a mi ismét gyakorlatlanság miatt van csupán, s csak is kivételes, mert például ki tudna akárminő hibát is fölfedezni „Sirvirágok“ és „A hold s a nap“ cz. költeményeiben, melyek „Halálvirág“ gal egyesítlen talán legszebbek is e füzetben. Hanem e kifejezés hiányát tapasztaljuk például a „Szerettem“ cz. versében, melynek eszméje a legemelkedettebb, de a kifejezés által mondhatni prózai válik.

A fönnebb említett három versen kívül még kitűnő a „Téli dalok“, „Én és te“, „Altató dal“ és „Sötét világ“, melyekben a színezés egyesül a gondolat erejével.

S ha még megemlítem „October 1. 1861.“ cz. fájó merengését, egyesekről többé szólni tér hiánya miatt nem fogok, mert minden szépséget előszámlálni lehetetlen; csak annyit mondhatunk: nincs egy sora se, melyből meg ne nemesednék a lélek, főlebb ne emelkednék a gondolat, s mélyebbé ne válnék a kedély.

A könyv kiállítása méltó a beltartalomhoz.

Curatius.

Nyílt levél a „Kalauz“ szerkesztőjéhez.

Tekintetes úr!

Az akadémiai Nagy Szótár tanulmányozása közben fölmerülő szavakat, melyek a cikkek sorozatából vagy teljességgel vagy legalább értelmük egy nyomos modulusában hiányoznak, ez utolsó napokban mintegy próbára följegyezni kezdtem.

Bár mily értéktelennek tudjam is ide mellékelt első jegyzékemet, azt Urasággal mégis találomra közölni bátorkodom, — azon lehetőséget tartva szem előtt, hogy fordulhat benne elő oly szó is, mely a többi gyűjtő figyelmét kikerülte.

Méltóbb lesz tán Uraságod figyelmére következő indítványom.

Ha meggondoljuk, hogy például abbé Alberti egymaga a Crusca híres szótárába 12,000 új cikket és toldalékot igtatott, nem fognak mértékhaladóknak látszani szótárunk külterjes hiányai. S ha ez számossabb kérelhetlen bíróra, mint önzéstelen közmunkásra talált eddigelé, — az akadémia tavali felhívásának némi sikerét csakugyan várhatni. De nagyot könnyíteni a dolgon a nyelvészi „közkatonaság“ sorakoztatása.

Első kelléke lévén szótárunknak, hogy irodalmi nyelvünk anyaga benne egészben kimeríttessék, átkutatandók újabb irodalmunk összes termékei. Ez pedig a magamféle diletánsok tisztje. A magánuton vagy pedig nyilvánosan történt felhívás következtében jelentkezők közt ki volnának osztandók összes jobb írónk művei (a mennyiben azok nem szorosan szakmunkák). Minden szó, mely vagy épenséggel, vagy az illető értelemben vagy szókötési viszonyban a szótárból kimaradt, a hely pontos idézése mellett lajstromba foglalandó. Ez uton gyűlne az Önök szaktudósok által feldolgozandó anyag.

Nem kétlem, hogy találkoznának feles számmal, kik az unalmas munkában az adandó utasításokhoz képest a szükséges buzgalommal és kitartással eljárának.

De legyen elég ez eszmét megpendítenem és Uraságod itélete alá bocsátanom. Enmagamról csak annyit, hogy kész leszek mindig „glédába“ állani.

Ki különben hazafiúi tisztelettel maradok Sestinán, Zágráb mellett július hóban 1864.

Tekintetes Uraságod

alázatos szolgája
Catinelli Hektor.

Az akadémiai Nagy Szótárhoz való jegyzetek.

alabastromszinü

p. o. Alabastromszinü nyakát a kaláris kerítette. . . .

Baróti Szabó D. falusi notárius.

alagső Drainageröhre

alagsővezés

alagsővezési p. o. munkálat

alantabb mn.

p. o. alantabb vidékre teszi fészket

a sas

Czuczor.

alászakad

p. o. nem szakad egyszersmind alá az eső, hanem cseppenként esik.

Pázmány a levegő csudái.

alászivárkozik

p. o. a nedvesség megsűrűdő páránya cseppenként alászivárkozik

Pázmány u. o.

alátekint

p. o. Én a kifáradt küzelemnek
Hanyatló korszakán merengek
Szemem alátekint. . . .

Arany János, a dalnok bújja.

anyámasszony

anyámasszony-ember

apróság átv. ért. = gyer mekek

arányoz

Megbolondultatok ti amint arányzom

Görgei. Argírus királyfi II. ének.

arczredő

De a mint körülnéz a víg csemetéken,
Sötét arczredői elsimulnak szépen.

Arany János. Családi kör.

ágbogú és állófa

Gondold meg a nagy állófák ágbogú gyökerének fundamentomit

Pázmány a föld alkotásáról.

állatember

Miért e lom? szagáról ismerem meg

Az állatember minden bűneit.

Vörösmarty. Gondolatok a könyvtárban.

álpecsét előfordul már a Lajos k. korabeli esküben

árosan

Ezután a vezér maga dagályosan,
Perzsiái módon ballag kaftánosan,
A melyet arannyal műveltek habosan
És Perzsiában is szerettek árosan.

Gyöngyösi

bajvivó mn.

De hiremet nemcsak keresem pennámmal
Hanem rettenetes bajvivó szablyámmal

Zrinyiász vége.

bársonydolmány

Jobb szűrrel fedezned benne a tudományt

Hogy nem tudatlanul viselsz bársonydolmányt.

Rimai.

bársonypamlag

Ha beteg vagy, hát feküdj le

Bársonypamlagomra. —

Arany János: Zách Klára.

beczefrész a serfőző

beczefrész

becsület becslés helyett a Sajó-Sz.-Péteriek végzésében

befoly átv. ért.

Ledőlt gycppamlagod befolyta a szeder.

Tompa: Vidor Emilhez

békaevő mn.

békefény

De ki tiszta öntudattal

Jár veszélyes utain

Arra békefény világít.

Bajza: Élet.

békehely Czuczor meséiből a sas.

bélyegnyom

Akkor, hogy ha vagyon bélyegnyoma bűnak, örömmek

Czuczor: aradi gyűlés első ének.

bólingat

Feketén bólingat az eperfa lombja

Arany János: Családi kör.

bujókás

Egykor a víz, a szél s a becsület

Bujókást kezdtek játszani

Gr. Rádai Gedeon

bunkóz vésztől meglepett vagy gyanus marhát agyonüt

bunkózás az illető műtét

bunkózási p. o. költségek

büvarázs

A büvarázst letörlé

A kandi tudomány

Garay: Aranykor.

czefrész

csillagírás

Kérelhetlen apám letörlölte az élet egérőit

A szép csillagírást: neveinknek fénykoszorúját

Zalán futása

csodálatosképen

Isten csodálatosképen táplálta az égi madarakat
Pázmány a föld alkotásáról.

csuzong

Csuzong a denevér, az ereszt sodorván
Arany János : Családi kör.

elhúz

. . . . elhúztam magam a veszélytől.
Orczi : Bessenyeihez.

emberszív

Szél, melyet emberszív sohajt.
Vörösmarty : Emberek.

esztelenségjel. Használja Dugonics Etelkájában.

égető mint **fn.** előfordul Lajos korabeli esküben
„házégetők“

ékesül

Ugyan természete minden oroszlánnak
S ő természetével ékesült vadaknak.
Kohári : Példás vadkert.

élesszerzés

A hangyák fáradhatatlanul munkálkodnak az
élesszerzésben Pázmány a föld alkotásáról.

életeke

Homlokát letörli porlepett ingével :
Mélyre van az szántva az életekével
Arany János : Családi kör.

élő átv. ért. élő zsarátnok.

érechímzetü

Ott vergőde Lajos, rettentő sorsu királyunk
Sülyedező lova érez himzetü terhe alatt
Kisfaludi : Mohács.

falkástól

Sétáltak falkástól dámvadok egy völgyben
Kohári : Vadkert.

fehértarka

Pej lova a kinn ül, visel egy kis holdot ;
Jobb csuklójához is fejértarkát toldott.
Gyöngyösi.

félhit **fn.** félhiten való

félholdu

Mig Mohácsnál nem csatázott
A félholdu büszke tar,
Vig volt addig . . . .
Bajza : borének.

felküzd

Egy ujjabb szellem kezd felküzdeni.
Vörösmarty : Könyvtárban.

fennhéjázó **fn.** és **mn.**

feslő hajnal

fitymálkodik

fitymálkodás

forgóóra

Nagy elméjü embernek mondjuk, a ki először a
forgóórát találta, mely sok apró kerecskékeknek for-
gásával huszonnegy óráig az üdöt megmutatja.
Pázmány.

forráskút

Forráskútnál juhászbojttár
Arca piros, szeme bogár.
Czuczor : Kútnál.

földetrázó

Hazám dicső nagy ősei
Ti földetrázó viharok!
Petőfi : A hazáról.

Tartalom : Beszélyirodalmunk a forradalom után. Irta Ruszka József. — Beszéd a természettudományok fontos-
ságáról (Vége.) Dr. Jedlik. — Hazai irodalom : Ethika. Irta Tély János. (Folyt.) — Izi-
dora dalaiból. — Nyílt levél a Kalauz szerkesztőjéhez és az akad. N. Szótárhoz való jegyzetek. Irta
Catinelli Hektor. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő **Riedl Szende.**

Pest 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál, 3 korona-utca 18. sz.)

fönragyogló

fényes
Koronáját fönragyogló
Gyémántjától fosztva látta
Tompá : Jávorfá.

füstfogta

Bár büntelen légy Róma, lakolsz gonosz
Atyáidért, mig Isteneid romolt
Szent házaít s füstfogta régi
Képeit újra nem ékesited. Virág.

gabonaemésztő **fn.** Czuczor meséiben

gallus
A gallus fellengve szökik, s enyelegve kacsingat.
Berzsenyi : a táncz.

gőzfátyol

Ott hol az esti sugár gőzfátyolt nyugtat az éren
Kisfaludi : Mohács.

gyeppamlag lásd befoly

habütött.
Tégy habütött szirtté s ne legyen több álmod azontúl.
Zalán futása.

hangyaszorgalom

Rakjuk le hangyaszorgalommal, a mit
Agyunk az ihlett órákban terem.
Vörösmarty : Könyvtárban.

határfal

Adja Isten, hogy hazánknak
Mint a nagy király alatt,
Három tenger partvirányi
Vessenek határfalat!

hazaföld

Bajza : Borének
Meg ne ijedjete! a hazaföldnek szíve dobog fel,
Kölesei sirjától keble örökre sebes.
Vörösmarty.

hetes

néhutt p. o. Bácságban = mindenés vagyis
alsóbbrendü szolgálatra fogadott férfi cseléd.
Catinelli Hektor.

Ujdonságok.

— Ezennel előfizetést nyitok **Élet-Bölcsészet**
czimü munkácskámra mai naptól kezdve folyó évi
octoberhó utolsó napjáig. A könyv legalább is tizenöt
ívnyi lesz tizenkettedrétben, s kemény táblába beköt-
ve. Előfizetési ár egy forint. Minden öt előfizetett pél-
dányra egy példány ingyen fog járni. Mihelyt annyi
előfizető lesz, hogy a nyomtatási költség fedezve le-
szen, a munka azonnal sajtó alá megy, s attól
kezdve két hónap alatt elkészül, miről az előfizetők
hirlapok útján értesítettni fognak. Az előfizetési pénz
Pestre Lauffer testvérek könyvkereskedésébe
(Pest, Váci-utca 9-dik szám) küldendő, hol annak
idejében a könyvet, vagy, ha a határidő alatt elegendő
számu előfizető nem találkoznék, a pénzét kiki azon-
nal visszakapja. — A más városokban kiadott lapok
szerkesztői tisztelettel kéretnek e jelentés közlésére.
Pesten, 1864. 8-dik hó 4-én. S a k u K á r o l y m. k.

— Szerkesztőségünkhez beküldetett: Magyar-
Alföldi képes könyvtár. Több nevelésügy
— barát megbizásából szerkesztik Csaplár Bene-
dek és Szabó Mihály tanárok. Első füzet. Szeged,
nyomatta és kiadja Bába Imre. A második füzet ka-
racsönyryra fog megjelenni.

KALAUZ

A KÖZMIVELTSÉG ÉS IRODALOM TERÉN.

(Megjelen minden hó 15. és 30-án.)

Szerkesztőség és Kiadó-Hivatal: Nagyhid-uteza, (redoute-épület), hová az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi és anyagi részét illető minden küldemény intézendő. — Bérmentetlenül csak ismert kéziratú levelek fogadtatnak el.

Előfizetési ár: Egész évre 8 frt. — Félévre 4 frt. — Negyedévre 2 frt. — Egyes szám ára 20 kr.

II-ik évfolyam 2-ik fele.

6. szám.

Pest, 1864. October 30.

T. cz. olvasóinkhoz!

Megnehezült az idő járása felettünk!

A „Kalauz“ eddigi — természetesen szinte nem nagy számú — előfizetőinek mintegy három negyedrésze maradt el a lefolyt évnegyedben, s mai napig sem tért vissza.

Ilyen körülmények közt alulirt kiadó-szerkesztő, ki eddig is csak tetemes anyagi áldozatokkal tudta lapját fentartani, nem bírván tovább is a kiállítás költségeit fedezni, kénytelennek látta magát a visszavonulásról s a t. előfizetők mikénti kárpótlásáról gondolkodni.

Azonban a hol a szükség legnagyobb, ott legközelebb az Isten.

Azon pillanatban, melyben a Kalauz sorsa volt eldöntendő, a pesti és a budai kir. főgymnasiumok tanári testületei siettek felkarolni a majdnem elvesztett ügyet; áldozatkészen biztosítani annak anyagi jövőjét, azon feltétel alatt, hogy a „Kalauz“ ezután eddigi irányain kívül még különösen a magyarországi tanügyre is nagyobb gondot fordítson, s így a hiányzó tanügyi lapot is pótolni iparkodjék.

A „Kalauz“ ezen ujéletét november 15-kén fogja kezdeni, s ezután minden hó 15. és 30. napján két-két ivnyi tartalommal megjelenni, melyben a tanügyi rovat szerkesztését hazánk legelső tanférjfiainak egyike, Dr. Lutter Nándor sziveskedett magára vállalni.

A september végeig szóló előfizetések decemberig, a decemberig szólók pedig jövő évi márczius végeig lesznek érvényesek.

Midőn erről t. olvasóinkat tudósítani bátorzkodunk, kötelességünknek tartjuk eddigi szives elnézésökért őszinte köszönetünket kijelenteni azon kérelemmel, hogy a „Kalauz“-t ezután is becses figyelmökre méltatni, s annak minél több barátot s pártolót szerezni sziveskedjenek.

PEST, 1864-iki october 30-ikán

A „KALAUZ“

kiadó-szerkesztője.

Bensőség és élmény újabb irodalmunkban.

Tudva van minden olvasó ember előtt, hogy jelen hírlapirodalmunk — a tehetetlenség dicsérendő érzetének következtében minden türethető stylussal írott verses és prósa dolgozatot menten kiad; és hogy alig van egy lapunk, mely szépirodalmi művek tekintetében magasabb szempontot követne, és olvasható művekből ki ne fogyna.

Ennek okáért a nagyratörekvő ifjuság egy-egy lángelméje, ki az iskolai írott lapok felelős szerkesztője vagy főmunkatársa volt, igen könnyen fölkapathat az ugorkafára és a költő-név nálunk kiapadhatlan előnyeit a szépnemnél élvezheti. S mindennél gyanusabb előttünk az oly fiatal ember, ki vidéki levelezőből egyszerre csapván föl regényírónak, külön adja ki zsenge terményeit. Pedig sokan vannak, kik merő jámborságból pusztítván a „tintát nagy Magyarorszában,” nem röstelik, bármily kis közönség előtt is színpadra állani, gestálni, szónokolni és a tapasztalás dúsgazdag bányájába port és sarat dobálni, beszélvén okos dolgokat, mint Heine apró gyermekei a „régii, jó, mi időnkéről.”

Hogy tapasztalás az ifjuságnál merőben hiányzának, azt többnyire oly öreg emberek mondják, a kiknek tavaszkorukban szürke homály borongott elméskéjükön; mert akárki mit beszél még egy gyermek is tapasztalhat, teszem föl, ha végig megy az utczán, s egy kofa-veszekedést meghallgat, már mindjárt fogalma van egy kis emberiről, s kivált ha más — ember vagy könyv — rávezeti, még reflexiót is mondhat rá; a fiatal ember pedig az innen-onnan szedett színekből tisztességes háttérrel kerekítvén mögé, kedves és mulattató genre-képet, rajzot és elbeszélést csinálhat; úgy hogy élettapasztalás is látszik benne. Egy szóval figyelmes fiatal ember kis városi pletykákból, vagy nagyvárosi szokásokból is csakhamar merit némi adatokat, melyekből beszélyt írhat. Csak hogy aztán, időmultával mind nevededik a látkör, a tér, mit ismer, tapasztalása mind nagyobb lesz; arra pedig, hogy általános színvonalon álljon, és annyi élménye lett legyen, mennyi egy regény sok viszonyt, helyet és embert felölelő körének kitöltésére elegendő volna — valóban ritka esetben juthat el ifju korában; a ki hamar eljut, az szánandó teremtet: egy szóval olyan fiatal ember írhat csak jó életképet, a ki nem azt tartja fő-fő dolognak, hogy minél több ívet, vagy éppen — Isten bocsásd meg bűneit! minél több kötetet firkáljon teli leleményességének unalmas és gyermekes játékával, össze olvasott regényeknek foszló reminiscenciájával, vagy legjobb esetben egy-egy megkapó helyzet utánesinálásával; továbbá, a kinek nem az elérhetlen vágya, hogy a falusi kisasszonyok, kiknél a nevetés és könyvezés ugyanazon dolognak két-féle nyilatkozata csak — zokogjanak durva ecsetének színek nélkül festett közönséges vonásain, és végre, a ki minden specialitást nem tart általános szépnek és eszményinek, hanem ezek helyett igyekszik habár egy negyed órát is úgy tölteni el az olvasóval, hogy valami egyszerű, vagy akár bonyolodott cselekvény életből vett igazsága vagy is valószínűsége folytán lekösse meggyőződését és figyelmét, benne az élet szokásos mozzanatainak az író kedélye szerinti visszatükröződését látatván, mely esetben a szívnek bármily kis forró-

sága és szokatlan dobbanása erősebb hatásnak tekinthető, mint az idegek udvariatlan megrázkodtatása, mely a végén mindig dühös visszahatást szül. Aztán az egészen ömöljék el bizonyos idealismus, azaz kerülve legyen a specialitás, a mivel természetesen nem az egyénítés ellen akarunk szólani: a mi a legnehezebb mesterség, s a mi nemhogy specialitás volna, sőt inkább több konkrét vonásnak abstracttá való emelése.

Nem állok jót érte, elég érthetően fejeztem-e ki magamat, de azt igaz lelkekre mondhatom, egyéb célokom nem volt, mint elhíttetni termékeny ifju íróinkkal, hogy többet írni, mint mennyi belsőjükben meggyűlt, s a mi egyelőre mindig kevés, de később mind gyarapszik — ne igyekezzenek, mert ebből támad aztán az üresség, s a külsőségekhez való hatásvadászó kapkodás, úgy hogy e sorok szerény írója, majd minden fiatal írónkban — és pedig ezuttal versíróinkban is — megannyi mennykő-után kapkodó Bernátot lát, holott önmaga is bár a legelső fokon, de fájdalom! az irodalmi sparsit-lépesőn áll; a mit csak azért kíván ártatlan fejével megjegyezni, nehogy e friss sorok írójának valamelyik penészes vén pessimista irodalmárt gondolják, a ki többed magával együtt azt hiszi, hogy rajta már culminált az irodalom; a mit különben igazán okos emberek is nem egy esetben allítottak már.

Igy például Bacsányi azt hitte volt, hogy Gyöngyösiben és Kisfaludiban tetőpontját érte irodalmunk, s azóta csak epigonok léteznek.

Ugyanazt vélte Vörösmartyról és Czuczorról Toldy Ferencz, s nem kevesebbet állít Gyulai Pál (kinek jelszava: „keveset a jóból” és „kicsi a bors, de erős”) Aranyról és Petőfiről.

Már pedig, ha igaz, hogy az angol irodalom hanyatló félben lévőnek nem mondható, hanem ellenkezőleg bizonyos tekintetben mai napig is tőkélyesül, holott Milton és Byron elérve, vagy éppen hát mögött hagyva nincs, és nem is igen lesz — úgy azt is bátran mondhatjuk, hogy Petőfi után is lehet még némi haladást képzelnünk a mi kis irodalmunkban.

Egy szóval mi pessimisták nem vagyunk; hanem optimisták se; és hogy végre kereken kifejezzük alap-élményünket, újból is mondjuk, mindenki várja meg míg belső ösztöne készíti írásra, és ne hajtson a hiuság különböző, ezerfejú szörnyének külről jövő intésére, mert ekkor erőlködés nélkül könnyen fog írni, a mellett, hogy aztán élvezhetőleg is.

A kit ez a belső ösztön nem bánt, a ki nem érzi, hogy néha kifejezni az embernek érzéseit (költeményekben), s reflexióit (prósa művekben) életszükség — az győződjk meg, hogy a költészet kertjében legjobb esetben s végre is csak csinált-virágokat szagathat, melyeknek illata, ha mindjárt rezedát vagy rózsát ábrázolnak is, nincs, nem is lesz.

Ha ezt elhinnék nekem, ha e gyöngye hang elhatolhatna az erősen bedugott fülekbe, s onnan a józanészhez törhetne utat magának — bizony nem sok magyar író maradna, s az eldobott tollakat nem birná el egy tollas-zsidó. Nyuljanak csak szívükbe uraim s vallják meg, hányszor zengedeztek kinokat, bánatot és fájdalmat, holott olyanok érzésére nagy részt egyáltalában képtelenek is.

No de látom, hogy beszédem hasztalan és igazságtalan élő legnagyobb költőnknek, Arany Jánosnak, ki páratlan „Bolond Istók“-jában, ha jól emlékszem, azt írja: minden ember boldog; avagy panaszkodik valaki, hogy igen kevés esze van? — Ha annyi évszázad a nyeglék tulnyomó számu csoportját a nemesek

és nagyok utjáról száműzni sohasem tudta, s ha a nap, midőn sugárt szór, egyszersmind az önkészítette árnyat is el nem tudja oszlatni — miért hizelegne magának halandó ember azzal, hogy bár csak egyet is a nagyreményű ifju írók közül rávegyen az önszemlélés kellemetlen munkájára, visszaadván őt az ügyvédi, orvosi vagy más igen-igen tisztességes és valóban czélszerűbb pályáknak.

Miután az eleinte említett módot, mely szerint kevés tapasztalású és ifju ember is irhat élvezhető tekintetbe veszem, — egyszersmind arra a megjegyzésre is jövök, hogy mért volna az ifjuság főtörekvése a beszély vagy versírás? mért nem igyekeznek ifju collégáim elvont tudományra törekedni, hol hasonló, sőt diszesebb babérokot arathatnának, s mit kitarító szorgalommal könnyebben elérhetnének mint az oly semmiségnek látszó vers- vagy novellairás türehető fokát is? Mért nem igyekeznek, ha már hasznót akarnak csinálni irodalmunknak és tápot adni dicvágyuknak — aestheticai tanulmányokkal foglalkozni? Itt is csak idő multával és lassankint lehet ugyan általános szempontokra emelkedni és az egész látkört belátni, de valamint amannál ajánlottuk regény helyett a beszélyírást, ugy itt is bátran lehet állítani, hogy apróbb szerű eredményeket lehet fölmutatni, és bár kinek is felfogni. Curatius.

Egy népballadáról. *)

Azon hatás, melyet Arany balladáival előidézett, egyik legnagyobb szerű diadala nemzeti nyelvünknek. Az ő utmutatása, illetőleg uttörése után kezdők figyelmünket a népköltészet ezen fajára mélyebben kiterjeszteni, így szarmazának azon lelkes gyűjtők kötetek, melyekben a népballada is méltólag képviselve van; a Kisfaludy társaság balladára jutalmat tűz, mely a ballada mivelését s a népballadák kutatását még jobban elősegíti, fokozza; a ballada mellett és ellen tollharcok vivatnak, melyben az idegen markos Hollubart balladánk mátyásilag leveti. Ekként lent és a magasban a ballada levén figyelem tárgya, nem lesz érdektelen egy népballadát, ha nem is egészen új, de legalább eredeti magyar szabású köntösben bemutatni jelen alkalommal.

A bemutatásnak egy kis czeremoniája szokott lenni. Ezt én sem mellőzhetem el.

Gyulai Pál az „Alföldiek segélyalbuma“ 228—9. lapján három népdalt közöl mutatványul a Kisfaludy-társaság újabb gyűjteményéből. E három népdal közbülsője az én kérdéses népballadám: Gyulai-é is — az enyém is, azzal a különbséggel hogy az övé belőle $\frac{1}{3}$, míg enyém $\frac{2}{3}$; azaz nála hiányos és ferdített kézirat van közölve; mindenesetre vagy azon gyűjtő ki beküldé, nem jól volt értesülve, azaz a népdalt nem jól tanulta meg, vagy azon a vidéken ugy van közkézen, ugy dalolják. A mi mindenesetre, ha nem hiba is — kár, mert az egészenek csak egy harmadát használják, holott az egészet is használhatnák.

En Hódmező-Vásárhelyen (Csongrád megye) halottam és irtam le az egészet, és sietek bemutatni, hogy, ha még nem késő, így jőjön a t. társaság gyűjteményébe. Egyszersmind észrevételeimmel a kettőt összehasonlítom.

Szépen legel a Prónai gulyája,
Szépen sétál az ispánné leánya,
Kiüzeni a gulyásnak előre:
Terijje le a subáját a gyepre.

Lányom, lányom! lányomnak se mondalak,
Ha én téged egy gulyásnak odadlak.
— Nem bánom én, édes anyám! tagadj meg,
Az én szívem egy gulyásért hasad meg.

Még a buza ki sem hányt a fejét.
Már a madár mind kiverte a szemjét.
— En istenem, egy istenem, istenem!

Lásd csak anyám! mire vitt a szerelem! Igy Gyulai.

Mig az én vidékemen:

Csendes este szállott le a pusztára,
Elnémult a Bodor tinó kolompja,
Csak egyedül sirdogál a furulya,
A kisasszony az ablakból hallgatja.

Kinn a pusztán gulyás legény vagyok én,
Ezer darab marhát, lovat őrzök én...
A kisasszony ha kijön a pusztára:
Mosolyogva néz a gulyás bojtárra.

Szépen legel az uraság gulyája,
A kisasszony maga sétál utána.
Még messziről kiáltja a gulyásnak:
Szívem Bandi, terítsd le a subádat.

Hogy teriteném én le a subámat,
Ha behajtják az én falka gulyámat.
Hiszen azzal Bandi szívem né gondolj,
Kifizeti édes anyám, ha mondom.

Lányom, lányom, lányomnak se mondalak:
Hogy én téged egy gulyásnak adjalak.
Nem bánom én édes anyám tagadj meg,
Az én szívem a gulyásért hasad meg.

Még a buza ki sem hányt a fejét.
Már a madár mind kivágta a szemét,
Jaj istenem, jaj istenem, istenem,
Édes anyám, mire vitt a szerelem!

Megátkozott engem az édes anyám,
Hogy ne legyen se országom, se hazám,
Tüskébokor legyen az én lakásom,
Ott se legyen sokáig maradásom.

Egyszeri olvasás után is észrevehetni, hogy a cselekvény ebben jobban kifejtve s indokolva van; mind compositiója mind kivitelére nézve amaz felülmúlja, hogy is ne, midőn amaz tépett farku — ez pedig teljes tollazatával ékeskedő madár; az hiányos — ez egész.

E nagy különbséget — mint fönt említém vagy a leiró vagy a nép hozta elő — s ez utóbbit jobban merem hinni. Mert a Gy. P-ében a gulya birtokosa meg neveze van, mig itt csak uraság.

A Gy. P-ében a főszemély az — ispánné leánya; itt kisasszony (alkalmasint az uraság leánya); a Gy. P-ében kiüzzen az ispánné leánya a gulyásnak, itt kijön (azaz kimegy a városból t. i. a pusztára) a gulyás az és maga kiált.

A Gy. P. közleménye hiányos: és a cselekvényt nem adja oly fokozatosan elő, mint az enyim, természetes mert négy versszakkal rövidebb, illetőleg négy strofával kevesebb, négy strofában pedig sokat lehet tömött, balladai nyelven elmondani. Gy. P-ében a 2 első szak merőben hiányozván (ott kezdi Szépen legel stb.) a fokozatos haladás fejlődését épen nem láthatjuk; akaratlanul is ajtóstól rohanunk a házba; mig nálam az első versszakban a táj leírásával a cselekvény kezdetét veszi, s azt mint a csirából fejlődő növényt végig kísérelhetjük, itt még csak a gulyás furulyáját hallgatja; a 2-dik szakban moso-

*) Lásd Alföldiek A. 228-9 lap.

lyogva néz a bojtárra, a harmadikban már messziről kiált neki.

A Gy. P.-ében: Szépen legel a Prónai gulyája,
Szépen sétál az ispánné leánya.

Nálam: Szépen legel az uraság gulyája,
A kisasszony maga sétál utána.

Ez a maga szó sokkal nagyobb világot vet a cselekvényre, mint sem gondolnók.

A kisasszony (ezt nem oly értelemben vevé a népezelőtt, mint most szerfelett lábrakapott) szereti a gulyás legényt, sétál gulyája után, subájára ül, vele mulatozik. Ezt anyja megtudja, s miután a lány csak a gulyához hajlik, megtagadja s elátkozza. Ez a balladának rövid vázlata, s ezt azért foglalok most itt ilyen szűk keretbe, hogy jobban megmagyarázhassuk a következőket és érthetőbbé tegyük magunkat.

Gy. P.-ében magas szóról egy betű sincs; nála a szépen sétál az ispánné leánya; és hogy nem a gulya után sétál, bizonyos, hisz akkor nem üzenné ki a gulyásnak:

Terijje le a subáját a gyepre.

Gy. P.-nál az ispánné leánya, szépen sétálása miatt nem ér reá (nagy szerelme daczára) maga beszélni a bojtárral; kiüzen annak.

Nálam: A kisasszony maga sétál a bojtár után. Az az nőiséget is levetközve, törvényt, szokást, hagyományokat szerelmének alávetve, fölládozva, maga (a kisasszony) megy a gulya (gulyás) után; de ez nem maga.

Messziről kiálltja a gulyásnak:
„Szívem Bandi, terítsd le a subádat.“

Melyik hely tolmácsolja a szerelmet inkább? hol van a szerelem jellemezve jobban? Melyik a dallamosabb, s helyezethez, lélek állapotához illőbb kifejezés:

a Gy. P.-é „Terijje le a subáját a gyepre!

vagy

„Szívem Bandi! terítsd le a subádat.“?

Itt Gy. P. közleménye az anyával rögtön kitagadhatja a leányt, míg az enyémben a gulyás (szép jellemzése a nagyra nem vagyó, sorsával elégedett puszták fiának) saját gondolkodási módja szerint a kisasszony szerelmes kérése elől kitérni igyekszik:

Hogy teriteném én le a subámat:
Ha behajtják az én falka gulyámat?

Míg a szerelmében vak kiszasszony erre így válaszol:

Hiszen azzal Bandi szívem ne gondolj,
Kifizeti édes anyám, ha mondom,

A kisasszony anyja szeretetére támaszkodik, számít reá.

És erről egy hang sincs Gy. P.-ében!

Természete a népballadának, hogy nem magyaráz; nagyobb részben ugyanis történet dolog körül forog, s miután e történet események helye — körülményei szereplő egyénei mindenki friss emlékezetében van akkor még, midőn a ballada ajkról-ajkra szállva képződik — készül: nem részletes, csak a főbb, kiemelhetőbb pontokat érinti, úgy hogy e miatt vannak népballadák, melyek örökké érthetetlenek lesznek! Ez eljárás jelen balladánál is észlelheljük: Így a hogy a gulyás menti magát, s a kisasszony biztatja, mindjárt az anyjával látjuk együtt a kisasszonyt, tagadhatatlan, hogy a leánynak anyjában vetett reménye után közvetlenül, ily gyorsan következő kitagadási jelenet nagyon hatásos és drámai; s a ballada egyik kiváló szép helye.

Sejtjük ugyan, tudni nem tudjuk, a mi e közben történt. Míg a kisasszony a gulyással mulatozott, addig csakugyan behajtották (vagy hajthatták) a gulyát; így ígéretéhez képest anyjához ment s azelőtt kitárta keblét s bevallá a gulyás iránti szerelmét. Ez mind el van hallgatva ugyan s mintegy a színpadok mögött történhetik, hogy azonban így kellett lennie, a cselekvény folyamából önként következik.

A következő strófa teljesen összevág; (leszámlítva pár jelentéktelen eltérést) és egy igen szép hasonlatból áll: a madár az alig érett buzából mind kiverte a szemet — őt (a leányt) meg elüzte, kitagadta édes anyja. A buza kisem hányta a fejét: a leány fiatalágát meglepőleg találja.

Az utolsó versszak Gy. P.-nál újra hiányzik. Ebben a lány az anya átkát mondja el oly hangosan, s mostoha helyzetét festi oly s annyi bensőséggel, mely méltó berekesztése a valóban szép népballadának.

Végül még egy pár megjegyzés a nyelv s kifejezésre nézve.

Gy. P.-nál: Lányom, lányom, lányomnak sem mondalak!
Ha én téged egy gulyásnak odadlak.

Az az: akkor nem mondja lányának: ha egy gulyásnak odadja. Vagy: odadja leányát a gulyásnak, de (akkor) nem mondja többé lányának.

Ez, nálam: Lányom, lányom, lányomnak sem mondalak!
Hogy én téged egy gulyásnak adjalak!

Nem azért nevelte fel leányát t. i. hogy azt egy gulyásnak adja feleségül. Nagy különbség.

Gy. P.-nál: Még a buza ki sem hányta a fejét,
Már a madár mind kiverte szemjét,

Nálam: Még a buza ki sem hányta a fejét
Már a madár mind kivágta a szemét.

A mi sokkal jobb, mert a madár nem veri, de csőrével vágja a magot, s aztán nem is kétértelmű, a mit érezett Gy. P. is, a midőn „s szemjét“ irt. (Ha szemét irt, könnyen a madár szemét lehetne érteni.)

Gy. P.-nál: Látdo anyám mire vitt a szerelem!

Nálam Édes anyám — és ez sokkal szebb, s ez leány ajkára sokkal illőbb s kivált azon a helyen e kifejezésnek: édes anyám, valami különös szüzi színezete van.

Szél Farkas.

Hazai irodalom.

Nemzeti színház. Kiadja Toldy István. VI. füzet. „Ádám és Éva,“ eredeti vígjáték egy felvonásban. Irta Berczik Árpád. „Chassé-croisé,“ vígjáték egy felvonásban. Francziából Toldy I.

A színpadon előadott műveknek nyomtatásban megjelenése előnyös hatással van az egész dráma-irodalomra. Okait nem szükség fejtegetnünk.

És nálunk tizenöt év alatt alig néhányra ment a kinyomtatott színművek száma! Azon hosszú pauza után, mely Nagy Ignác színmű tárának megszűntével nyomtatott drámairodalmunk terén beállott, örömmel üdvözöltük a fiatal írónak e vállalatát, mely hivatva volt az utolsó évek drámai termékei közül a legjobbakat kiválogatni s azokat az olvasó-közönség számára is élvezhetőkké tenni. A ki ismeri irodalmunk anyagi ügy, mint szellemi viszonyainak korlátozottságát, e

szinműtár eddig megjelent füzeteit áttekintve, meglesz elégedve annak tartalmával, s e véleményünkben a hatodik füzet csak megerősít. Szerkesztő, úgy látszik, nem tartozik azon obligát alászoigák közé, kik minden tekintély előtt meghajolva, a lőrét is tokaji helyett isszák meg, ha jó firma alatt kapják; hanem a lényeg után ítél. Jól teszi, hogy segédkezet nyújt egy fiatal írónak; — nálunk a „fiatal író“ veszett név, s azt szóval sokan, tettel senki sem segíti, habár megérdemli is, mintha az irodalom nagymoguljai félnének minden fejlődő tehetségtől, s ha belátják is értékét, óvakodnának segíteni, nehogy egyszer elfogja előlük a tért.

Hej, uraim! Nem így volt ez harmincz-negyven év előtt, mikor a Kisfaludyak s utóbb Vörösmarty, Bajza és Toldy F. köre volt a hangadó. Akkor tárt karokkal fogadták, gondosan ápoltak, segítették szóval, tettel és tanácsal minden fejét felütő valódi tehetséget. Miért nincs ez úgy most is? Oly bőviben vagyunk-e a lángelméknek? Fájdalom, ujjainkon elszámálhatjuk jeleseinket, s e jelesek, mintha már magukat is soknak éreznék e kis hazában, monopolizálják a dicsőséget.

De hagyjuk e szomorító thémát, gyarló szavaink a megkövesült előítéleteket nem lesznek képesek porrá törni, s a valódi tehetség a részvétlenség dacára — bár később, de — felfogja magát küzdeni. Jól tette, mondom, a szerkesztő, hogy egy fiatal író művét, mely a színházban némi tetszést aratott (bár ott, nehányszori adatás után holmi silányságoknak helyet engedendő, már két év óta hever a könyvtárban) most az olvasó-közönséggel is megismerteti.

Az utolsó években különösen élénk mozgást vetünk észre drámairodalomunkban; a szinpadokon egymást érték a kisérletek, s az régi szerzőktől; maga a tavalyi pályázat ötven darabot hozott, s bár e bruttóból a közönség számára csak egy pár volt a tiszta jövedelem: ez a mennyiségben nem változtat. De ehez nem áll arányban a minőség. Szánalomraméltó eszmeszörnyeket láttunk név nélkül, ismeretlen és ismert nevek alatt. A kezdők közül csupán egy volt képes figyelmet gerjeszteni. Berczik Árpád két darabja az egyetlen újdonságok, melyek tehetséget mutatnak, s melyekről ítélve, szép reményeket köthetünk az ifju szerzőhez. Jelen darabja, adatásakor már meg volt hányva-vetve, az egyik szidta, a másik dicsérte, a mint ez mindennel a világon történni szokott; s azért részletesebb bírálataba nem bocsátkozunk, az olvasóra bízva azt. Csak figyelmeztetni akarjuk a közönséget, hogy ismerje meg, s az ítélet bizonyára kedvezően fog kiütni.

Ajánljuk olvasóink figyelmébe a szinműtár eddig megjelent füzeteit; de különösen ez utolsót, mely érdekességében mivel sem áll a többi megett.

Vadas Márton.

Ethika, vagy bölcsészeti erkölestán. Irta Télyfy János, a bölcsészeti tudora, magyar királyi egyetemi tanár, a magyar és a páduai akadémiai, s a görögországi archeologiai társaság levelező tagja. Pest, 1764.

(Vége).

A negyedik fejezet tartalmára vonatkozólag, miután a különféleképp kifejezett, de lényegében véve egy és ugyanazon erkölcsi alapelvűl mindig ugyanazon kötelességek származnak, vagy másként fejezve ki magunkat: az egyes kötelességek a különféle változ-

tatással előadott alapelvre minden esetben visszavihető, s így az erkölcsiég az említett bölcséleti rendszerekből kifolyó bármelyik alapelven elég szilárdan nyugszik: a negyedik fejezetre nézve szerzővel egyetértek. Csak ott van egy kis észrevétel, hol Kantnak abbéli állítása czáfoltatik, hogy a szeretetre nincsen kötelezés. — Hogy a szeretetre mint szorosan illyenre közvetlenül senkit sem kötelezhetünk, nagyon világos; mert az, hogy egyik vagy másik embert, vagy az összes emberiséget szeressük, előbb megkivánja, hogy rájuk vonatkozó fogalmaink ezeket mint egyéniségünknek bármely közvetett emelőit, hatáskörünk tágitóit tüntessék előrkbe. E nélkül szeretetről szó sem lehet, és a ki azt hiszi, hogy igen, magát csalja meg. Midőn tehát Kant azt mondja, hogy a szeretet nem az akarat dolga, s épen ezért az erre vonatkozó kötelezés képtelenség, a szeretetet mint közvetlen akarati substratumot kell értenünk s ekkor Kantnak igaza van. Minthogy azonban az ész azt követeli, hogy a mindenséget és annak külön tárgyait a lehető legtökéletesebben törekedjem felismerni, s miután bizonyos, hogy a szeretet, mint érzelem, a dolgok mikéinti felfogása által feltételeztetik, s mennél helyesebben fogta fel valaki is az őt környező világ különféle tárgyait, tehát mennél inkább teljesítette az ész parancsából származó kötelességet, annál tisztább, tartósabb érzelmekre fog szert tenni: világos dolog, hogy a szeretetre, mint az akaratba vetett tárgyára nagyon kötelezés. És ennyiben szerzőnek van igaza.

Az ötödik fejezet vagyis a büntanra nézve ismét nagyon sok mondani valóm volna. De minthogy mindent, a miben nem egyezünk meg, úgy sem mondhatok, ezen tárgy megvitatásán, mélyebb biztosabb alapra való fektetését, melyet szerző mindenütt elmulasztott, a munka egész terjedelmében úgy sem teljesíthetem: ez alkalommal is csak egy-két helyet fogok kiszemelni annak bebizonyítására, hogy szerzőnek a mélység nem legerősebb oldala. A bűn meghatározása-, különféle osztályozása-, alaki és anyagi elemeinek megkülönböztetéséről és a többi sekélyes definióról tehát nem szólván, mindenek előtt szerzőnek azon nagyon is szembezőköleg semmit nem mondó állítása ellen teszek kifogást, mely így hangzik: „A bölcseséggel a ravaszság, makacosság, dolyf-és kevélység ellenkezik.“ Főntebb mondtam már, hogy a bölcsesség nem valamely specificus erény, hanem az erény szükséges feltétele, egyedüli alapja, ha így tetszik, egyetemes alakja. A bölcseséggel tehát bizonyos értelemben nem csak azon vétkek ellenkeznek, melyeket szerző felemlített, hanem általában minden vétkek; s aztán a részsorolásban minnek a nemet a fajjal egymás mellé állítani; mirevaló a dolyföt a kevélységgel ellentétbe hozni? Hisz a kevélységet mindenki nemi fogalomnak tartja, melynek aztán a dolyfön kívül még igen sok fajai vagynak. Ezek csekélységek ugyan, de azért figyelmet érdemlettek volna. A másik, mit e pontra nézve mondani akarok, már egy kissé kényesebb természetű. Azt akarom t. i. mondani, hogy ha már szerző a szabad akaratot úgy fogja fel, a mint ethikájában azt leírta; ha a bűnöket az ember szabad akaratjából s nem annak hiányából vagy megvesztegetettségéből származtatja, akkor aztán másutt ne mondja ismét, hogy az ember csak akkor szabad, ha jól cselekszik, hogy a büntetésnek csak javítani kell stb., mert ezen állítások a szabad akaratl a bűnnek oly fogalma szerint, mint a minővel szerzőnél találkozunk, sehoggy sem egyeznek meg. A ki a szabad akaratot úgy határozza meg, mint Télyfy ur,

annál ezen akarattal az erény legfőbb fokától a bűn legalsóbb fokáig egyenlően szabadnak kell maradnia; annál a legnagyobb bűnösnek ép oly szabadnak kell lennie, mint a legerényesebb embernek; annál a büntetésnek nem csak büntetőnek, javítóknak, hanem egyszerűsminde lakoltatóknak, boszulónak is kell lennie.

A hatodik fejezet a kötelességek összeütközéséről értekezik. Ebben azt mondja szerző, hogy ezek összeütközését nem csak egyféle módon lehet megoldani, s hogy az eredeti kötelesség nem mindig előzi meg a szerzettet.

A mi az első állítást illeti, annyiban igaza van szerzőnek, a mennyiben a különféle összeütközések alkalmával a legésszerűbb, az erkölcsi főtörvényhez legközelebb álló eljárási módot nem minden esetben egyen egyformán fogja fel s ennek következtében az egyik így, a másik amugy véli a nehezebb esetekben az erkölcsi főtörvényt egyes cselekedetekre alkalmazhatni. De vajon ezért az erkölcsi főtörvény megszűnik-e? Azt véljük, hogy soha, — az erkölcsi főelv mindig ez fog maradni: tedd azt, a mit legésszerűbbnek látsz. S így fogva fel a dolgot, az összeütköző kötelességek megoldásának mindig csak egy módja van s ez az ésszerű cselekvés.

A mi pedig a második állítást illeti, erre nézve mindenké előtt az észtvörvénynek a pozitív és ez utóbbinak az előbbihez való viszonyát kell tisztán kimutatnunk. A pozitív törvényeket mindig úgy kell felfognunk, mint az észtvörvénynek egyes körülményekhez mért módosításait. E törvényeket tehát mint az általános észtvörvénynek az egyén-, család—, vagy nemzetnek sajátosságos helyzetéhez való alkalmaztatását minden józan embernek tiszteletben kell tartania. Ha már oly esetek adják elő magukat, melyekben az egyetemes észtvörvény valamit parancsol, az alkalmazott észtvörvény vagy pozitív törvény pedig ugyanazt tiltja vagy egészen mást parancsol, minthogy ez utóbbit az észtvörvény mindig számba vétetni parancsolja, minthogy a pozitív törvény megsértésével magát az észtvörvényt is sértem, helytelenül cselekszem; nagyon világos, hogy a két különböző törvény által parancsolt kötelesség összeütközése alkalmával az egyetemes, az észtvörvénynek csak annyiban hódolhatok, a mennyiben ez a pozitív törvényben, mint saját maga alkalmazásában is befoglaltatik. Ha nem így cselekszem, cselekvésem nem csak törvénytelen, hanem egyszerűsminde erkölcstelen is fog lenni. Ebből már az következik, hogy az ily kötelességi összeütközés kikerülése tekintetéből oda kell működni, hogy a pozitív törvények az észtvörvényt a lehető legjobban megközelítsék. Ezel úgy hiszem az eredeti és szerzett kötelességek összeütközését illetőleg eleget mondtam. Mindig az észtvörvény szerint töreksem cselekedni, de épen ezért a pozitív törvényt soha sem fogom megsérteni. Ha ez utóbbi az észtvörvénytől messze áll, észellenes, amavval valóban összeütközik és válaszatnom kell, mindaddig míg a pozitív törvény ilyen marad, dacára gyarlóságának, vagy épen észszerűtlenségének, cselekedeteimet mindig hozzá fogom alkalmazni.

Ezek után még a szerző által védelembe vett szorultsági hazugság ellen akarok némelyeket felemlíteni. — Én a hazugságot soha sem engedhetem meg, tehát szorultságban sem; és pedig 1-ör azért, mert az, mit szerző ennek védelmére az első pontban mond, hogy t. i. a jót teszünk általa, pl. embertársunk esztét. stb. szerezhetjük vissza, semmit sem bizonyít. A ki azt vallja, hogy jó ezélből (az ész visszaserzése) ros-

szat (hazugság) tehet, bevallotta, hogy szerinte finis sanctificat media. Ha én az ész tartva legfőbb jónak, ezért fogok hazudni, más meg majd mást fog ilyennek gondolni s ép oly joggal fog hazudni, mint én tettem azt. S hogy ennek aztán mily következményei lesznek, könnyen belátható. 2-or. Azt véli szerző, hogy a hazugság mások életének megmentése tekintetéből szintén megengedhető. Ez azonos azzal, mi az első pontban mondatott; ott az ész- és akarattal; itt az életért kívánja megengedni a hazugságot; mért is a hosszabb czáfolatot mellőzve, válaszom ugyanaz, mi az első pontnál volt. A harmadik pontban előforduló ellenvetés az említettekkel tökéletesen homogen természetű s így a mondtok után reá nézve semmi különös észrevételt nem teszünk. A mi pedig a tekintélyekkel való bizonyítgatást illeti, az a philosophiában, az észkok ellenébe sem nem erősít semmit, sem gyöngt. Hazudni tehát soha sem szabad. A nehezebb esetekben előforduló erkölcsi botlásokat felfogjuk ugyan, és legelőször mí fogjuk tán menteni azokat; de az erkölcsi botlást helyeselni, a nem észszerűt észszerűnek nyilvánítani, soha nem fogjuk.

A legfőbb jóra nézve, mely az utolsó fejezetben tárgyalatik, azt gondolom, hogy az a bölcselőre nézve nem lehet más, mint azon lehető legmagasabb fok, tehát lehető legtisztább öntudat, mely bennünket arról értesít, hogy összes lényünk a minket környező, a velünk bármiként érintkező világgal a lehető legjobb összhangzásban vagyunk. Mennél nagyobb az összhangzás, mennél világosabb az öntudat, a jó annál nagyobb. Nem cserzkedek e nézetem bővebb magyarázatába, nem említem meg egyenkint a szerző által felhozott bölcselők ide vágó különféle nézeteit, nem mutathatom ki ez alkalmossal az érintkezési pontokat, melyekben egyikkel vagy másikkal találkozom. — — — Mindezek egy egész munkának lehetnének tárgyai.

Azt a keveset is csak azért hoztam fel, hogy itt is kitűnjék, miszerint álláspontomhoz következetesen szerzővel itt sem érthetek egyet.

Mindazokat, miket eddig az előttünk fekvő etikáról mondtunk, röviden egybefoglalva, ítéletünket a következő általános észrevételekkel egészítjük ki:

Télfy ur eklekticus s mint ilyen a bölcséleti rendszerek egyikéhez sem következetes; a bizonyos alapgondolatot feltételező erkölcsi elveket egy és ugyanazon eszméből származtatni, etikáját mint egy helyesen rendezett egész bölcsélet alkotó részét bemutatni mindenütt elmulasztja. Innét s a tudomány népszerűsítése után való törekvéséből következik aztán, hogy gondolatai, ítéletei, meghatározásai kellő mélységgel nem birnak. Más részről azonban a nagy terjedelmű olvasottság s különösen a görög és latin classicusoknak, kikkel etikájának majdnem minden lapjain találkozunk, nem közönséges ismerete s ügyes alkalmazása az idézetekben gyönyörködtetésnek a munkát nagyon élvezetessé teszik. Minthogy azonban véleményem szerint tekintélyekkel csak ugy argumentálhatunk, ha állításait ízekre szedve azok megdönthetlenségét előbb kimutattuk; minthogy a bölcséletben a római philosophok, az angol moralisták csak másod rendű, a költők és egyéb írók pedig csak alárendelt szerepet játszanak: tán jobb lett volna az idézetek egy részét elhagyni s helyettük inkább az első rangu bölcselők etikai nézeteit bővebben kifejteni. Így ezen erkölcstan egyrészt nagyon is tudományos; sok ismereti anyagot, széles olvasottságot feltételez; másrészt kevésbé tudományos, mert az egyes állításokat kellőleg sehol meg nem

vitatja, a dolgok mélyére sehol le nem száll s így a tudományos s különösen a bölcséleti készültséggel bíró embereket nem elégítheti ki.

Kuti Márton.

Rövid éjek, rövid álmak. Beszélyek, írta Kvaszay Ede, két rész egy kötetben.

Ujabb időben irodalmunkban már az is kiváló érdem volt, ha valaki hibátlan stylussal írt. Beszély-íróink közül alig akadt, a ki legalább valami routint árult volna el. Compositiót várni pedig valóságos lehetetlenség volt.

Kvaszay Ede sok tekintetben érdemel tehát figyelmet, a kritika részéről. Stylja kellemes, könnyű, nem egy helyt bájos; routinja kifogástalan, és egy pár beszélyében az alakítás nyomára akadunk. A képzelet pedig majd mindig szolgálatára áll.

Főhibája az, a mi pedig meglehetősen dicséret is; t. i. a számnélküli regény-olvasmány erős benyomást adván kedélyének — azoktól annyira menekedni, hogy valami új világnézetet fejezhessen ki — még nem lehetett; de már több nyoma van költészetében annak, a mi várakozásunkért kezes.

Erősebb eszméket adni nem igyekszik ugyan, hanem a mit elbeszél, az mindig érdekes.

Az első szerelem, „első költemény“, mely szerző érdekes életének egyik költőileg és pragmatice is igaz szakaszát adja elő — sok humort árul el; alap-eszméje pedig valóban. Egy ifju megszeret egy leányt, mert azt hiszi, hogy ez (Leonóra) az ő verseivel ábrándozik; a leány pedig megszeret egy harmadik személyt (Arthur), mert azt hiszi, hogy a verseket ez írja.

„A fehér kameliák“ igazi salon história; melynek festésében szerző — úgy látszik — egészen ott-hon van; az apró irigység, kicsinyes féltékenység és minden nagyobb szenvedélynek elforgácsolása élet-hiven van előállítva.

„A kereszties vitéz“-ben igaz színekkel van ecsetelve a felháborított képzelet, mely kísértetnek nézi a temetőört. Ez színezésre és hangulatra nézve valóban megragadó festés, mely a képzeletben maradandó nyomot hagy.

„A sas, mikor még lepke volt,“ Nápoleonról szól; fiatalkori szerelmi viszonyait tárgyalja. De szerettük volna, ha e nagy ember már ilyen korában is nagy színekkel lett volna ecsetelve.

„A mit csak három nemzet érez“ szép érzéssel elbeszél cserkesz-történet, a honvágy dicsőítése.

„A zwirnai gyásznap“ lengyel-forradalmi beszély; a rajzok hűségében meglátszik, hogy szerző sokáig lakott Lengyelországban.

„A halvány lovag“ figyelemre méltó, dús cselekvényű beszély. Megragad benne a lovagias érzés nemes festése. Cselekvényére nézve a legérdekesebb novella egész kötetben.

A „vasárnapi lovag a pegazuson“ könnyed, de jelentéktelen skizz-ek.

Ezekon kívül van benne egy vigjáték: „A szerelem politikája“; ügyesen scenirozott, érdekes menetű darab, de hiányzik a comicum magva; mindazáltal sok színműirői talentumra útál.

És most Kvaszay Edétől sok szépet várhatunk: az alap megvan, csak tanulmány, még pedig az angol írók tanulmánya szükséges; mert a francziákat — úgy látszik — keresztül-kasul ismeri.

C—s.

Külföldi irodalom.

Memoiren Alexander von Humboldt's. Leipzig. Verlag von Ernst Schäfer. 1861. két kötet.

A „Kalauz“ föladatává tevő, koronként a külföld kitünő irodalmi terményeit is megismertetni olvasóival. Azt hiszem, nem cselekszem hiabavalóságot, ha a t. olvasókkal a fönnnevezett munkát megismertetem, mely a természet-tudósok amaz óriásának életes szellemi működéseiről értekezik. De nézzük, mikép fejté meg a névtelen szerző föladatát. Humboldt Sándor külső élete nem vázoltatik egyszerűen, mint az életrajzokban általában történik, hanem szellemi tevékenységének művei kivonatban s gyakran a nagy természettudós saját szavaival közöltetnek, úgy hogy a nem szoros értelemben vett természettudós, ki Humboldt irodalmi terményeit nem tanulmányozhatja, de e kitünő szellem működését megismerni óhajtja, ezen „mémoire-ok“ olvasásából tudvagyát tökéletesen kielégítheti. Azonkívül ama férfiak, kik Humboldt műveire közvetlenül vagy közvetve befolyást gyakoroltak, részint a szövegben, részint pedig függelékben jellemeztetnek, mi által az olvasó az egész természet-tudományi irodalom tekintélyesb hőseiről tudomást szerz; de Humboldt művei azok különféle kiadásainak elsorolása mellett még nagy haszna az, hogy szerző mindazon munkákat, melyek Humboldt tudományos vizsgálatainál segítségül voltak, fölemlíti s jellemzi. Az egész munka azonkívül kiállítására s olesósága által is ajánlkozik. (75 ív 5 por. tallér); minélfogva a tudós s tudománykedvelő közönségnek a legmelegebben ajánlhatjuk.

Cs—r.

Illustriertes Thierleben. Eine allgemeine Kunde des Thierreichs von Dr. A. E. Brehm, Director des zoologischen Gartens in Hamburg. (Mit Abbildungen nach der Natur von R. Kretschmar und E. Zimmermann) Hildburghausen, Verlag des Bibliographischen Instituts. 1—20 füzet, ára füzetenként $\frac{1}{4}$ por. tallér.

Ámbár nem hiányzanak a német irodalomban természetrajzi művek, melyek a leiró rész mellett, számos az élet- s szokásokra vonatkozó dolgokat tárgyalnak, de a fönnnevezett állattan, mely szerzőjétől „par excellence“ állatéletnek neveztetik, nem csak helyes leírás és sikerült rendszerezés által ajánlható, hanem leginkább azon előnyénél fogva, hogy a szerző, részint saját tapasztalata által, részint pedig tapintatánál fogva, midőn idegen forrásra szorul, a helyest a helytelenről, a valót a mesétől jól megkülömbözteti. Mi azonban a könyvnek más hasonlók fölött különös előnyt ad, az azon sajátága, hogy az állatot a természetben, szabadságában vizsgálja. A számos fa- s rézmetszések a czimben megnevezett művészeketől legtöbb esetben a természet után készültek, mi által a mű e részben is nagy előnnyel bír. Az eddig megjelent 20 füzetben az emlősök befejezvék s a madarak megkezdettek.

Hogy a további ajánlás alól fölmentessem, bátor vagyok a t. olvasót az első füzet borítékára utalni, hol egyéb itészek ajánlása mellett lelkes Lázár Kálmán grófunkét is olvashatja.

Cs—r.

Vegyes közlemények

A népetymológiákról. Steinthal ama nevezetes munkájában, melynek czime „Geschichte der

Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern mit besonderer Rücksicht auf die Logik“ s melyre tudósainkat figyelmeztetem, a többi közt a népetymológiáról is értekeznek, a miknek ezennel mink is néhány sort szentelünk.

Valamint egyrészt sajnosan tapasztaljuk, hogy a nép lelkét majd csak hogy nem hihetlen lomhaság nyugózheti, épen oly érdekes másrészt észrevennünk, hogy a természet embere is a gondolkodásra hajló s benne kedvét leli. A nép rendszerint nem gondol nyelvvel, hanem mint a megértés szükséges eszközét mintegy ösztönszerűleg használja. De olykor mégis okoskodik rajta s minden nyelvelemeknek egymásközi szoros összefüggését élénken érezvén a többtagu szókat származatoknak s összetételeknek szereti föl-fogni, azaz ügyekszik olyanoknak érteni. De különösen abban az esetben látszik meg leginkább, hol a nép hamis származtatást vagy hamis összetételt vesz föl, főleg ha a magyarázat kedvéért a magyarázandó szót még át is alakítja. Ezek az úgynevezett népetymológiák, melyek ugyan nem vezetnek nyelvtudományhoz, de csiráját mégis magukban foglalják s a nyelvészre nézve annyiban is nagyérdekűek, mivel jeles példák arra, „hogy a nyelv mai létele szerint való teljes tudata nem egyszersmind a nyelv multjának tudata is, s holgy gyakran akad olyan a mai nyelvben, ami csak a nyelv multjából érthető meg.“

Efféle népetymológiákra sok nyelv szolgálat példákat.

Az ujjgörögök Athent *Ἀνθήνα*-nak hívják, miáltal e nevet *ἄνθος*-nak hangrokonává teszik, Delphit meg *Ἄδελφοί*-nek, mi a már érthetlenné vált névbe új értelmet lehelt.

Az olasz a terrae motus-ból tremuotot alakított s tremare-val hozza kapcsolatba, sat.

A Weichbild szó az ismeretes jelentésű weich és Bild szókra emlékezteti a mai németet; a tudomány pedig kimutatta, hogy tulajdonképen harc-zé-pület volt jelentési értéke. (Bővebb fölvilágosítást nyújt a Nyelvtud. Közlemények II. 307. lapja.)

Leumund-nál, Vormund-nál a legszorosabb associatio következtében Mundra gondol az ember, jóllehet se ezzel se egymással semmi közük. Mert az első szóban, mely ónémetül hlumunt-nak hangzott, munt képző = görög *ματ*, latin *men*, a tője pedig hliu = görög *κλυω*, latin *cluo*; a másik szóban pedig Mund védelmet jelent, s Mündel annyi mint Schützing. (Steinthal, 5. köv. lap. s. 6. lap-hoz való találékban).

Mielőtt magyar példára térnénk által, hadd álljon itt még a Maulwurf szó. Első része a gót mulda, alnémet mult, multis annyi mint föld, por, az egésznek jelentése tehát földturó. De a mint az a nevet kimondja vagy hallja a német nép, öntudatában a legszorosabb associatio következtében a Maul szó lép elő s ha az ürge nevét kell kiejtenie a szájával turkáló állatra gondol s a Maul szoros önként rájár a szája, mert hát rágondol.

Népetymológiák vannak a magyarban is, sőt sajnosan meg kell vallanom, hogy a magyar úgynevezett tudományos nyelvészkedésnek nagyobb ré-

szere még mindig e nem tudományos etymologizáláson alapszik.

Érdekes egy példa a bajtárs szó. Az akadémiai nagy szótár szerint ebből lett bajtárs „aki bajainknak részese“, „népnyelven pajtás“ azaz az etymologiailag bajtárs-nak ejtendő szót a nép pajtás-sá torzítja el.

De nem úgy van; pajtás régi szó bajtárs meg új. Se Fanstus Verantius se Molnár Albert nem ismeri csak a régi pajtás érthetlenné vált etymológiájának mesterséges fejtegetéséből származott.

Pajtás azaz pajtárs, ennek pedig teljes alakja, mely Molnár Albertnél előfordul, pajktárs.

Pajk, minek gyöke az altaji s árja közösséghez tartozik v. ő. szanszk. nemzészfogalmu pu-, gör. *πύρις*, lat. pu-er sat., annyit jelent mint gyermek. Megvan a pajkos szóban is, mi tehát annyi mint gyermekes. Találjuk szintén a rokon nyelvekben; finnben pojka, eszthen poig, poeg, osztjában poch, szürjában pi. Ide tartozik a székelyeknél s Magyarországon is, nevezetesen Szabolcsban élő puja (Vadr. szót.) és a fi szó, mely további hangfejlődésből származott.

Pajk-társ tehát tulajdonképen annyi mint gyermektárs.

Ponori Thewrewk Emil.

Ujdonságok.

* Munkás fiatal írónk, s lapunk egyik legszorgalmasabb dolgozótársa, Zilahy Imre a nagy francia tragoedia-író Racine „Andromache“-ját magyarra fordította, még pedig az eredeti alexandrinus mértékben és hirszerint műfordítási irodalmunk színvonalán áll.

* Az elhunyt genialis ifju aestheticus és költő Zilahy Károly összes műveiből két kötet most van sajtó alatt, és tartalmaz költeményeket, beszéleyeket, kritikákat, tanulmányokat, polemiákat, melyeknek egy része e kötetekben lát először napvilágot. Lapunk munkatársai jobban ismerik a megboldogult irodalmi egyeniségének kiváló érdekességét, semhogy ajánlunk kellene.

* Folyó hó 15-én került színre először Kovács Pál veterán-írónk, „Nem szabad a királlyal tréfálni“ cz. vigjátéka; bármennyire tiszteljük is K. P. irodalmi multját, e darabban valami dicséretest alig találunk. Az eseményben semmi fordulat és comicum nincs; élezei rendkívül durvák, hanem verselése könnyed, rímei kitünők. Maradandó becse nincs ugyan, de a közönség másodsor is megnézte.

* Az „Ember tragoediája“ mely elméjű szerzője országgyűlési követ, tudóstársasági tag, az ünnepekt Madách Imre, f. hó 5-én Széchenyben meghalt. Művében több a bölcelem, mint a költészet, de eszmegazdagsága bámulatra ragad; vesztése irodalmunkra mondhatlan kár; kivált miután Szalay, Kazinczy Gábor, Fáy, Zilahy Károly és Reviczky Sevér is megelőzte! Nyugodjanak békén porai.

* Zálnoki Sándor, ki a „Kalauzban“ „Petőfi mint drámaíró“ cz. tanulmányával szép tehetséget és alapos tanulmányt árult el, Goethe, „Götz v. Berlichingenjet“ magyarra fordította. E tekintetben is szegény irodalmunkat nagy mértékben gazdagította vele.

Tartalom: Bensőség és élmény újabb irodalmunkban. Curatius. — Egy népballadáról. Szél Farkas. — Hazai irodalom: Nemzeti színház. Kiadja Toldy István. — Ethika. Irta Télfy János. (Vége.) — Rövid éjek, rövid álmak Irta Kvassay Ude. — Külföldi irodalom. — Vegyes közlemények. — Ujdonságok.

Kiadó-tulajdonos és felelős szerkesztő Riedl Szende.

Pest 1864. Nyomatott az Első magyar egyesületi könyvnyomdában. (Fanda és társainál, 3 korona-utca 18. sz.)